

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola, vezető: dr. Fröhlich Ida Dsc.
Gazdaság-, Régió- és Politikatörténeti Műhely, vezető: dr. Berényi István Dsc.
Témavezető: **dr. M. Kiss Sándor** professor emeritus

Marschal Adrienn

Munkatáborok Komárom-Esztergom megyében
Csolnok, Oroszlány, Tatabánya

Doktori értekezés
2016.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2
Előszó.....	4
A dolgozat szerkezete.....	5
Bevezetés.....	7
I. Csolnok, Oroszlány és Tatabánya története, a bányászat helyzete és a bányászok elleni perek	
1. Előzmények. A három bányásztelepülés története 1952-ig.....	8
2. A bányászat helyzete Magyarországon 1945 után.....	16
II. Táborok és büntetés-végrehajtás	
1. A büntetés-végrehajtás és törvényi szabályozása Magyarországon.....	18
2. Az elítéltek és internáltak munkáltatásának intézményei Magyarországon.....	19
3. A táborok Magyarországon 1945 után.....	22
4. A munkaszolgálatosok.....	33
III. Táborok létesítése Csolnokon, Oroszlányon és Tatabányán	
1. Előzmények. Táborok a megyében.....	36
2. Tábor Csolnokon.....	37
3. Táborok Oroszlányon.....	51
4. Táborok létrehozása Tatabányán.....	54
5. A felépült táborok.....	58
IV. Elítéltek Csolnokon, Oroszlányon és Tatabányán	
1. Az elítéltek létszáma Magyarországon.....	62
2. Az elítéltek létszáma a Komárom-Esztergom megyei bányatáborokban.....	72
3. Elítéltek Csolnokon, Oroszlányon és Tatabányán.....	82
V. Az elítéltek mindennapjai Csolnokon, Oroszlányon és Tatabányán	
1. Bányamunka, kedvezmények.....	95
2. Balesetek, orvosi ellátás.....	102
3. Mindennapi élet: ételmezés, tisztálkodás, ruházat.....	105
4. Kapcsolatok családtagokkal és a civil bányászokkal, arányuk.....	109

5. Politikai, kulturális, sport és hitélet a táborban.....	113
6. Sztrájk, szökési kísérletek, szabadulás.....	120

VI. Örök Csolnokon, Oroszlányon és Tatabányán

1. A munkahelyparancsnokságok felszereltsége.....	130
2. A munkahelyparancsnokságok őrei, létszámuk, belső ellentétek.....	132
3. Munkahelyparancsnokok Csolnokon, Oroszlányon és Tatabányán.....	138
4. Az örök munkája, fegyelme.....	140
5. Pártaktivitás.....	143
6. Lakásproblémák, fizetés, család, konyha.....	147
7. Az örök kapcsolatai az elítéltekkel, a civil bányászokkal és a lakossággal.....	151
8. Kultúra, sport.....	155

VII. Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei Csolnokon, Oroszlányon és Tatabányán. Az elítéltek bekapcsolódása a forradalomba. A megtorlás.

1. Az elítéltek helyzete hazánkban az 1956-os forradalom és szabadságharc előtt és alatt.....	157
2. Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei a 3 táborban.....	158
3. A volt elítéltek részvétele a forradalomban.....	172
4. A forradalom halottai, Csolnok, Oroszlány és Tatabánya november 4. után.....	178
5. Megtorlás, jelentések a forradalom alatt történetekről.....	181

VIII. Az elítéltek élete a forradalom leverése után

1. Büntetés-végrehajtás 1963-ig.....	188
2. Bányászat 1956 után.....	202
3. A volt politikai elítéltek élete a forradalom leverése után.....	206

IX. Kitekintés

1. A volt politikai elítéltek és a rendszerváltás.....	212
2. Az emlékezet.....	215
Összegzés.....	217
A kutatás összegzése.....	219
Bibliográfia.....	220
Összefoglaló.....	238

Előszó

Komárom-Esztergom megyei lakosként és történész hallgatóként fordult érdeklődésem a csolnoki munkatábor története felé, melyből végül szakdolgozatot készítettem. Diplomázásomat követően folytatni szerettem volna a témával kapcsolatos kutatásaimat, így jelentkeztem a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Karának Történelemtudományi Doktori Iskolájába. Disszertációm témáját kibővítettem és a megyében működött másik két tábor Oroszlány és Tatabánya történetével is foglalkozni kezdtem. A kutatás kiterjesztését több dolog is indokolta: egyrészt, hogy átfogóbb képet kapjak az 1953 után Magyarországon működött táborrendszerről, másrészt az a tény, hogy mindhárom településen bányatáborok voltak. Továbbá a megyében létrehozott táborok történetét az elítéltek átszállításai, továbbá az 1956-os forradalom eseményei, különösen az ún. bányászbrigád tevékenysége is összekapcsolja. A megyén belüli három különböző település táborainak vizsgálata mindezekén túl lehetőséget adott az egyes táborok összehasonlítására is.

A munkatáborok világának ez a bányatáborokra vonatkozó része mindeddig kevéssé volt kutatott. A táborok közül elsősorban az internálótáborokról, főleg Recskről jelentek meg könyvek: először visszaemlékezések, majd tudományos kutatások eredményei is. A táborok két másik típusáról a kitelepítettek táborairól és a hadifogolytáborokról is születtek már tudományos munkák, a kitelepítések esetében több is. A bányák mellett működő munkatáborokról azonban eddig csak egy könyv Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban* című műve készült el az oroszlányi önkormányzat pályázatára. Az 1953 után még mindig létező táborrendszer alig közismert, a köztudatban a táborok 1953-as megszüntetése él.

A három vizsgált táborhelyszín vonatkozásában az előbb említett munkán kívül csak néhány rövidebb tanulmány Fakász Tibor: *A csolnoki rabtábor* és Tóth Attila: *A pokol tornácán* című írásai szolgáltak kiindulópontként. Az azóta eltelt években két volt csolnoki elítélt is megírta emlékeit, Petrusz Tibor: *Rákosi börtönében* és Ernst Ervin: *Rabtábor a meddőhányón. Jó szerencse semmi más* - címmel.

Munkám során igyekeztem a témában fellelhető levéltári, szakirodalmi és egyéb forrásokat is felkutatni, valamint azokat interjúkkal is kiegészíteni, hogy végül minél teljesebb és részletesebb képet rajzolhassak fel. A volt politikai elítéltek esetében a 24. órában készítettem, készíthettem még velük interjúkat. A volt elítéltek névsorainak összeállításával pedig a táborok történetének lényegére - az ott raboskodókra - szerettem volna felhívni a figyelmet, egyben emléket állítani nekik.

A dolgozat szerkezete, források

Disszertációm elején fontosnak tartottam röviden felvázolni a három vizsgált település Csolnok, Oroszlány és Tatabánya történetét, valamint a bányászat munkatáborok létrehozása előtti helyi és országos helyzetét, hogy megismerhessük a később létrehozott táborok helyszíneit és a bányászat körülményeit.

A következő részben a magyarországi büntetés-végrehajtás, a munkatáborok és a rabmunkáltatás hazai múltját, intézményi hátterét vizsgáltam meg, kitérve a korszak minden tábortípusára és büntetési formájára: a kitelepítésekre, börtönökre, hadifogolytáborokra, internálásra és a munkatáborokra, hogy ezáltal a Magyarországon a Rákosi-korszakban működött különböző típusú táborok összehasonlíthatókká váljanak az elítéltek táboraival.

Ezt követően foglalkoztam a Komárom-Esztergom megyei településeken létrehozott táborok történetével. A fellelhető, némely tábor esetében nagyon hiányos levéltári anyag mennyiségétől függően írtam létrehozásuk körülményeiről és kialakításukról, felépítésükről. Dolgozatom ezen részén különösen szembetűnő a jelenleg rendelkezésre álló források hiányossága, több tábor esetében még működési idejüket sem tudtam pontosan megadni, míg egyes táborok egy-egy időszakáról viszont részletekbe menő információkkal rendelkezünk.

A táborok felépítését követően tértem rá az elítéltek magyarországi helyzetére és létszámuk változására, először országos szinten, majd ezt követően a dolgozat tárgyát képező táborokat vizsgálva. Itt is kiütözik a források hiányos volta, van, hogy heti lebontásban is nyomon követhetjük az elítéltek létszámának változását, máskor viszont évekig nincsen erre vonatkozó adat.

A táborok felépítésének és az elítéltek létszámának elemzése után az elítéltek mindennapi életét írtam le. Ennek részét képezte a bányában végzett munkájuk, életkörülményeik: ételmezés, tisztálkodás, ruházat, továbbá külön tárgyaltam a bányabaleseteket is. Nagyon jelentősek voltak a börtönhöz képest megváltozott kapcsolati lehetőségeik, így sorra vettem az egymással, az örökkel és a civil bányászokkal való kapcsolataikat. Továbbá ebben a részben foglalkoztam a táborok kulturális és hitéletével az elítéltek sztrájkjával, szökési kísérleteivel, szabadulási lehetőségeikkel és ennek kapcsán a büntetési idejük csökkentésére beadott kérvényeikkel. Ugyanakkor a források egyenlőtlensége miatt nem minden szempont esetében volt lehetőség az összehasonlításra, a táborok történetének ezen különböző szempontjai ki is egészítették egymást.

Az elítéltek után az örök életének hasonló kérdéseit jártam körül. Vizsgáltam azt, hogy kik mentek el örnek, kik voltak a munkahelyparancsnokok, mennyien voltak az egyes táborokban,

milyen volt az öröknek egymáshoz, az elítéltekhez és a civil bányászokhoz való viszonya, továbbá milyenek voltak munka és lakáskörülményeik, fegyelmi helyzetük, a pártszervezetük tevékenysége és a munkahelyparancsnokságok kulturális élete.

A táborok külső és belső viszonyainak áttekintését követően foglalkoztam az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeivel a munkahelyparancsnokságok és a három vizsgált megyei település viszonylatában. Az elítéltek kiszabadulásának, illetve kiengedésének kérdését, majd ezt követően az elítéltek forradalomban való részvételét tárgyaltam. Az ún. „bányászbrigád” tagjaiként volt oroszlányi és csolnoki rabok együtt vesznek részt a forradalomban és mennek el Csolnokra volt öreikért és még ott lévő társaikat kiszabadítani. Itt kapcsolódott össze leginkább a három munkahelyparancsnokság története. Ennek a fejezetnek a részét képezi a megye táboraiból kiszabadult elítélteket elérő megtorlás leírása is, elsősorban a deportálások és az ellenük indított perek ismertetése.

Az utolsó záró részben rövid kitekintést tettem a rabmunkáltatás felszámolására, a börtönviszonyokra, az internálás újabb korszakára, a bányászatra, valamint a volt elítéltek Kádár korszakbeli sorsára és az ügynökökkel való megfigyelésre is. A következő záró részben tértem ki a rendszerváltás volt elítélteket érintő eseményeire és az ezt követően létesített emlékhelyekre.

Értekezésemben a mellékletben tüntettem fel az egykori táborok helyszínén készített fényképfelvételek és a perekről készített táblázatok mellett a volt elítéltek és örök névsorait, melyek összeállítására mindvégig törekedtem, hiszen a táborok felépítésének és működésének leírásánál fontosabbak az ott büntetésüket töltő emberek. Azonban ezek a névsorok a több éves gyűjtőmunka ellenére is hiányosak. Ennek legfőbb oka, hogy csak 3 névsor maradt fenn, ebből kettőt a MNL K-EM Levéltárában találtam, mindkettő feltételes szabadságra bocsátás iránti kérelmeket, illetve az azokra érkezett válaszokat tartalmazza. A harmadik névsor pedig az OSA Archívumban volt, mely 160 tatabányai elítélt nevét sorolja fel.

Így a csolnoki, oroszlányi és tatabányai elítéltekről készített névsor másik felét nevenként egyesével gyűjtöttem, ehhez felhasználtam a Politikai Elítéltek Közösségének tagnyilvántartását, a volt elítéltek visszaemlékezéseit, az általam készített interjúkat, a szakirodalmat és a volt elítéltek közül beszervezett ügynökök jelentéseit. Ezen jelentések felhasználását nehezítette, hogy több helyen az ügynök csak azt említi a megfigyelt személyről, hogy együtt töltötték büntetésüket, azt azonban nem hogy hol, így több nevet is ki kellett hagynom ezekből a táblázatokból.

Így összesen 1797 volt elítélt nevét találtam meg, közülük 963-ról bővebb adatokkal is rendelkezünk. Csolnok esetében 569 személy nevét, Oroszlány esetében 961, míg Tatabánya

esetében 267 volt elítélt nevét sikerült eddig összegyűjtenem. Ezenkívül 203 ör nevét is.

Munkám során elsősorban a Magyar Nemzeti Levéltár Országos és Komárom-Esztergom Megyei Levéltárában, illetve az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában kutattam. Emellett felhasználtam a Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, a Fővárosi Levéltár, a Hadtörténelmi Levéltár és Irattár, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának Irattára, az Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára, az OSA Archívum, a Magyar Rádió Műsorborítéktárában és a sajtóban fellelhető iratanyagot is. Továbbá a levéltári források és a szakirodalom mellett felhasználtam még a volt elítéltekkel készített interjúimat is. Így a levéltári kutatás kezdetén olvasott sorok „*Csolnokon az összes iratok is megsemmisültek*” szerencsére csak részben voltak igazak, mindazonáltal sok kérdést a forráshiány miatt továbbra sem lehet megválaszolni.

Bevezetés

A Komárom-Esztergom megyei munkatáborok történetének alaposabb vizsgálata előtt szeretnék előrebocsátani néhány gondolatot a Rákosi- és Kádár-korszak elítéltejével kapcsolatban.

A vizsgált korszakban a politikai és a köztörvényes elítélt fogalmának tartalma és jelentése is megváltozott,¹ mivel a köztörvényes bűncselekményeknek gyakran politikai indítéka volt, például rongálások, vagy ha nem volt, gyakran akkor is politikai indítékot kerestek hozzá, például tiltott határátlépés esetében. Ugyanakkor a politikai indíttatású bűncselekményekkel együtt végrehajtott köztörvényes tettek miatt a politikai elítélteket is köztörvényesekké minősítették át, ha a hatalomnak az állt érdekében, hogy a kimutatásokban alacsony legyen a politikai elítéltek aránya.

Így átalakult a köztörvényes elítélt fogalma, mivel ide ekkor már nem a „hagyományos” értelemben vett (élet, tulajdon, vagyon, erkölcs stb. ellenes) bűncselekmények elkövetői tartoztak, hanem a tiltott határátlépést, szabotázszt, valutaüzérkedést és a feketevágást elkövetők. Ezeket a bűnözési formákat azonban maga a rendszer termelte ki a hétköznapiakba is beszűrődő politikai kényszerek által.

Így különálló harmadik kategóriaként kell megkülönböztetni a tényleges bűnözőket, akik élet, vagyon, tulajdon, erkölcs elleni bűncselekményeket követtek el. Ez a harmadik vagyis a bűnözők kategória foglalta magába azokat, akik a diktatúra előtt köztörvényes elítéltek voltak.

¹ Tamáska Péter is 3 csoportba sorolta az elítélteket. Tamáska Péter: *Politikai elítélt kerestetik*, Mundus, Budapest, 2006. 45-48.

A vizsgált korszak büntetés-végrehajtási statisztikái azonban nem ezen gondolat mentén készültek. Azonban mivel nem rendelkezünk újabb adatokkal, így kénytelen voltam felhasználni a politikai és köztörvényes elítéltekről a Rákosi- és Kádár-korszakban készített létszám statisztikákat. Ezek összesített adatait elfogadom, tartalmukat - vagyis a köztörvényesek és politikaiak arányát és az egyes kategóriákba való besorolásukat azonban nem, így ezen adatokat csak lábjegyzetben tüntettem fel. Ahhoz, hogy pontos és tényleges arányukat meg lehessen állapítani, és a köztörvényes és politikai elítélt fogalmát helyesen használhassuk, személyekre lebontott kutatást kellene végezni, mely azonban szétfeszítette volna jelen dolgozat kereteit.

I.

Csolnok, Oroszlány, Tatabánya története és a bányászat helyzete

1. Előzmények. A három bányásztelepülés története 1952-ig²

Csolnok

Csolnokon a szénbányászat már a 18. században elkezdődött, a szenet először a falu határában, a Miklós-hegy alatt észlelték (amit a legenda szerint Sándor gróf³ disznai túrtak ki). Az első szénkutatási engedélyt 1781. január 27-én adták ki Rückschuss Antal Ruhr-vidéki bányász nevére, aki Krempf Antal falusi bíróval kötött szerződést⁴, ezt követően négy bányát nyitottak a településen.⁵ A szenet Csolnok határában 1810 körül kezdték el kitermelni.⁶

A település a szénkutatási engedély kiadásakor a klarisszák birtokában volt, majd a rend feloszlata után változás következett be a falu birtokjogában, a település szénvagyonával együtt a Vallás és Tanulmányi Alaphoz került, amit bérbe lehetett venni.⁷ A bérleti jog 1812-38-ig Weissenberger Gáspáré, 1838-57 között Miesbach Alajosé, 1861-1898 között pedig Drasche

² Disszertációmban felhasználtam szakdolgozatom eredményeit is: Marschal Adrienn: *A csolnoki munkatábor*, PPKE-BTK, Piliscsaba, 2010. ,illetve a dolgozat különböző részterületeiből publikációim is megjelentek. Amennyiben az ezekben megjelent eredményeket továbbra is relevánsnak találtam, nem tartottam szükségesnek, hogy szövegezésüket módosítsam. Ezen helyekre a szövegben külön nem hivatkozok.

³ Sándor gróf: valószínűleg Sándor Antalra (1745-1801) vonatkozik az utalás, mivel a bajnai Sándor család birtokában volt ekkor a sárisápi és a csolnoki földterületek nagy része, Tóth Krisztina: *Bajna*, Budapest, 2000.98.

⁴ Ennek eredeti példánya ma a csolnoki bányászmuzeumban található.

⁵ Martényi Árpád - Sziklai Ede - Vadász Endre: *Volt egyszer egy... Dorogi Szénbányák*, Bányászati és Kohászati Lapok- Bányászat 1 (137) 13.

⁶ Bindorffer Györgyi: A kettős identitás összehasonlító vizsgálata két magyarországi német településen, Csolnok Véménd. In: *Változatok a kettős identitásra: Kisebbségi léthelyzetek és identitásalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok, szlovének körében*. Szerk.: Bindorffer Györgyi, Gondolat - MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2007. 111.

⁷ Osváth Andor: *Komárom és Esztergom k. e. e. vármegyék múltja és jelene*, Magyar Vármegyék és Városok Múltja és Jelene Kiadóhivatala, Budapest, 1938. 232.

Henriké volt.⁸

1898-ban újabb változás következett be, amikor a szénjog egy része az Esztergom- Szászvári Kőszénbánya Rt. (1925-ben neve Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. lett) birtokába került. A többi szénvagyon felett pedig az 1891-ben megalakult Magyar Általános Kőszénbánya Rt. (MÁK Rt.) rendelkezett. Emellett a szénszállítás is jelentősen könnyebbé vált, mivel a század végén megnyílt a Budapest- Esztergom- Almásfüzitő vasútvonal.⁹ Valamint nagyot lendített a bányászat az 1906-ban Dorogon elkészült villamos erőmű is, mely megkönnyítette a víz bányából való kiszivattyúzását.

1911-ben lett Schmidt Sándor¹⁰ az Esztergom - Szászvári Kőszénbánya Rt igazgatója, aki a poszton eltöltött közel 30 év alatt fejlesztésekbe kezdett a bányában és a környéken egyaránt, elsősorban Dorogon, ezen időszak alatt vált a település a környékbéli bányászat központjává.¹¹

Csolnok is folyamatosan fejlődött, a szénbányászatot a vasúti szállítás is fellendítette, így sorban nyitották meg az aknákat. 1907-ben az Augusztá aknát, 1910-ben a III-as vagyis a Teréz aknát, majd 1917-ben az I-es vagyis a Reimann aknát. 1936-ban nyitották meg a később főszerepet játszó IX-es aknát, egy évvel később a XII-es, négy év múlva pedig a XIV-es aknán is bányásztak már szenet.¹²

A második világháború alatt a csolnoki férfiak nagy része, mivel a bányában dolgozott, ezért mentességet kapott a katonai szolgálat alól. De ennek ellenére voltak, akik a magyar hadseregben szolgáltak, míg másokat a Wehrmacht-ba vagy az SS-be soroztak be.¹³ Ennek oka volt, hogy a többségében sváb lakosú településen elsősorban a jobboldali politikai mozgalmakat támogatták, így a Nyilaskeresztes Pártba is beléptek néhányan. Valamint tagjai voltak a Volksbund-nak is, mint kulturális egyesületnek.

A második világháború idején amíg lehetett tovább folytatódott a bányászat, de 1943-ban

⁸ Schmidt Sándor: *Az esztergomi szénmedence bányászatának ismertetése*, Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. 1932. 31.

⁹ Martényi Árpád - Sziklai Ede - Vadász Endre: *Volt egyszer egy ... Dorogi Szénbányák*, 15.

¹⁰ dr. Schmidt Sándor: (1882. március 12. Felsőbánya – 1953. május 31. Budapest) bányamérnök, bányai igazgató, magyar királyi bányai főtanácsos, az első bányászdoktori cím tulajdonosa, Mérnöki oklevelét 1904-ben szerezte Selmechányán, majd 1905-ben került Petrozsényből Dorogra és 1911-től vezette a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. dorogi bányai igazgatóságát. Igazgatósága Dorog fejlődésének legdinamikusabb korszaka, ekkor épült a református és evangélikus templom, óvoda, iskola, kórház, kaszinó, munkásotthon, községháza, lakótelepek, sportlétesítmények fűződnek nevéhez. 1938-tól Budapestre kerül, és a Salgó Rt. vezérigazgató-helyettesévé, majd vezérigazgatójává nevezték ki, később a Gellért hegy oldalába létesített víztározó szakértője. 1953-ban tartóztatták le koholt vádakkal. 1992-től lakótelep viseli a nevét Dorogon. Forrás: Solymár Judit - Kovács Lajos: *Dorogi lexikon*, Dorog, 2008. 228. ill. Schmidt Sándor emlékkönyv. Dorogi Füzetek 29. Dorog, 2003. 7. illetve bővebben lásd: Marek Viktor: Schmidt Sándor a városépítő- Egy keresztényszocialista bányamérnök termékeny élete és tragikus halála In: *Utak és útkeresztvezők. Ünnepi tanulmányok M Kiss Sándor tiszteletére*, TITE, Budapest, 2013. 357-367.

¹¹ Martényi Árpád - Sziklai Ede - Vadász Endre: *Volt egyszer egy... Dorogi Szénbányák*, 16.

¹² Tóth Tibor: *Szénbányászat a dorogi medencében*, Dorog, 1981. 70. ill. Bindorffer Györgyi : *A kettős identitás összehasonlító vizsgálata két magyarországi német településen Csolnok-Véménd.*, 118.

¹³ (99-en önkéntesen, míg 47-en a kényszorsorozás hatására léptek be) Bindorffer Györgyi: *A kettős identitás összehasonlító vizsgálata két magyarországi német településen Csolnok-Véménd*, 123. ill. Mikós Tamás: *A csolnoki harcsemények 1944-1945*, kézirat. 1-2.

tervszerűen árasztották el a XII-es aknát, majd innen 1944 májusában áttört a víz a IX-es aknába is, ahol 9 vājár életét veszítette.¹⁴ Csolnokot először 1945. december 25-én foglalták el az oroszok a német katonáktól, miután a csolnoki Augusztá telepen szolgálatot teljesítő főtörzsőrmester Harmat/Holik György megadta magát a szovjet csapatoknak őrségével együtt.¹⁵ Ezután kettészakította a falut a front és még három hónapig folytak a harcok a településen és a környező hegyekben, egészen március 22-ig, amikor az oroszok végleg elfoglalták.¹⁶

A háború befejezését követően a helyi Volksbund tagjait: Priegl Ferencet, Mezősi Istvánt, Binder Józsefet, Grosz Lőrincet és Kvintz Mihályt rendőrhatósági felügyelet alá helyezték, míg a Nyilaskeresztes Párt volt pénztárosa, Kelenföldi Antal, pedig rendőrhatósági őrizet alá került.¹⁷

A kitelepítések Csolnokot nem érintették olyan súlyosan, mint ahogy az a német nemzetiségűek arányából következett volna. A svábok lélekszáma 2795 fő volt, amely létszámnak 73%-át vagyis kb. 2100 főt jelöltek meg kitelepítendő létszámként.¹⁸ Végül csak 342 főt¹⁹ telepítettek ki Csolnokról, mivel az 1946. április 1-je előtt bányában dolgozók 1947-ben kikerültek a kitelepítési rendelet hatálya alól, mert szükség volt a szénre.²⁰ Ezzel egyidejűleg viszont betelepítettek 7 felvidéki családot Szimőről.²¹

Az ötvenes évek elején nagyon sok aknát újból megnyitottak, 1951-52 között víztelenítették a IX-es és a XII-es aknát és folytatták a szén kitermelését.²² A környékbeli bányákat az 1952-ben megalakult Dorogi Szénbányászati Tröszt fogta össze, a csolnoki mellett ide tartoztak a dorogi,

¹⁴ *A magyar bányászat évezredes története II.* 117-118. Az ő emléküket őrzi a csolnoki temetőben felállított bányászemlékmű.

¹⁵ ÁBTL 3.1.9. V-21551 Harmat/Holik György Később a főtörzsőrmester szovjet fogságba került, majd miután hazatért, Kazincbarcikára internálták.

¹⁶ Miklós Tamás: *A csolnoki harcsemények 1944-1945*, kézirat. 1-2.

¹⁷ Különbséget kell tenni a rendőrhatósági őrizet és felügyelet között. A rendőrhatósági őrizet jelentette az internálást, míg a rendőrhatósági felügyelet alatt a rendőrségen való rendszeres jelentkezési kötelezettséget és az illető néhány egyéb jogának korlátozását kell érteni. ÁBTL 3.1.9. V- 89593 Grósz József és ts.

¹⁸ Bank Barbara- Öze Sándor: *A német ügy.* Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, Budapest -München-Backnang, 2005. 161.

¹⁹ Tisovszky Zsuzsanna: *A dorogi németek kitelepítése.* *Limes* (1992)1. sz. 68. A kitelepítésnél azonban a Volksbund tagságnál fontosabbak voltak a személyes ellentétek. Lásd bővebben Bús Péter János: „*A kivételezettek listáján nem szerepel*” *A magyarországi németek kitelepítése a Pilis térségéből*, szakdolgozat, PPKE-BTK 2015.

²⁰ *A Nagy Testvér szatócsboltja, Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* szerk.: Gyarmati György-Palasik Mária, ÁBTL-L'Harmattan, Budapest, 2012. 132.

²¹ Bindorffer Györgyi: *A kettős identitás összehasonlító vizsgálata két magyarországi német településen Csolnok-Véménd.* 124. A kitelepítéseket és a felvidékről való betelepítést, így foglalta össze Klinger József csolnoki bányász: „*Az itteni svábok közül azokat, akik a Volksbund tagjai voltak fasisztákként bélyegezték meg, ennek következtében elvették házuakat és földjeiket, többségük rokonokhoz költözött. Az immár üresen álló kb. 20 házba először Pilismarótról telepítettek át családokat. A kitelepítések idején a pilismarótiakat Tára telepítették és helyükre felvidéki magyarok érkeztek. A faluban 2 felvidéki család települt meg tartósan, a többiek elköltöztek az ötvenes években. Ekkor az eddig rokonaiknál élő csolnoki családok visszavásárolhatták saját házaikat.*” Arról, hogy Pilismarótról telepítettek volna át családokat nem találtam forrást, csak a felvidéki családok betelepüléséről. Interjú Klinger József csolnoki bányással. Készítette: Marschal Adrienn. 2010. április 10.

²² Tóth Tibor: *Szénbányászat a dorogi medencében*, 71.

tokodi, tokodaltárói, pilisszentiváni, sárisápi és annavölgyi aknák is.²³ Csolnokon ekkor összesen 5 akna működött, ebből háromban a XII-esen, a IX-esen és a XIV-esen a civil bányászok mellett a KÖMI²⁴ „alkalmazottai” is dolgoztak, míg az I-es és II-es aknában csak civil bányászok termelték ki a barnaszénen.

Az elítéltek megérkezése előtt 1951-ben szervezkedés vádjával 20 csolnoki bányászt fogtak perbe. Az ifj. Szalai Ferenc és társai ellen lefolytatott konstrukciós perben végül a per elsőrendű vádlottját ifj. Szalai Ferencet halálra ítélték²⁵, a per többi vádlottját pedig 3-15 év közötti börtönbüntetésre. Így a csolnokiaknak már a tábor létesítése előtt voltak tapasztalatai az ÁVH-ról.

Oroszlány

Oroszlányban 1915-től folytattak szénkutatótást, először itt is az Esztergom-Szászvári, majd a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.. Végül 1927-ben kötötte meg a megállapodást a Magyar Általános Kőszénbánya (MÁK) Rt. a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt-vel az Oroszlány környéki bányanyitásokról. Ezt követően 3 év múlva 50 évre szóló szerződést kötöttek az oroszlányi gazdaközösséggel²⁶, majd 1937-ben megkezdték az I akna mélyítését.²⁷ Ezen év szeptember 1-jén a MÁK Rt. bejelentette a Magyar Királyi Bányakapitányságnak, hogy Oroszlányban barnaszénbányát nyitott.²⁸

Másodikként a XVI-os akna építési munkálatait kezdték el 1940-ben.²⁹ Ekkor még nehézséget okozott a kitermelt szén elszállítása, amit kocsikkal vittek Tatabányára, hogy onnan szállíthassák tovább vasúton. Ezt a problémát az 1941-ben Tatabánya felé megépített kötélpálya oldotta meg.

Oroszlány ekkor még egy volt a környező falvak közül, így az új aknák munkaerő szükségletét először a közeli Tatabányáról biztosították³⁰, majd Romániából Petrozsény és Lupény környékéről jöttek bányászok.

Az újonnan érkezett oroszlányi bányászok között többen szélsőjobb vagy szélsőbaloldali nézeteket vallottak. A jobboldali szélsőséges mozgalmak támogatói az 1940-es Tatabányáról induló a Nyilaskeresztes Párt által kezdeményezett sztrájkban vettek részt, mely így

²³ MNL-OL XXIX-F-102-k, 8. doboz, Beruházási ügyek, Szolnoki (sic!) szénbányák.

²⁴ KÖMI vagyis Közérdekű Munkák Igazgatósága. Az elítéltek börtönökben és külső munkahelyeken végzett munkájának irányítására létrehozott intézmény, mely 1951 decemberétől 1960-ig működött.

²⁵ Kivégzésére azonban nem került sor, mert kegyelmet kapott.

²⁶ *A magyar bányászat évezredes története II.* szerk.: Benke István, OMBKE, Budapest, 1996-2010. 455.

²⁷ Haraszi Mihály-Kőbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből.* Oroszlány, 1994. 141.

²⁸ Oroszlány és vidéke bányászatának és Oroszlány városának eseménynaptára. 24-25.

²⁹ Haraszi Mihály-Kőbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből.* 144. (Az oroszlányi bányák számozása a tatabányai bányák számozásának folytatása volt, mivel sokáig egy irányítás alá tartoztak.)

³⁰ Uo. 12, 145.

Oroszlányra is áterjedt.³¹

Míg a baloldali nézeteket valló bányászok pedig egy helyi bányász, Kubicza Mihály vezetésével kezdtek szervezkedni a XVI-os aknában. A rendőrség tudott róluk, mint szakszervezeti mozgalomról, de nem avatkozott bele, csak akkor, amikor a kommunisták egyre inkább igyekeztek érdekkörükbe vonni a bányászokat, akik ennek hatására célul tűzték ki a Környebányán lévő orosz hadifogolytábor felszabadítását.³² Ezt követően 1944. szeptember 8-án letartóztatták Kubicza Mihályt és 4 társát: Mészáros Lajost, Gönczi Ferencet, Fekete Lászlót és Takács Imrét. A németek Kubicza Mihályt a Margit körüti fegyházból Komáromba hurcolták, ahol belehalt a kínzásokba, a többiek pedig Dachaubába kerültek, ahonnan csak Fekete László térhetett haza.³³

A második világháború Oroszlányban is okozott károkat, emberéletben és a bányában egyaránt. A település mellett 1944-45-ben 4 hónapig húzódott a frontvonal, ezen idő alatt Oroszlány többször gazdát cserélt, míg 1945. március 18-án az oroszok végleg elfoglalták. A háború alatt a MÁK Rt. vezetőjét Vida Jenőt is elvitték és Auschwitzba deportálták, ahol életét vesztette. A háború alatt megnyitott XVII-es aknát pedig elárasztotta a víz.³⁴

A háborút követően Oroszlányban jelentős változásokat jelentettek a ki- és áttelepítések. A bányásztelepülések közül a kitelepülés leginkább Oroszlányt érintette, ahonnan az előjáróság becslése szerint 50-60%-ra tehető a kitelepülők aránya.³⁵ A Csehszlovák Áttelepítési Bizottság székhelyein Bánhidán és Esztergomban kitelepülésre 14 440 fő jelentkezett. Végül összesen 141 bányászcsalád hagyta el a megyét, ami jelentős veszteséget jelentett a bányászat számára.³⁶ A Magyarországra telepített 12.528 felvidéki család közül pedig 335 került a megyébe, egy részük 1947 júliusában a kitelepültek helyére Oroszlányra érkezett.³⁷

A háborút követő erőszakos iparosítás Oroszlány számára a fellendülést jelentette, hiszen az 1946-ban még csak 1740 lakosú települést 1954. január 28-án a Minisztertanács várossá nyilvánította, mivel lakossága meghaladta a 10 000 főt.³⁸ Így a még kialakulatlan ún. szocialista város részesült a városi lét előnyeiből, annak ellenére is, hogy kritériumait még nem tudta teljesíteni.³⁹

³¹ *A magyar bányászat évezredes története II.* 470.

³² Uo. 470.

³³ Haraszi Mihály-Köbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből.* 17-18. *Oroszlány és vidéke bányászatának és Oroszlány városának eseménynaptára.* 84.

³⁴ Haraszi Mihály-Köbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből.* 18, 149.

³⁵ Ennek oka volt az is, hogy a nemrég odaköltözöttek könnyebben tovább is álltak.

³⁶ L. Balogh Béni: A csehszlovák-magyar lakosságcsere Komárom-Esztergom vármegyében, In: „*Vonatok északnak és délnek*” *A második világháborút követő szlovák-magyar lakosságcsere története és következményei.* szerk.: Szederjesi Cecília, <http://www.nogradhistoria.eu/data/files/186641567.pdf> (Megtekintés ideje 2013.11.21.) 149-150.

³⁷ Uo. 19.

³⁸ *Oroszlány és vidéke bányászatának és Oroszlány városának eseménynaptára,* 86.

³⁹ Bővebben lásd: Germuska Pál: Ipari város, új város, szocialista város, *Korall* 4 (2003) 11-12. sz. 239-259.

Mindezt a sorra nyíló aknáknak köszönhetjük. 1947-ben nyitották meg újra a XVII-es⁴⁰, 1949-ben pedig az első, még 1937-ben elkezdett akna is önálló üzemmé vált XVIII-as akna néven. Döntő jelentőségű volt, hogy az ugyanebben az évben megnyitott XIX-es akna ide, és nem Tatabányára települt. 1951-ben újabb akna nyílt a XX-as, 1953-ban pedig megkezdődött a szén külfejtése is.⁴¹

Az oroszlányi bányászat, kezdetétől, 1937-től 1957-ig Tatabányához tartozott, ez alól csak az 1951-es év jelentett kivételt, amikor önállóan, Oroszlányi Szénbányák Vállalat néven működött, majd 1952-től a trösztök megalakulásától ismét Tatabányához, a Tatabányai Szénbányászati Trösztökhöz tartozott.⁴²

Az aknák munkaerő szükségletét azonban továbbra sem tudta ellátni a helyi és környékbeli lakosság, így újabb betelepülők érkeztek. Először 1947-ben Salgótarjánból, majd 1951-ben a leállított Brennbergbányáról közel 300-an. Azonban az újonnan betelepülők egy része ekkor is rövid időn belül elment. Ennek legfőbb okát a mostoha lakáskörülmények jelentették, mivel a település fejlődése nem tudta az aknák munkaerő szükségletének növekedését követni, és sok bányásznak nem tudtak lakhatást biztosítani, akik így földbe vajt kunyhókat készítettek maguknak.⁴³ Ugyanakkor a munkaerőigény ellátására a katonaság állományából is toboroztak, és a közeli tatai laktanyából is jöttek ide munkaszolgálatos katonák 1953-tól. A sorra nyíló aknák közül pedig 3-ban a XVI-os, XVII-es és XVIII-as aknában elítéltek is dolgoztak.

Tatabánya

A MÁK Rt. 1894-ben szerezte meg az Esterházy uradalomtól a szénbányászati jogot Tatabánya határában. Ezt követően kezdték el a próbafúrásokat és 1896 márciusában találták meg a széntelepet Síkvölgyön. Ugyanezen év decemberében már fel is hozták az első csille szenet az Alsógalla határában megnyitott aknából.⁴⁴

Sorra nyíltak az aknák: 1897-ben megnyílt a második, 1900-tól egy külfejtés is, és 1907-ben már 9 aknából hozták fel a barnaszenet. A fejlődést elősegítette a Bécs-Budapest vasútvonal közelsége és a villamos erőmű is, elsőként itt vezették be a bányában a villamos-energia használatát.

Az első világháború visszavetette az addigi töretlen fejlődést, és itt is visszaesett a termelés. A

⁴⁰ Az oroszlányi aknák számozása a tatabányai aknák számozását folytatta, ezért indult XVI-os számmal, mert 1957-ig Tatabányához tartoztak az itteni aknák is.

⁴¹ Mura József: *Oroszlány*. Komárom megyei Idegenforgalmi Hivatal, 1986. 41.

⁴² *A magyar bányászat évezredes története II.* 462.

⁴³ Haraszi Mihály-Köbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből*. 172.

⁴⁴ *Tatabánya története I. II.* szerk.: Gombkötő Gábor, Horváth Géza - dr. Ravasz Éva-Rozsnyói Sándor, dr. Szántó Ferenc. Tatabánya, 1972. 69.

háború végén a létszámhiány miatt még orosz hadifoglyokat is foglalkoztattak a bányában.⁴⁵

A háború után a területen két részvénytársaság volt érdekelt. A húszas években a Salgó Rt. eredményes szénkutatókat végzett, és megvette a szén kiaknázási jogát, de a területet a MÁK Rt. vásárolta meg, így a Salgó Rt. kénytelen volt eladni bányászati jogát a MÁK Rt.-nek.⁴⁶

Az új akna vonzotta a munkaeerőt, és a környékén egyre többen települtek le, az Alsógalla határában kialakuló községet 1902. szeptember 16-ától Tatabányának nevezték el.⁴⁷

A bányászok élet és munkakörülményei azonban nagyon rosszak voltak, így a városban több bányászsztrájk is kirobbant. Főbb okai: 1897-ben a bérek késedelmes kifizetése, 1918-ban a szólás és gyülekezési szabadság korlátozása, 1919-ben a munkaidő növelésének szándéka, 1940-ben pedig a béremelés igénye. Ezen sztrájkok gyakran több napig tartottak, 1925-ben pedig 10 hétig is.

Az állam mindvégig nagyon keményen lépett fel a sztrájkolókkal szemben, gyakran letartóztatták őket és pl. az 1917-es sztrájk kitörésekor a rögtönítélő bíróság 8 munkást ítél halálra, társaik azonban felvették a munkát, így megmentették az életüket.

A legkeményebb fellépésre az 1919. szeptember 6-ai sztrájk kapcsán került sor, amikor a bányászok azért mentek a bányaigazgatóság elé, mert - az 1907-ben az országban elsőként itt bevezetett - 8 órás munkaidőt 12 órára akarták emelni, és ez ellen tiltakoztak. A csendőrök a felvonult, tüntető tömeg közé lőttek, melynek 7 halálos áldozata és 27 sérültje volt.⁴⁸

A nehéz munkakörülmények ellenére igyekeztek megbecsülni a bányászokat és 1929 augusztusában 105 embert, 1930-ban pedig 122 dolgozót tüntettek ki, akik 25 évet töltöttek a MÁK Rt.-nél.⁴⁹

Az 1929-es gazdasági világválság évében volt a legmagasabb szinten a szénkitermelés az első világháború óta, de a gazdasági válság itt is visszavetette a termelést és csak 1937-ben érték el újra az 1929-es termelési mennyiséget. Az ekkori 30%-os termelés kiesés miatt rendkívüli munkaszüneti napokat vezettek be, hogy ne kerüljön sor elbocsájtásokra.⁵⁰ A válság után a termelés folyamatosan nőtt, a következő megtorpanást a második világháború jelentette.

A tatabányai bányatelep egy részét 1944. december 26-án foglalták el az orosz csapatok, míg a másik részén németek voltak. A bányatelepen is folyó harcok következtében szünetelt a termelés és a bányában is károk keletkeztek, így a háború után a 11 bányaüzem közül 3-ban

⁴⁵ *Tatabánya története II.* 78.

⁴⁶ *A magyar bányászat évezredes története II.* 421.

⁴⁷ *Tatabánya története II.* 55.

⁴⁸ *A magyar bányászat évezredes története I.* 421, 435, 451. Az itt meghaltak emlékére tartották meg 1951-től a bányásznapot szeptember elején.

⁴⁹ Tatabányai Egyházközségi Értesítő, 1929. szeptember 3-5. Idézi: Lánosz Zoltán: *Adatok a tatabányai VIII és XIV. aknák történetéhez.* o.n.

⁵⁰ *Tatabánya története II.* 81-82.

nem lehetett folytatni a szén kitermelését.⁵¹

Az 1902-ben létrejött községet, Tatabányát pedig 1947. október 10-én várossá nyilvánították.⁵² A város a bányászat központja lett és az állampárt mintavárosként tekintett rá, Tatabányát így a szocialista városok közé sorolhatjuk. A bányászat és Tatabánya fejlődése hozzájárult a bányászok társadalmi megbecsültségének növeléséhez, a város és a bányászok élete összekapcsolódott, a lakosság több mint 50%-a a bányászatban dolgozott és a háború után az ország szénszükségletének kétharmad részét a város biztosította.

A városnak kiemelt szerepet szántak az első 3 éves terv teljesítésében is, aminek meg is feleltek, az első 3 éves tervet idő előtt teljesítették, és a termelés ekkorra elérte a háború előtti szintet. Az első ötéves terv irreális számait azonban már nem tudták teljesíteni, csökkent a kezdeti lelkesedés és az emberek fizikailag is kimerültek. Ez kihatott a munkafegyelemre is, valamint 1951-re munkaerőhiány keletkezett, aminek következtében a bányászok felhívással fordultak az ország lakosságához, hogy minél többen jelentkezzenek bányásznak. Kb. 5000 főre lett volna szükség. A helyzet súlyosságának egyik jele volt az is, hogy Rákosi Mátyás kétszer is járt a bányászvárosban.⁵³

A megszüntetett MÁK Rt., majd a megszüntetett MÁSZ RT. helyett Tatabánya központtal hozták létre a Tatabányai Szénbányák Nemzeti Vállalatot, amit 1951-ben 3 nemzeti vállalattá bontottak szét: Tatabányai Alsó Szénbányák Vállalat⁵⁴, Tatabányai Felső Szénbányák Vállalat⁵⁵ és Tatabányai Szénszállító és Szolgáltató Vállalat. A 285/14/1951 számú határozattal a fenti nemzeti vállalatokat 1952. január 1-jével Tatabányai Szénbányászati Tröszt néven egyesítették, és ide tartoztak az oroszországi szénbányák is 1957-ig.⁵⁶

Az első 5 éves terv teljesítéséhez a bányászok folyamatos toborzása mellett új aknákat is nyitottak.⁵⁷ Így készült el 1951-1956 között a XV/A, XII/A, V/A, III/A és a XV/B akna.⁵⁸ A működő aknák közül az elítéltek a síkvölgyi⁵⁹, a X-es és XIV-es aknán dolgoztak, továbbá internáltak bányászták a szenet Tatabánya - Alsón és Tatabánya - Felsőn is.

⁵¹ *A tatabányai szénmedence története*, szerk.:Csics Gyula-Pataki Sándor-Rozsnyói Sándor, Tatabánya, 1994. 85.

⁵² *Tatabánya története II.* 37.

⁵³ Gyüsi László: *Tatabánya 1956-ban.* 15, 17.

⁵⁴ Tatabánya Alsóhoz a VII-es, VIII-as, XII-es, XIV-es, XV-ös aknák tartoztak.

⁵⁵ Tatabánya Felsőhöz pedig a VI-os, IX-es, X-es, XI-es és a Síkvölgyi akna tartozott.

⁵⁶ *Tatabánya története II.* 87. *A tatabányai szénbányászat története*, 86.

⁵⁷ Csics Gyula: *A tatabányai szénmedence bányaiüzemei.* Melléklet.

⁵⁸ *Tatabánya története II.* 87. Ebben az időszakban 1950. december 30-án következett be a tatabányai bánya legnagyobb balesete is a XII-es aknán, a sújtólég és szénporrobbanás során 81 bányász vesztette életét. In: *A magyar bányászat évezredek története*, 441.

⁵⁹ A Síkvölgyi akna a XIII-as számot viselte, de babonából mindenütt Síkvölgyi aknaként említették.

2. A bányászat helyzete Magyarországon 1945 után

A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. és a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. rendelkezett a csolnoki, oroszlányi és tatabányai bányák felett 1945. december 6-ig, amikor a Nemzetgyűlés kimondta a szénbányák állami kezelését, majd 1946. május 25-én törvényt fogadtak el a szénbányászat államosításáról.⁶⁰

Az immár állami tulajdonú bányákat a Gazdasági Főtanács Titkárságán (főtitkár: Vas Zoltán) megszervezett Magyar Állami Kőszénbányák Központi Végrehajtó Bizottsága irányította. Ezt követően 1946. november 1-jén alakult meg a Magyar Állami Szénbányák Rt. vagy rövidítve a MÁSZ Rt., ami azonban veszteségesen működött, ezért átszervezték.⁶¹

1948 októberében hozták létre a Nehézipari Minisztérium Szénbányászati Igazgatóságát, miután a Gazdasági Főtanács kiadta az utasítást, hogy a bányászatot ipari központokba, azon belül pedig nemzeti vállalatokba kell szervezni. Megalakult a Dorogi Szénbányák Nemzeti Vállalat Dorog székhellyel és a Tatabányai Szénbányák Nemzeti Vállalat Tatabánya székhellyel (ide tartozott Oroszlány is). A Szénbányászati Ipari Igazgatóság, mint a minisztérium főosztálya, a Tatabányai Szénbányák Nemzeti Vállalatot nem sorolta be az ipari központok alá, hanem közvetlen irányítása mellett döntöttek.

Ezt követően 1951-ben ismét országos átszervezés következett, ekkor az országban 26 bányászati vállalatot hoztak létre, majd 1952-ben ezeket 10 szénbányászati trösztté és 2 vállalattá szervezték át. 1954-ben újabb változás következett, ekkor ezeket elnevezésük megváltoztatása nélkül nagyvállalatokká alakították át.⁶²

A vizsgált 3 település bányászatának fellendüléséhez az is hozzájárult, hogy 1950-ben Ajtay Zoltán a Bánya és Energiaügyi Minisztérium Szénbányászati Főosztályának vezetője kifejezetten a Tatabányán és Dorogon bányászható jó minőségű barnaszén kitermelését sürgette az ötéves terv teljesítéséhez.⁶³

A bányászat jelentette a további nehézipari fejlesztések alapját - ami az állandó háborús készültséghez nélkülözhetetlen volt – s ehhez hozzájárult az 1946. február 8-án a Szabad Népből meghirdetett széncsata is.⁶⁴ A termelés fokozását segítette még a magánkezdeményezésű Loy mozgalom⁶⁵ is, melynek jelszava „*Termelj ma többet mint*

⁶⁰ Erdmann Gyula és Pető Iván: *Dokumentumok a magyar szénbányászat történetéből 1945-49*, Bp., 1975. IX. illetve www.1000ev.hu 1946/XIII. tv. „Mindennemű ásványszén (feketeszen, barnaszén, lignit) tekintetében a földtulajdonost megillető jog (továbbiakban: szénjog) az 1946. január hó 1. napjára visszaható hatállyal megszűnik, tekintet nélkül arra, hogy ezt a jogát az ingatlan tulajdonosa átruházta-e. A szénjognak a jelen törvény alapján bekövetkezett megszűnéséért kártalanítás nem jár.” www.1000ev.hu (megtekintés ideje: 2012. 02. 17.)

⁶¹ Erdmann Gyula és Pető Iván: *Dokumentumok a magyar szénbányászat történetéből*, IX.

⁶² *A magyar bányászat évezredes története I.* 418, 435. *A tatabányai szénbányászat története*, 86.

⁶³ *A nagy testvér szatócsboltja*, 135.

⁶⁴ Gyüszti László: *Tatabánya 1956-ban*. Tatabánya, 2011. 16.

⁶⁵ A mozgalmat Loy Árpád alberttelepi sztahanovista frontmester indította el.

tegnap!” volt.

Valamint létrehozták az országosan működő bíróságok üzemeken belüli változatát, társadalmi bíróságok néven, ahol a jobb dolgozók perbe foghatták rosszabbul dolgozó társaikat, akik nem tartották be a munkafegyelmet vagy igazolatlanul műszakot mulasztottak és ezzel akadályozták a terv teljesítését. Büntetésül végül szabadságmegvonást, szénjárandóság elvonást és fizetéseszköcsökkenést kaptak a társaik által elítélt bányászok.

Ebben az időszakban a bányász volt a szocialista rendszer embereszménye, s a bányászvárosok és települések a kommunista párt biztos bázisaivá váltak. Ezt legényszállók, bányász saját ház akciók, kitüntetések, a hűségjutalom és a bányásznapi bevezetésével igyekeztek tovább erősíteni.⁶⁶

A vas és acél országának szellemét követve 1949 és 1954 között 86%-ot emelkedett a bányászat termelése Magyarországon. A kibányászandó szén mennyiségét az 1949. évi XXV-ös törvény 7§-a az 1949. évi 11.5 millió tonnáról 18.5 millió tonnára emelte fel. Majd mivel a terv teljesítése jól haladt, ezért 1951-ben módosították és 27.5 millió tonnára emelték a terv számait.⁶⁷ Ez a mennyiség azonban már teljesíthetetlen volt.

A tervszámok megemlése munkaerőhiányt generált a bányászatban, s ez rengeteg új ember felvételéhez és gyorstalpaló tanfolyamokon való kiképzéséhez járult hozzá, amivel ellentétek keletkeztek a régi és új bányászok között. Valamint hatalmas méreteket öltött a fluktuáció, mert a gyorstalpalón képzett bányászok hamarabb továbbálltak, ezt fokozta a korszakra jellemző lakáshiány is. Továbbá az is, hogy a csökkenő bérek ellen a bányászok elköltözéssel védekeztek.⁶⁸ A hiányzó munkaerőt nem csak újonnan toborzott és gyorsan kiképzett civilek, hanem a katonaság és az elítéltek köréből is pótolták. Így került sor a bányász toborzásokra, a rabmunkáltatásban a külső munkahelyek, valamint a katonai szolgálaton belül a munkaszolgálat intézményének létrehozására.

A helyzeten az 1953-ban Moszkvából induló enyhülés változtatott, aminek hatására csökkent a nehézipar erőszakos fejlesztésének kényszere Magyarországon, és a Politikai Bizottság elfogadta a szénbányászat 1953. évi tervének 23.5-ről 21.92 millió tonnára való csökkentését. Ekkor már 74-75 ezren dolgoztak a szénbányászatban.⁶⁹ Ezen politikai fordulat hatására kezdődött meg a munkaszolgálat fokozatos felszámolása is, mivel megszűntek a kuláklisok, de a külső munkahelyeken, azaz a bányákban történő rabmunkáltatás továbbra is megmaradt, sőt tovább nőtt az elítéltek száma.

⁶⁶ Schuller Balázs: Példaképek lázadása? A magyar bányásztársadalom 1956-ban. In: *Bányászok és bányászvárosok forradalma*, 1956. Szerk.: Bircher Erzsébet, Központi Bányászati Múzeum Alapítvány, Sopron, 2006. 254.

⁶⁷ 1949. évi XXV tv. 7§-a és az 1951. évi II. es tv. 8§. www.1000ev.hu (megtekintés ideje 2013. 10.25.)

⁶⁸ Schuller Balázs: *Példaképek lázadása? A magyar bányásztársadalom 1956-ban*, 256.

⁶⁹ MNL-OL M-KS 176. f. 53. cs. 128. ő. e. 1953. július 29. AZ OT előterjesztése a szénbányászat 1953. évi tervének módosításáról. ea. Szalai Béla. illetve MNL-OL. M-KS 126. f. 53. cs. 141. ő. e. 1953. október 14.

II.

Táborok és büntetés-végrehajtás

1. A büntetés-végrehajtás és törvényi szabályozása Magyarországon

A két világháború közötti Magyarországon csak 6 országos büntetőintézet volt: Vác, Sopronban, Márianosztrán, Szegeden, Hartán és Budapesten a Gyűjtőfogház. Ezen börtönépületek már több évtizede álltak, befogadóképességük azonban véges volt, a hétből kettőt, a vácit 1855-ben és a márianosztrait 1858-ban még a kiegyezés előtt, a többit az 1880-as és 1890-es években építették fel, utoljára a sátoraljaújhelyi készült el 1906-ban.⁷⁰

1941 és 1948 között 10 475 és 13 597 között változott a börtönben lévők száma⁷¹ 1500 börtönőr és 40-50 ezer csendőr volt az országban. A rabok ekkor dologházakban és a mezőgazdaságban dolgoztak. Kerti, mezei munkákat végeztek, kosárfonással, konfekció és cipőkészítéssel foglalkoztak.⁷² Vagyis ekkor is voltak mezőgazdasági külmunkahelyek, és a börtönökben is működtek kisebb üzemek az elítéltek foglalkoztatására.

A kommunisták fokozatos térnyerésével gyökeres fordulat ment végbe a büntetés-végrehajtás és a rabmunkáltatás területén, nagyságrendileg nőtt a büntetés-végrehajtási külmunkahelyek száma, s már nemcsak mezőgazdasági munkahelyekről beszélhetünk, hanem a bányákban és az építkezéseken is elítéltek dolgoztak, amire korábban nem volt példa. Továbbá a rendőrség létszámának csökkenése mellett, az államvédelem és a börtönőrök létszáma is többszörösére nőtt.

Magyarország lakosságának egy része személyesen, a többiek pedig családtagjaikon keresztül tapasztalhatták meg az internálást, a kitelepítést, a börtönt, esetleg elítéltként a munkatáborokat. Zajlottak a letartóztatások, a koncepciós perek, az emberekben pedig nőtt a félelem kit, mikor, hova és miért visznek el. Az állam helyébe lépő párt ezután már nem csak háború idején és nem csak a külföldieket vagy a bűnözőket internálta, vagy börtönözte be, mint az első világháború idején vagy azt követően, hanem saját polgárai ellen fordult. S mindennek kiépült az intézményi és jogi háttere is.

A 81/1945. M.E. számú népbíróági rendeletben jelent meg a fegyház és a börtön mellett az internálás kiszabható büntetésként. Ekkor vagyis 1945-ben 15 internálótábor volt Budapesten és környékén, összesen 23 ezer internálttal.⁷³

A kényszermunka büntetést az 1440/1945. ME. sz. kormányrendelet vezette be, s kiszabható

⁷⁰ Tamáska Péter: *Politikai elítéltek kerestetik*, 219-236.

⁷¹ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, Oroszlány Város Önkormányzata, Oroszlány, 2003. 31.

⁷² Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon*, BVOP Sajtóiroda, Bp., 1997. 37.

⁷³ Bank Barbara: *Szögesdrótok mögött*, Doktori értekezés. Piliscsaba, PPKE-BTK, 2013. 108.

volt határozatlan időre és életfogytig is, végrehajtási helyéül a munkatáborokat nevezték meg. 1949 második felében Ries István igazságügy miniszter még a munkatáborok felállításának elmaradása miatti csalódottságát fejezte ki, s ennek fő okát az 1948 előtt munkába állt börtönszemélyzet alkalmatlanságában látta.⁷⁴ A Horthy-korszak fegyőreit fokozatosan elküldték, és a helyükre 1949-50-ben felvetteknél már csak a politikai alkalmasságot nézték, a szakmait nem.

A büntető perrendtartásról az 1951. évi III. törvény rendelkezett, míg a Csemegi kódexet az 1950. évi II. törvény váltotta fel. Ez utóbbi 1951 januárjában lépett életbe és már csak egyféle szabadságvesztési formát ismert, a börtönt; a másik főbüntetés pedig a halálbüntetés volt. Ez nehezebbé teszi annak kiderítését, hogy a börtön szó mikor jelentett ténylegesen börtönt, mikor fegyházat és milyen esetben munkatábor. Az internálás és a kitelepítés viszont egyértelműen meghatározható és elhatárolható az internálási és kitelepítési végzések alapján.

2. Az elítéltek és internáltak munkáltatásának intézményei Magyarországon

A büntetés-végrehajtás eredetileg az Igazságügy Minisztérium Büntetőjogi Főosztályának egyik osztálya volt. 1952-ben azonban önálló főosztállyá szervezték át, és márciustól a Belügyminisztérium hatáskörébe került. 1954. november 30-án a börtönügyi főosztályt a büntetés-végrehajtás Parancsnokságává szervezték át.⁷⁵ Két alosztályra tagolódott, a büntetés-végrehajtásra és a Közérdekű Munkák Igazgatóságára (KÖMI).⁷⁶

Az elítéltek munkáltatását a KÖMI mellett még az Igazságügy Minisztérium Gazdasági Igazgatósága (IGI),⁷⁷ az ÁVH és a változó nevű Szénbányászati Minisztérium irányította.⁷⁸

Igazságügy Minisztérium Gazdasági Igazgatósága

Az Igazságügy Minisztérium Gazdasági Igazgatóságát és az alá tartozó két vállalatot az Igazságügyi Ipari Vállalatot és az Igazságügyi Mezőgazdasági Vállalatot a 7700/1948-as kormányrendelet hozta létre. A szervezet kezdetben önállóan működött, majd 1950-ben az Igazságügy Minisztérium Büntetőjogi Főosztályának 4.osztálya lett.

„Feladata volt az igazságügy-miniszter főfelügyelete alatt álló letartóztató és nevelő intézetekhez, valamint bírósági fogházakhoz kapcsolódó mezőgazdasági és ipari üzemek és

⁷⁴ Lőrincz József: A sztálini büntetőpolitika és konzekvenciái a hazai büntető igazságszolgáltatásban, In: *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére.* Szeged, 2007, Pólay Elemér Alapítvány 77.

⁷⁵ Heinrich-Tamácska Péter: *Kis magyar börtöntörténelem*, Unicus, Budapest, 2013. 14.

⁷⁶ M Kiss Sándor: *Az internálás kérdése Nagy Imre 1953-as parlamenti beszéde után*, Magyar Napló, 6(2003) 47.

⁷⁷ Igazságügy Minisztérium Gazdasági Igazgatósága, a továbbiakban IGI

⁷⁸ T Varga György: Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953, In.: *Trezor 2. A Történelmi Hivatal évkönyve*, Bp., 2002. 160.

vállalatok egységes irányítása és kezelése; az elítéltek, vizsgálati fogságban, előzetes letartóztatásban levők és fiatalkorúak foglalkoztatásának a megszervezése.”⁷⁹

Kezdetben - a KÖMI létrehozásáig - az IGI feladata volt a rabmunkáltatás gazdasági részletterveinek kidolgozása, majd központi jóváhagyás utáni végrehajtása.⁸⁰ Ezért 1949 márciusa és 1950 szeptembere között az Állami Ellenőrzési Központ az IGI és a börtönök tekintetében is vizsgálódott, hogy honnan fedezzék az ország munkaerő hiányát. Ezt követően elrendelték, hogy 1951. március 11-ig vegyék számba a munkaképes letartóztatottakat, az IGI-t pedig a KÖMI alá utalták.⁸¹ Majd megkönnyítve a rabmunkáltatás szervezését az elítélteket foglalkoztató vállalatokat is államosították.

Az Államvédelmi Hatóság⁸²

A rabmunkáltatásban is fontos szerepet játszó szerv immár ÁVH néven került 1948-ban a Belügyminisztérium hatáskörébe, 1950-ben pedig a HM KATPOL-lal⁸³ és a Honvéd Határőrséggel összevonva önálló hatósággá vált. Fennhatósága alá tartozott: a Mosonyi utcai Állambiztonsági Fogház, a Fő utcai Gyűjtőfogház, a Gyorskocsi utcai pestvidéki Fogház, a Markó utcai és a váci börtön is.⁸⁴

Az ÁVH-nak nemcsak börtönei, hanem hírhedt internáló táboraik is voltak: Recsk, Tiszalök, Kazincbarcika, Sajóbáony, Bernátkút és Kistarcsa, melyek 1950/1951 tavaszán kerültek az ÁVH hatáskörébe. A szervezet első számú feladata volt, hogy minél több vélt vagy valós ellenséget tartóztasson le: „Az ÁVH feladata a dolgozó nép ellenségeinek felderítése, a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjének biztosítása volt,⁸⁵ vagyis az idegen és ellenséges elemek rendőrhatalom őrzet alá helyezése, őrzése és munkáltatása.”⁸⁶

Az ÁVH hatáskörébe is tartozott az internáltak munkáltatásának megszervezése, a fegyintézetek keretében végzett rabmunka pedig az Igazságügy Minisztérium alá. Az ÁVH nemcsak irányította a 6 internálótábort, hanem 1953-ig ez a szerv adta a büntetés-végrehajtási helyek parancsnokait és beosztottainak egy részét is. 1954 áprilisában a bv-sek mellett 992 volt ávh-s teljesített szolgálatot a büntetés-végrehajtásban, akik nem az ÁVH megszüntetését

⁷⁹ T Varga György: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953*, 160.

⁸⁰ Lőrincz József: *A sztálini büntetőpolitika és konzekvenciái a hazai büntető igazságszolgáltatásban*, 77.

⁸¹ T Varga György: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953*, 160-162.

⁸² Mivel az ÁVH nem működtette a vizsgált tábortokat, így csak rövid áttekintést adok a szervezet történetéről. Bővebben lásd: Kahler Frigyes: *ÁVH történelmi olvasókönyv*, Kiszely Gábor: *ÁVH, Egy terrororganizáció története*, Cseh Gergő Bendegúz: *A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlatja, 1945-1990*, illetve Boreczky Beatrix: *Az Államvédelmi Hatóság szervezete 1950-1953*. In: *Trezor 1. A Történelmi Hivatal évkönyve*, Bp., 1999.

⁸³ Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya, továbbiakban KATPOL

⁸⁴ Bank Barbara: *Az internálás és kitelepítés dokumentumai a Történelmi Levéltárban*, In: *Trezor 3, A Történelmi Hivatal évkönyve*, Bp., 2004. 111.

⁸⁵ Boreczky Beatrix: *Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950-53*, 91.

⁸⁶ T. Varga György: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953*, 161.

követően kerültek oda.⁸⁷

Az ÁVH 7 főosztálya közül a VI. Jogi és Börtönügyi Főosztályának feladata volt az ÁVH-hoz tartozó büntetőintézetek, munkatáborok és internálótáborok vezetése.⁸⁸ Élére kezdetben Décsi Gyula alezredest⁸⁹ nevezték ki.

A főosztály két további osztályra tagolódott a VI/1-es Jogi később Vizsgálati Osztályra, ami 1953. január 2-án megszűnt és a VI/2. Börtönügyi Osztályra, melynek vezetője eleinte Princz Gyula⁹⁰ alezredes, később Lőke Gyula alezredes lett.⁹¹

Közérdekű Munkák Igazgatósága

A KÖMI az IGI két vállalatának az Igazságügyi Ipari Vállalatnak, valamint az Igazságügyi Mezőgazdasági Vállalatnak, továbbá a Földmunkálatokat Végző Egyesülésnek⁹² a jogutódja volt, a büntetés-végrehajtásból alakult ki.

A Népgazdasági Tanács 407/21/ 1951. sz. határozata rendelkezett a KÖMI-ről vagyis a Közérdekű Munkák Igazgatóságáról. Az 1951. december 1-jén megalakult szervezet létrehozását így indokolják: „A népgazdaság érdeke egyrészt és a büntetés-végrehajtási szempont másrészt megkívánják, hogy a letartóztatottak termelőmunkában történő foglalkoztatása egységesen és önálló vállalat, valamint önelszámoló egységek keretében történjék. A vállalatokat az építőipar, gyáripar, kőbányászat és mezőgazdaság keretében kell megszervezni az Igazságügy Minisztérium keretében. A szervezet végleges kialakítása után ennek főhatósága a Belügyminisztérium lesz.”⁹³

A KÖMI feladata az elítéltek munkáltatása volt, akik ezután hivatalosan vagy a KÖMI vagy az egyes szakminisztériumok vállalatainál álltak „alkalmazásban”.⁹⁴

Az itt dolgozók a betűszó feloldásával alkották meg a Kerülhet Ön Még Ide szójátékot, ami nagyon jól tükrözte a rendszer lényegét, bármely elítélt bekerülhetett a KÖMI egyik vállalatához, építkezésre, bányákba vagy egy mérnököket foglalkoztató tervezőirodába. Minden egyes büntetés-végrehajtási hely és munkahely-parancsnokság külön vállalatot

⁸⁷ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtási Parancsnokság és alárendelt szerveinek tevékenységének vizsgálata (1956. október 23 -1956.november 4.)* kézirat, 1998. 73.

⁸⁸ Cseh Gergő Bendegúz: *A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata 1945-90*, In: Trezor 1. 77.

⁸⁹ Décsi Gyula: ezredes, Péter Gábor helyettese, rövid ideig igazságügyi miniszter, a Rajk és Mindszenty ügyek egyik vezetője, Péter Gáborral együtt letartóztatták. (Fehérvári István : *Börtönvilág Magyarországon*, 156.)

⁹⁰ Princz Gyula (1905-1969) nyomdász, nyomozó, ÁVH ezredes, 1945-ben már a BRFK - PRO-n dolgozik, jelentős szerepe volt a Rajk és a Mindszenty ügyben is, az ÁVH Börtönügyi Osztályának parancsnoka volt 1951 májusáig, 1953. január 8-án letartóztatták, mint Péter Gábor közvetlen munkatársát és 8 év börtönre ítélték. (Kubinyi Ferenc: *Fekete lexikon*, 151-154.)

⁹¹ Boreczky Beatrix: *Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950-53*, 104. Lőke Gyula: Princz Gyulával egymást váltották a Börtönügyi Osztály élén

⁹² Bank Barbara: *Szögesdrótok mögött*, 193.

⁹³ MNL-OL XIX –A-19-b 34.doboz, 407/21-1951 sz. határozat, Előterjesztés a Népgazdasági Tanácshoz

⁹⁴ T Varga György: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953*, 170.

alkotott.

Az 1951 decemberében létrehozott KÖMI 1952 februárjában még az Igazságügy Minisztériumhoz tartozott, majd 1952 márciusában a Belügyminisztériumhoz csatolták a 2003/10/1952 sz. Minisztertanácsi határozat értelmében⁹⁵ parancsnoka Virág Miklós bv. alezredes lett.

A KÖMI a Belügyminisztériumon belül a Büntetésvégrehajtási Parancsnokság alá tartozott és 1954-ben 3 osztályból és 2 alosztályból állt. 12 KÖMI vállalatot irányított, ahol 6829 elítélt dolgozott, valamint ide tartozott a szénbányászat területén felállított 10 munkahelyparancsnokság is, további 7100 fővel. A KÖMI tervfeladatait a Minisztertanács hagyta jóvá, tervszámait és anyagszükségeit pedig az Országos Tervhivatal.⁹⁶

Szénbányászati Minisztérium

A rabmunkáltatásban a minisztériumoknak is szerepe volt, mert ezek irányították a bánya mellett létrehozott munkahelyparancsnokságok termelését. Így a munkatáborok helyszínéül szolgáló bányák 1950-53 között a Bánya és Energiaügyi, 1953-54 között a Nehézipari, 1954-56 között pedig a Szénbányászati Minisztérium alá tartoztak.

3. Táborok Magyarországon 1945 után

A táborok általános jellemzői

A 20. századot a táborok évszázadának nevezte könyvében Joël Kotek és Pierre Rigoulot.⁹⁷ A táborok a század folyamán fokozatosan minden országban megtalálhatóak lesznek, köztük hazánkban is. Magyarországon a 20. századtól beszélhetünk táborokról, és ezeknek több fajtáját is megkülönböztethetjük: hadifogoly, internáló, kitelepítettek és elítéltek táborai. Az első táborok hazánkban az első világháborút követően jöttek létre, és létük állandósult, majd számuk a második világháború végén megnőtt az internáló és hadifogoly táborok révén, majd ezek felszámolásával lecsökkent. A táborok számának újabb növekedését Magyarországon a vizsgált korszak, az 1948-1956 közötti időszak jelentette.

Mindezen táborok közös jellemzője volt, hogy ide az embereket politikai alapon zárták be és igyekeztek őket elszigetelni a társadalomtól. Továbbá földrajzilag is minél távolabbi helyen zárták el őket (alföldi tanyák vagy Recsk), és a legnehezebb munkákat végeztették velük

⁹⁵ T Varga György: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953*, 162.

⁹⁶ OSA Archívum 357-2-1 3/60. Jelentés a Büntetés-végrehajtás Parancsnoksága termelési tevékenységéről (Közérdekű Munkák Igazgatósága); 10 lap., 1955.

⁹⁷ Az európai és szovjet táborokról bővebben lásd: Joël Kotek-Pierre Rigoulot: *A táborok évszázada*, Budapest, 2000. , Alekszandr Szolzsenyicin: *A GULAG szigetvilág*, Budapest, 2009. Anne Applebaum: *A GULAG története I., II.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005. *A kommunizmus fekete könyve*, szerk.: Stéphane Courtois-Nicolas Werth-Jean-Louis Panné-Andrzej Paczkowski-Karel Bartosek-Jean-Louis Margolin, Nagyvilág Kiadó, 1997.

(bányászat, kőtörés, erőműépítés, mezőgazdasági munkák).

Ezen táborok állandó jellemzője volt a zsúfoltság, hiszen kis területen sok embert próbáltak elhelyezni, valamint az épületeket gyakran maguk az elítéltek, internáltak vagy hadifoglyok építették fel. Ezeken a helyeken gyakran a normális emberi élet feltételei hiányoztak, így az elfogadható táplálkozás, a higiénia, az alvás. Emiatt és néhol a bánásmódból következőleg is gyakoriak voltak a betegségek és - főleg a hadifogoly és internálótáborokban - a halálozások.

Hadifogolytáborok

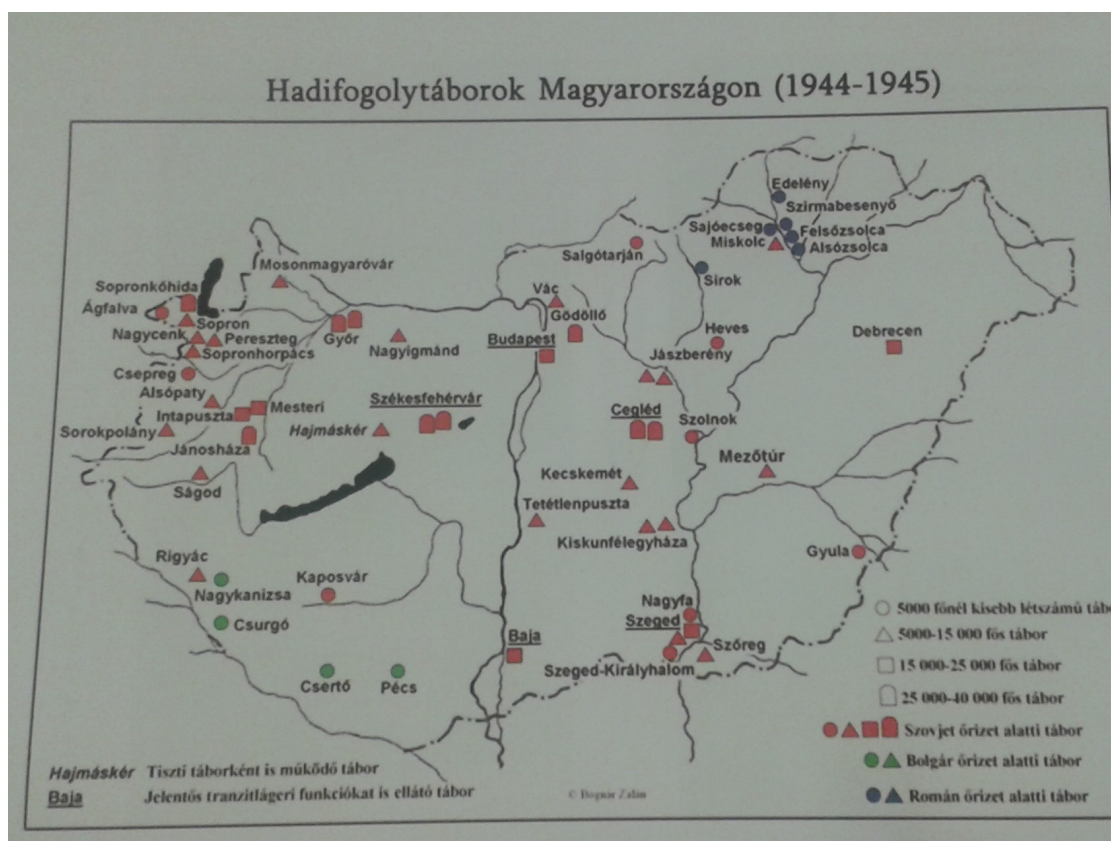
A második világháború végén⁹⁸, 1944 októberétől 1945 júniusáig hadifogolytáborok létesültek hazánk területén, melyek szovjet, román és bolgár őrizet alatt álltak. A táborokban lévő az NKVD Hadifogoly és Internáltügyi Parancsnokságának felügyelete alá tartoztak, míg a táborok fenntartása és élelmezése a Vörös Hadsereg hátszázgi parancsnokságai és a SZEB hatásköre volt.

A táborok többségében csak férfiakat, de néhány táborban egész családokat is őriztek. S elnevezésük ellenére voltak olyan táborok is, elsősorban Budapest környékén pl. Gödöllőn, ahol többen voltak a civilek, mint a katonák. A táborok létszámának zömét 80% fölött magyarok alkották, s emellett legnagyobb számban németek, de más nemzetiségűek is megtalálhatóak voltak. A fogságba vetett polgári lakossággal együtt 600 ezer magyar és 200 ezer más nemzetiségű személy fordult meg a magyarországi táborokban. Bognár Zalán 350 ezer főre teszi a hadifogságba került magyar katonák számát.

A legtöbb tábor, összesen 41 szovjet őrizet alatt működött: Sopronkőhida, Sopron, Ágfalva, Pereszteg, Nagycenk, Sopronhorpács, Nagycenk, Csepreg, Alsópaty, Intapuszta, Mesteri Sorokpolány, Jánosháza, Ságod, Rigyác, Kaposvár, Hajmáskér, Székesfehérvár, Nagyigmánd, Győr, Mosonmagyaróvár, Vác, Budapest, Gödöllő, Salgótarján, Miskolc, Debrecen, Gyula, Mezőtúr, Heves, Jászberény, Szolnok, Cegléd, Kecskemét, Tetélenpuszta, Kiskunfélegyháza, Nagyfa, Szeged, Szőreg, Szeged-Királyhalom és Baja településeken. Ezen kívül 6 tábor román őrizet alatt Sirok, Edelény, Sajóecseg, Szirmabesenyő, Alsózsolca és Felsőzsolca, míg 4 tábor Nagykanizsa, Csurgó, Csertő és Pécs bolgár őrizet alatt álltak. Hazánk területén, így összesen 47 településen 56 hadifogolytábor létesült. A táborok létszáma 500 fő és 40 ezer között változott, átlagosan 7-15 ezer fő között volt.⁹⁹

⁹⁸ Hadifogolytáborok sem csak a második világháborút követően létesültek először hazánkban. Bővebben lásd: Bonhardt Attila: *A magyar hadifoglyok hazatelepítése az I. világháború után*, *Hadtörténelmi Közlemények* 107(1994) 3. sz. 19-56.

⁹⁹ Lásd a következő oldalon lévő térképen. Bognár Zalán: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945*. Kairosz, Budapest, 2012. 47, 160, 392.

1. térkép.

Forrása: Bognár Zsolt: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945*, 392.

A hadifogolytáborok elsődleges célja a hadifoglyok összegyűjtése, számbavétele, őrzése, osztályozása, szűrése és a továbbszállításra való előkészítése volt. A hadifoglyok így a legtöbb időt nem munkával, hanem sorban állással töltötték és csak a tábor mindennapi működéséhez szükséges feladatokat látták el, valamint néha külső munkára is lehetőséget kaptak, ami jobb élelmezést és esetleges szökési lehetőséget jelentett számukra.

A táborok többsége 4-5 hónapig állt fenn, a legkevesebb ideig 2,5-4 hónapig azok működtek, melyek rosszabb földrajzi, közlekedési helyzetben voltak, míg a jobb helyzetben lévők 9-11 hónapig is fennálltak. Keletről nyugat felé haladva hozták létre őket és megszüntetésük is ilyen irányban történt. Felszámolásuk 1945 márciusában kezdődött és 1945 decemberében a legtovább fennálló hajmáskéri tábort is megszüntették.

A magyarországi szovjet fennhatóság alatt álló táborokban 70-100 ezren haltak meg. A foglyok közül 120-140 ezer főt engedtek szabadon, míg a többiek a romániai

elosztótáborokba irányították, hogy onnan a Szovjetunióba szállíthassák tovább.¹⁰⁰

Az internáltak tábora

A második világháborút követően¹⁰¹ hatósági internáló és munkatábor a következő településeken volt: Győr, Mosonmagyaróvár, Sopron, Szombathely, Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Kaposvár, Pécs, Esztergom, Tatabánya, Komárom, Ajka, Veszprém, Várpalota, Szekszárd, Tolna, Baja, Kecskemét, Székesfehérvár, Pestszentlőrinc, Gödöllő, Szentés, Szeged, Makó, Gyula, Szolnok, Berettyóújfalu, Debrecen, Nyíregyháza, Mátészalka, Sátoraljaújhely, Miskolc, Eger, Szikszó és Balassagyarmat területén, sokszor egy megyén belül több is. A nyugati frontról érkezők szűrőtáborá Székesfehérvár volt, míg a keletről érkezőknek Debrecen, és Sóstó.¹⁰²

Magyarországon az internálások gyakorlatát a szovjet megszállás befolyásolta, amely nem szűnt meg a békeszerződés aláírásával sem. Így lett a táborok következő, viszonylag jól elkülöníthető korszakának kezdő éve 1948, amikor megkezdődött a népi demokrácia számára veszélyes, vagy veszélyesnek gondolt és nyilvánított személyek rendőrhatalósági őrizet alá helyezése. Ezt jelezte az is, hogy 1949-ben Buda-Délről a kistarcsai táborba vitték az internáltakat.

Kistarcsa 1950. május 5-ei ÁVH által történt átvétele sem csak a tábor történetében volt fordulópont, hanem országosan is egy következő időszak kezdetét jelezte, mivel az internálás történetének fontos mérföldköve volt az 1950-es év, amikor az internálótáborok az Államvédelmi Hatóság alárendeltségébe kerültek. Ez gyökeres változást hozott az internálás történetében és az internáltak életében is, mert átkerültek a Belügyminisztérium és a rendőrség fennhatósága alól, a független hatóságként működő ÁVH-hoz. Ezt az 1953-ig tartó korszakot a 4 nagy ÁVH internálótábor: Recsk, Tiszalök, Kistarcsa és Kazincbarcika működése jellemzi.¹⁰³ Ezenkívül internálótábor működött még Bernátkúton és Sajóabonyban is. Ezen táborok 1953-as bezárását követően 3 év szünet következett az internálások történetében.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Bognár Zsolt: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945.* 184, 195-196, 144, 228, 230-234.

¹⁰¹ Magyarországon nemcsak a második világháborút követően létesítettek internálótáborokat, hanem ilyen táborok működtek már az első világháborút követően a Horthy-korszakban is, melyek azonban nem képezik jelen dolgozat tárgyát, mivel kívül esnek a vizsgált korszakon. Bővebben lásd Druca Attila: „Buda-Dél-Dél-Buda” In: *Variációk, Tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére*, Piliscsaba, 2004. Kovács Tamás: *Az internálás mint rendészeti válasz állambiztonsági és államrendészeti kihívásokra 1919-1945 között*, Pécs Határőr Tudományos Közlemények XIII szerk.: Gaál Gyula - Hautzinger Zoltán. Pécs, 2012. 431-443.

¹⁰² Bank Barbara-Gyarmati György-Palásik Mária: „Állami titok” *Internáló és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945-1963*, ÁBTL-L Harmattan, 2012. 48.

¹⁰³ Tamáska Péter : *Politikai elitét kerestetik* című könyvében a 243. oldalon a csolnoki bv munkahelyet is az ÁVH irányítása alatt álló táborok közé sorolja, azonban eddig nem találtam erre vonatkozó dokumentumot.

¹⁰⁴ A kitelepítés nem lett teljesen megszüntetve, voltak kivételek. Lásd Czupy József családtagjainak sorsát később.

Az internálás fennállása alatt a törvényileg elrendelhető időtartama többször változott. A második világháborút követően 6 hónapban volt meghatározva, amit félévente felül kellett vizsgálni és maximálisan 2 évre lehetett meghosszabbítani.¹⁰⁵ Azonban ezeket a szabályokat a Rákosi-korszakban nem tartották be, így az internáltak felülvizsgálat nélkül töltöttek több mint két évet Recskén, Kistarcsán, vagy a külföldiek Tiszalökön, és a hadifoglyok Kazincbarcikán. S a legtöbben az egyik internálótáborból - jellemzően Kistarcsáról - kerültek át egy másikba. Ezen internálások esetében a rendszer már a saját maga által hozott törvényeket szegte meg.

Az internálás és börtönbüntetés kapcsolata több korszakban is kétirányú folyamat volt. Ennek egyik lehetséges módja, hogy a félreállítani kívánt személyt először internálták, és ezen idő letelte után, vagy közben vád alá helyezték, majd törvényesen elítélték. Az 1953-as amnesztia idején ez a folyamat tömegesen zajlott, ekkor összesen 5030 internált ügyét vizsgálták felül, közülük 578 főt terveztek bíróság elé állítani, vagyis az internálásban töltött évek után „törvényesen” is elítélni.¹⁰⁶

A folyamat fordítva is működött, nemcsak az internálás után lehetett valakit elítélni, hanem az elítélteket a börtönbüntetésük letöltése után is internálhatták. Az ötvenes években is tovább működött ez a gyakorlat, itt is volt, akit a letöltött szabadságvesztés után még internáltak. Ezt a gyakorlatot nevezték el visszakerésnek. *„A büntetésüket letöltött személyek közül az olyanokat, akiknek szabadon engedése állambiztonsági okból veszélyes [...] felsőbb döntés alapján az ilyen veszélyes elemek internálva lettek.”*¹⁰⁷

A kitelepítettek táborai

A kitelepítésekhez és azok elsődleges céljának eléréséhez, vagyis a kitelepítettek elszigetelésére az alföldi tanyák adták a legalkalmasabb helyszínt. Az elszórtan elhelyezkedő tanyák egymástól több kilométer távolságban voltak, így sikerült több ezer ember elszigetelését megvalósítani. Nemcsak a lakott területektől, hanem egymástól is elvágták őket, így egy zárt alföldi munkatáborrendszert építettek fel.

A Rákosi-korszakban a hortobágyi, hajdúsági és nagykunsági kényszermunkatáborok Lenintanya, Tedej, Kónya, Elep, Ebes, Árkus, Borsós, Borzas, Mihályhalma, Kócspuszta,

¹⁰⁵ 81/1945. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány ME rendelete, Rendeleték Tára 1945. 17-24., valamint Erdei Ferenc 138000/1945. bizalmas rendelete. Palasik Mária: *Bizalmas belügyminiszteri rendelet az internálások ügyében* (1945) Társadalmi Szemle, 52(1997) 7.sz. 87-94.

¹⁰⁶ A többi internáltat a bizottság a következő kategóriákba sorolta: szabadulásra javasolva 2721 fő, szabadulása veszélyes 333 fő, külön felterjesztve 109 fő, további vizsgálatra 17 fő, külföldi állampolgár internált 112 fő, hozzátartozója külföldön él, hadifoglyok 1159 fő, elmemegfigyelőbe 1 fő. ÁBTL 4.1. A 505., 1953. évi jelentések különböző internálótáborokból. 1953. július 27-ei jelentés. 6.

¹⁰⁷ ÁBTL 4.1. A 505 1953. évi jelentések különböző internálótáborokból, Lőke Gyula jelentése, 1953. szeptember 5. 89.

Kilences tanya, Erzsébet tanya, Lászlómajor, és Kormópuszta határában működtek.¹⁰⁸

A kitelepítések 1950. június 22-23-án kezdődtek a déli és nyugati határsávról, összesen 451 településről és a nagyobb városokból tiltottak ki embereket. A kitelepítetteket leromlott állapotú házakban vagy istállóknál helyezték el, amiket nekik kellett lakhatóvá tenniük. Mezőgazdasági munkákkal foglalkoztatták őket és ki voltak téve a politikai rendőrség rendszeres zaklatásának is. A 12 zárt tábor 1953 októberéig működött, és közel 8000 ezer ember lakott ezen táborokban.

Kitelepítések nemcsak a déli és nyugati határsávból történtek, hanem Budapestről is kitelepítettek több mint 12.700 embert. Ezen kitelepítések 1951. május 21-én kezdődtek és néhány hét alatt 1951. június 18-ig lezajlottak. Itt is a politikai megbízhatatlanság volt a kitelepítés alapja, de őket nem táborszerűen, hanem egy-egy kulákcsaládnál helyezték el, amivel az adott családot is büntették. Kelet-magyarországi falvakban jelölték ki számukra lakóhelyet, rendőri felügyelet alatt álltak, azonban ők a határsávról való kitelepítettekkel szemben szabadabban mozoghattak, és bárhol munkát vállalhattak, nem voltak rákényszerítve a mezőgazdaságban való munkavégzésre.¹⁰⁹

Így a kitelepítéseknél a Budapestről való kitelepítés ugyanúgy nagyobb mozgásszabadságot adott a zárt táborba való kitelepítéshez képest, mint a külmunkahelyek a börtönökhöz képest. Ugyanakkor táborjellegükből adódóan a zárt táborok és a külmunkahelyek közelebb álltak egymáshoz.

Az elítéltek táborai

Munkatáboroként először a márianosztrai, szegedi és budapesti börtönöket jelölték ki, de kevés volt a rendelkezésre álló hely, ezért Sopronba vitték az elítélteket.¹¹⁰ Majd 1949-ben mivel újabb büntetőintézetek létesítésére nem volt pénz, az elítéltek létszáma pedig az ÁVH hathatós közreműködésével többszörösen is meghaladta a hazai börtönök férőhelyeinek számát, ezért külmunkahelyeket létesítettek.¹¹¹

A munkatáborok létesítésének feltételei között beszélnünk kell személyi, tárgyi, anyagi, földrajzi, jogi és intézményi feltételekről, valamint a legfontosabb tényezőről, a munkatáborokat létrehozó politikai szándékról is. Mindezen, előbb felsorolt feltételek az ötvenes évek Magyarországon teremtődtek meg.

Az első és egyben legfontosabb tényező a politikai szándék volt, mely nélkül egyetlen

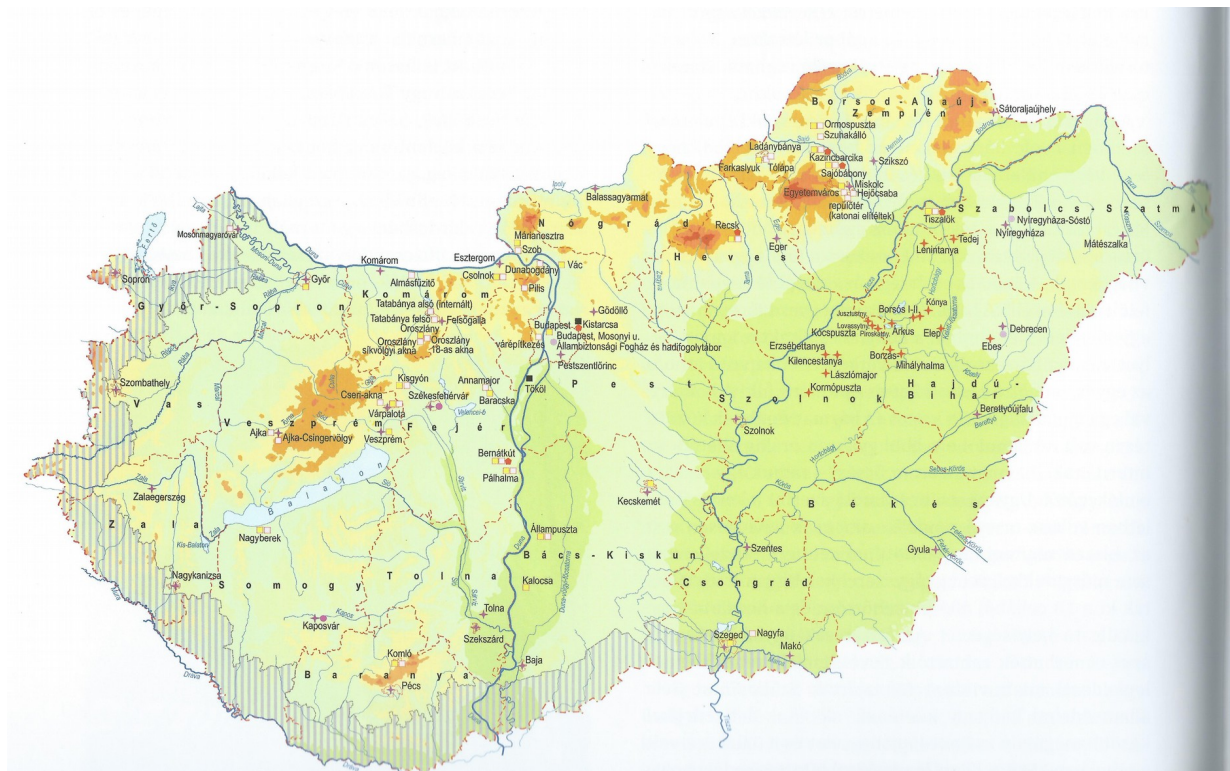
¹⁰⁸ Bank Barbara-Gyarmati György-Palásik Mária: „Állami titok” Internáló és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945-1963, 48.

¹⁰⁹ Uo. 49-52.

¹¹⁰ Lőrincz József- Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon, 1950-53*, 37.

¹¹¹ Lásd a következő oldalon lévő térképen.

munkatábor sem jöhetett volna létre Magyarországon. Ezen, politikai akarat hozta létre az intézményeket, teremtette meg a tárgyi, anyagi, jogi és személyi feltételeket a rabmunkáltatáshoz.

2. térkép.

Forrása: Bank Barbara-Gyarmati György-Palásik Mária: *„Állami titok” Internáló és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945-1953*, 48.

Az elítéltek munkáltatásának célja az ideológiai háttér szerint: *„A főként politikai okokból elítélteknek módot nyújtson arra, hogy munkájukkal részben jótételessék az ország rombadöntésében való közreműködésüket, továbbá, hogy alkalmassá váljanak a demokratikus rendbe való beilleszkedésre.”*¹¹² Vagyis az elítéltek ideológiai átnevelése és az „általuk okozott károk” megtérítése.

A munkatáborok létrehozásának jogi feltételeit rendeletekkel teremtették meg. Az 1440/1945. ME. sz. kormányrendeletben jelent meg kiszabható főbüntetésként a halál, fegyház és börtön mellett a kényszermunka. Gerő Ernő azt javasolta, hogy: *„olyan esetben, ahol nincs elég ok a*

¹¹² Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon*, 37.

*népbíróság elé utalásra, de az illető fasiszta¹¹³, nyilas, munkatáborba utalható legyen.*¹¹⁴

A kényszermunka kiszabható volt határozatlan időre és életfogytig is, végrehajtási helyéül a munkatáborokat nevezték meg. A rendelet alapján a végrehajtás szabályait az igazságügy miniszter a belügyminiszterrel közösen állapítja meg, mely kitételekből érződik az igazságszolgáltatás függetlenségének hiánya. Ugyanebben az évben jelent meg a 7000/1945 ME rendelet, mely tovább szabályozta a közérdekű munkakötelezettséget. Az 1950. évi II. törvény pedig már csak két főbüntetést ismert: a halált és a börtönt, itt már nem szerepel a kényszermunka kiszabható főbüntetésként.¹¹⁵ Ez természetesen nem jelentette azt, hogy a börtönbüntetésre ítélték ne dolgoztak volna, éppen ellenkezőleg, ezután nőtt a börtönökben és a létrejövő munkatáborokban a dolgozó elítéltek száma.

A jogi feltételek létrehozása közben kiépült a rabmunkáltatás intézményi háttere, megalakították a Közérdekű Munkák Igazgatóságát, a KÖMI-t. A nyitott¹¹⁶ végrehajtási helyeken vagy más néven a külmunkahelyeken a rabok munkáltatását 1951-ben szovjet javaslatra és mintára szervezték meg,¹¹⁷ így egyszerre oldották meg az elítéltek elhelyezését és munkáltatását. A megfogalmazásra azonban vigyáztak, az MDP KV¹¹⁸ Titkársága 1951-ben kimondta, hogy a *letartóztatottak termelőmunkában való foglalkoztatása* kifejezést kell használni, nem nevezhetik rabmunkának.¹¹⁹ Ekkor 1951 áprilisában a foglalkoztatható elítéltek száma 17.614 fő volt, de ebből 13.123 főt még nem foglalkoztattak.¹²⁰

Azt, hogy kik kerültek internáló vagy munkatáborba esetleg börtönbe, az büntetésük súlyától, és a hatóság vagyis az ÁVH szándékától függött. A súlyosabb elítélteket inkább büntetőintézetekben vagy az azokhoz kapcsolódó üzemekben, míg az enyhébb büntetést kapottakat bánya és földmunkákkal foglalkoztatták, akár külmunkahelyen is.

A külmunkahelyek kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy *„azok a forgalmas útvonalaktól távol essenek, lehetőleg nagy létszámot igényeljenek és megfelelő biztonsági berendezéssel könnyen elláthatók legyenek.*”¹²¹ A biztonsági berendezésekről az elítéltek munkáltatása előtt a szakminisztériumoknak kellett gondoskodnia.¹²² A külmunkahelyek sorát

¹¹³ A korszak egyik legmeghatározóbb, mégis legnehezebben definiálható fogalma. Sztálin által létrehozott és a szovjet megszállási övezetben, így Magyarországon is használt negatív töltetű gyűjtőfogalom, melyet először csak a jobboldali és szélsőjobboldali nézeteket vallókra alkalmazták, majd fokozatosan kiterjesztették a kategóriát minden nem kommunista elvet valló személyre, majd később mindenkire, akit a rendszer ellenségének tartottak.

¹¹⁴ Bank Barbara: *Az internálás és kitelepítés dokumentumai a Történeti Levéltárban*, 108.

¹¹⁵ www.1000ev.hu (megtekintés ideje 2011. november 18.)

¹¹⁶ Nyitott végrehajtási helyek vagyis bányák, üzemek, gyárak átadása a büntetés-végrehajtás számára, ahol az elítéltek legtöbbször nem börtönépületekben, hanem barakkokban laktak.

¹¹⁷ T Varga György: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953*, 160.

¹¹⁸ Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Titkársága, rövidítése MDP KV

¹¹⁹ T Varga György: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953*, 159.

¹²⁰ Barakka Gábor: *Rab táborok Oroszlányban*, 18.

¹²¹ T Varga György: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953*, 165, 170.

¹²² *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*, szerk.: Szerk. Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zánthy János, Zinner Tibor. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992. 347.

fokozatosan bővítették 1953-ban 6 új helyszínen Kisgyónon, Ormospusztán, Farkaslyuk-Tólápán, Csékúton, Annabányán és Síkvölgyön is foglalkoztatta az elítélteket a Bánya és Energiaügyi Minisztérium.¹²³

A földrajzi környezet pl. egyes ásványkincsek lelőhelyei, a domborzati viszonyok vagy a határ közelsége, mindegyik fontos tényezőként játszott szerepet az ötvenes évek büntetés-végrehajtásában. Ezen tényezők azt is befolyásolhatták, hogy ki lett rab és azt is, hogy hova került. A földrajzi viszonyok mellett az emberek által korábban épített vagy most felépítendő épületek és egyéb objektumok pl. a tiszalöki vízi-erőmű is meghatározták, hogy az adott hely alkalmas-e a büntetés-végrehajtás számára. Ami nem volt alkalmas, azt pedig átalakították: „*A bánya és energiaügyi miniszter 7000 letartóztatott foglalkoztatására a határozat mellékletében felsorolt bányavállalatokat /aknaüzemeket/ 1952. december 31-ig szervezzék át.*”¹²⁴

Előírták azt is, hogy a külmunkahelyen foglalkoztatottakat barakkokban kell elhelyezni, amiket az elítélteknek kell felépíteniük. A táborszerű elhelyezésnek 1951-ig nem alakultak ki a minimális feltételei sem, de 1952 végére már 45 órparancsnokság, illetve munkahely parancsnokság volt az országban.

A rabmunkáltatásnál rendelet szerint nem alkalmazhattak volna: előzetesben lévőket, rövid időseket, betegeket, fegyelmi alatt lévőket, súlyos politikai bűncselekményben vagy súlyos köztörvényes bűncselekményben elítélteket, az időseket és a fogyatékosokat.¹²⁵ De ezeket a szabályokat 1950-1953 között gyakorlatilag semmibe vették.

A munkatáborokban többféle munkával foglalkoztatták az elítélteket, mezőgazdasági munkákat végeztek, építkezésen vagy a szénbányászatban dolgoztak. KÖMI tábor és munkahely volt: Mosonmagyaróvár, Ajka, Csingervölgy, Nagyberek, Komló, Várpalota Cseri akna, Kisgyón, Annamajor, Bernátkút, Pálhalma, Állampuszta, Nagyfa, Tiszalök, Ormospuszta, Szuhakálló, Miskolc egyetemváros, repülőtér, Hejőcsaba, Szob, Dunabogdány, Pilis, Várépítkezés, Csolnok, Almásfüzitő, Síkvölgyi akna, Tatabánya alsó, Tatabánya felső területén, míg KÖMI felügyeletet ellátó börtönparancsnokság Nagyberek, Komló, Győr, Csolnok, Oroszlány, Kalocsa, Állampuszta, Szeged, Kecskemét, Bernátkút, Pálhalma, Baracska, Veszprém, Várpalota, Kisgyón, Márianosztra, Vác, Budapest, Recsk, Farkaslyuk, Ormospuszta, Kazincbarcika, Sajóbáony, Miskolc, Tiszalök településeken.¹²⁶

A rabmunkáltatás történetében további változást jelentett az 1952. május 28-ai Központi Vezetőség Titkárságának ülése, ahol az elítéltek foglalkoztatását tovább szabályozták. Az itt

¹²³ T Varga György: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953*, 170.

¹²⁴ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*, 1. 346.

¹²⁵ T. Varga György: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953*, 159, 166.

¹²⁶ Bank Barbara-Gyarmati György-Palásik Mária: „*Állami titok*” *Internáló és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945-1963*, 48.

született határozatok alapján növelték a KÖMI vállalatokat és szélesítették a börtönökben való foglalkoztatást. Lehetővé tették, hogy az elítéltek a börtönben szakmát (vájár, asztalos, cipész, szabó) tanuljanak, amiről bizonyítványt is kaptak.¹²⁷

Az is problémát jelentett, hogy az elítéltek sok helyen a civil munkásokkal együtt dolgoztak, ezért ugyanitt arról is határozatot hoztak, hogy fel kell számolni minden olyan munkahelyet, ahol a letartóztatottak a rendes munkásokkal keverten dolgoznak.¹²⁸ Ez azonban nem valósult/valósulhatott meg, pl. Recsket kivéve, hiszen képzett szakmunkások hiányában nem lett volna, aki irányítja az elítéltek munkavégzését. Ennek pedig szénbányák vagy építkezések esetében baleset és életveszélyes következményei lettek volna.

A „szocialista törvényesség betartása érdekében” az elítéltek hasznos munkában való foglalkoztatásának további fokozásáról és a börtönön belüli munkáltatás további szélesítéséről döntöttek a BM Kollégium 1954. február 24-ei ülésén. Mindezt az is alátámasztotta, hogy a büntetés-végrehajtás legfontosabb átnevelő módszerének a munkát tartották.

Biztosítani akarták a politikai és köztörvényes, valamint a súlyos és kevésbé súlyos elítéltek egymástól való elkülönítését.¹²⁹ A súlyos politikai és köztörvényes elítélteket zárt börtönökbe szállították át, míg a mezőgazdasági munkahelyeken csak köztörvényesek dolgozhattak. A szénbányászati munkahelyeken pedig külön foglalkoztatták a köztörvényes és politikai elítélteket.¹³⁰

A nehézipar erőltetett fejlesztése miatt a széntermelés nagyban emelkedett, ami az elítéltek munkájának is köszönhető volt, 1954-ben az ország széntermelésének 13%-át adták az elítélteket foglalkoztató bányák.¹³¹ Ebben az évben a terv 3,566,000 tonna szén kitermelése volt, amit 100,1%-ra teljesítettek 3,571,000 tonna szenet bányásztak ki, ami 339,582, 000 Ft-ot ért. 1955-ben az elítéltek munkáltatásából eredő közvetlen költségvetési bevétel 107.000.000 Ft volt.¹³²

Tudatosan építettek az elítéltek munkájára és a tervszámok meghatározásánál is figyelembe vették. *„A széntermelés 1955. évi tervét a Szénbányászati Minisztérium 3.655.00 tonnában és 347.603 00 Ft-ban adta meg. A magunk részéről javasoljuk a tárca felé, hogy ezt a számot 4 millió tonnára emelje fel, tekintettel arra, hogy az elítéltek 2/3-a több mint 2 éve dolgozik a*

¹²⁷ OSA Archívum 357-2-1 3/60. Jelentés a Büntetés-végrehajtás Parancsoksága termelési tevékenységéről (Közérdekű Munkák Igazgatósága); 10 lap., 1955.

¹²⁸ T Varga György: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953*, 169.

¹²⁹ OSA Archívum 357-2-1 3/60. Jelentés a Büntetés-végrehajtás Parancsoksága termelési tevékenységéről (Közérdekű Munkák Igazgatósága); 10 lap., 1955.

¹³⁰ Teljes elkülönítésről a Komárom megyei táborok esetében nem beszélhetünk.

¹³¹ OSA Archívum 357-2-1 3/60. Jelentés a Büntetés-végrehajtás Parancsoksága termelési tevékenységéről (Közérdekű Munkák Igazgatósága); 10 lap., 1955.

¹³² Azon munkatáborokban végzett munka, melyek során az elítéltek a szénbányákban dolgoztak, hasznot hoztak az államnak, köszönhetően a jobb ellátásnak is, ellentétben a recski kőbányával, mely a rabok visszaemlékezései szerint ráfizetéses volt.

*szénbányászatban és a szakma elsajátítása következtében termelékenységük az elmúlt idő alatt jelentős mértékben megnövekedett.*¹³³ A bányák mellett 4 millió forint értékben építkezések is zajlottak, ezenkívül további 1000-1500 fő rövid-idős elítélt foglalkoztatását is tervezték.

Ugyanakkor tisztában voltak az elítéltek munkáltatása területén elkövetett hibákkal is, melyek a következők voltak: nem tudták a munkáltatást és a biztonságos őrzést összehangolni, a börtönparancsnokok, akik egyben a KÖMI vállalatok vezetői is voltak, nehezen feleltek meg a két feladatkörnek, a munkáltató öröknek is hiányos volt a szakképzettsége. Külön problémaforrást jelentett a polgári munkavállalók alkalmazása, akik között „politikailag nem megfelelő elemek” is voltak, ezáltal az elítélteknek lehetőségük nyílt az illegális kapcsolatfelvételre a külvilággal. Kérték, hogy ezeket a dolgozókat távolítsák el.

Külön kiemelik, hogy nagy a keveredés a szénbányászat területén a szabad és elítélt dolgozók között (Ajka, Szuhakálló 50-60%, Tatabánya XVIII-as akna¹³⁴ 18%), amit szerettek volna megszüntetni és 1200 szabad dolgozót más munkahelyre átcsoportosítani.¹³⁵

Az elítéltek munkafegyelmével is voltak gondok a szénbánya munkahelyeken, főleg ott ahol politikai elítéltek dolgoztak (Tatabánya XIV-es akna, Várpalota, Dorog¹³⁶) itt szabotázs kísérlet, munkamegtagadás¹³⁷ és szabad munkavállalók megverése is előfordult.

Problémát okozott az is, hogy a szénbánya munkahelyeken 1000 fő elítélt volt, „*akiknek ottlété a tervteljesítéshez felesleges*” mivel elegendő lett volna a munka elvégzéséhez a szabad munkavállalók száma is.

Megoldásként a következőket javasolták: ki akarták szélesíteni a KÖMI vállalatok önállóságát, az elítéltekkel együtt dolgozók közül minél több embert fel akartak venni a bv testületbe (eddig 17,7%-ot vettek fel) emellett emelni akarták a termelékenységet, csökkenteni az önköltséget, fokozottabban védeni a társadalmi tulajdont, és a minimumra csökkenteni az elítélt és szabad munkavállalók keveredését, valamint a börtönökben további 2000 eddig nem foglalkoztatott elítéltet munkába állítani.¹³⁸

A magyarországi táborkok típusainak összehasonlítása

A munkatábor fogalmat gyűjtőfogalomként használva Magyarországon a vizsgált korszakban

¹³³ OSA Archivum 357-2-1 3/60. Jelentés a Büntetés-végrehajtás Parancsoksága termelési tevékenységéről (Közérdekű Munkák Igazgatósága); 10 lap., 1955.

¹³⁴ Helyesen Oroszlány XVIII-as akna.

¹³⁵ OSA Archivum 357-2-1 3/60. Jelentés a Büntetés-végrehajtás Parancsoksága termelési tevékenységéről (Közérdekű Munkák Igazgatósága); 10 lap., 1955.

¹³⁶ Az elítéltek a csolnoki aknában dolgoztak, de a Szénbányászati Tröszt központja Dorogon volt, ezért tüntették fel Dorogot.

¹³⁷ Utalás a csolnoki sztrájkra.

¹³⁸ OSA Archivum 357-2-1 3/60. Jelentés a Büntetés-végrehajtás Parancsoksága termelési tevékenységéről (Közérdekű Munkák Igazgatósága); 10 lap., 1955.

tehát összesen négyféle táborról beszélhetünk. Azonban különbséget kell tennünk a hadifoglyok, az internáltak, az alföldi kitelepítettek és az elítéltek táboraik között.

Alapvető különbséget jelentett az, hogy az internálótáborba és az alföldi tanyákra internálási határozattal, illetve kitelepítési határozattal kerültek, amiket az ÁVH adott ki, míg a bányamunkatáborokba elítéltek kerültek, akiknek határozott idejű, gyakran politikai okból kapott bírósági ítéletük volt. S ebből következett az is, hogy ők tudták meddig lesznek a táborokban, míg a többi tábor lakója nem. A hadifoglyoknak pedig semmilyen papírjuk sem volt.

Intézményileg is máshova tartoztak, a hadifogolytáborokat a szovjet, bolgár és román katonai hatóságok felügyelték, az internálás és az alföldi tanyákra való kitelepítés az ÁVH hatáskörébe tartozott, míg az elítéltek munkatáborai felett a Belügyminisztérium alá tartozó Közérdekű Munkák Igazgatósága rendelkezett.

A kitelepítettek munkatáborai az Alföldön helyezkedtek el, és ide kitelepítési határozattal kerültek az emberek, de az internáló és az elítéltek táboraival ellentétben ide egész családokat hoztak, akik együtt könnyebben átvészelték a nehézségeket. A hadifogolytáborok az országban mindenütt megtalálhatóak voltak, elsősorban ide is csak férfiakat hoztak, néha azonban egész családokat is.

Az internáló- és hadifogolytáboroknak legfontosabb jellemzőjük ideiglenes jellegük volt, mivel az ilyen táborokban határozatlan ideig tartózkodtak csak az emberek, így nagy volt a fluktuáció és a zsúfoltság. Nekik nem volt törvényes bírói ítéletük, csak egy rendőrségi papírjuk, - illetve a hadifoglyoknak az sem - amin gyakran az állt indoklásul, hogy internálásuk államvédelmi okból szükséges.

A táborokban végzett munka tekintetében is voltak eltérések. A hadifogoly táborokban végzett belső munka, a tábor működéséhez volt szükséges és itt csak esetlegesen dolgoztak külső helyszínen. Eltért ettől az internálótáborban végzett munka: kötörés, erőműépítés, a kitelepítettek mezőgazdasági munkái és az elítéltekkel végeztetett bánya és mezőgazdasági munka is. Jelentős különbséget jelentett az is, hogy az elítéltek egy része választhatta a munkát (főleg a bányászatot) míg az internáló táborok lakóinak nem volt választási lehetősége.

4. A munkaszolgálatosok

A munkaszolgálat intézménye több hasonlóságot mutat a különféle táborokkal, ide is a

politikailag megbízhatatlanok kerültek, kezdetben ők sem tudták meddig tart a munkakötelezettségük, tömegesen voltak elszállásolva, a szabadságuk is korlátozva volt, nem mehettek bármikor haza, és ugyanúgy a bányában dolgoztak, mint az elítéltek, néha velük együtt. Azonban alapvető különbséget jelentett, hogy többségük szabad ember volt, akik hadkötelezettségüket teljesítették. Ugyanakkor létrejött a munkaszolgálat és az elítéltek munkáltatásának sajátos egysége is az elítélt katonák révén.

A munkaszolgálatok intézménye és fogalma a közgondolkodásban elsősorban a zsidók második világháború alatti munkaszolgálatára révén vált közismertté, amit az 1939.évi II. tv írt elő és a háború alatt a katonai szolgálatot helyettesítette.¹³⁹ Komárom megyében is dolgoztak ekkor munkaszolgálatosok, így 1943-tól a német megszállásig zsidó munkaszolgálatosokat foglalkoztattak Oroszlányban, akik építkezéseken dolgoztak.¹⁴⁰ A második világháborút követően pedig 1945. október 9-én a csolnoki I-es aknán 21 fő, míg a II-es aknán 30 fő szintén munkaszolgálatosként dolgozott, azonban a fennmaradt névsor alapján ők csolnoki lakosok voltak.¹⁴¹

A második világháború alatt létrehozott munkaszolgálatot, a hidegháború éveiben újra hivatalosan felállították, erről az MDP PB 1950. július 12-ei ülésén hozott határozatot. A Honvédelmi Minisztérium erről szóló rendelete pedig 1951-ben kelt. Munkaszolgálatra osztották be a c vagyis a politikailag megbízhatatlan kategóriába sorolt katonaköteles fiatalokat. Ők katonai kiképzést nem kaptak, és egyenesen egy munkahelyre vitték őket, ami legtöbbször katonai építkezés vagy bánya volt. Az első behívóparancsok 1951 júliusára szóltak. Elítéltekkel és internáltakkal is együtt dolgoztak például Mezőtúron.¹⁴² Hivatalos elnevezésük kezdetben hadtáp és építő zászlóalj volt. Létszámuk folyamatosan nőtt, 1951 szeptemberében 8350 fő volt. 1952-ben pedig 8848 fő teljesített munkaszolgálatot.

Kezdetben ingyen dolgoztak, munkabérüket a Honvédelmi Minisztérium kapta meg, az építődandárok 1952-es felállítását után viszont már kaptak fizetést, havi 60 Ft zsoldot, amiből még levonták a békekölcsönt.

A bányában eltöltött munkaszolgálat ideje így nem sokban különbözött az elítéltek bányában letöltött büntetésétől, csak annyiban, hogy a munkaszolgálatosok nagyobb szabadsággal

¹³⁹ A munkaszolgálat intézményéről bővebben lásd: Szécsényi András: *Fogalomtörténeti vázlat a munkaszolgálatról*, Betekintő, 3(2014) (Megtekintés ideje 2015.12.17.) illetve: dr. Fehér József -dr. Szita Szabolcs- Markó György -dr. Kassai László- dr. Csapodi Tamás: *Munkaszolgálat, polgári szolgálat kényszer és önkéntesség*, Budapest, 1993.

¹⁴⁰ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 53.

¹⁴¹ MNL OL XXIX F 102 x. z 1009. 22.doboz. Fennmaradt a munkaszolgálatosok névsora is, lásd a mellékletben.

¹⁴² Csonkaréti Károly: *Szigorúan titkos dandár*, Zrínyi Katonai Könyv és Lapkiadó Bp., 1994.180, 185.

rendelkeztek. De mindkét esetben ugyanúgy politikai okokból végzett bányamunkáról volt szó.

Kialakult a munkaszolgálat és a rabmunkáltatás tényleges egysége is a fegyelmező vagy más néven a különleges munkás zászlóalj révén, mivel ide a 3 hónap és 2 év közötti börtönbüntetésre ítélt katonákat osztották be.¹⁴³

A munkaszolgálat intézményét 1953-ban kezdték megszüntetni, és 1953 szeptemberében került sor az első leszerelésekre, ami egyben a katonai építkezések befejezését is jelentette, a muszosokat ezt követően a bányákba vezényelték, 1953 őszén pedig felállították a Bányamunkás Csoportot. Ekkortól a kevés (1953 telén 670 fő) c kategóriába besorolható létszám miatt (mivel eltörölték a kuláklistán) honvédekkel egészítették ki az alakulatokat. 1953-tól az egy év katonai szolgálattal rendelkezők között toboroztak, akiknek a további éveket a bányában kellett tölteniük, kb. 4000 honvéd kötött szerződést, de rövid ott tartózkodás után elmentek vagy meg sem jelentek a munkahelyükön, csak 8-10 %-uk maradt a bányában. Előtte a leszerelt honvédek között toboroztak, de ez még kevésbé volt sikeres, összesen 80-an kötöttek szerződést.¹⁴⁴

1954 nyarán a Bányamunkás Csoportot a korábbi 4-ről 10 zászlóaljra növelték, valamint az építkezéseken és mezőgazdasági munkán dolgozó muszosokat is a bányákba küldték, így 1954-ben már 9661 honvéd dolgozott a bányákban. Ebben az évben soroztak be utoljára c kategóriába sorolt katonaköteleseket, helyüket 1956. június 1-jétől a Különleges Műszaki Kisegítő Alakulat, a KMKA váltotta fel, amit szintén a mezőgazdaság és az ipar munkaerőhiányának kiegészítésére hoztak létre. Ezt a 12.695 főből álló egységet 15 bányász és 9 építőzászlóalj alkotta. A munkaszolgálat intézményét végül formailag 1956. december 18-án egy minisztertanácsi határozattal szüntették meg.¹⁴⁵

Komárom-Esztergom megyében muszos alakulatok 1951 és 1954 ősze között dolgoztak, 1951-ben 1 hadtáposzázad Esztergomban, 1952-ben és 1953-ban pedig 1-1 építőmunkás zászlóalj teljesített szolgálatot Esztergomban és Tatán. Közülük kerülhettek ki azok a muszosok, műszakonként 20 fő, akik 1953 novemberétől a tatabányai XII-es aknán dolgoztak.¹⁴⁶ 1954 nyarán 3 bányamunkás zászlóalj volt foglalkoztatva Dorogon és Esztergomban, 1 pedig Tatán. Ezen év ősztől az 1 esztergomi és a 2 tatai zászlóalj mellett 1-et Annavölgyre is vezényeltek. 1955-ben és 1956-ban pedig már nem Esztergom, hanem Dorog

¹⁴³ Uo. 195, 211.

¹⁴⁴ MNL OL MKS 276.f. 96. 125. ö.e. Feljegyzés a szénbányászatban foglalkoztatott katonai alakulatok helyzetéről és jelentőségéről.

¹⁴⁵ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 12. Csonkaréti Károly szerint 1954 augusztusában 4500 fő, majd 1955-ben már 7200 katona dolgozott bányákban, ami ekkor az összlétszám 7,9%-a volt. Csonkaréti Károly: *Szigorúan titkos dandár*, 235.

¹⁴⁶ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

kapott 1 zászlóalj, a 2 (később majd csak 1) tatai és 1 annavölgyi mellett. A tatabányai XIV-es, valamint az oroszlányi XVII-es és XIX-es aknákon dolgozó muszosokat pedig a tatai laktanyából vezényelték oda.¹⁴⁷

III.

Táborok létesítése Csolnokon, Oroszlányon és Tatabányán

1. Előzmények. Táborok a megyében.

Magyarország szovjetek általi felszabadításától és megszállásától kezdve a megye területéről is megkezdődtek az internálások. Komárom megyében összesen 2567 személy ellen indult közigazgatási eljárás, közülük 1445-en internálva voltak. 1947. július 13-án még 498-an voltak internálva, míg 798-an rendőri felügyelet alatt álltak.¹⁴⁸ A volt internáltak létszáma Csolnokon 103 fő, Tatabányán 350 fő, Oroszlányban 4 fő, a jelenleg internáltak száma Csolnokon 10 fő, Tatabányán 91 fő, Oroszlányban 2 fő, a rendőri felügyelet alatt állók száma Csolnokon 30 fő, Tatabányán 105 fő¹⁴⁹ és Oroszlányban 0 fő.¹⁵⁰

Az internálások mellett a megyében a különböző típusú táborok létrehozása is megkezdődött. A négyféle tábor közül csak kitelepítési tábor nem létesült. Hadifogolytábor Nagyigmádon¹⁵¹ működött, internálótábor Komáromban,¹⁵² Esztergomban és Tatabányán, valamint táborok jöttek létre az elítélteknek Csolnokon, Oroszlányon, Tatabányán és Almásfüzitőn is. Így az internáltak és a katonák munkáltatása a megye bányáiban már az elítéltek munkatáborainak létrehozása előtt megkezdődött.

A dorogi bányához a háború alatt a visszacsatolt területekről hoztak megbízhatatlan személyeket katonai szolgálatra, akiket internálótáborszerűen helyeztek el és katonai kísérettel ellátva dolgoztattak.¹⁵³

1945 októberében internáltakat küldtek a komáromi Csillagerődéből a tokodi szénbányába,

¹⁴⁷ Csonkaréti Károly: *Szigorúan titkos dandár*, Mellékletek. Fakász Tibor: *A dorogi járás 1956-ban*, Dorogi Füzetek 23, Dorog, 2000. 67. ill. Haraszi Mihály-Kőbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből*, 173.

¹⁴⁸ ÁBTL A- 480. Komáromi internáltak 85.

¹⁴⁹ Tatabánya részei Tatabánya, Bánhida, Alsógalla és Felsőgalla ekkor még külön településeknek számítottak, a települések adatait összeadtam.

¹⁵⁰ ÁBTL A- 480. Komáromi internáltak. 72-73. 83.

¹⁵¹ A nagyigmándi hadifogolytábor valószínűleg 1945 áprilisától működött az uradalmi majorban, szovjet őrizet alatt állt és 5000-15000 fő fordult meg benne. Bognár Zsolt: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945*. 130, 392.

¹⁵² A megyében Komáromban létesült internálótábor, mely 1945 júliusa és 1946 novembere között biztosan működött. Ide már Volksbund tagságért is bezártak megyei lakosokat. Például Falusi Henrik felsőgallai lakost, aki 1941-ben belépett a Volksbundba, ezért 1945 júliusától 1946 novemberéig a komáromi internálótáborban volt. Utána még két évig állt ref. alatt. ÁBTL 3.1.9. V-6494 Falusi Henrik. 22.

¹⁵³ Marek Viktor: *A dorogi szénmedence településeinek története 1956 fényében*, Doktori értekezés, PPKE-BTK, 2013. 21.

összesen 150 főt.¹⁵⁴ Erről a következőképpen vélekedett a Magyar Államrendőrség Komárom Vármegyei Főkapitánya: „Nagy érdeke ugyanis a köznek, hogy ezeket az internáltakat ne vonják el a ma mindennél fontosabb széntermeléstől, hanem még inkább újabb szállítmányokkal gyarapítsák azok létszámát. Éppen ezért ismételten közöljük, hogy azokra továbbra is igényt tartunk, sőt nagyon kérjük újabb 50-100 internált idevezénylését.”¹⁵⁵

Néhány hónappal később, 1945 decemberében elrendelték, hogy 14 napon belül bocsássonak 200-200 internáltat a tatabányai, dorogi, várpalotai, nagymányoki és pécsi szénbányák igazgatóságának a rendelkezésére. Ekkor a Magyar Államrendőrség által internált bányászok száma 767 fő volt. Majd 1946. április 30-án ismét 146 internáltat küldtek Dorogra, akiket a budapesti internálótáborokból önkéntes jelentkezéssel toboroztak a bányamunkára.

Az internálások következő korszakában 1950 nyarán az Országos Tervhivatal szerint 300 személy munkába állását kellett biztosítani, amit 2 megyei településre Lábatlanra és Tatabányára, valamint a közeli Tinnyére a kőbányába szándékoztak küldeni.¹⁵⁶

2. Tábor Csolnokon

A csolnoki munkahelyparancsnokság létrehozása 1952 márciusa -a KÖMI-nek a Belügyminisztérium alá rendelése - után történt. Klinger József csolnoki bányász elmondása alapján 1951 végén kezdődtek meg az építkezések Csolnok határában, a falutól 3 km-re lévő Kecske-hegyen és 1952 nyarára fejeződtek be. 1952 nyarán pedig - az elítéltek megérkezése előtt - a IX-es aknáról a civil bányászok közül többeket más aknára helyeztek át, csak a szakképzett vajúrok maradhattak.¹⁵⁷

A csolnoki munkatábor intézményi hátterét tekintve a legfontosabb intézmény a KÖMI volt, utána a második a Dorogi Szénbányászati Tröszt, valamint annak Borókási Szénbányák nevű vállalata volt. Továbbá fontos megemlíteni a Bánya és Energiaügyi Minisztérium C/1 főosztályát, a Belügyminisztérium VII. Főosztályát és az Állami Ellenőrzési Központot. A csolnoki munkatábor a megyei igazságszolgáltatás szervei közül az Esztergomi Megyei Bírósági Börtönnel és a Komárom-Esztergom megyei Főügyészséggel volt kapcsolatban. Létrehozásáról és a rabok munkáltatásának megszervezéséről a KÖMI a Bánya és Energiaügyi Minisztériummal kötött szerződést.

A csolnoki munkatábort létrehozó szerződést a KÖMI és a Dorogi Szénbányászati Tröszt 1952. április 30-án kötötte meg. A szerződést a Dorogi Szénbányászati Tröszt részéről Lengyel András igazgató, a KÖMI részéről Virág Miklós igazgató-helyettes és a Bánya és Energiaügyi

¹⁵⁴ MNL OL XXIX F 102 x. z 1009. 22.doboz. Őrizetesk és internáltak ügyei. 1945. október 29-ei levél.

¹⁵⁵ Uo.

¹⁵⁶ Bank Barbara: *Szögesdrótok mögött*, 88, 101, 195.

¹⁵⁷ Interjú Klinger József csolnoki bányással. Készítette Marschal Adrienn. 2010. április 10.

Minisztérium képviselője írta alá.¹⁵⁸ A szerződés feltételeinek meghatározásában a KÖMI és a Szénbányászati Főosztály vett részt, amit a tröszt „kötelezőleg tudomásul vett”.

Az 1952. április 30-án létrejött szerződés szerint: „A KÖMI a Vállalat üzemében – építkezéseinél történő munkáltatás végett 1952. április hó 30 napjáig 80 fő letartóztatottat bocsájt a Vállalat rendelkezésére, akik felett a KÖMI által meghatározott létszámú őrszemélyzet látja el a biztonsági felügyeletet.” A szerződés szerint a letartóztatottak létszáma a biztonsági és elhelyezési követelmények létesítése után 15 napon belül további 420 fővel fog nőni.

A határozatlan idejű szerződés alapján a legtöbb feladat a Dorogi Szénbányászati Trösztre hárult, hiszen ténylegesen itt zajlott az elítéltek munkáltatása. A tröszt biztosította az örök, az elítéltek, az ügykezelés és a látogatók részére szükséges helyiségeket. Nemcsak a barakkokról és a parancsnoki épületről volt szó, hanem melléképületekről, orvosi és betegszobáról, raktárakról és fegyelmi zárkák felállításáról is. A helyiségekkel szemben támasztott követelmények: jól szellőztethető, világos, valamint az ablakokat dróthálóval vagy vasráccsal kell ellátni.

A belső berendezési tárgyak: az ágyak, asztalok, padok, fegyverszekrények, íróasztalok, továbbá a mindennapi élet kellékeinek: a tisztálkodási és takarítószereknek, ruháznak és lábbelinek, párnának, lepedőnek, szalmának és szalmazsáknak a beszerzése is a tröszt feladata volt. Továbbá minden örök biztosítania kellett egy nem emeletes ágyat, 1 szekrényt, és 1 zárható félszekrényt, továbbá 10-20 kg szalmát. Ezen kívül fizette a tábor rezsiköltségét, a villany, víz és telefon díját, valamint térítés ellenében szolgáltatatta az öröknek és elítélteknek a napi háromszori étkezést.

Továbbá köteles volt gondoskodni a biztonsági követelmények meglétéről is. Az elítéltek szálláskörletét, ill. a munkahelyet és az oda vezető utat éjszakára körbe kellett világítani, valamint a kerítés mellett zárt, beüvegezett, fényszóróval felszerelt megfigyelőállásokat kellett felépíteni.

A szerződés alapján a trösztnek kellett felmérnie, hogy mennyi elítélte tud foglalkoztatni, és köteles volt a munkát úgy megszervezni, hogy minden a KÖMI révén odakerült letartóztatott foglalkoztatva legyen. A tröszt határozta meg az egy munkára beosztottak létszámát is, azon szempont figyelembevételével, hogy a letartóztatottakat csoportosan, de minél kevesebb civil munkavállalóval együtt foglalkoztassa. További kitétel volt az is, hogy minden elítélte a munkavégzésével legalább havi 450 Ft-ot keressen meg, ha ez betegség, fegyelmi büntetés vagy bármely más okból nem sikerülne, akkor a tröszt és a KÖMI közösen pótolja ki a hiányzó

¹⁵⁸ MNL OL XXIX F- 102 x I/165. doboz. A KÖMI és a Dorogi Szénbányászati Tröszt szerződése, 1952. április 29.

részt.¹⁵⁹

További előírás volt még, hogy az elítélteket csoportosan a lehető legkevesebb létszámú szabad munkavállalóval, főleg szakmunkásokkal együtt foglalkoztassák, valamint segédmunkásokkal és különösen nőekkel semmi esetben sem dolgozhatnak. A vállalatnak és az öröknek kellett gondoskodniuk arról, hogy a szabad munkavállalók és az elítéltek közötti érintkezést és a büntetés-végrehajtás szempontjaival ellentétben álló visszaéléseket meggátolják. Az örök bárkit igazoltathattak a tábor területén.

A Közérdekű Munkák Igazgatósága a személyi feltételeket biztosította. A KÖMI gyűjtötte össze az ország különböző helyeiről a bányamunka végzésére alkalmas elítélteket. Valamint ez az intézmény határozta meg az elítéltek létszámának függvényében az őrség létszámát is.

A KÖMI a személyi feltételek biztosítása mellett még több kisebb feladatot is ellátott, fizette a kiküldetésben lévő örök napidíját, a rabbiztosítási járulékot, valamint gondoskodott a letartóztatottak orvosi és kórházi kezeléséről.

A bányamunka személyi feltételeinek felsorolásánál nem feledkezhetünk meg a civil, szakképzett vajúrokról sem, akik feladata a munka irányítása volt, hiszen az elítéltek előtte nem dolgoztak szénbányában. Így a szakképzett csolnoki és környékbeli bányászok egy részét alkalmazásban kellett tartani azokban az aknában is, ahol az elítélteket munkáltatták.

Ez a különleges helyzet, hogy elítéltek és civil bányászok együtt dolgoztak, pozitív minőségi különbséget jelentett az elítélteknek egy börtönbeli munkával szemben, mivel élő kapcsolatuk volt a külvilággal. Ugyanakkor a hatalom részéről megvolt a politikai szándék, ezen kevert munkahelyek felszámolására. 1952. december 31-et tűzték ki határidőnek, de ezt a szénbányákban a balesetveszély miatt nem lehetett végrehajtani.¹⁶⁰

A tröszt és a KÖMI között kötött szerződés több kitéltet is tartalmazott. Szankcionálható volt a tröszt, ha nem foglalkoztatja az elítélteket két napig, ezen esetben a KÖMI jogosult volt elszállítani őket. Kötbér megfizetésére kötelezheték a trösztöt, naponta az átutalandó összeg 2 ezrelékéig, ha nem utalta át minden hónap 15-ig az elítéltek munkabérét a KÖMI-nek, illetve ha nem küldte el időben a munkaerő-felhasználási űrlapot, akkor első esetben naponta 50 Ft, a további alkalmakkor pedig napi 100 Ft kötbért tartozott fizetni.¹⁶¹

A KÖMI kötbért és kártérítést is kérhetett, valamint azonnali hatállyal felbonthatta a szerződést, ha a vállalat a biztonsági rendszert nem építi ki, veszélyeztetik az alkalmazottak a biztonságot vagy az elítéltek egészségét és testi épségét, ha az elítéltek étkezése mennyiségileg

¹⁵⁹ MNL OL XXIX F- 102 x I/165. doboz. A KÖMI és a Dorogi Szénbányászati Tröszt szerződése, 1952. április 29.

¹⁶⁰ Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I. 61.

¹⁶¹ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. A KÖMI és a Dorogi Szénbányászati Tröszt szerződése, 1952. április 29.

és minőségileg nem megfelelő, vagy ha a tröszt nem tesz eleget fizetési, elszámolási és adatszolgáltatási kötelezettségének. Bármely más esetben, ha a tröszt egyéb kötelezettségét nem teljesíti, a KÖMI 10 napos felmondási idővel élhet, ami alatt kivonhatja az elítéltek egy részét.

A jövőben felmerülő biztonsági szempontok megvalósításának költsége is a trösztöt terhelte, és a nem teljesített feladatokat a KÖMI jogosult volt a tröszt költségén elvégeztetni. A szerződést - bár minden esetben a trösztöt terhelték a kötelezettségek - mindkét félnek jogában állt felbontania.

A Dorogi Szénbányászati Trösztnek - néhány kivételtől eltekintve - ugyanolyan kötelezettségei voltak az örök és az elítéltek felé, de az elítéltekkel kapcsolatos kérdésekben a KÖMI-nek volt döntő szava. „A KÖMI és az őrségparancsnok intézkedéseibe a vállalat nem szólhat bele.” A kivételek közé tartozott, hogy a tröszt nem részesíthette az elítélteket külön juttatásban (cigaretta, levélpapír, élelem) vagy az elítéltek bármilyen újítási ötletét, tervét a munkahelyparancsnoknak kellett előadniuk, nem a trösztnek. Továbbá nem illették meg az elítélteket azok a jogok, amik a szabad munkavállalókat, így például a fizetett szabadság. A szerződés zárásaként az utolsó pont azt is tartalmazta, hogy a letartóztatottakkal kapcsolatos minden ügykezelés bizalmas természetű.

Az 1952. április 30-án megkötött szerződéshez a KÖMI, annak kézhezvétele után kiegészítést készített, melyben megírta a trösztnek, hogy elszámolási és átutalási kötelezettségét ne a KÖMI, hanem az Esztergomi Megyei Bírósági Börtön felé teljesítse. Nemcsak pénzügyi, hanem adatszolgáltatási kötelezettsége is volt, mely adatok között szerepelnie kellett a munkanapok számának, az ételmezési napok számának, az elítélt nevének, törzsszámának, a munka nemének, a munkaórák számának, a bruttó keresetnek, az SZTK járuléknak, az ételmezésnek, a tartásdíj térítésnek, a kiétkezésnek¹⁶², túlóráknak, stb.¹⁶³

A levéltárban fennmaradt a munkatábor felállításához szükséges biztonsági berendezések, a tárgyi feltételek, valamint a felállítandó helyiségek felsorolása. Biztonsági szempontból szükségesnek tartottak 850 folyóméter 2 méter magas tüskés drótból készült kerítést, valamint a tábor biztonságos őrzéséhez szükségesnek tartották még 4 reflektor beszerzését és 4 magas, zárt, beüvegezett megfigyelő állás felállítását.

A tábor mindennapi életéhez szükséges tárgyi feltételek között 20 darab 6 méter hosszú asztal, 40 db 6 méter hosszú pad, személyenként egy polc, azaz összesen 500 darab (a letartóztatottak kisebb személyi felszereléseinek tárolására), 1120 pokróc, 1120 párnahuzat, 1120 lepedő, 560 fejpárna, 560 vaságy, 560 szalmazsák, valamint a szálláskörlet takarításához

¹⁶² Közismert nevén a spejzolás vagyis élelmiszer vásárlás a börtön, jelen esetben a tábor területén.

¹⁶³ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz Virág Miklós levele a Dorogi Szénbányászati Trösztnek, 1952. április 29.

szükséges eszközök (lapát, söprű, lavór, rongy) szerepelnek.

A letartóztatottnak felállítandó helyiségek között 1 fegyelmi zárka (5-6 személy részére fapriccsekkel), 1 betegszoba (15 főre 15 ágygal, 15 székkal és 15 kis szekrénnel), 1 külön orvosi helyiség (vizsgálat céljára megfelelő berendezéssel ellátva), 1 látogatási szoba (a rabok részére), 1 helyiség a szerszámok raktározása céljából, 1 raktárhelyiség (a letartóztatottak polgári ruháinak és személyi tárgyainak elhelyezésére, olyan berendezéssel, mellyel el tudják zárni a saját tárgyaikat), 1 konyha (megfelelő berendezéssel ellátva kb. 600-700 fő kapacitásra), 1 WC a letartóztatottak részére, továbbá 3 műhely helyiség (szabó, cipész, borbély) található a felsorolásban.

Az örök részére felállítandó helyiségek között a következőket találjuk: 1 lakószoba az örparancsnok részére, 1 lakószoba az örparancsnok helyettes részére, 1 lakószoba a szolgálatvezető részére, 2 nagy helyiség az őrszemélyzet részére, 1 külön szoba az éjjeli őrség részére, 1 irodahelyiség az örparancsnok részére berendezve, 1 helyiség a fegyverek és lőszer elhelyezésére fegyverállványokkal és lőszerszekrényekkel, 1 helyiség az őrszemélyzet leltári tárgyainak elhelyezésére, 1 kultúr- és könyvtárhelyiség, 1 fürdő az őrszemélyzet részére meleg vízzel, WC az őrszemélyzet részére, 1 látogató szoba az őrszemélyzet részére és 1 mosókonyha felszereléssel. Ezenkívül az őrszemélyzet részére szükséges tárgyi feltételeket is felsorolják: állami telefon, 40 félszekrény, 40 szekrény az őrszemélyzet részére, kályhák, valamint edények az ivóvíz tárolására.¹⁶⁴

Mindezen épületek megépítéséhez, valamint az eszközök beszerzéséhez költségvetés tervezetet készített a Dorogi Szénbányászati Tröszt, melyet megküldött a Belügyminisztérium C/1-es Főosztály Főkönyvelőségének. A tröszt szeretne volna elkerülni azt, hogy a KÖMI tábor építése miatt pénzügyi nehézségei legyenek és szeretett volna írásbeli választ kapni, hogy mikorra várható a beruházási hitelek biztosítása.¹⁶⁵

A KÖMI építkezésekkel kapcsolatos építkezések költsége

1.	5 legényháló épület 500 főre	1.920.000 Ft
2.	Konyhaépület átalakítása	10.000 Ft
3.	Volt lakás átalakítása	5.000 Ft
4.	Volt lakás átalakítása	5.000 Ft
5.	Volt lakás átalakítása	7.000 Ft
6.	Volt lakás átalakítása	5.000 Ft
7.	Gépház épület átalakítása raktárrá	10.000 Ft
8.	Épület építése	100.000 Ft
9.	Csatornázás	55.000 Ft

¹⁶⁴ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. 9.t Felsorolás, cím és dátum nélkül.

¹⁶⁵ Uo. A Dorogi Szénbányászati Tröszt levele a BEM C/1-es Főosztály Főkönyvelőségének 1952. május 23.

10.	1000 fm vízvezeték	129.500 Ft
11.	Vízmedence	50.000 Ft
12.	Műhelyépület	68.000 Ft
13.	1200 fm kerítés építése	55.200 Ft
	Összesen	2.419.700 Ft

A berendezési és felszerelési tárgyakra az alábbiak szükségesek:

1.	30 db jelző tábla szöveggel	3.000 Ft
2.	1000 fm szöges drótkerítés	15.000 Ft
3.	4 db reflektor	2.000 Ft
4.	4 db figyelő állás	16.000 Ft
5.	20 db asztal	12.000 Ft
6.	40 db pad	9.600 Ft
7.	Orvosi berendezés	10.000 Ft
8.	Polc	15.000 Ft
9.	Raktári polc	4.000 Ft
10.	Fegyverállvány és polc	5.000 Ft
11.	Különféle polcok	2.000 Ft
12.	560 ágy	168.000 Ft
13.	560 szekrény	32.000 Ft
14.	Asztal	2.200 Ft
15.	100 szék	10.000 Ft
16.	560 félszekrény	21.000 Ft
17.	Külön helyiség berendezése	10.000 Ft
18.	1120 pokróc	436.400 Ft
19.	560 fejpárna	9.240 Ft
20.	560 szalmazsák	47.600 Ft
21.	1120 lepedő	109.000 Ft
22.	1120 párnahuzat	18.300 Ft
23.	Konyhafelszerelés 700 főre	60.000 Ft
24.	Takarítóeszközök	1.500 Ft
25.	Mosókonyha felszerelés	3.500 Ft
26.	Állami telefon beszerelése	30.000 Ft
	Csolnokról	
	Összesen	1.052.340 Ft

Mindösszesen 3.600.000¹⁶⁶

Problémák a tábor működése körül

A csolnoki munkatábor tehát 1952. április 30-án kezdte meg működését 80 elítélttel, azonban több hiányosság is volt a felépült táborban, amiről hosszas, közel egy éves levelezés kezdődött az illetékes szervek között.

A munkatábor építésének munkálatait először 1952. szeptember 11-15 között Berta Jenő az

¹⁶⁶ A két költségvetés végösszegét összeadva csak 3.472.040 Ft a végeredmény.

Állami Ellenőrzési Központ bizalmas főosztályának munkatársa tekintette meg. Az ellenőrzés célja a külső munkán dolgozó letartóztatottak munkateljesítményének vizsgálata volt. Az elkészített vizsgálati jegyzőkönyv alapján több hiányosságot és szabálytalanságot is találtak. A vállalat túllépte a tervezett munkáslétszámot, ezen túl műszaki hiányosságok is tapasztalhatók voltak.¹⁶⁷ Az elítéltek körében a rossz gumicsizmák miatt sok volt a bőrgombás megbetegedés, valamint balesetek és egyéb betegségek is előfordultak, és mindezek miatt 14 nap alatt 238 műszak esett ki. Az elítéltek hálótermeiből hiányoztak az asztalok és padok, nem volt kész az orvosi és a betegszoba, valamint nem volt olyan helyiség, ahol a hozzátartozókkal találkozhatnak.

A konyha működését illetően is több dolgot kifogásolt az ellenőr: nem volt meghatározott norma, így egyszer a szükségesnél több, míg máskor kevesebb ételt főztek. Továbbá a konyha nem volt tiszta, nem volt lefestve olajfestékkel és nem működött a lefolyó sem.

A jelentés végén Berta Jenő több felelőst is megnevez a tapasztalt műszaki hiányosságok és hibák kapcsán, így a tröszt főmérnökét Székely Lajost, a tröszt szállító üzemének vezetőjét Prohászka Jánost, Tettamanti Tibor vállalati főmérnököt és Pazgyera B. János üzemvezetőt. A gumicsizmák megjavításáért a vállalat vezetőjét Matyasovszki Józsefet tette felelőssé, míg a letartóztatottak elhelyezésének hiányosságaiért a tröszt építési osztályának vezetőjét Kummer Jánost. A konyha körüli hiányosságokért pedig a tröszt alá tartozó szolgáltató vállalat ételmezési osztályának vezetőjét, Török Istvánt.¹⁶⁸

Ezt követően 1952. szeptember 23-24-én járt Csolnokon Francia János főhadnagy¹⁶⁹ is, aki az „*alezredes elvtársnak*”¹⁷⁰ készített jelentést a csolnoki IX-es aknán tapasztaltakról. A jelentés szerint az őrség létszáma ekkor 45 fő, az elítélteké 465 fő.

A jelentés szerint a bánya állapota nem jó, sok benne a víz, és a készülő új vágatokban nem gondoskodtak a víz elvezetéséről. Hiányzott az állandó fenntartó csapat,¹⁷¹ csak szükség esetén állítottak be egyet-egyét adott munkák elvégzésére. A vállalatvezető véleményét idézi, mely szerint „*ha nem megy a fenntartás akkor is tudnak termelni*”. De megállapodtak abban, hogy minden műszak mellé két fenntartó csapatot fognak beosztani.

Az anyagellátást illetően is talált hiányosságokat, így munkakiesést okozott az, hogy lassan érkezett a fa és a deszka a bányába, valamint alapvető hiányosság volt, hogy kevés a csúszda,

¹⁶⁷ Kopottak a csúszdakapcsok, kevés a repesztő gép, a forgatólemez és az oldalsín lesüllyedt, és zavarok vannak az üres csille ellátásban is.

¹⁶⁸ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. Berta Jenő által összeállított vizsgálati jegyzőkönyv, 1952. szeptember 15.

¹⁶⁹ Uo. Francia János fhdgy. jelentése 1952. szeptember 25.

¹⁷⁰ Valószínűleg Princz Gyula alezredesnek.

¹⁷¹ Fenntartó csapat: akik ellátták a bánya biztonságos működéséhez szükséges kisebb feladatokat.

az ék és kevés a bolszni¹⁷² is. Valamint nem volt elég sín a bányában, és ennek kapcsán még a megegyezés is hiányzott, hogy a trösztnek vagy a vállalatnak lenne a feladata beszerezni.

Az elítéltek kapcsán is több hiányosságot tapasztalt a vizsgálat során, így ebben a jelentésben is szerepel a gumicsizmák rossz állapota. Továbbá nincsen kész az elítélteknek a könyvtár, nincsen rádió, kevés az alsó és felsőruházat, valamint a lepedőkből és pokrócokból sincs elég. A zárkafelszerelést illetően még hiányoztak a padok és a hozzájuk való asztalok, ezt úgy fogják orvosolni, hogy október 15-ig házilig készítik majd el. A polcok megvoltak és a fürdő is elkészült, de nem volt meg a szárító akasztó, így az elítéltek nem tudták megszárítani a ruhájukat.

Egyéb hiányosságokra is felhívta a figyelmet: nem volt meg az állami telefonvonal, a riasztócsengő és az aggregátor sem, valamint szükség lett volna 5 darab villanylámpára, egy órára és egy motorkerékpárra is, amivel be tudnának járni Dorogra ügyeket intézni.

A konyhával kapcsolatban is több problémát említ pl. nem egyezett a raktárkészlet a számlán feltüntetettekkel, ezért javaslatot tett a Belügyminisztérium felé, hogy vizsgálja felül a bevételezést és kiadást, mert most hol kisebb, hol nagyobb hiánnyal zárnak. Az élelmezést jónak ítélte meg, de hiányosságként szerepelt, hogy a konyhavezetőségnek nincsen sem norma, sem kalóriatáblázata és heti étlapot sem készítenek.

A munkahelyparancsnokság befejezetlenségére utalt az is, hogy a raktár, a kultúrterem és az őrszoba építés alatt állt, valamint az udvar is rendezés alatt. A parancsnoksági épületek irodái sem voltak berendezve, hiányoztak a szekrények, székek, íróasztalok.

Hiányosságként említette meg továbbá, hogy nem szervezték meg még a vájár iskolát, az elítéltek bányászruhában mentek be a zárkákba, ami egészségtelen, a parancsnokságnak nem jó a viszonya a tröszttel, nincs rendezve a mosdóvíz kérdése sem, és a felvigyázó örök nem kapták rendesen az illetményüket.¹⁷³

A részletes és alapos jelentés nagyon sok hiányosságra mutatott rá a csolnoki munkahelyparancsnokság kapcsán. Ezt a jelentést megkapva Princz Gyula alezredes levelet írt 1952. szeptember 29-én a Bánya és Energiaügyi Minisztérium C/1-es főosztályához. Levelében megemlítette, hogy többször tárgyalt a tröszt igazgatójával, aki nem teljesítette a szerződésben vállalt kötelezettségeit és „*az egész KÖMI-tábor ügyét lebagaterizálja*” (sic!). A levélből kiderült az is, hogy az elítéltektől jogtalanul vonták le a XIV-es aknához való szállítás költségét. A levél vége fenyegetéssel zárult, amennyiben nem javul a KÖMI és a tröszt viszonya, akkor Princz alezredes javaslatot fog tenni a tröszttel kötött szerződés felbontására és

¹⁷² Bolszni: csapszeg.

¹⁷³ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. Francia János fhdgy. jelentése 1952. szeptember 25.

az elítéltek kivonására.¹⁷⁴

Erre válaszként Lengyel András a Dorogi Szénbányászati Tröszt igazgatója is leírta október 6-ai levelében a KÖMI-hez fűződő rossz viszony okait a tröszt nézőpontjából. Ő a probléma gyökerét abban látta, hogy az elfogadott tervrajzokhoz és a szerződésben rögzítettekhez képest a KÖMI igényei nőttek és újabb létesítményeket kívántak. Valamint abban, hogy a KÖMI ígéretet tett az építkezéshez szükséges szakmunkás létszám biztosítására; amit az építkezés befejezéséig nem kaptak meg. Így a trösztnek az ötéves tervben szereplő építkezési és anyagkeretét is a KÖMI tábor felépítésére kellett fordítania. A változó intézkedések és előírások is akadályozták az építkezés menetét, mivel az építőanyag kiutalás terminushoz volt kötve. Azon vád ellen, hogy nem gondoskodnak az állami telefon beszereléséről a Postaügyi Minisztérium válaszát idézi, mely szerint ezen évben nem fogják felszerelni a telefont.

Az őrség igényeinek folyamatos növekedését bizonyítandó Lengyel András trösztigazgató leírja, hogy a kezdeti megállapodás szerinti néhány lakószobához képest már 6 lakást igényelt a KÖMI. Valamint levelében megemlíti, hogy Princz Gyula alezredes ottjártakor olyan gorombán viselkedett a vezetőkkel, hogy többen panaszt tettek ellene. Valamint levele zárásaként azt is megemlíti, hogy a Francia főhadnagy jelentésében olvasható hiányosságok többsége a Borókási Vállalatra és nem a trösztre vonatkozik és kijavításuk már folyamatban van.¹⁷⁵

A tábor építésének befejezése és működési feltételeinek tisztázása

A levelezések után 1952. október 30-án összegyűltek a Dorogi Szénbányászati Tröszt irodájában, hogy több alapvető kérdésben megállapodjanak. A megbeszélésen a tröszt részéről Lengyel András trösztigazgató, valamint Székely Lajos tröszt főmérnök, a KÖMI részéről Kavalák Gyula parancsnok, BM C/1 főosztály részéről pedig Vízi László volt jelen. Megállapodtak abban, hogy a tábor építését a Dorogi Szénbányászati Tröszt 1952. november 10-ig befejezi és ekkorra a KÖMI rendelkezésére bocsátja a KÖMI építési létszámát. Valamint a XIV-es aknai bekerített részen dolgozó letartóztatottakat november 1, de legkésőbb november 5 után már csak a föld alatt fogja foglalkoztatni. A IX-es aknán pedig 1953. január 1-je után 220 fő letartóztatott dolgozhat majd, a teljes KÖMI létszámot pedig július 1-je után tudja majd

¹⁷⁴ Uo., Princz Gyula alezredes levele a BEM C/1-es főosztályának 1952. szeptember 30.

¹⁷⁵ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. Lengyel András trösztigazgató levele a BEM C/1-es főosztályának, 1952. október 6.

foglalkoztatni.

A tröszt továbbá engedélyt kért a KÖMI-től, hogy a letartóztatottakat gépkocsival szállíthassa a XIV-es aknához, mert szabad munkavállalókkal nem tudná feltölteni a munkahelyet, és ez termelés kiesést okozna. A két akna közötti, földalatti összeköttetés csak 1953 második felére készült el.¹⁷⁶

A tröszt 1952. november 30-án küldte meg a választ az Állami Ellenőrzési Központ szeptemberi levelére, melyben megírják, hogy mit tettek az akkor megállapított hiányosságok kiküszöbölésére. Megtudjuk, hogy azért lépték túl a tervezett munkaslétszámot, mert nőgrádi dolgozók¹⁷⁷ bányászták a szenet Csolnokon, akik kezdetben - a betanítás ideje alatt - együtt dolgoztak a KÖMI által küldött 400 fővel a XIV-es aknánál.

A gumicsizmákkal kapcsolatos problémákban is volt előrelépés, felismerték, hogy mivel a Dorogi Finommechanikai Vállalat hetente csak 20-25 pár gumicsizmát javított meg, ezért új helyet kerestek és ezentúl a budapesti Autokémiánál fogják őket javíttatni, addig pedig a tartalék gumicsizmákat és bőrcsizmákat használták.

A konyha kérdésében is pozitív változások történtek, a Borókási Szénbányák Vállalat saját kezelésbe vette a konyhát, hogy könnyebben ellenőrizhesse, valamint rendbe hozatták a lefolyót és olajfestékekkel lefestették a falat. A norma hiányával kapcsolatos problémákra is válaszoltak, mely szerint rendelkeztek mennyiségi előírásokkal és a konyha dolgozói ezek alapján vételezik a raktárból a nyersanyagot.

Az orvosi rendelő és társalgó befejezését december 15-re tűzték ki, és ezután fogják megcsinálni az orvosi szobát az elítélteknek. Továbbá asztalokat és székeket is beszerettek a letartóztatottak részére.¹⁷⁸

Az Állami Ellenőrzési Központ (ÁEK) képviselői még egyszer kint jártak Csolnokon, de ennek dokumentumai nem maradtak meg, csak az ÁEK jelentésére adott válasz. Ezt a választ, mely címzett és aláírás nélkül maradt meg, a Munkaügyi Osztály vezetője írta, melyben az ÁEK által megállapított hiányosságok kiküszöbölésére utasít.¹⁷⁹

Az ÁEK által ekkor megállapított hiányosságok: nem volt jól megszervezve az elítéltek foglalkoztatása, túltelepítés keletkezett és a létszámtöbblet teljesítménycsökkenéssel járt. Továbbá problémák voltak a letartóztatottak bérezése és a kéziszerszámokkal való ellátásuk tekintetében is. Megállapította az ÁEK az egészségügyi berendezések és a tisztálkodási lehetőségek hiányát is.

¹⁷⁶ Uo. A Dorogi Szénbányászati Tröszt irodájában felvett jegyzőkönyv, 1952. október 30.

¹⁷⁷ A nőgrádi dolgozókról több információval nem rendelkezünk. Meglepő, hogy egy bányászfaluba, ahol nemcsak a helyiek, hanem a környék lakossága is dolgozni járt, és ahova több száz elítéltet vittek bányamunkára még rajtuk kívül nőgrádi dolgozókat is foglalkoztattak volna.

¹⁷⁸ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. Tröszt levele az Állami Ellenőrzési Központnak 1952. november 30.

¹⁷⁹ Uo. Munkaügyi Osztály vezetőjének levele Vigh Lajosnak, 1952. december 15-e előtt.

A Munkaügyi Osztály vezetője elrendelte, hogy a tröszt állapítsa meg a szükséges munkáslétszámot, és ezt december 15-ig jelentse¹⁸⁰, továbbá 1 vājár mellé ugyanannyi elítélt kerüljön, mint civil munkavállaló, valamint szereljék fel az orvosi szobát és küszöböljék ki a műszaki hiányosságokat.¹⁸¹

Ezt követően 1952 év végén ismét aktuális kérdéssé vált a szerződéskötés, és annak megkötése előtt került sor az előző tanulságainak leszűrésére és a pontosítások megfogalmazására. Az 1953. január 1-jén készült szerződéstervezet az 1952 áprilisában megkötöthöz képest több kiegészítést és pontosítást tartalmazott. Így ebben a szerződéstervezetben már arról is szó esett, hogy az örök számára nemcsak szolgálati helyiségeket, hanem lakásokat is biztosítania kellett a trösztnek 1953 év végéig. A parancsnok számára 2 km-es körzeten belül, míg a családos öröknek 10 km-es körzeten belül, melyeknek - a családtagok számától függően - egy vagy két szobás lakásoknak kellett lenniük. A nőtlen örök részére pedig személyenként 10 köbméter levegővel laktanyaszerű elhelyezést. Meghatározták az irodahelyiségek berendezését is: íróasztal, székek, faszekrény, ruhafogas, asztali lámpa és gömb búra.¹⁸²

Az előző szerződéshez képest ez már tartalmazta az élelmezés kalóriaszükségletét, napi 3200 kalóriában meghatározva azt, ami az örökre és elítéltekre egyaránt vonatkozott. Továbbá a szabad munkavállalók és elítéltek arányát is rögzítették, a szabad munkavállalók arányát 25%-ban maximalizálva. Valamint meghatározták azt is, hogy a tröszt által az elítélteknek biztosított ruhára 20 cm nagyságú R betűt kell festeni olajfestékkel.

Az orvosi ellátást érintően kikötötték, hogy az üzemi orvos hetente kétszer köteles rendelőt tartani a letartóztatottak részére. A szerződéshez mellékletként csatolták az orvosi helyiség minimális bútor és műszer felszereléseinek felsorolását is.¹⁸³

A szankciókat illetően a kötbér mértékét 2-ről 1 ezrelékre csökkentik, míg a késedelem esetén fizetendő összeget egységesen, naponta 100 Ft-ra emelik. Meghatározzák a pénzben fel nem becsülhető kötelességek (elhelyezés és biztonság) elmulasztása esetén fizetendő kötbért is napi 500 Ft-ban.

A szerződéstervezet egyéb kisebb kiegészítéseket is tartalmazott, így a bányában dolgozó örök ezentúl földalatti pótlékot kapnak, továbbá a KÖMI biztosítja az öröknek a takarót és lepedőt, a letartóztatottaknak pedig hetente egy pihenőnapot. A KÖMI feladata az is, hogy a letartóztatottak létszámát +/- 5% eltéréssel a szerződésben meghatározott mértéken megtartsa.

¹⁸⁰ A dokumentum datálásában ez az egy dátum ad némi támpontot.

¹⁸¹ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. Munkaügyi Osztály vezetőjének levele Víg Lajosnak, 1952. december 15-e előtt.

¹⁸² MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. Szerződéstervezet, 1953. január 1.

¹⁸³ Lásd a mellékletben.

A letartóztatottakkal kapcsolatos ügykezelést pedig szigorúan titkos természetűvé nyilvánították.¹⁸⁴

Ennek az 1953. január 1-jei szerződéstervezetnek nem került sor az aláírására. Ezt támasztja alá az is, hogy 1953 áprilisában újabb szerződéstervezetet küldtek.¹⁸⁵ Ez azonban nem maradt meg a levéltárban csak a hozzá készített feljegyzések és módosítási javaslatok. Az, hogy a szerződéskötés elhúzódott májusig nem eredményezett jogellenes működést, mert az 1952. április 29-én megkötött szerződés határozatlan időre szólt.¹⁸⁶

Az 1953. április 20-án elküldött szerződéstervezethez három helyről is érkeztek módosítási javaslatok Lengyel András trösztigazgatóhoz. Az elsőt a tröszt főkönyvelője készítette. Javaslatok a következők voltak: kérjenek nyilatkozatot a KÖMI-től, hogy kezességet vállal az örök által fizetendő lakásbérleti díjakért, és az étkezésért, valamint az örök elköltözésekor a tröszt ne legyen köteles állni a költségeket. Emellett a KÖMI-nek kellett felelősséget vállalnia a berendezési tárgyakért és felszerelésekért is. Az illetményezésén kérdését is rendezni szeretne volna, mert ezzel kapcsolatban is felmerültek problémák. Javasolta, hogy határozzák meg hány műszak után mennyi mázsza szén jár föld alatti és föld feletti műszak esetén. A trösztől kérte a raktározási feltételek pontosítását is. Továbbá azt is szükségesnek tartotta tisztázni, hogy az igazgatói alap felhasználásáról a KÖMI vagy a tröszt igazgatója döntsön. Valamint a napi 500 Ft-os bírság trösztre való veszélyességét is felmérte, hiszen a tábor felszereléséhez a minisztériumtól nem kaptak elég beruházási hitelt.¹⁸⁷

A következő javaslattevő a tröszt Jogi Titkársága volt, amely szerv feljegyzésében szintén előkerül az örök lakbéré, elköltözése, étkezési költsége, a szénjárandóság kérdése, a felszerelési és berendezési tárgyak, a szerszámok, továbbá az ágynemű kérdése, a letartóztatottak munkahelyről történő kivonása és a határidők vállalása.¹⁸⁸

A harmadik javaslattevő Kiss Endre a BEM Szénbányászati Igazgatóságának jogtanácsosa volt, aki *Aktajegyzet* címmel szintén a trösztigazgatónak küldte meg észrevételeit. Ebben a javaslatcsomagban is előkerülnek az örök lakásával kapcsolatos kérdések, lakbér, rezsi, elköltözés, illetve a meszelés. Továbbá szó esik a barakkszállásokon a rácsok hiányáról, melyeket továbbra is sürgősen szükségesnek ítélték meg, az orvosi rendelésről és felszerelésről,

¹⁸⁴ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. Szerződéstervezet, 1953. január 1.

¹⁸⁵ Uo. A Belügyminisztérium VII. Főosztályának levele a Dorogi Szénbányászati Trösztnek. 1953. április 20. Ennek a levélnek volt a melléklete a hiányzó 1953. áprilisi szerződéstervezet.

¹⁸⁶ Kérdéses, hogy miben tért el a szerződés januári és áprilisi változata, az is lehetséges, hogy áprilisban a januári változatot küldték újra el. Ezt támasztják alá a javaslatokban a szerződésből idézett mondatok is, melyek teljes egészében megegyeznek a januári szerződéstervezettel.

¹⁸⁷ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. A tröszt főkönyvelő feljegyzései Lengyel András részére, 1953. április 23.

¹⁸⁸ Uo. A tröszt Jogi Titkárságának levele Lengyel András trösztigazgatóhoz, 1953. április 24.

továbbá a ruhák javításáról, a mosásról és a munkautalványokról.¹⁸⁹

Időközben a Belügyminisztérium képviselői, az ún. KÖMI küldöttség járt kint Csolnokon, és az addigi javaslatok figyelembevételével pontról-pontra megtárgyalták a szerződést a tröszt képviselőivel. Az ekkor íródott szerződés-kiegészítés az áprilisi javaslatok alapján több kérdést is részletesen szabályozott.

Az első szembetűnő és alapvető változást az jelentette, hogy már nem a Dorogi Szénbányászati Tröszttel kötött szerződést a KÖMI, hanem a Borókási Szénbányák Vállalattal. Az örök lakásainak építésével kapcsolatban pedig kivették a szerződésből azt a részt, mely szerint a trösztnek lakásokat kell biztosítani vagy építeni az öröknek.¹⁹⁰ Végül mindezen a szerződéshez írt kiegészítéseket megküldték a BEM Szénbányászati Igazgatóságának.¹⁹¹

A csolnoki tábor megszüntetése és visszaállítása

Az 1952 áprilisának végétől működő csolnoki munkahelyparancsnokság megszüntetésére utaló első jel Lengyel András trösztigazgató 1953. májusi, Sárközi István¹⁹² munkahelyparancsnoknak írt levele, melyben a következőket olvashatjuk: *„Közöljük, hogy a táborban jelenleg foglalkoztatott létszámra továbbra is szükségünk van. Kérjük, ezt a létszámot feltétlenül biztosítani.”*¹⁹³

A tábor tényleges megszüntetésére abból következtethetünk, hogy az 1953-as amnesztia után szabadon nem engedett elítéltek közül többeket máshova szállítottak át és ennek dokumentumai fennmaradtak: *„A csolnoki munkahelyparancsnokság feloszlásával Címhez átszállított feltételes szabadságrabocsátás iránti kérelmét megküldöm.”*¹⁹⁴ Az esztergomi államügyész az 1953. szeptember 4-ei szabadításokkal kapcsolatos levelét még a Csolnoki munkahelyparancsnokságra küldi, de szeptember 12-ei levelét már Farkaslyuk-Tólápára.

A csolnoki munkahelyparancsnokságot így valószínűleg 1953 szeptemberében szüntették meg,¹⁹⁵ ennek okait azonban nem ismerjük. Az okok között szerepelhetne Nagy Imre amnesztiarendeleetének hatása is, mivel az internálótáborokat 1953 őszén bezárták, azonban Csolnok esetében nem erről lehetett szó, mivel az ekkor itt lévők elítéltek voltak, nem internáltak.

¹⁸⁹ Uo. Kiss Endre BEM jogtanácsos levele Lengyel András trösztigazgatóhoz, 1953. április 27.

¹⁹⁰ Uo. A KÖMI és a tröszt tárgyalásaként elkészült szerződés-kiegészítés, 1953. április 30.

¹⁹¹ A januári és az áprilisi szerződéstervezethez képest jelentős eltérések lehettek a szerződés-kiegészítések alapján a végül megkötött szerződésben, melynek azonban nem maradt fenn példánya. MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. A tröszt főkönyvelőségének levele a BEM Szénbányászati Igazgatósághoz, A levél melléklete lenne az 1953. szerződéstervezet, 1953. április 30.

¹⁹² Az örök neve mellett igyekeztem feltüntetni rangjukat is, azonban több ember esetében ez hiányzik, mivel nem találtam erre vonatkozó forrást.

¹⁹³ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz Lengyel András levele Sárközi munkahelyparancsnoknak, 1953. május 4.

¹⁹⁴ MNL K-EML XXV. 10.h 1. KEM főügyészség elnöki iratok 2. doku EL 16 A 1953

¹⁹⁵ A recski internálótáborban 1953. szeptember 23-án íródott az utolsó ismert jegyzőkönyv.

Valószínűbb az, hogy az újonnan érkező, zömében politikai elítélteknek kellett a hely és a tábort megérkezésük előtt biztonságosabbá akarták tenni, s az átépítés idejére kiürítették. Ezt támasztja alá Garasin Rudolf ezredes jelentése is, aki megemlíti, hogy Csolnokon ezentúl életfogytiglani büntetésre ítélteteket is foglalkoztatni fognak, bár ez a változás önmagában nem tette volna szükségessé a tábor teljes bezárását.¹⁹⁶

Erre csak ideiglenesen került sor, mivel kb. másfél hónap múlva, 1953. október 22-én már a tábor újbóli működtetéséről tanácskoztak a Borókási Vállalat Igazgatói irodájában. Az ekkor tartott megbeszélésen készült a tábor visszaállításáról szóló jegyzőkönyv. A tanácskozáson jelen volt a belügyminiszter részéről Kiss Ferenc őrnagy és Ballai Gábor főhadnagy, a Dorogi Szénbányászati Tröszt részéről Szegi István munkaügyi vezető, a Szolgáltató Vállalat részéről Bonyhádi Ferenc, Stein Ferenc a tröszt leltár osztály vezetője és Vigh Lajos a Borókási Szénbányák Vállalat igazgatója.¹⁹⁷

A megbeszélésen megtárgyalták a tábor megalakításához szükséges feltételeket, melyek döntő többsége a biztonság szempontját szolgálta. Így szerepelt a kerítés rendbe hozása, a lősávok kialakítása, ezekre 50 cm-enként figyelmeztető táblák kihelyezése, a tábor bejáratához kapuk készítése és rendbe hozása, illetve 200 méter felvonulási út biztosítása kettős drótkerítéssel. Továbbá a két őrtorony helyreállítása és reflektorokkal való felszerelése, valamint az aggregátor üzembe helyezése, a hiányzó égők pótlása a biztonsági világítás érdekében.

Az őrség elhelyezésére alkalmasnak tartották a régi laktanya helyiségeket - ahol 100 ágyas férőhelyet szándékoztak létesíteni - illetve a kétszer-kétszobás lakásokat. A parancsnokság részére pedig a volt parancsnoki épületben biztosítanak két lakást. A berendezéseket illetően az öröknek 25 db kétajtós szekrényt, íróasztalokat és székeket szándékoztak beszerezni, míg az elítélteknek ágyakat, az ágyak fölé polcokat, a szobákban hangszórókat és a megkezdett fürdőt is be kellett fejezni.

A felszerelést illetően az elítéltek részére a vállalat biztosította a bányaruhát, lábbelit és a többi szükséges eszközt (sisakot, kulacsot és lámpát). A ruhák mosását továbbra is a parancsnokság végeztette a tröszt költségén. Továbbá a vállalat feladata volt beszerezni a szükséges nyomtatványokat, az étkeztetés nyersanyagait, valamint a vízellátást biztosítani.

Az élelmezést illetően a konyhavezető az üzemélelmezési vállalattól érkezett, míg a személyzet elítéltekből állt. Az élelmezés költségét a BM gazdasági hivatala állapította meg, a létszámot pedig a parancsnokság naponta közölte a vállalattal. Megállapították az őrség szénjárandóságát is, a földalatti pótlékban részesülő családos vagy nős örök ingyenes, míg a

¹⁹⁶ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*. 25.

¹⁹⁷ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. Jegyzőkönyv a KÖMI tábor visszaállításáról, 1953. október 22.

külszíni örök kedvezményes szénjárandóságot kaptak.

Ebben a jegyzőkönyvben is fontosnak tartották megemlíteni, hogy az üzem területén csak az ott dolgozók tartózkodhatnak és nekik is fel kell mutatniuk arcképes igazolványukat az őrség felszólítására. A jegyzőkönyv végén azt is megjegyezték, hogy: „*Jelen megállapodás a tábor munkálatainak beindításához vált szükségessé, melyek ideiglenes jellegűek.*”

Összességében ezen az október végi tanácskozáson a tábor működtetéséhez szükséges biztonsági feltételeket beszéltek meg, és néhány egyéb kérdést tisztáztak, de ekkor nem készült szerződéstervezet, illetve nem tárgyalták meg a korábbi szerződéstervezet vitás kérdéseit sem.

A tröszt főkönyvelője is írt levelet a két érintett vállalat igazgatójának, hogy mérjék fel milyen objektumokat kell felépíteni, illetve felújítani az érkező elítélteknek. „*A tábor ismét megfelelő állapotba hozandó az elítéltek őrzésének és elszállásolásának érdekében.*”¹⁹⁸

Így a csolnoki munkatábor újra létrejött 1953 őszén, melynek feltétele volt az is, hogy pótolniuk kellett az 1952-ben megkötött szerződésben szereplő, de még mindig hiányzó berendezéseket. A tábor ezt követően zavartalanul működött a forradalom kitöréséig.

2. Táborok Oroszlányban

Oroszlányban 1951 júliusa és októbere között internáltak dolgoztak, létszámukról és arról, hogy mikortól kezdték az internáltak munkáltatását egyelőre nincs további adat, csak annyi bizonyos, hogy az említett időszakban Oroszlányban volt internáltként Krim József szegedi asztalos, akit a Kard és Kereszt Szövetségben való részvételéért internáltak, valamint Fehér József hatvani vasutas is, aki Kistarcsáról került Oroszlányba, majd innen Inotára és Bernátkútra, végül 1953 áprilisában Tiszalökről szabadult.¹⁹⁹

Oroszlányban az első tábort, ahol elítélteket és nem internáltakat munkáltattak, a Táncsics Mihály út és a Petőfi Sándor utca kereszteződésében a Pénzes-patak felduzzasztásával létrehozott tó mellett építették fel, az ott lévő barakkok felhasználásával.²⁰⁰

Ebbe a táborba érkezhettek az a 10 férfi elítélt is, akiket 1952 májusában szállítottak a pécsi megyei bírósági börtönből Oroszlányra, mivel a XVIII-as aknai tábor ekkor még nem épült fel. Így Oroszlányon már a XVIII-as aknai tábor felépítése előtt is megkezdődött az elítéltek munkáltatása, akik ekkor építkezésen dolgoztak, valószínűleg az Oroszlányi 47/4. Építészeti Vállalatnál.²⁰¹ Mivel a korszakban előírás volt az, hogy az elítélteknek kell felépíteniük a barakkokat,²⁰² így az itt lévő elítéltek dolgozhattak a XVIII-as aknai tábor építkezésén. Ennek a

¹⁹⁸ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. A tröszt főkönyvelő levele a két vállalat igazgatójának, 1953. nov. 2.

¹⁹⁹ ÁBTL V-516 Krim József ill. V-107468 ifj. Fiam István és tsai, 28.

²⁰⁰ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 56.

²⁰¹ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26. Oroszlány XVIII-as akna Vállalat levele az Igazságügyi Gazdasági Vállalatnak Pécsre. 1952- szeptember 12.

²⁰² Előírták azt is, hogy a külmunkahelyen foglalkoztatottakat barakkokban kell elhelyezni, amiket az elítélteknek

tábornak a működéséről és létrehozásának körülményeiről azonban eddig további forrásokat nem találtam.

Tábor a XVIII-as akna mellett

A XVIII-as aknai tábor betelepítése előtt 1952. június 25-én tartottak megbeszélést a XVIII-as akna irodájában, melyen részt vett: Princz Gyula alezredes, Dávid Tibor a pártbizottság részéről, Tóth Jenő építészeti vezető, Schenk Károly a Szolgáltató Vállalat részéről, Vizi László BEM osztályvezető őrnagy, Vitéz Nándor a tröszt építészet részéről, Slezák László művezető és Madarász Géza az ÉVISZ²⁰³ művezetője.²⁰⁴

A tábor építése ekkor még javában zajlott egy volt rozsföldön, még nem volt készen a kerítés, és az őrtornyok sem álltak, az 5 lakóbarakk azonban elkészíthető volt június végére. A táborban ekkor 750 elítélt elhelyezését tervezték. Az érkező elítélteket a XVII-es és a XVIII-as aknán tervezték foglalkoztatni. Majd a hiányzó 2 további lakóbarakk elkészülte után, vagyis július 2-a után további 350 fő foglalkoztatását tervezték.²⁰⁵ „Az oroszlányi munkahely 1100 főre való feltöltésével kapcsolatban intézkedtünk” - írta levelében Garasin Rudolf ezredes 1952 augusztusában.²⁰⁶ Ezzel egybevégt, hogy 1953 szeptemberében 320 elítélt katonát vittek Oroszlányra, és 30 fő pedig azért került ide, mert vallási meggyőződésből megtagadta a katonai szolgálat teljesítését.²⁰⁷

A táborban 1952 júniusában már voltak udvari csapatok, melyek az ivóvízellátást biztosították, de az ipari víz kérdése, amit a fürdőkbe vezettek be, csak két barakk részére volt megoldva. Ezt is és a szennyvízelvezetést is július 5-ig tervezték befejezni. Az étkezést is 700 főre tudták biztosítani, közben a konyha még épült, befejezését július 10-ére tervezték és július 15-én akarták üzembe helyezni. Valamint július 1-jére kellett elkészülnie még a 24 fős wc-nek és a tábor körülvevő külső kerítésnek is. Július hó végére pedig a további létesítményeket, az orvosi és raktár helyiséget és a kultúrházat is be akarták fejezni. Továbbá az őrségi épületben ki kellett alakítani a tábor világítására a kapcsolószobát. Mindezen kérdések megoldása után az elítéltek első 750 fős csoportját július 1-jén, míg a hiányzó 350 főt július 15-én a konyha elkészülte után tervezték fogadni.

Amennyiben a tábor létrehozásának fontosabb feltételei a biztonság, az élelmezés, az elhelyezés és vízellátás hamarabb megteremtődnek, az elítélteket fogadhatták, de előtte

kell felépíteniük. T Varga György: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953*, 166.

²⁰³ Észak-dunántúli Villamosenergia-ipari Szakszervezet.

²⁰⁴ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26. 1952. június 25-ei jegyzőkönyv.

²⁰⁵ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*. 59-60.

²⁰⁶ MNL OL XXIX F 107-e 3. d. Garasin Rudolf 1952. augusztus 23-ai levele.

²⁰⁷ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

telefonon Prinz Gyulával kellett egyeztetni az elítéltek érkezésének pontos idejét.

Az elítélteket végül július 6-ára várták, de két nappal előtte július 4-én még lerendezetlen kérdés volt az elítéltek fegyelmezése és annak eszközei, az üzemnek az elítéltek ellátásával kapcsolatos kötelességei, valamint a szerszám és egyéb anyag igény kérdése, továbbá az üzem beralapja és az elítéltek bérezése. Ekkor azt állapították meg, hogy az üzem 705 főt tud foglalkoztatni.²⁰⁸

A július 6-án érkező elítélteknek először felvették az adatait, elosztották őket a barakkokba, majd elkezdődött számukra a bányajárás és a balesetvédelmi oktatás, ami július 15-ig tartott. Ekkor az itt lévő 544 elítélt bekapcsolódott a termelőmunkába.²⁰⁹

Oroszlányra Jászberényből is szállítottak elítélteket, akiket meggyőzték a bányamunka előnyeiről, kb. 150 főt vittek Oroszlányra 1952 júniusában. A 20 és 40 év közöttiek jelentkezését fogadták el és az 50 év körüli háborús büntettért elítéltekét. Mindannyiukat felületes orvosi vizsgálatnak vetették alá. Az orvosi vizsgálat Oroszlányra való megérkezésüket követően megisméltődött, ekkor alaposabban megvizsgálták őket és kb. 5%-ukat alkalmatlannak találták a bányamunkára és visszaszállították őket a börtönbe.

Az elítéltek következő csoportját 37 főt 1952. augusztus 17-én a veszprémi táborból szállították két autóbusszal Oroszlányba. Útközben több faluban is megálltak, és a fegyőrök betértek a kocsmákba, így nem értek időben Oroszlányba. Ennek az lett a következménye, hogy az oroszlányi parancsnok felhívta a veszprémit, és miután megállapították, hogy már oda kellett volna érniük, lázadást feltételezve eljűk küldtek 2 fegyőrt és 2 ÁVH-st.²¹⁰

Az újonnan érkezetteket éjszakára egy üres barakkban helyezték el, másnap pedig a konyhára küldték őket segíteni. Ezután következett nekik is a bányajárás.

Az elítéltek 1100 főre tervezett szállását a szerződés szerint 1952. október 22-én kellett volna befejezni, de ekkor még csak a részleges üzembe helyezésre került sor, a teljes üzembe helyezésre 1952. november 15-ig kellett várni.²¹¹

A szállás elkészültét és az elítéltek megérkezését követően november 26-án üzemlátogatást tartottak, ekkor a táborban már 1122 elítélt volt. A tervek szerint egyenlően osztották volna el őket az aknák között, azonban a XVIII-as aknára több elítéltet telepítettek, amit a javítóműhely felduzzadásával és azzal indokoltak, hogy a tábor létszámát a XVIII-as akna állományába vették fel. A tábor maximális kapacitását 1152 főre tervezték, amit novemberre az 1122 fővel majdnem el is értek.²¹²

²⁰⁸ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

²⁰⁹ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26. A tröszt 1952. november 27-ei levele.

²¹⁰ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

²¹¹ MNL OL XXIX F 107 m 56.d.

²¹² Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 61.

A táborban ekkor még sok hiányosság volt, nem volt elég gumicsizma, bakancs, pokróc, lepedő és a ruházat is hiányos volt. Az 1952 októberében érkezett 80 főből 50-nek nem tudtak ágyat biztosítani.²¹³ A mosási és tisztálkodási lehetőségek sem voltak elégségesek, valamint a tisztítószerek és takarítóeszközök is hiányoztak. A bányamunkához sem volt meg minden feltétel, kevés volt a szakképzett vágár és a szerszám, valamint csille hiány is volt. A legnagyobb zavar a vízhiány és az orvosi ellátás körül volt. Tovább nehezítették a munkavégzést a nem toborzás útján odakerült elítéltek, akik nem akartak a bányában dolgozni.²¹⁴

Oroszlányon a XVIII-as aknai KÖMI tábor mellett a XVII-es és a XIX-es aknán dolgoztak még nem civilek, itt a tatai laktanyában lakó besorozott katonák is bányászták a szenet Béres Sándor politikai tiszt vezetésével.²¹⁵ Továbbá a rabok és a katonák mellett még MUSZ-osokkal is csökkentették a bányákban a létszámhiányt, akik a katonákhoz hasonlóan a XVII-es és a XIX-es aknákra kerültek.²¹⁶

3. Táborok létrehozása Tatabányán

Internálótábor Tatabánya-Alsón

Tatabánya-Alsón 1952 januárjában állítottak fel internálótábort, ahova először 25 internáltat szállítottak a Mosonyi úti internálótáborból, majd a tábort rövid időn belül 300 főre töltötték fel. Az első 25 rabot 16 fegyőr és 3 ÁVH-s rendőr felügyelte, a tábor parancsnoka Piros törzsőrmester volt.

Az internáltakat civil szakemberek, főleg kőművesek vezetésével foglalkoztatták, akik részben rendőri felügyelet alatt álló svábok voltak. Az építkezés a táborral szemben fekvő területen, a Tatabánya-Alsó és Szöllős közötti területen folyt, ahol három emeletes lakóházakat építettek a tatabányai bányászok számára. Napi 8, majd 1952 áprilisától napi 12 órában dolgoztak az internáltak a 47/1-es Tatabányai Építőipari Vállalatnál, főleg téglá és malter szállítás volt a feladatuk.²¹⁷

A tábor és az építkezés területe is szögesdróttal volt körülkerítve és mindkét terület sarkain őrtornyok álltak. A tábor 30 helyiségből állt, egy-egy szobában 12-15 fő nyert elhelyezést, de nem minden szoba volt lakható. A tábor területén egy húzós kút volt, aminek vize a táborban lévő orvos véleménye alapján ivásra alkalmatlan volt, valamint egy oldalt nyitott latrina az épület mellett, amittől állandó bűz volt.

²¹³ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára. A1 26.

²¹⁴ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26. 1952. november 27-ei jegyzőkönyv.

²¹⁵ Haraszi Mihály-Kőbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből*. 173.

²¹⁶ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 88.

²¹⁷ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 41 éves elektroműszerész Tatabánya 1952

A szoba berendezése az ágyakon kívül, egy vödör víznek és egy lavór, amiben mosakodhattak. Az étkezést a tábor melletti civil konyháról kapták, ahol külön főztek a civileknek és az internáltaknak. Felszerelésül pokrócot, lepedőt, csajkát és barna katonai ruhát kaptak, hátán nagy R betűvel. Reggelire 3 deci kávé és 40 dkg kenyeret kaptak, ebédre rántott, tészta vagy borsóleves, valamint főtt tésztát, főzeléket, néha marhahúst is. Vacsorára gulyást vagy bablevest vagy lókolbászt adtak. Ha jobb étel volt, az is előfordult, hogy nem jutott mindenkinek.²¹⁸

A tábor összetételét tekintve 1952 nyarán egy volt internált az ott lévők 70%-át értelmiségi vagyis politikai okból internáltak, míg 30%-át bűnözőnek ítélte meg.

Az internáltak szabadon közlekedhettek a táboron belül, de a villanyt este központilag leoltották. Többféle ígéretet is tettek nekik, hogy ezzel munkára ösztönözzék őket, például ping-pong asztalt, sakkot és társasjátékot is ígértek nekik, azonban ezekből nem lett semmi. Az internáltak munkájukért fizetést kaptak, 100%-os teljesítmény esetén 500 Ft-ot. Ebből levontak 20%-ot a Belügyminisztériumnak, 10%-ot a vállalatnak, 5 Ft-ot a ruhakoptatásért és 8, 40 Ft-ot az étkezésért. Ha elszakadt a ruhájuk, nekik kellett biztosítaniuk az újat. Továbbá annak aki 3 hónapon át 150% felett teljesítette a tervet, annak soron kívül terjesztették fel a kérelmét. A szabadulásokat és a felülvizsgálatokat illetően a Mosonyi utcai toloncház parancsnoka, Hercz százados ment le rendszeresen a táborba kihallgatásokat tartani.

Az építkezés adta viszonylagos szabadságot kihasználva 1952 januárja és júniusa között 34 esetben kíséreltek meg szökést az internáltak, ebből 3 volt sikeres. A többieket néhány hét után visszavitték a táborba elrettentő példaként. Egyszer 8-an akartak megszökni, egy épület falának kibontásával, de egyik társuk elárulta őket.²¹⁹

Tábor Tatabánya-Felsőn

A Tatabánya-Felsőn felállított tábor a Cement és Mészművek területén, a bánya közelében, egy mészkőtárolóban volt, 20x 400 méter nagyságú területen. Az itt lévő 350 fő elítélteket 35 fős őrség őrizte, a parancsnok Füzi Imre volt.

Az elítéltek a munkát reggel hat órakor kezdték meg, napi 8 órát dolgoztak. A mészkőbányában a civilek által robbantott köveket verték kisebb darabokra, illetve pakolták fel csillékre. Szállásuk és étkezésük a többi táboréhoz hasonló volt, tehát itt is jobb körülmények voltak, mint a börtönökben.

A dróttal körükerített tábor területén belül 3 barakk volt az elítélteknek, továbbá egy

²¹⁸ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 41 éves elektroműszerész Tatabánya 1952

²¹⁹ Uo.

kovácsműhely és egy raktár, valamint az őrség szállása és őrszobája. A 3 barakkban emeletes ágyak álltak szalmazsákokkal, valamint 5 mosdó és 5 zuhanyzó is volt. Az étkezést a gyári konyháról kapták, az ebédet munka után osztották ki nekik, kaptak levest, főzeléket és vacsorára fél kg kenyeret is.

A tábor kulturális életét az őrszobán lévő néhány könyv, illetve a néha 1-2 hetes Szabad Nép jelentette. Aki teljesítette a 100%-os normát az spájzolhatott és félévente csomagot is kaphatott, de a norma teljesítése itt kivételes esetnek számított. Így nemcsak spájzolni nem volt lehetőségük, hanem 1952 októberétől 1953 februárjáig fizetésüket sem kapták meg.²²⁰

A tábor megszüntetésére 1953 márciusában került sor, amikor az elítélteket vonaton elszállították Komlóra, ahol a bazalkőbányában dolgoztak. Helyükre már 1953 januárjától civil munkásokat toboroztak. A komlói tábor parancsnoka pedig az a Csörgő Ferenc volt, aki később a csolnoki IX-es aknai és az oroszlányi XVIII-as aknai tábor parancsnoka is lett.²²¹

Táborok építése a XIV-es, a Síkvölgyi és a X-es aknánál

A tatabányai szénbányászati tröszt és a KÖMI először 1952. április 11-én kötött szerződést, ami azonban nem lépett rögtön hatályba. Erre utal az, hogy 1952. június 21-én levelet küldött a KÖMI a tatabányai szénbányászati trösztnek, hogy fizessen be napi 50 Ft kötbért a Győri Megyei Bírósági Börtönhöz, mert nem tett eleget a június 15-ig esedékes adatszolgáltatási kötelezettségének. A tröszt azonban nem ismerte el a kötbérigényt, amit azzal indokoltak, hogy az áprilisban megkötött szerződés még nem lépett hatályba, mivel a KÖMI nem bocsátott letartóztatottakat a tröszt rendelkezésére. Valamint az elítéltek munkáltatásának feltételei sem teremtődtek meg, ekkor még nem voltak készen sem az elítéltek elhelyezésére szolgáló épületek, sem a biztonsági létesítmények.²²²

A KÖMI ezt követően 1952. augusztus 3-án arról értesítette a trösztöt, hogy a megbeszéltek szerint 1952 novemberében 1300 fő elítéltet fog a tröszt részére biztosítani, akiket a Síkvölgyi és a XIV-es aknákon foglalkoztathatnak. Ennek feltételül szabták a megfelelő biztonsági berendezések felszerelését.²²³

A tábor elkészülte előtt, 1952. szeptember 2-án a tröszt jogi osztálya részéről Vitéz Nándor és dr. Szentirmai József kereste fel Budapesten Gál, Vizi és Princz „elvtársakat”, mint ahogy azt Garasin Rudolf ezredes 1952. augusztus 23-ai levelében kérte. Itt megállapodtak abban, hogy

²²⁰ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 32 éves szerelő Tatabánya-Felső 1952-1953.

²²¹ Uo. A forrást úgy részesítették harmadkedvezményben, hogy vissza kellett mennie a tatabányai Cement és Mészművekhez dolgozni.

²²² MNL OL XXIX F 107-e 3. d.

²²³ Uo. Garasin Rudolf 1952. augusztus 23-ai levele. A XIV-es akna helyett kezdetben a Miskolc melletti Annabányán tervezték az elítéltek munkáltatását, de erről a NT határozat értelmében lemondtak.

nem kell Tatabányára az átlagnál súlyosabb biztonsági berendezéseket kiépíteni, és Princz Gyula alezredes hozzájárult ahhoz, hogy a sérült elítélteket a tatabányai kórházban lássák el.²²⁴

A tröszt azt kérte, hogy legalább a Síkvölgyi aknára érkezzenek meg az elítéltek októberben. Ennek érdekében a KÖMI ígéretet tett, hogy kapcsolatba lép az ügyészséggel, hogy a vidéki bíróságok által elítélteket a szénbányászatba irányítsák. A kérést azonban nem tudták teljesíteni, mert 1952 novemberében még mindig épült a XIV-es aknai és a Síkvölgyi tábor is.²²⁵

A táborok helyének kijelölésére viszont meglepő módon csak akkor került sor hivatalosan is, amikor azokon a helyeken már több hónapja elítéltek dolgoztak. Bese Vilmos a Szénbányászati Igazgatóság vezetője csak 1953 decemberében írt levelet a tatabányai XIV-es aknai és a Síkvölgyi KÖMI tábor helykijelölése tárgyában a Tatabányai VB-nek. A XIV-es aknai tábort a: *”tatabányai XIV-es akna mellett a homokszállító kötélpálya és iszapgödör közötti 20.000 m² nagyságú területet ... KÖMI baraktábor telephelyéül kijelölöm.”* A Síkvölgyi tábor helyszíne: *„A Tatabánya Síkvölgyi akna felé vezető műút és gyalogút melletti 20.000m² nagyságú területetKÖMI baraktábor telephelyéül kijelölöm.”*²²⁶

Szabó Lajos főmérnök ezt követően 1954. január 29-én írt levelet a Komárom megyei Tanács vb építési osztályának a tatabányai XIV aknai KÖMI tábor helykijelöléséről, melyben jelenti, hogy a Nehézipari Minisztérium Szénbányászati Igazgatósága kijelölte a XIV-es aknán megépítendő KÖMI tábor telephelyét.

A síkvölgyi rabtábor építésére Kovács Imre így emlékezik vissza: *„Minden reggel egy ponyvával fedett teherautó vitt át minket Síkvölgybe, ahol egy baraktábort építettünk a 13-as (vagyis a Síkvölgyi akna M.A.) akna majdani rab szénbányászai számára. Az akna domboldalát faragtuk le és a kitermelt köveket, talajt közvetlenül a domb mellé hordtuk, ott elterítettük és az így nyert sík területen kezdtek épülni a barakkok.”* *„Kora ősztől építettük az utánunk jövő rab szénbányászok számára a baraktábort.”* Az ekkor itt dolgozó 60 rabot 3 fegyőr őrizte.²²⁷

A Síkvölgyi akna melletti tábor, a Tatabánya-Alsón és a Tatabánya-Felsőn működő táborokkal együtt az oroszlányi XVIII-as aknához hasonlóan az oroszlányi munkahelyparancsnokság alá tartozott.²²⁸

A tatabányai X-es aknán pedig csak 1955. november 1-jén létesítettek

²²⁴ Uo. Feljegyzés Tatabányán, 1952.szeptember. 3.

²²⁵ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

²²⁶ TMJVL XXIII/103 18.doboz Tatabánya városi tanács VB titkárság. Titkos, szigorúan titkos iratok 1950-1958.

²²⁷ Kovács Imre: *Az utolsó szó jogán 1951-53.* Budapest, 1996. 69-70, 77-79.

²²⁸ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 32 éves szerelő Tatabánya-Felső 1952-1953.

munkahelyparancsnokságot és ekkor kezdődött el a rabok munkáltatása.²²⁹

Komárom-Esztergom megyében a 3 bányamunkatábor mellett még az almásfüzitői timföldgyárban is dolgoztak elítéltek. Az almásfüzitői tábor, mely a győri börtön fennhatósága alá tartozott 1952 novembere előtt létesült és 1953 áprilisában még működött. 1953 januárjában az almásfüzitői táborban a 356 rabra 28 ór vigyázott.²³⁰

A tábor helyszínéül a kiskolóniai kultúrház szolgált.²³¹ Külön dróttal lezárt barakkokban voltak a rabok munkaidő után. A rabok és szabad munkások együtt dolgoztak, a rabok élelmezését rossznak és kevésnek ítélte meg egy ott raboskodó 19 éves gépészmérnök.²³²

5. A felépült táborok

A csolnoki munkatábor helyszínét, a Kecse-hegyet, - ami a falu határában lévő dombot jelentette - a rabok Szabadsághegynek nevezték el. A tábor a IX-es akna mellé épült, területén egy téglalap alakú tér körül helyezkedett el az 5 barakk, ezeken túl volt még konyha, raktár-műhely, fürdő, gépház, trafó, iroda, valamint a IX-es akna lejárata. A tábor területén kívül 3 lakóház, egy 2x2 szobás lakóház, egy 13 lakásos barakk, ezenkívül népbolt és hozzá kapcsolódó lakás, kultúrház, iskola és nevelői lakás épült fel 1955 februárjára az örök részére.²³³

A barakkok 50 méter hosszú téglából készült épületek voltak, melyeken lapos beton tető volt, míg a többi épületet cserepek borították.²³⁴ A barakkok berendezése a következő volt: középen az „előszobában” egy nagy kör alakú betonvályú volt fölötté 10-12 vízcsappal, mögötte a mellékhelyiség és jobbra, valamint balra 2-2 hálóterem. Ezekben a fal mellett emeletes ágyak álltak szalmazsákokkal, 2 lepedővel, 2 pokróccal és párnával, míg az ablak mellett szimpla ágyak voltak, összesen kb. 40-60 személyre. A szobában az ágyak mellett a falon kis polcok voltak, továbbá asztalok, padok és egy széntüzelésű kályha.²³⁵

A csolnoki tábor 7 őrtorony biztosította, melyek közül 6 fel volt szerelve jelzőcsengővel, jelzőlámpával és telefontal, ami az őrsparancsnoki irodával teremtett közvetlen összeköttetést. A tornyokban géppisztolyos örök vigyázták a rendet és figyelték a kerítést. Utoljára a 4-es

²²⁹ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21.ö.e. 19.

²³⁰ MNL OL XIX B 1 j 2 doboz.

²³¹ Fekete Józsefné Nagy Éva: *A kultúrház 60 éves 1950-2010*. Almásfüzitő, 2010. kézirat, 16.

szabadidoalmasfuzito.hu/letoltes/a_muvelodesihaz60_eves_tortenete.pdf (Megtekintés ideje: 2015. március 2.

²³² OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 5. doboz, Prisons, Labor camps.

²³³ Dorog 3/132-1 Pick József helytörténeti gyűjteménye IX. akna KÖMI 20 lakás helyszínrajza. 1955. február 18.

²³⁴ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 5. doboz, Prisons, Labor camps.

²³⁵ Ernst Ervin: *A politikai elítéltek kiszabadulása a csolnoki bányatáborból 1956-ban*. kézirat ill, Ernst Ervin: *Rab tábor a meddőhányón. Jó szerencse semmi más*, Papyrusz Book, 2015.44. , valamint interjú Ernst Ervinnel. Készítette: Marschal Adrienn. 2010. április 9.

számú őrtornyot építették fel, amire a létszámnövekedés miatt volt szükség, itt viszont hiányoztak az előbb felsorolt technikai berendezések. Az őrtornyok ezeken kívül el voltak látva akkumulátoros és a nélküli reflektorokkal, továbbá egy aggregátor is volt, mely szükség esetén áramot tudott biztosítani a tábor külső világításához.²³⁶ Egy esetleges tűz esetére pedig poroltó készülékekkel, az elítéltek szálláskörleteiben pedig hordókban vízzel és tűzoltóvízzel rendelkeztek.

Csolnokon a szálláskörletet és a munkahelyet 850 folyóméter hosszú, 2,5 méter magas drótkerítéssel kerítették körbe. A kerítés mellett homokkal felszórt 2 méter széles holterületet hagytak ki, hogyha valaki átjutna erre a területre, akkor a lábnyomai megmaradjanak. Ezt belülről 40-50 cm-es karókra szerelt dróthuzallal jelölték meg és 50 méterenként 1 méter magas oszlopokra figyelmeztető táblákat helyeztek el, amiken ez állt: *A dróton belül lépni szigorúan tilos az őrfelszólítás nélkül lő.*²³⁷

A barakkokat külön kerítés választotta el a tábor többi, szintén szögesdróttal bekerített részétől, melyek ablakain nem voltak vasrácsok. Ezt minden ellenőrzés alkalmával szóvá is tették, sőt az ajtóról is kimondták, hogy mivel furnérlemezből készült, ezért nem biztonságos.

Oroszlányban a város területén lévő táborban a helyszínrajz²³⁸ szerint: porta, parancsnoki épület, 5 szálló, zuhanyzó, közösségi épület, raktár és latrinák voltak. A konyha és az étkező a tábor mellett épült fel 300-400 fő számára, amit az elítéltek nemcsak étkezésre használtak, hanem itt találkoztak hozzátartozóikkal is, továbbá a város is használta kulturális programok lebonyolítására. A barakkokat a következőképpen írja le egy visszaemlékező: *„Az öt épület mindegyikében középen folyosó volt, melyből két oldalra nyíltak a szobák, egyenként 10-10 fő befogadására. Az épületek téglából készültek, fagerendás tetőzetét cserepek borították... A szobákban vaságy (nem emeletes), asztal, szék alkotta a berendezést. Az ágyon pokróc, lepedő, párna.”*²³⁹

A XVIII-as akna területére épített táborban²⁴⁰ pedig 10 szálló 4X10 méteres alapterülettel, büfé, mosoda, szárító, iroda, lámpakamra, műhely, konyha 4-500 fő részére, étkező, fürdő, porta, valamint egyéb műszaki épületek: trafó, gépszín, száll. gépház, kompresszor és hűtőtorny is megtalálható volt. Az épületek elhelyezkedését egy volt rab így írja le: *„Az országút felé eső oldal mentén a főbejárattól jobbra esik a parancsnoki épület és a börtönőrök barakkja és konyhája. ... A főbejárattól balra esik a rabkonyha, élelmiszerraktár, mellette az ebédlő helyiség, a látogató barakk, a lakatos-, asztalos-, szabó-, villanyszerelő műhely és a*

²³⁶ BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.

²³⁷ MNL OL XXIX F- 102 x I/165. doboz. A KÖMI és a Dorogi Szénbányászati Tröszt szerződése, 1952. április 29.

²³⁸ A rajzot Grácia István készítette.

²³⁹ Grácia István: *1952-1956 KÖMI táborok és az októberi események Oroszlányban*, 6.

²⁴⁰ A rajzot Grácia István készítette.

küldöncök barakkja. Következik a XVIII-as akna leszálló helye, a gépház, az úgynevezett „Solni ház”. Ennek közelében van egy bejárat a drótkerítésen, mellette őrszoba, itt igazoltatják a munkára érkező civil bányászokat.”A solni házhoz egy méter széles kétoldalt dróttal szegélyezett út vezet, ezen mennek a rabok a leszálló helyre. E mellett az út mellett van a 8, 9, 10, 11 és 12 számú rabbarakk az orvosi rendelővel és betegszobával, bérelszámoló irodák és mellettük a WC. Majd egy nagy térség következik és ez a footballpálya. Itt gyülekeznek a rabok a leszállás előtt, itt van a névsor olvasás. A footballpálya bal felőli rövid oldalával szemben van a kultúrház a színpaddal. A footballpálya hosszabb kerítés felőli oldala mentén van az 1-től 6-ig számozott rabbarakk mellette a WC.”²⁴¹

A tábor barakkjai: „Az épületek téglából készültek, lapos tetejűek voltak, belső elrendezésük azonban megegyezett az előző táboréval.”²⁴² A barakkokat Osváth György így írja le: Ezeröttszáz-kétezer fogoly közé kerültem, barakkokba, melyeknek mindegyike négy nagy, téglalap alakú teremből állt. Mindegyik barakkhoz zuhanyozó tartozott. ... A teremben mintegy negyvenen aludtunk, vaságyakon, tehát egy barakkban százhatvanan. Összesen mintegy tizenöt-húsz barakk volt.²⁴³

A barakkok belső elrendezéséről is van forrás. A 10 db 45x 15 méteres barakk mindegyikének közepén folyosó volt, ebből nyílt a négy szoba, a folyosó végén pedig a fürdő. Belső berendezésük: 10 emeletes ágy lócákkal, asztalokkal és egy kályha. „A szobák hat ablakosak, bennük nagy kályha áll és 3 villanylámpa világítja meg őket.”²⁴⁴

Az oroszlányi táborokról készült két helyszínrajz alapján a két tábor közül a XVIII-as aknai nagyobb lehetett, mert itt 10 szálló volt, míg a másik, városban lévő táborban csak 5.

Az Oroszlány városban lévő táborhoz nem épült őrtorony, de a többi biztonsági előírást itt is szigorúan betartották: „Kettős kerítés volt, fa oszlopok között tuskésdrót, a két kerítés között másfél méteres állandóan gereblyézett rész. A sarokpontokon reflektorok világítottak, a kapunál fegyveres őr ellenőrizte a ki és bejövőket.”²⁴⁵

A XVIII-as aknai tábor körül pedig 700m hosszú 2 soros tuskésdrót kerítés volt, a külső kerítés 3 méter magas, valamint a sarokpontokon 6 más források szerint 8 db őrtorony állt.²⁴⁶ A tábort körülvevő külső kerítés „A tábort kétszeres szögesdrót sövény vette körül. Rajta tornyok

²⁴¹ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 29 éves munkás 1954-1955.

²⁴² Grácia István: 1952-1956 KÖMI táborok és az októberi események Oroszlányban. 9.

²⁴³ Osváth György visszaemlékezése. Közli Pelle János: A magyar gulágon. Osváth György története. Magyar Szemle Új folyam XXII (2013)3-4. sz. 54.

²⁴⁴ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 29 éves munkás 1954-1955.

²⁴⁵ Grácia István: 1952-1956 KÖMI táborok és az október események Oroszlányban. 6.

²⁴⁶ Uo. 9. ill. Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26. 1952. június 25-ei jegyzőkönyv.

álltak, örökkel. Éjjel reflektorokkal világították meg a kerítést.”²⁴⁷

„A kb. 400x300 méter nagyságú terület négysoros szögesdróttal volt körülvéve, és azon kívül az oldalakon nyolc egyenlő távolságban elhelyezett 5 méter magas őrtornyokban géppisztolyos őrcsapatok éjjel-nappal szolgálatot. A két belső szögesdrót négy méter, a két külső egy-egy méter magas, éjjelenként a kerítést 100 wattos fényszóróval világítják be.” Valamint az őrtornyok telefonnal és riasztócsengővel is fel voltak szerelve. 1955 nyarán még tovább fejlesztették a tábor biztonsági rendszerét és már nemcsak az őrtornyokban voltak fényszórók, hanem a kerítés 5 méterenként lévő oszlopaire is lámpákat szereltek.²⁴⁸

A tatabányai Síkvölgyi aknán épült táborról 1953 márciusában készült rajzon csak a tábor körvonalai láthatóak és a tábor kerítése mellett a parancsnokság épülete szerepel. Az épületek táboron belüli elrendezése nincs feltüntetve a rajzon. Kovács Imre így írja le ezen táboron belüli épületeket: *„Egy-egy földszintes épület 200 rabot fogadhatott magába. Emlékezetem szerint körülbelül egy tucat ilyen szállást emeltünk sietve. A falak téglából, a teteje pedig betonlapokból készült.”²⁴⁹*

A tatabányai XIV-es aknánál épült tábor 5 barakkból állt, mellyel mindegyikében zuhanyzó és négy szoba volt és 120-150 ember elhelyezésére szolgált. Ezen kívül orvosi rendelő, raktár, körletparancsnokság és iroda volt még a tábor területén. Kívülről 3 oldalról 2 méter magas négysoros szögesdrót kerítéssel vették körbe, míg negyedik oldalán 2 méter magas kőfal húzódott tetején kettős szögesdróttal. Külön dróttal kerítették körbe a munkahelyparancsnokság épületét és a függőaknához vezető utat. A tábor négy sarkán, valamint a függőakna kijáratánál 6-7 méter magas őrtornyok álltak, ahol golyószórós őrcsapatok teljesítettek szolgálatot, a tornyok akkumulátoros fényszórókkal is fel voltak szerelve. Továbbá a parancsnokság épületénél és a függőakna kijáratánál is állandó őrség volt.²⁵⁰

Minden táborban hasonló logikával épültek fel ezek a szállások, gyorsan felépíthető egyszerű épületek voltak, melyek berendezése is csak a legszükségesebbekre (ágy, kályha esetleg asztal, székek, polc) korlátozódott, azonban a szögesdrót kerítés sehol sem hiányzott.

²⁴⁷ Pelle János: *A magyar gulágon. Osváth György története*, 54.

²⁴⁸ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

²⁴⁹ Kovács Imre: *Az utolsó szó jogán 1951-53.* 77.

²⁵⁰ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 25 éves teológus Tatabánya 1953-1955.

IV.

Elítéltek Csolnokon, Oroszlányon és Tatabányán

1. Az elítéltek létszáma Magyarországon

A dolgozó elítéltek és a rabmunkahelyek száma folyamatosan nőtt az ötvenes években, 1951 októberében már 42 külmunkahelyen 14.716-an²⁵¹ dolgoztak. Ezt követően is sorban hozták létre az újabb rabmunkahelyeket, melyek felügyeletét 1952-től a KÖMI látta el. 1953 januárjában a következő börtönökben és munkahelyparancsnokságokon dolgoztak elítéltek²⁵²:

Felügyeletet ellátó börtön	Sorszám	Munkahely	Őri létszám 1953 január (fő)	Őri létszám 1953 február (fő)	Változás	Rablét szám 1953 január (fő)	Rablét szám 1953 február (fő)	Változás (fő)
Állampusztza O.B.	1	KÖMI Váll.	120	113	-7	722	1015	+293
Márianosztra O.B.	2	Szob-Márianosztra	44	44	0	254	267	+13
Szeged O.B.	3	Nagyfa KÖMI Váll.	28	26	-2	443	445	-2
Budapest M.B.	4	Dunabogdány	32	32	0	206	209	+3
	5	Megyer	43	43	0	216	210	-6
	6	Pilis	8	7	-1	63	63	0
Győr M.B.	7	Almásfüzitő	26	26	0	379	353	-26
	8	Mosonmagyaróvár	28	29	+1	211	181	-30
Miskolc M.B.	9	Egyetemváros	63	63	0	677	673	-4
	10	Hejőcsaba	72	69	-3	1044	1040	-4
	11	Reptér (kat elit)	76	74	-2	989	941	-48
Veszprém M.B.	12	Ajka	47	47	0	445	573	+128
	13	Csingervölgy				59	29	-30

²⁵¹ T Varga György: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953*, 169.

²⁵² MNL OL XIX - B -1 j 2. d. ill. OSA 357-2-1 11/20. 1953. február 19-ei jelentés.

Balaton nagyberek Mhpk.	14	Balatonnagyberek	156	151	-5	1382	1119	-263
Baracska Mhpk.	15	Annamajor KÖMI Váll.	50	50	0	348	432	+84
Bernátkút Mhpk.	16	KÖMI Váll.	209	197	-12	1095	1271	+176
		Bernátkút intern.				427	400	-27
Csolnok mhpk.	17	Csolnok	75	72	-3	535	578	+43
Farkaslyuk	18	Tólápa	97	97	0	694	674	-20
	19	Ladány				250	260	+10
Kazincbarcika	20	Kazincbarcika	175	175	0	2460	2153	-307
		Kazincbarcika kat elítélt				215	213	-2
		Kazincbarcika internált				1293	1293	0
Kisgyón Mhpk.	21	Kisgyón	77	76	-1	668	698	+30
Komló Mhpk.	22	Komló	68	69	+1	496	461	-35
Ormospuszta Mhpk.	23	Szuhakálló	39	39	0	322	312	-10
	24	Ormospuszta	42	42	0	385	361	-24
Oroszlány Mhpk. ²⁵³	25	Oroszlány 18 akna	76	76	0	1196	1219	+23
	26	Síkvölgyi akna	35	46	+11	628	407	-221
	27	Oroszlány²⁵⁴ 14 akna	0	32	+32	0	563	+563
	27	Tatabánya Alsó	19	0	-19	184	0	-184
	28	Tatabánya Felső	14	15	+1	109	105	-4
Recsk Mhpk.	29	Recsk	52	112	+60	533	497	-36
		Recsk internált				1138	1136	-2
Sajóbábony Mhpk.	30	Sajóbábony	86	86	0	736	712	-24
Tiszalök Mhpk.	31	Tiszalök internált	56	58	+2	56 ²⁵⁵ (1598)	1535	

²⁵³ Oroszlányon és Tatabányán külön munkahelyparancsnokság működött. Egy forrás szerint 1953 februárjától a síkvölgyi aknai, a Tatabánya-Felsőn és a Tatabánya-Alsón lévő táborokat a győri börtön fennhatósága alól Oroszlány fennhatósága alá rendelték. OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 32 éves szerelő Tatabánya-Felső 1952-1953. Bányászat szempontjából viszont Oroszlány 1957-ig Tatabánya alá tartozott egy rövid időszaktól eltekintve.

²⁵⁴ Elírás, ami a következő jelentésben már helyesen szerepel Tatabánya XIV-es akna néven.

²⁵⁵ Ez elírás lehet a táblázatban, mivel jelenleg nem tudunk Tiszalökön nagyobb szabadításról 1953 év elején, így valószínűleg a rablétszám sorába írták az örök létszámát.

Várpalota Mhpk.	32	Várpalota	159	164	+5	1149	1230	+81
		Cseriakna				383	402	+19
Bört. Saj. Felügy. kis. Jel. Rövid, id külmunkán						n.a.	39	+39
Összesen			2072 ²⁵⁶	2130	+58	23932 ²⁵⁷	24069	+137

1953 januárja és februárja között a munkahelyek között némi átcsoportosítás ment végbe, nőtt a foglalkoztatott elítéltek száma Állampusztán, Bernátkúton, Ajkán és Baracskán. Valamint Tatabánya XIV-es aknán pedig megkezdték a munkáltatást. Balatonnagyberekén, Kazincbarcikán és a Síkvölgyi aknán pedig jelentős létszámelvonás történt, míg Tatabánya Alsót megszüntették.

1953 februárjában az amnesztia előtt 40.976 fő szerepelt a Belügyminisztérium Büntetésfelügyeleti alosztályának nyilvántartásában, akik között 34.674 letartóztatott, 391 fiatalkorú, 4422 internált és 1489 honvéd elítélt volt. Összesen 16.907 fő volt börtönben elhelyezve. Az elítéltek közül 27.199 fő dolgozott, ebből 24.069-en külmunkahelyen, 1159-en a KÖMI börtönben lévő üzemeiben, 807-en a börtönök iparüzletében és 1164-en a börtönben házimunkán. Ezen kívül még 2376-an lettek volna külmunkára alkalmasak, de nem volt több munkahely.²⁵⁸

Az 1953-as amnesztia

A Sztálin halálát megelőző időszakban Magyarországon egy esetben tervezték az internáltak és a hadifoglyok ügyeinek felülvizsgálatát. Az 1952. július 9-ei kollégiumi ülésen tárgyaltak az internáltak és hadifoglyok ügyének egyenkénti felülvizsgálatáról, melyet a tervezet szerint 1952. július 12-én kellett volna megkezdeni és 1952. október 1-ig befejezni.

Ez az 1952-ben készült javaslat 4 kategóriába sorolta az internáltakat: 1. átadandók a bíróságnak, 2. átadandók a KÖMI-nek, 3. szabadítandók 4. akiket továbbra is internálni kell, mert az előző 3 kategória egyikébe sem sorolhatók. *„Valamilyen konspirációs ügyből kifolyólag vannak bent, vagy ügyük nagyon problematikus és nem lehet jelenleg döntést hozni benne. Ezeknek további internálását, illetve egyeseknek az elszigetelését kell megszervezni.”* Az internáltak felülvizsgálatát Kistarcsán Turcsán József, Recskén Toldi Ferenc, Kazincbarcikán

²⁵⁶ A számokat összeadva 2072-öt kapunk nem 2076-ot, ahogy eredetileg a táblázatban szerepelt..

²⁵⁷ A számokat összeadva 22334-et kapunk és nem 23932-t azonban a tiszalöki adat hiányzik. A két szám közötti eltérés 1598 a tiszalöki tábor létszáma lehetett.

²⁵⁸ OSA 357-2-1 11/20. 1953. február 19-i jelentés.

és Tiszalökön pedig Hullai Lajos irányította volna.²⁵⁹

A hadifoglyokat is több kategóriába sorolták: 1. akiket bíróság elé lehetett állítani, 2. akik szabadon bocsájthatók lettek volna, őket átadták a KÖMI-nek, 3. akiknek szabadlábba helyezése „most és a közeljövőben nem kívánatos” őket egy olyan munkahelyre akarták átszállítani, ahol a többi szintén nem szabaduló internálttal lettek volna együtt. S a felülvizsgálatokat felhasználták volna a hálózat további építésére is. Ezen 1952 nyári-őszi felülvizsgálatok megtörténtéről és eredményéről azonban eddig nem került elő dokumentum.

Az amnesztia előtt csak egyetlen esetben, 1951. december 20-án engedtek szabadon internáltakat, ekkor 34 főt engedtek el Recskről.²⁶⁰

A változások Sztálin 1953. március 5-ei halála után kezdődtek meg a Szovjetunióban. Az új pártfőtitkár Berija amnesztiarendeletet adott ki 1953. március 27-én, melynek révén az 5 évnél kevesebb időre elítéltek, a fiatalok, valamint a kisgyereket nevelő nők szabadulhattak, azonban ez a politikai foglyokra nem vonatkozott. A 2.468.524 főből így is több mint 1 millióan szabadultak a GULAG-ról, valamint 1954-ben megkezdődtek a felülvizsgálatok.²⁶¹

Az új szovjet vezetés következményeként Magyarországon is változás következett be, Rákosit a Szovjetunióba rendelték. A szovjet vezetés döntött leváltásáról, és Nagy Imre miniszterelnökké való kinevezéséről. Nagy Imre 1953. július 4-ei beszédében hirdette meg a kormányprogramot, melyben a törvénytelen ségek legfontosabb elemeinek: az ÁVH-nak, a kitelepítéseknek és az internálásoknak a megszüntetése is szerepelt. Ekkor 1953 júniusában az elítéltek összesített létszáma Magyarországon 40.734 fő volt, közülük 28.032-en dolgoztak, ebből 6445-en bányákban.²⁶²

- Az internálások felszámolása: 1953. július 26-án született meg a 1034/1953 számú minisztertanácsi rendelet az internáló táborok feloszlásáról, és a kitelepítések megszüntetéséről, amit szeptemberig kellett végrehajtani. *„Szabadon kell bocsátani mindazokat, akiknek bűne nem olyan súlyos, hogy szabadlábba helyezésük az állam biztonságát vagy a közbiztonságot veszélyezteti. A kormány egyidejűleg megszünteti az internálás intézményét, az internálótáborokat pedig feloszlítja.”*²⁶³ Megindultak a szabadítások, az internáltak ügyeit bíróságon vizsgálták felül. A táborok éléről eltávolították az ÁVH-s parancsnokokat.

Az 1953-ban megvalósuló amnesztia az 1952-es júliusi tervezethez képest annyiban különbözött, hogy ekkor az internáltak és hadifoglyok esetében megszűnt a további internálás

²⁵⁹ MNL OL XIX - B -1 -z 106-1-11. ö.e. Kivonat az 1952. július 9-ei kollégiumi ülés határozataiból.

²⁶⁰ A szabadításról ma sem rendelkezünk bővebb információkkal. Bank Barbara- Gyarmati György-Palásik Mária: *„Állami titok” Internáló és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945-1963*, 43.

²⁶¹ Anne Applebaum: *A GULAG története*, II 122. 289.

²⁶² *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*, I. 414.

²⁶³ M. Kiss Sándor: *Az internálás kérdése Nagy Imre 1953-as parlamenti beszéde után*, Magyar Napló, 2003. 46.

lehetősége, vagy szabadon kellett őket bocsájtani vagy bíróság elé állítani. Továbbá a felülvizsgálatokat sem az 1952-es tervezetben szereplők irányították, hanem az akkori táborparancsnokok, ők lettek a szabadítóbizottságok elnökei. Kistarcsán Urbán Rezső, Kazincbarcikán Lovasi János, Tiszalökön Dornai Sándor, Recsken pedig Tóth Gyula.

A szabadítás fokozatosan valósult meg, általában ötösével, tízesével, húszasával engedték szabadon az őrizetben lévő személyeket, vagy állították őket bíróság elé, de az is előfordult, hogy egy-egy napon senki sem szabadult, illetve az is, hogy egy napon 77-en²⁶⁴ szabadultak Kistarcsáról. Így összességében az ÁVH internálótáboráiból Recskről, Tiszalökről, Kistarcsáról és Kazincbarcikáról az 5075 internált közül 3234 fő szabadult²⁶⁵, sokan ref-fel²⁶⁶ míg a többiek, 659 fő elítélésük után munkatáborokba és börtönökbe kerültek. Az 1182 fő külföldi állampolgár pedig - többségében a tiszalöki németek - visszatérhetett hazájába.

- Kitelepítések: Az 1953. július 26-ai minisztertanácsi határozat a Budapestről és a határsávból történt kitelepítéseket is feloldotta, így 1953 augusztusa és októberének vége között 7281 fő szabadult, akik azonban eredeti lakhelyükre nem térhettek vissza.

A kitelepítés lehetőségét azonban az internálással ellentétben nem számolták fel teljesen: „Ne fosszuk meg magunkat attól a lehetőségtől, hogy szükség esetén legyen olyan jogszabályunk, amelynek segítségével kitilthatunk veszélyes elemeket”²⁶⁷ - írta Garasin Rudolf ezredes.

Így történhetett meg az, hogy jóval az amnesztia után, 1954 júniusában kitiltották Győr-Sopron megye területéről a Szabad Európa Rádió munkatársaként dolgozó Czupy Bálint lányát Czupy Jolánt és a heves megyei Besenyőtelken rendőri felügyelet alá helyezték. Fiát Czupy Józsefet pedig, akit tiltott határátlépési kísérletért ítétek el és elítéltként Csolnokon volt, szabadulása után 1954 júliusában szintén kitelepítették. Az intézkedést a következőképpen indokolták: „A megyében való tartózkodása a közrend és a közbiztonság szempontjából aggályos, gazdasági okokból káros.” Az intézkedés megszüntetését 2 év múlva kérhették. Tehát az amnesztiarendelet kihirdetése után és ellenére is előfordult még, hogy kényszerlakhelyet jelöltek ki egy családnak, jelen esetben a disszidálás megakadályozásának céljából.²⁶⁸

- Büntetések csökkentése: A köztörvényes elítéltek az amnesztia folytán harmadkedvezményben részesültek. Országosan 1953. június 1-jén összesen 40.734 fő volt

²⁶⁴ ÁBTL 4.1. A 505., 1953. évi jelentések különböző internálótáborokból. 1953 szeptember 22-ei jelentés. 120.

²⁶⁵ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez* 2. 591.

²⁶⁶ Rendőrségi felügyelet alá helyezés, vagyis hetente jelentkeznie kellett a rendőrségen.

²⁶⁷ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 23.

²⁶⁸ ÁBTL 3.1.5 O-12380 Czupi József 19. Az apának végül csak az 1956-os forradalom alatt sikerült kivitetnie családtagjait, noha korábban is próbálkozott vele, de akkor elfogták megbízottját. Széchenyi Kinga emellett más eseteket is említ 1955 júniusából. Ekkor 1 családot Budapestről, míg 4-et Sopronból telepítettek ki. Az 1954-ben és az 1955-ben kitelepítettek is a Szabad Európa Rádió valamely munkatársának családtagja, rokona volt. In: Széchenyi Kinga: *Megbélyezettek*, 255.

táborba vagy börtönbe zárva közülük 13.820-an szabadultak a harmadkedvezmény révén. A szénbányaszatban dolgozó 6445 elítélt közül 1316-an mehettek haza. 4894-en maradtak, a hiányzó létszámot pedig Márianosztráról, Vácról - 1000 fő és Recskről - 400 fő tervezték feltölteni.²⁶⁹ Másutt az szerepel, hogy 19.567 fő szabadult és 19.836-an maradtak a BV Parancsnokság őrizetében.²⁷⁰ Nagyon sokan voltak azok is, akiknek pénzbüntetésüket törölték, összesen 21.181 fő vagy megszüntették ellenük az eljárást a kihágási bíróságok 640.534 fő. Az amnesztia mindösszesen 758.611 személyt érintett.²⁷¹

Azonban ez a rendelet csak a 2 év alatti büntetésre ítélt politikai elítéltekre vonatkozott. A többiek nem kaptak harmadkedvezményt, csupán annyi változás történt, hogy a rabmunkáltatásban megnőtt a súlyosabb politikai elítéltek aránya, vagyis magasabb ítélet esetén is külső munkahelyekre kerülhettek a börtönökből.

- Intézményi változások: Nemcsak az internálás és a kitelepítések megszüntetésére és a büntetések csökkentésére került sor, hanem intézményi változásokat is végrehajtottak. A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtási Parancsnokságának felügyelete alá kerültek az ÁVH internálótáborai és az eddig a Honvédelmi Minisztérium alá tartozó katonai börtönök. Valamint 1953. július 7-én sor került a Belügyminisztérium és az ÁVH összevonására. Az intézkedés célja az ÁVH beolvasztása lett volna, ami azonban nem sikerült, az ÁVH továbbra is ellenőrzése alatt tartotta a Belügyminisztériumot, így gyakorlatilag a Belügyminisztériumot rendelték az ÁVH alá.²⁷²

Az amnesztia után

Az amnesztia hatálya alá nem esők hangulata viszont Megyeren és Dunabogdányban az első napokban „nyomott” volt és ezért a munkájukat sem úgy végezték ami a termelésre is kihatással volt. Komlón pedig az egyik műszak megtagadta a bányából való felszállást, amikor megtudták, hogy befejeződtek a szabadítások.²⁷³

Az amnesztiát követően megszüntettek néhány rabmunkahelyet is, így a kazincbarcikai, almásfüzitői, ajka timföldgyári, Miskolc egyetemi és reptéri, a hejőcsabai, várpalotai, nagyfai építkezések mellett a síkvölgyi, kisgyóni szénbánya, valamint a dunabogdányi és a szobi kőbánya munkahelyeket számolták fel. Valamint már korábban, 1953 január végén vagy február elején megszüntették a Tatabánya Alsón lévő internálótáborot.

A felszámolt építkezések és munkahelyek következtében végre kellett hajtani az elítéltek

²⁶⁹ MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 184 ö. e.

²⁷⁰ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 34.

²⁷¹ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*, 430-431.

²⁷² M. Kiss Sándor: *Az internálás kérdése Nagy Imre 1953-as parlamenti beszéde után*, 48.

²⁷³ MNL OL XIX - B -1 -z 106-1-11. ö.e.

átcsoportosítását is, ami fokozott feladatokat rótt a BM Bv. Parancsnokságra: „*úgy a börtönökben, mint a munkahelyeken súlyosabb elítéltekkel kell foglalkoznunk. Például: a csolnoki szénbánya munkahelyen életfogytos politikai elítélteket is foglalkoztatunk, a Tatabánya XIV-es szénbánya munkahelyen Vácról és Márianosztráról átszállított súlyos politikai elítéltekkel folytatjuk a munkáltatást.*”²⁷⁴

A szabadulókat azonban igyekeztek korábbi rabmunkahelyükön marasztalni, így toborzás indult a kitelepítések helyszínén és a börtönökben, internálótáborokban, bányákban is. Főleg a kitelepítettek esetében értek el eredményt a toborzással, hiszen nekik sokszor nem volt hova visszamenniük, így a szabadultak 20,7%-a szerződést kötött, míg a többi helyről szabadulónak csak 4,3%-a. A szabadultak életét tovább nehezítette az, hogy nem engedélyezték nekik a Budapesten való letelepedést és mindenkit operatív hálózati ellenőrzés alá vontak.²⁷⁵ A szabadított köztörvényesek közül viszont 29-en újabb bűncselekményt követtek el.

Az amnesztia után 1954-ben már csak 23.263 letartóztatottat őriztek, ebből bányában dolgozott 7055, KÖMI vállalatoknál 5912, börtönön belül 2801, nem dolgozott 8215 fő. Ezen személyek 7 országos, 18 megyei, 71 járási börtönben, 16 külső munkahelyen, és 3 különleges intézményben voltak elhelyezve.²⁷⁶ Majd 1954 augusztusában a Minisztertanács további 2 bányamunkahely létrehozását rendelte el, ahol 1000 fő elítéltet foglalkoztattak volna. A munkahelyeket azonban még nem hozták létre, mert a 150 főnyi őrséget még nem biztosították.

Elkészült közben a büntető perrendtartásról szóló, új 1954. évi V. törvény is, mely az 1951. évi III. törvény módosítása volt. Ebben törekedtek a törvényesség visszaállítására, így pl. fokozottabb hangsúlyt kapott benne a tárgyalások nyilvánossága.²⁷⁷

Továbbá 1955-ben 2 amnesztia rendeletet is kiadtak, mindkettőt 1955. április 3-án.²⁷⁸ Az 1955. évi 11. számú törvényerejű rendelet azonban nem az elítéltekre vonatkozó közkegyelem volt, mivel csak az ország határain kívül tartózkodó magyar állampolgárok tekintetében gyakorolt kegyelmet.

Ugyanezen a napon, április 3-án jelent meg a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1955. évi 8. számú határozata²⁷⁹ is, mely kifejezetten a politikai elítélteknek hirdetett kegyelmet. Azok kaphattak kegyelmet büntetésük időtartamától függetlenül, akik nem viseltek a múltban vezető tisztséget és az elkövetett államellenes bűncselekményeket nem ellenséges szándékkal hajtották végre. Akik katonák voltak, vagy nem államellenes bűncselekményeket követtek el,

²⁷⁴ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 30.

²⁷⁵ MNL OL XIX - B -1 -z 106-1-11. ő.e.

²⁷⁶ Heinrich-Tamáská Péter: *Kis magyar börtöntörténelem*, 14.

²⁷⁷ www.1000ev.hu 1954.évi V. törvény

²⁷⁸ Köszönöm dr. Kahler Frigyes segítségét.

²⁷⁹ Köszönöm dr. Laskai Ágota segítségét.

csak akkor kaphattak kegyelmet, ha büntetésük nem haladta meg az 1 évet. A bűnöző kategóriába tartozók, pedig akik élet vagy tulajdon elleni vétségeket követtek el nem voltak jogosultak a kegyelemre. Továbbá azok sem, akiket pénzbüntetésre vagy javító-nevelő munkára ítélték.

A kegyelmi kérvényeket nem az elítélteknek kellett benyújtaniuk, hanem az igazságügy-miniszter és a legfőbb ügyész hivatalból indította el az eljárást 1955. április 15-ig. A határozat végrehajtásáról azonban ezen 3 vizsgált tábor tekintetében nem maradtak fenn levéltári források, ellentétben az 1953-as amnesztia kapcsán keletkezett kérvényekkel. Csolnokon a rendelkezésre álló táblázatok adatai alapján²⁸⁰ 11 fő, Oroszlányról 14 fő, és Tatabányáról is 11 fő szabadult ki 1955-ben.

Továbbá Oroszlány esetében tudjuk azt is, hogy 1456²⁸¹ fő ment el Oroszlányról 1955-ben. Közülük 558-an feltételesen kerültek szabadlábra, 75-en kegyelemmel szabadultak, 7 főnek pedig félbeszakították a büntetését. Továbbá Tatabánya esetében is csökkent az elítéltek száma az 1955. áprilisi 972 főről májusra 892 főre, aminek szintén lehet kapcsolata a közkegyelmi határozattal, bár itt egyértelmű összefüggésről dokumentumok híján nem beszélhetünk. Csolnokról viszont nem rendelkezünk 1955 áprilisa utáni létszámadattal, csak egy évvel későbbivel, így az amnesztia hatását itt nem követhetjük nyomon.

1955. április 18-a után - amikor Rákosi újra a hatalom élére került - az elítéltek létszáma ismét emelkedni kezdett. Ekkor a börtönökben és b.v. munkahelyeken már 35.051 főt őriztek, létszámuk az év végére 1955. november 1-jére 37.027 főre nőtt²⁸² és megközelítette az amnesztia elrendelése előttit. A létszámnövekedés annak ellenére folytatódott, hogy csak 21.865 fő számára volt hely, tehát több mint másfélszeresen túlszűfoltak voltak a börtönök. 1955-ben a KÖMI 12 vállalatnál 6829-en, a 10 bányászati munkahelyparancsnokságon pedig 7100-an dolgoztak.²⁸³

Sorszám ²⁸⁴	Megnevezés	Székhely	Profil	Foglalkoztatott fő
1	KÖMI 101.sz. Vállalat	Vác	Gomb, mérőműszer	528
2	KÖMI 102. sz. Vállalat	Sátoraljaújhely	konfekció	222
3	KÖMI 103. sz. Vállalat	Kalocsa	konfekció	632

²⁸⁰ Ennél az ismert adatnál biztosan magasabb lehetett a szabadulók száma.

²⁸¹ Az eredeti táblázatban hibásan adták össze az elítéltek számát és csak 1397 fő szerepel.

²⁸² MNL-OL M-KS 126. f. 96. cs. 58. ő. e.

²⁸³ OSA Archívum 357-2-1 3/60. Jelentés a Büntetés-végrehajtás Parancsnoksága termelési tevékenységéről (Közérdekű Munkák Igazgatósága); 10 lap., 1955.

²⁸⁴ Az adatok forrása OSA Archívum 357-2-1 3/60. Jelentés a Büntetés-végrehajtás Parancsnoksága termelési tevékenységéről (Közérdekű Munkák Igazgatósága); 10 lap., 1955. 1. sz. melléklet.

4	KÖMI 104. sz. Vállalat	Szeged	bútor	424
5	KÖMI 105. sz. Vállalat	Balassagyarmat	cipő	326
6	KÖMI 106. sz. Vállalat	Szombathely	baba	240
7	KÖMI 107. sz. Vállalat	Budapest	vegyes	878
8	KÖMI 201. sz. Vállalat	Pálhalma	mezőgazdaság	1070
9	KÖMI 202. sz. Vállalat	Állampuszta	mezőgazdaság	960
10	KÖMI 203. sz. Vállalat	Annamajor	mezőgazdaság	470
11	KÖMI 401. sz. Vállalat	Budapest	építőipar	999
12	KÖMI 501. sz. Vállalat	Budapest	teherfuvarozás	80
	Összesen			6829

Sorszám	Megnevezés	Foglalkoztatott fő
1	Komló Anna akna	550
2	Komló Béta akna	750
3	Csolnok Borókás akna	900
4	Tatabánya	600
5	Szuhakálló Szeles	350
6	Ormospuszta IV akna	350
7	Várpalota Cseri akna	800
8	Farkaslyuk Tólápa	900
9	Ajka Csékút Jolán akna	500
10	Oroszlány	1400
Összesen		7100

Az elítéltek létszámának folyamatos emelkedésével párhuzamosan 1955-ben az is felmerült a párt részéről, hogy a termelékenység fokozása érdekében ki kell vonni az elítélteket és a katonákat a szénbányászatból. Ezt azonban a Szénbányászati Minisztérium elutasította, arra hivatkozva, hogy emelni kell a létszámukat mindaddig, amíg a lakásépítkezések meg nem közelítik a dolgozói létszám növekedését, vagyis amíg nincs elég lakás a civil munkavállalók számára addig dolgozzanak a bányában az elítéltek.²⁸⁵

Mindeközben hazánk is elfogadta a genfi egyezményt 1955-ben, mely a fogvatartottakkal való bánásmódot szabályozta. Minimális elvárásai között szerepelt, hogy a munkabérük 12%-át meg kell kapniuk a raboknak zsebpénz gyanánt, a sajtótermékek és a levelezés terén pedig nincs korlátozás. A magyarországi börtön és munkatáborviszonyok az egyezmény aláírásával

²⁸⁵ Germuska Pál: Komárom megye bányászai az 1956-os forradalomban. In: *Bányászok és bányászvárosok forradalma 1956, Tanulmányok az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója tiszteletére.* szerk.: Bircher Erzsébet és Schuller Balázs, Budapest, 2006. 259.

ellentétben nem ilyen feltételekkel működtek.

1956-ban azonban enyhülési folyamat indult meg, ami Rákosi távozását követően tovább erősödött. 1956 januárjától fokozatosan csökkent a letartóztatottak száma, 30.451 főről augusztusra 20.746 főre esett vissza.²⁸⁶ A csökkenéshez nagyban hozzájárultak az 1956 nyarán lezajlott felülvizsgálatok, melyek során országosan több ezer embert engedtek szabadon.

Ekkor is megjelent egy amnesztiarendelet az 1956.évi 7. számú törvényerejű rendelet, mely azonban csak a külföldről hazatérőkre vonatkozott, így a táborokból csak a felülvizsgálatok révén és nem ezen rendelet révén szabadultak ki elítéltek.

1956 májusában Magyarországon még 26.876-an voltak fogva tartva, és közülük 18.042-en valamelyik büntetés-végrehajtási munkahelyen dolgoztak. Közülük a legtöbben 7447-en bánya munkahelyen, a szénbányászatban dolgoztak, emellett bánya munkahelyen, de építkezéseken 636-an. Börtönökben, ipari műhelyben 734-en, míg házimunkán 1658-an voltak foglalkoztatva. A KÖMI 29 vállalatánál pedig 7325 elítélt dolgozott, ők alkották a második legnagyobb létszámú csoportot. Ennél jóval kevesebben, 242-en pedig egyéb munkahelyen dolgoztak.²⁸⁷

Szénbánya munkahelyek	Szénbányászatban ill. <i>építkezésen</i> dolgozik 1956 májusában (fő) ²⁸⁸	Szénbányászatban ill. <i>építkezésen</i> dolgozik 1956 októberében (fő) ²⁸⁹
Ajkacsinger	477 27	---- ----
Csolnok	907 84	692 ----
Edelény ²⁹⁰	564 ----	478 ----
Farkaslyuk-Tólapa	921 ----	---- ----
Herend	19 151	---- 81
Izsófalva József akna	----- 179	---- 61
Komló Béta akna	967 ----	890 ----
Ormospuszta	357 ----	424 ----
Oroszlány XVIII. akna	1160 ----	1150 ----
Szuhakálló	334 ----	332 ----
Tatabánya X-XIV. akna	958 159	406 247
Várpalota Cseri akna	783 36	---- ----
Bányászatban ill. <i>építkezésen</i>	7447 636	4372 389
Összesen	8083	4761

²⁸⁶ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 94.

²⁸⁷ MNL-OL M-KS 276 f. 96. cs. 73. ö. e. Jelentés a polgári, katonai és hatósági letartóztatottak létszámáról. 1956. május 1-jei állapot.

²⁸⁸ Uo.

²⁸⁹ BVOP Irattár 24-10-B-11 Jelentés a polgári, katonai és hatósági letartóztatottak létszámáról. 1956. október 1-jei állapot.

²⁹⁰ Izsófalva József aknával együtt Ormospuszta és Suhakálló közelében található.

A táblázat alapján a 12 bányamunkahely közül 1956 májusában a három legnagyobb Oroszlány, Tatabánya és Komló volt, a legkevesebben pedig József aknán és Herenden dolgoztak. 1956. októberére az elítéltek létszáma majdnem felére csökkent és a 12 szénbánya munkahelyből 3-at Ajkacsingert, Farkaslyuk-Tólápát és Várpalota Cseri aknát felszámolták, Herenden és József aknánál pedig már csak építkezésen dolgoztak.

A májusi és októberi számadatokat összehasonlítva is látszik az elítéltek számának csökkenése, ami a bányászatban és az építkezésen dolgoztatott elítéltek esetében egyaránt megfigyelhető. Ez alól kivételt csak egyes KÖMI vállalatok képeztek, ahol néhány helyen az előző szeptemberi adatokhoz képest létszámnövekedés volt tapasztalható, így pl. Pálhalmára 120 fő érkezett, de összességében a létszám a KÖMI vállalatok esetében is csökkent, 193 fővel. És néhány KÖMI vállalat pedig megszűnt, így az októberi felsorolásból már hiányzik Debrecen, Győr, Kaposvár, Székesfehérvár, Veszprém és Zalaegerszeg.²⁹¹

Ugyanakkor a folyamat nem volt teljesen egyirányú, szeptemberben tárgyalásokat kezdtek laktanyák átvételéről (Miskolcon és Pécsen 2-2, míg Várpalotán, Piliscsabán, Tatabányán, Mórton, Putnokon és Gyöngyösön pedig 1 épület átvételéről volt szó) ahol újabb táborok vagy legényszállások létesülhettek volna.²⁹²

A forradalmat megelőzően az 1956. október 1-jei adatok szerint az országban 105 büntetés-végrehajtási intézet volt, ahol összesen 18.269 főt tartottak őrizetben, 52,8%-uk rabmunkahelyen, 27,5%-uk országos, míg 19,7%-uk megyei börtönben volt.²⁹³

2. Az elítéltek létszáma a Komárom-Esztergom megyei bányatáborokban

1953 januárjában 23.932 fő volt letartóztatva vagy internálva Magyarországon, közülük 9.913 fő dolgozott kő vagy szénbányában. Ezen létszám 27%-a, vagyis 2652 fő a Komárom-Esztergom megyei bányákban dolgozott.

Ezt követően megnőtt a megyére jutó elítélt bányászok száma és 1955 novemberében már az országos 7100-as létszámból 2900-an dolgoztak a megyében, ami a szénbányászatban dolgozó elítéltek 41 %-át jelentette. Továbbá a bányamunkahelyek közül Oroszlány volt a legnagyobb, míg a második helyen Csolnok állt Farkaslyuk-Tólápával holtversenyben.

1956 májusában az oroszlányi munkatábor továbbra is az első, a tatabányai a harmadik, a csolnoki munkatábor pedig az ötödik legnagyobb volt az országban lévő 12 szénbánya

²⁹¹ MNL-OL M-KS 276 f. 96. cs. 73. ö. e. Jelentés a polgári, katonai és hatósági letartóztatottak létszámáról. 1956. május 1-jei állapot.

²⁹² Schuller Balázs: *Példaképek lázadása? A magyar bányásztársadalom 1956-ban.* 263-264.

²⁹³ Közülük a hivatalos statisztikák szerint 3528-an voltak politikai és 15.101-en pedig köztörvényes elítéltek. Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata,* 6.

munkahely közül, de ha összeadjuk a Komárom-Esztergom megyében dolgozó elítélteket, akkor kiderül, hogy az ország legkisebb megyéjébe koncentrált a bányában dolgozó elítéltek 40%-a, 8083 főből 3268. Ez a magas létszám a megye területén található ásványkincsek bőségének és az iparosodottságnak volt köszönhető.

1956 októberében Oroszlány továbbra is a legnagyobb, Csolnok ekkor a harmadik, míg Tatabánya a hatodik legnagyobb bányamunkahely. Ekkorra a bányamunkával foglalkoztatott elítéltek majdnem fele 48%-a - a 4761 főből 2295 fő - Komárom-Esztergom megyében dolgozott.

A megyében mindhárom helyen a köztörvényes és politikai elítéltek a civil bányászokkal együtt dolgoztak, arányuk 1955-ben a következőképpen alakult az összes aknára és üzemre vonatkozóan: Dorogon a 11.652 dolgozó közül 1789 fő volt a katonák és elítéltek aránya, míg Tatabányán a 16.161 főből 2888.²⁹⁴

Az elítéltek létszáma Csolnokon

A csolnoki elítéltek létszámáról több évből is rendelkezünk adatokkal, a tábor folyamatos létszámváltozását azonban nem tudjuk nyomon követni, mert az 1953 májusától 1954 júniusáig, valamint az 1955 májusától 1956 februárjáig tartó időszakról eddig nem találtam létszámadatot.

A tábor létrehozását követően az elítéltek létszáma az 1953-as évben 533-578 fő között változott, majd 1954-ben fokozatosan nőtt és az év végére elérte a 805 főt. Ez a létszám 1955-ben még tovább emelkedett, és 1956 áprilisában 1009 fővel elérte az eddig ismert maximumot. Ezt a magas létszámot a tábor annak köszönhette, hogy az 1956-os felülvizsgálatok közben és után, amikor az országban több politikai elítélteket is szabadon engedtek, illetve egyes munkahelyparancsnokságokat megszüntettek, ide összpontosították máshonnan is azokat, akiket még nem akartak szabadlábra helyezni. Így 1956 májusában összesen 991 fő volt a csolnoki munkahely parancsnokságon, ami a szénbányászatban ekkor dolgozó 7447 elítélte 13 %-át jelentette.²⁹⁵

Dorogi Szénbányászati Tröszt IX-XIV akna bányüzem 1954-1955

KÖMI tábor elítéltek létszáma

Időpont	IX akna (fő)	XIV akna (fő)	XII akna (fő)	Elítéltek létszáma összesen (fő)

²⁹⁴ Germuska Pál: *Komárom megye bányászai az 1956-os forradalomban*, 260.

²⁹⁵ MNL OL-M KS 276.f. 96.cs. 73.ö.e. Jelentés a polgári, katonai és hatósági letartóztatottak létszámáról.

1952.09.				465
1953.01.11.				553 ²⁹⁶
1953.01.18.				545
1953.01.25.				545
1953.02.01.				535
1953.02.08.				533
1953.02.15.				578 ²⁹⁷
1953.02.22.				576
1953.02.28.				571
1953.04.05.				559
1954.07.	526	186		712 ²⁹⁸
1954. 08.	439	195		634
1954. 09.	466	213		679
1954. 10.	515	227		742
1954.11.	468	297		765
1954.12.	497	308		805
1955.01.	528	332		860
1955.02.	507	346		853
1955.04.				900
1956.03.27.				855+ 82+ 59= 996 ²⁹⁹
1956. 04.				926+83 ³⁰⁰ =1009
1956. 05.				907+84=991 ³⁰¹
1956.09. ³⁰²				914
1956. 10. 01.				692 ³⁰³
1956.10.23.				600 ³⁰⁴

Az 1956-os felülvizsgálatok hatása Csolnokra

1956 júliusában levél érkezett a Szénbányászati Minisztériumból a tröszt-höz, melyben

²⁹⁶ A dőlttel szedett adatok forrása MNL OL XIX B 1 j. 2. doboz.

²⁹⁷ OSA Archívum 357-2-1 11/20. 1953 február 19-i jelentés.

²⁹⁸ Az álló számokkal szedett adatok forrása MNL OL XXIX- F- 102- n, 1. doboz, Ellenőrzési ügyek.

²⁹⁹ BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.

³⁰⁰ MNL OL M-KS 276.f. 96. 73. ó. e. Jelentés a polgári, katonai és hatósági letartóztatottak létszámáról az aláhúzott számot alkotók nem a bányában, hanem építkezésen dolgoztak.

³⁰¹ Uo.

³⁰² Uo. 1956 május 1-jei állapot.

³⁰³ BVOP Irattár 24-10-B-11 Jelentés a polgári, katonai, valamint hatósági letartóztatottak létszámáról, 1956. október 1-jei állapot.

³⁰⁴ ÁBTL 3.1.5 O-19529 A csolnoki munkahelyparancsnokság 1957 februári jelentése a forradalom alatt történetekről.

részletezték a csolnoki munkahelyparancsnoksággal kapcsolatos utasításokat. „*Július hó folyamán az ottani KÖMI táborban foglalkoztatott elítélteket szabadítják, illetve máshová helyezik és a KÖMI tábor a jelenlegi összeállításában megszűnik. Más trösztöknél megszűnő táborokból a Tröszt részére egy 500 fős KÖMI tábort állítunk fel a jelenlegi helyén IX-es és XII-es aknai foglalkoztatással. A XIV-es aknában a továbbiak folyamán elítélteket nem foglalkoztathatnak.*”³⁰⁵

A fellépő munkaerőhiányt a szabaduló elítéltek között végzett toborzással, illetve a környékbeliek állandó felvételével, valamint budapesti munkavállalók toborzásával akarták pótolni. Ezenkívül tervezték 180 honvéd Csolnokra vezénylését és azt is, hogy az M.H.K. 200 főt toboroz.³⁰⁶ Ekkor 1956 nyarán a bányászatban dolgozók 15%-át adták Magyarországon a katonák és az elítéltek, ami 15 ezer főt jelentett.³⁰⁷

1956 májusának végén 2 ügyész érkezett Tatabányára és itt is megkezdődtek a felülvizsgálatok, és augusztusban több elítélteket átszállítottak Csolnokra.³⁰⁸ Ugyanakkor voltak, akiket 1956 nyarán szállítottak el innen pl. Vácra, s csak azok maradtak, akik nagy ítélettel rendelkeztek.

A csolnoki táborparancsnok a folyamat lezárulta után, 1956 augusztusában bejelentette, hogy a felülvizsgálatok befejeződtek és ezentúl mindenki csak a bányamunkára koncentráljon. A tábor létszáma lecsökkent, az itt maradók elkeseredettsége viszont ezzel arányosan nőtt. A forradalom idejére 1956. október 23-ára már csak 600 elítélt volt Csolnokon.

Az elítéltek létszáma Oroszlányon

Az elítéltek létszámának meghatározását Oroszlány, valamint Tatabánya esetében megnehezíti az, hogy kezdetben az oroszlányi munkahelyparancsnokság alá tartoztak a tatabányai táborok is, ellenben a Tatabányai Szénbányászati Tröszt alá tartoztak az oroszlányi bányák 1957-ig. Ezen kölcsönös egymás alá rendeltség, valamint az, hogy Oroszlányon és Tatabányán is több aknán dolgoztak az elítéltek megnehezíti a tatabányai és oroszlányi elítéltek egymástól való elhatárolását.

Így az 1953-as létszámjelentések az oroszlányi munkahelyparancsnokság alá sorolták a Síkvölgyi aknát is³⁰⁹, ami azonban Tatabánya határában volt. Ennek oka kezdetben az lehetett, hogy az oroszlányi munkahelyparancsnokságot hamarabb létrehozták, mint a tatabányait.

³⁰⁵ MNL-OL XXIX F-102 x I/165. doboz. Márton Géza a Szénbányászati Minisztérium főosztályvezetőjének levele a Dorogi Szénbányászati Tröszt-höz, 1956. június 22.

³⁰⁶ Uo.

³⁰⁷ Schuller Balázs: *Példaképek lázadása? A magyar bányásztársadalom 1956-ban.*, 258.

³⁰⁸ Lánzos Zoltán szerint a tábor kiürült és ezután csak katonák dolgoztak a bányában. Azonban a X-es aknán továbbra is voltak elítéltek.

³⁰⁹ A síkvölgyi akna létszámadatait lásd Tatabányánál.

Oroszlányon az elítéltek munkáltatását a XVIII-as és a XVII-es aknákon kezdték meg 1952 júliusában, majd egy szökést követően 1953 szeptemberétől az elítélteket a XVII-esről a XVI-os aknára helyezték át.

Az oroszlányi elítéltek létszámáról 1952 júliusától 1953 áprilisáig vannak részletes adataink, ismerjük a XVIII-as, részben pedig a XVII-es és a síkvölgyi aknán dolgozó elítéltek létszámát is. Azonban 1953 májusa és 1956 márciusa között egyik aknáról sincsen létszámadatunk.

A legtöbb adat a XVIII-as aknáról maradt fenn, ezen akna mellett épült fel a munkahelyparancsnokság és a síkvölgyi akna bezárását követően minden elítélt ide tartozott. Itt a kezdeti 346 főről fokozatosan növekedett a létszám 1952 novemberében már a 600 főt is jóval meghaladta. A XVII-es aknán pedig 1952 júliusa és novembere között 198 főről 555 főre nőtt az elítéltek létszáma.

Az oroszlányi elítéltek létszáma 1953-tól kezdődően 1130 és 1246 fő között állandósult. Arról azonban nincsen adat - erről az időszakról - hogy ez a létszám hogyan oszlott meg a XVIII-as és a XVI-os akna között.

Időpont ³¹⁰	XVII-es ill XVI-os akna (fő)	XVIII-as akna (fő)	Összesen VXII-es ill. XVI-os és XVIII-as (fő)
1952.07.15.	198	346	544
1952.08.01.	202	489	691
1952.09.01.	417	527	944
1952.10.01.	395	577	972
1952.11.05.	555	559	1114
1952.11.11.			
1952.11.26.	450	672	1122
1953.01.04.			1196
1953.01.14.			1137
1953.01.21.			1149
1953.01.28.			1149
1953.02.11.			1198

³¹⁰ A táblázatban szereplő adatok forrása MNL OL XIX B 1 j. 2. doboz. illetve Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26. A Tatabányai Szénbányászati Tröszt Igazgatóságának levele, 1952. november 27. illetve Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 35, 85, 110-111.

1953.02.15. ³¹¹			1219
1953.02.25.			1232
1953.03.05.			1235
1953.04.09.			1246
1956.03.26.			1184 ³¹²
1956.04. ³¹³			1176
1956.05. ³¹⁴			1160
1956.09.			1130
1956.10.01.			1204
1956.10.			1150
1956.10.23.			1208

Oroszlány tekintetében nemcsak az elítéltek létszámáról rendelkezünk adatokkal, hanem több esetben arról is, hogy mikor és honnan szállítottak őket a munkahelyparancsnokságra.

Oroszlányon az amnesztiát követő létszámcsökkenést Vácról és Márianosztráról töltötték fel, valamint a börtönökből köztörvényeseket is hoztak.³¹⁵ 1953 szeptemberében 170 főt szállítottak ide vonaton Márianosztráról, majd 1954 februárjában 37 főt a Fő utcáról, őket azonban anélkül, hogy az elítéltek jelentkeztek volna a bányamunkára.³¹⁶ Ezen év októberében még köztörvényesek is érkeztek a táborba.³¹⁷

1955-ben 590-en érkeztek az oroszlányi munkatáborba, közülük legtöbben 366-an a Budapesti Országos börtönből, továbbá a Budapesti Körzeti Börtönből 14-en, ezenkívül 34-en Tatabánya X-es aknáról, 30-an a Szegedi Börtönből, és 19-en Tatabánya XIV-es aknáról. Ezenkívül rabok érkeztek még a következő börtönökből: Gyula, Debrecen, Sátoraljaújhely, Esztergom, Pécs, Szekszárd, Kecskemét, Nyíregyháza, Balassagyarmat, Győr, Sopronkőhida.³¹⁸

Az 1955-ben érkezettek helye többféle módon szabadult fel: nemcsak máshova szállítottak át elítélteket, hanem néhányan szabadlábba is kerültek, összesen 1456³¹⁹ fő ment el Oroszlányról 1955-ben. Közülük 114-en kitöltötték büntetésüket, 558-an feltételesen kerültek szabadlábba,

³¹¹ OSA 357-2-1 11/20. 1953. február 19-ei jelentés.

³¹² BVOP Irattár Jegyzőkönyv az oroszlányi munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 29.

³¹³ MNL-OL M-KS 276.f. 96.cs. 73.ö.e. Jelentés a polgári, katonai és hatósági letartóztatottak létszámáról. 1956 május 1-jei állapot.

³¹⁴ Uo.

³¹⁵ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 86-87.

³¹⁶ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

³¹⁷ MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ö.e. 14.

³¹⁸ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 108.

³¹⁹ Az eredeti táblázatban hibásan adták össze az elítéltek számát és csak 1397 fő szerepel.

75-en kegyelemmel szabadultak, 7 főnek pedig félbeszakították a büntetését. 168 elítéltet beszállítottak a BV kórházba. Átszállítottak 31 főt Csolnokra, 42 főt Edelénybe, Tatabánya XIV-es aknára 261 főt, 54 főt Várpalotára, 28 főt pedig Komlóra.³²⁰

1956-ban 523 új elítélt érkezett Oroszlányra, közülük a legtöbben 245-en Ajkáról, 96-an Pálhalmáról, 51-en Tólápáról, 50-en Ormosbányáról, 24-en Tatabánya XIV-es aknáról, 22-en a Budapesti Körzeti Börtönből, 20-an a Budapesti Országos Börtönből, 15-en pedig a Szegedi Országos Börtönből. További elítélteket hoztak még a következő helyekről: Szolnok, Eger, Nyíregyháza, Kaposvár, Debrecen, Baracska, Kecskemét, Gyula, Pécs és Pálhalma.³²¹

1956-ban 1084³²² fő ment el Oroszlányról, közülük 129 fő kitöltötte a büntetését, 39-en kegyelemmel szabadultak, 72 főnek félbeszakították a büntetését, és a legtöbben, 652 fő pedig feltételesen kerültek szabadlábra. Átszállítások is voltak, de csak Tatabányára, a X-es aknára 20 főt, míg a XIV-es aknára 42 főt szállítottak át, 130-an pedig a BV Kórházba kerültek.³²³

1956. március 26-án az elítéltek létszáma 1184 fő volt, akik „*döntően köztörvényes polgári és katonai személyek*” voltak. Annak ellenére, hogy Oroszlányon is sokakat érintett az 1956 nyarán lezajlott felülvizsgálat, a tábor összlétszáma mégsem csökkent, 1956. október 1-jén még 1204 fő volt a tábor lakóinak létszáma, akikhez Pálhalmáról további 96 fő érkezett, 101-en pedig szabadlábra kerültek.

Az elítéltek létszáma Tatabányán³²⁴

Tatabánya esetében az elítéltek munkáltatása a X-es, a XIV-es és a síkvölgyi aknán, valamint az internáltaké Tatabánya Alsón és Tatabánya Felsőn zajlott. A legtöbb létszámadat a XIV-es aknáról maradt fenn.

A XIV-es aknán 1953-ban kezdődött és 1956 májusa után szűnt meg az elítéltek munkáltatása, a forradalom idején már csak a X-es aknánál dolgoztak. A XIV-es aknán az elítéltek megérkezésekor 1953 februárjában 3 adat is rendelkezésre áll, ezek 405, 413, illetve 421 elítéltet említenek. Létszámuk 378 és 491 fő között változott az amnesztiáig, majd 1953 augusztusában vagy más adat szerint szeptemberében a korábbi 400 körüli létszámról 600 fő fölé emelkedett, ami az év végére is csak 577 főre csökkent. Így összességében a tatabányai XIV-es akna vonatkozásában létszámemelkedésről beszélhetünk az amnesztiát követően.

1954 áprilisára azonban a létszám ismét visszaesett 500 fő alá és az év további részében 473 és 503 fő között változott. Az 1955-ös év és 1956 első féléve sem hozott nagyobb létszámbeli

³²⁰ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 107.

³²¹ Uo. 109.

³²² Az eredeti táblázatban hibásan adták össze az elítéltek létszámát és csak 1018 fő szerepel.

³²³ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 110.

³²⁴ MNL OL XXIX F 107 j 116 doboz. 1953-1955 titkos levelezés Státusz ügyek.

változást az 1955-ös amnesztia ellenére sem, az elítéltek létszáma 456 és 534 fő között ingadozott.

Az 1956 nyarán lezajló felülvizsgálatok azonban jelentős létszámcsökkenést eredményeztek, 1956 júliusára az elítéltek létszáma 274, illetve más források szerint 267 főre csökkent a júniusi 490 főről. Ezt szeptemberre további csökkenés követte ekkor már csak 213 fő volt az összlétszám és a tábort 1956 októberében a forradalom kitörése előtt felszámolták.

XIV-es akna

1952

Hónapok	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Szabad bányász (fő)	693	710	709	721	688	689	725	702	697	722	716	756

1953

Időpont	1953. 02.08.	1953. 02.15. ³²⁵	1953. 02.22.	1953. 02.28.
Tatabánya XIV-es elítéltek (fő)	413	563	525	518

1953

Hónap	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Elítéltek (fő) ³²⁶	—	421	428	378	437	491	448	636	n.a.	623	602	577
	—	405	425	426	437	478	447	417	633 ³²⁷	621	599	568
Szabad bányász (fő)	611	544	435	418	420	420	413	n.a.	n.a.	331	347	355
Műszaki+ admin. (fő)	108	113	113	114	116	116	121	n.a.	n.a.	119	120	119
Összesen (fő)	719	1078	976	910	973	1027	982	981	n.a.	1073	1069	1051

1954

³²⁵ OSA 357-2-1 11/20. 1953 február 19-ei jelentés.

³²⁶ A XIV-es akna létszám adatai egy levéltári forráson belül két különböző táblázatban is szerepelnek eltérő adatokkal. Így ahol kettőt találtam, ott mindkettőt közlöm.

³²⁷ Tóth Attila: A pokol tornácán. In: *Tatabánya 45 éve város*. szerk.: Somorjai József, Tudományos Füzetek 7. Komárom Esztergom Megyei Önkormányzat Múzeumainak Igazgatósága, 1992. 127.

Hónapok	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Elítéltek (fő)	564	604	527	499	491	480	479	473	487	503	498	483
Szabad bányász +admin (fő)	364 + 121	361+ 128	490	385	477	478	465	472	467	444	465	434
Összesen (fő)	928 1049	965 1093	1017	984	968	958	944	945	954	947	963	917

1955

Hónapok	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Elítéltek (fő)	495	489	490	n.a.	n.a.	456	509	n.a.	n.a.	534	521	504
Szabad bányász +admin. (fő)	426	421	420	n.a.	n.a.	421	421	n.a.	n.a.	415	417	422
Összesen (fő)	921	910	910	972	892	877	930	963	970	949	938	926

1956

Hónapok	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Elítéltek (fő)	493	508	492	480 328	499	490	274 (267 ³²⁹)	231	213	0	0	0
Szabad bányász +admin (fő)	420	417	411	394	392	394	462	697	675	848	617	463
Összesen (fő)	913	925	903	874	891	874	853	928	888	848	617	463

A síkvölgyi aknáról 1953 januárja és áprilisa között vannak adataink, itt hetente nagy mértékben, 209 és 752 fő között változott az elítéltek létszáma.

Síkvölgyi akna 1953

Időpont	1953. 01.11.	1953. 01.18.	1953. 01.25.	1953. 02.01.	1953. 02.08.	1953. 02.15. ³³⁰	1953. 02.22.	1953. 02.28.	1953. 04.05.
Síkvölgyi akna (fő) ³³¹	628	209	639	752	556	407	390	389	481

³²⁸ MNL OL M-KS 276. f. 96. cs. 1956. május 1-jei jelentés.

³²⁹ +117 katona, Tóth Attila : *A pokol tornácán*, 128.

³³⁰ OSA 357-2-1 11/20. 1953. február 19-ei jelentés.

³³¹ A síkvölgyi akna az oroszlanói munkahelyparancsnokság alatt szerepel a levéltári forrásban MNL OL XIX B 1 j. 2. doboz. annak ellenére, hogy Tatabánya határában volt.

A Tatabánya Felsőn működő táborról 1953 januárja és áprilisa között vannak adataink, itt 103 körül volt az elítéltek létszáma 1953 áprilisáig, amikor hirtelen 498 főre emelkedett.

Tatabánya Alsón a többi tatabányai táborral ellentétben internáltakat őriztek a tábor 1953 február eleji megszüntetéséig. Létszámuk 1953 januárjában 196 és 201 fő között változott.

Tatabánya Felső 1953

Időpont	1953. 01.11.	1953. 01.18.	1953. 01.25.	1953. 02.01.	1953. 02.08.	1953. 02.15. ³³²	1953. 02.22.	1953. 02.28.	1953. 04.05.
Tatabánya Felső (fő)	152	146	134	109	107	105	104	103	498

Tatabánya Alsó 1953

Időpont	1953. 01.11.	1953. 01.18.	1953. 01.25.	1953. 02.01.	1953. 02.08.
Tatabánya Alsó (fő)	196	201	200	184	0

A X-es aknán kezdődött meg a legkésőbb (1955-ben) az elítéltek munkáltatása, létszámuk 500 fő alatt volt. Ezen az aknán még a forradalom kitörésekor is dolgoztak. Jelentős létszámváltozás 1956 októberében történt, amikor a bezárt XIV-es aknáról ideszállították a rabokat, létszámuk így a szeptemberi 432 főről októberre 653 főre emelkedett.

X-es akna 1956

Hónapok	1956.04.	1956.05.	1956.09.	1956.10.
Elítéltek (fő)	467	459	432	653
				406+247 ³³³
				464+189 ³³⁴

³³² OSA 357-2-1 11/20. 1953. február 19-ei jelentés.

³³³ BVOP Irattár 24-10-B-11 Jelentés a polgári, katonai és hatósági letartóztatottak létszámáról. 1956. október 1-jei állapot.

³³⁴ Germuska Pál: Komárom megye, In: *A vidék forradalma II.*, szerk.: Szokolczai Attila, 1956-os Intézet – Budapest Főváros Levéltára, Bp., 2006. 223.

	1117-170-480	1117-159-499		
--	--------------	--------------	--	--

Az elítéltek el és odaszállításáról Tatabánya esetében jóval kevesebbet tudunk, mint az oroszlányi táborok vonatkozásában. Ez alól a következők jelentik a kivételt: „1953. augusztus 30-án éjszaka egy rabomilokból álló hosszú autókaraván érkezett az üzem területére. A váci országos börtönből 500 politikai elítélte hoztak 500 közbüntényes leváltására.”³³⁵ Ekkor a köztörvényes elítélteket a X-es aknára vitték át. Nemcsak Vácról, hanem Márianosztráról is érkeztek politikai elítéltek a tatabányai XIV-es aknára.³³⁶ Ennek hatására az örök 1954-ben kijelentették, hogy politikai elítéltekre vigyáznak.³³⁷

Elítéltek létszáma Almásfüzitőn³³⁸

Az almásfüzitői tábor a győri börtön fennhatósága alá tartozott. Itt 1953-ban az elítéltek létszáma 259 és 434 fő között változott, míg az öröké 24 és 28 fő között volt. Az almásfüzitői tábort az 1953-as amnesztiát követően szüntették meg, létrehozásának időpontja azonban még nem ismert.

Időpont 1953	01.04.	01.14.	01.21.	01.28.	02.11.	02.25.	03.05.	04.09.
Elítéltek száma (fő)	379	356	434	391	363	347	327	259
Örök száma (fő)	26	28	27	26	26	26	26	24

3. Elítéltek Csolnokon, Oroszlányon és Tatabányán

Elítéltek Csolnokon

Csolnokon az elítéltek mindhárom csoportja megtalálható volt, voltak politikai és köztörvényes elítéltek, valamint kis számban bűnözők is. Arányukról elmondható, hogy a csolnoki munkahelyparancsnokságon 1954 után többségében politikai elítélteket foglalkoztattak, mivel az örök az 1954. október 12-ei taggyűlési jegyzőkönyvben kijelentették, hogy „Az

³³⁵ Lánzos Zoltán: *Adatok a tatabányai VIII. és XIV. aknák történetéhez*. Tatabánya, 1973. Kézirat. ill. Tóth Atilla: *A pokol tornácán*, 127. Erről az 1953 augusztusi rabszállításról ír Bán Elizeus ciszterci szerzetes is. Bán Zoltán Elizeus: *Az élet főiskoláján (Börtönmémoires 1950-1954)*

<http://www.ciszterciekegerben.hu/downloads/venisancte2009.pdf> Megtekintés ideje 2015.02.05.

³³⁶ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 25.

³³⁷ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ö.e. Párttaggyűlési jkv. 1954.05.13.

³³⁸ MNL OL XIX B 1 j 2 doboz.

objektumunk politikai objektummá vált, mivel csak csupán politikai elítéltek vannak.”³³⁹

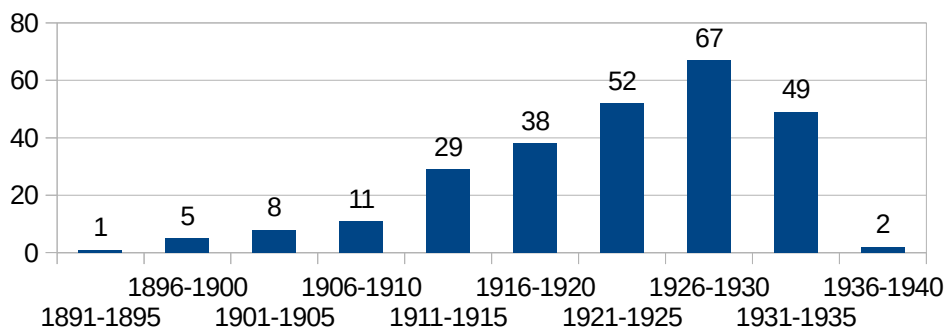
Ezt Petrusz Tibor is alátámasztotta, elmondása alapján a köztörvényes elítéltek száma 1954 nyarától folyamatosan csökkent és helyükre politikaiak érkeztek. Azok a köztörvényesek maradhattak, akik jól teljesítettek a bányában. A tábor vezetésében is ők játszották a főszerepet, közülük kerültek ki a rab táborparancsnokok. Feladatuk volt az adminisztráció ellátása, az újonnan érkezők műszakokba sorolása, és a csomagok kiosztása.³⁴⁰

Az 1953-ból fennmaradt, büntetési idő csökkentését kérő kérelmek alapján 206 fős névsort állítottam össze. Ezen kérvények alapján azonban nagyon kevés információval rendelkezünk az ekkor itt lévő elítéltekről. Nem ismerjük az elítéltek életkorát, pontos adatait, foglalkozását, büntetési idejét és elítélésük okát sem. Ezen táblázatból - az elfogadott kérvények alapján - csak a szabadulók számát lehet megállapítani. A 206 elítélt közül 68-an szabadultak az amnesztiát követően és 37 főt pedig másik munkahelyre szállítottak át. A többi 101 fő sorsát nem lehet nyomon követni a rendelkezésre álló adatok alapján.

A csolnoki elítéltekről a szakirodalom, a levéltári források és az interjúk alapján egy másik 363 fős névsort is összeállítottam. Itt 263 főt lehet pontosan azonosítani, születési idő és anyja neve alapján. A két táblázatot azonban nem egyesítettem, mert más típusú adatokat tartalmaznak, valamint ezen második táblázatban szereplő elítéltek a tábor teljes működési ideje alatt fordultak meg Csolnokon, míg az első táblázatban szereplők 1953-ban voltak ott a tábor felszámolása előtt.

Ezen második táblázat alapján, melyben 263 főről van adat életkorukat tekintve, megállapítható, hogy a legidősebb elítélt 1893-ban született, míg a legfiatalabb 1937-ben. A táborban a legtöbben a 35 év alattiak voltak.

Csolnoki elítéltek életkori megoszlása (263 fő adatai alapján)

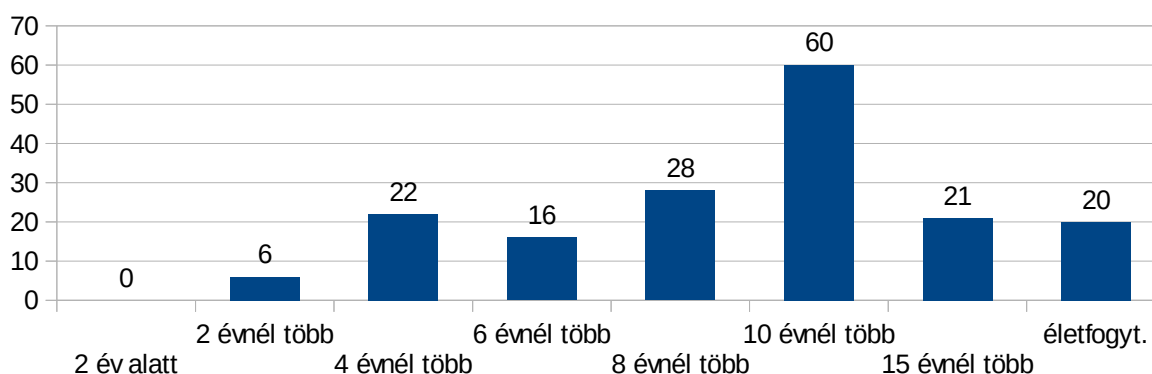

³³⁹ MNL K-EML XXXV 33. f. 3. cs. 54. ő. e. MDP Bányász Pártbizottság Dorog mhpk. ill. Csolnoki mhpk ill. IX aknai üzemi pártszervezetének iratai: taggyűlési jegyzőkönyvek.

³⁴⁰ Interjú Petrusz Tiborral. Készítette: Bank Barbara. 2010. március 20.

Foglalkozásukat tekintve (188 fő foglalkozása maradt fenn) minden társadalmi csoport képviselőjét megtaláljuk közöttük. Legnagyobb létszámban Csolnokon a munkások voltak (84 fő), míg a második legnagyobb csoportot az értelmiségiek alkották (53 fő). Őket követték a katonák, rendőrök, illetve a volt csendőrök (29 fő). Az elítéltek között alacsony volt a parasztság aránya (9 fő) és a diákoké (3 fő), valamivel magasabb a papok és novíciusok aránya (11 fő). A büntetési idő tekintetében Csolnokon 2 évtől életfogytiglani büntetésre ítéleteket őriztek, legtöbbször a 10 év feletti büntetésre ítélték őket, a 173 főből 101-en.

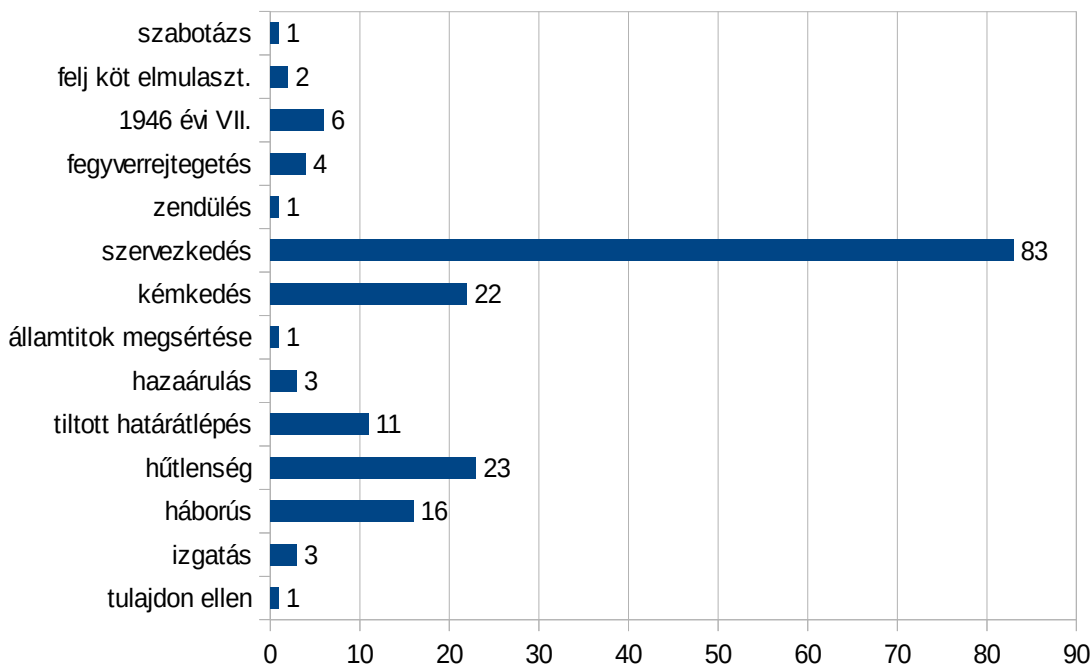
Elítélés időtartama (173 fő adatai alapján)

A **büntetés okát** tekintve a csolnoki elítéltek között a legtöbbször szervezkedésért, hűtlenségért, kémkedésért és háborús bűntettért kerültek a munkahelyparancsnokságra. Csolnokon töltötte büntetésének egy részét: a fehérgárdista mozgalom több tagja, a Mindszenty perben elítélt Ispánki Béla, a bencés kémkedési per martonvásári csoportjából Tóth Iván, valamint az Andréka Ödön, Adorján József, Forbáth László, Sulyánszky Jenő, Koppány József, Lada András, Papp Ervin, Zavadszky Iván, Magasházy Ádám, Koppány Attila és Dósa Attila ellen indított per több elítéltje.

Az elítélés indokául szolgáló elkövetett vagy el sem követett bűncselekmények

(177 fő adatai alapján)

A letartóztatás idejét tekintve - ez az információ 120 főnél áll rendelkezésre - a legtöbb elítéltet 1952-ben 33 fő, 1951-ben 24 fő és 1950-ben 25 fő tartóztatták le. A legkorábban 2 főt 1946-ban, a legkésőbb pedig 1 főt 1956-ban.

A büntetés letöltési helyét tekintve az elítéltek közül Csolnok előtt a legtöbben Márianosztrán 70 fő és a Gyűjtőfogházban 65 fő voltak. A budapesti börtönből ennél biztosan még többen érkeztek, mivel 1954-ben, legalább 3 turnusban jöttek, s az első csoport kb. 80 főből állt.³⁴¹ Emellett sokan megfordultak még Vácon 42 fő, Várpalotán 39 fő és 34 fő Tatabányán is. Valamint 7 fő jött Recskről (köztük Deák Gergely³⁴² és Hugyecz Pál³⁴³), 12 fő Kistarcsáról, 6 fő Oroszlányról, 2 fő Kazincbarcikáról és 2 fő pedig Sopronkőhidán is járt Csolnok előtt.

A szabadulás idejét tekintve a rendelkezésre álló 59 fő adatai alapján 1953-ban és azt megelőzően senki sem szabadult. A szabadulások száma 1954-től kezdődően fokozatosan nőtt 1954-ben 3 fő, 1955-ben 11 fő, 1956-ban pedig 45-en szabadultak Csolnokról. A forradalom és szabadságharc leverése után még 65 főnek kellett folytatnia büntetése letöltését, 11-en pedig disszidáltak.

³⁴¹ ÁBTL 3.1.2. M-18442 „Tóth Vince” 133.

³⁴² Deák Gergely börtönévei alatt több büntetés-végrehajtási helyen is járt. 1950. március 23-án tartóztatták le tiltott határátlépés miatt. Ezután Kistarcsára került, majd Recskre, innen Márianosztrára végül Csolnokra, ahonnan 1956. augusztus 7-én szabadult. Részt vett az 1956-os forradalomban, ezért utána még 8 év börtönbüntetésre ítélték.

³⁴³ ÁBTL 3.1.9. V-146048/2 Tóth János és társai pere.

Elítéltek Oroszlányon

Oroszlányban is voltak köztörvényes és politikai elítéltek, valamint bűnözők is. Az itt lévő elítélteket a következőképpen minősítették: „Az elítéltek között ott vannak a volt kizsákmányolók, gyárosok, földbirtokosok, és a reakció egyéb sötét erői.” Az elítélteket még „banditáknak, fasiszta elemeknek, háborús bűnösöknek és árulóknak, ügynököknek és más bűnözőknek” is titulálta egy 1955-ben készített beszámoló.³⁴⁴

Az elítéltek összetételét tekintve az örök kijelentették, hogy az oroszlányi munkahelyparancsnokság 1954. október 1-jétől megszűnt mint politikai tábor létezni, ezentúl „sokrétű” lett az elítéltek összetétele, ami több figyelmet igényelt. Valamint 1954-ben azt is megállapították, hogy „nagyobb része már katonai elítélt.”³⁴⁵

Az oroszlányi elítéltekről fennmaradt források alapján a táborban az 1953-as táblázat alapján többségben voltak a politikai és köztörvényes elítéltek, emellett voltak bűnözők is. A katonai elítéltek nagy számát ugyanakkor az eddig megtalált hiányos források nem támasztják alá.

Az Oroszlányban lévő elítéltekről 2 táblázat alapján kaphatunk képet. Az egyiket a Komárom-Esztergom megyei Levéltárban fennmaradt iratok alapján készítettem el, mely az 1953-as állapotokat tükrözi, míg a másikat a többi levéltári forrás és a szakirodalom felhasználásával. A két táblázat Csolnokhoz hasonlóan itt sem volt egyesíthető, hiszen az egyik egy évre vonatkozik, míg a másik a tábor teljes működési idejére.

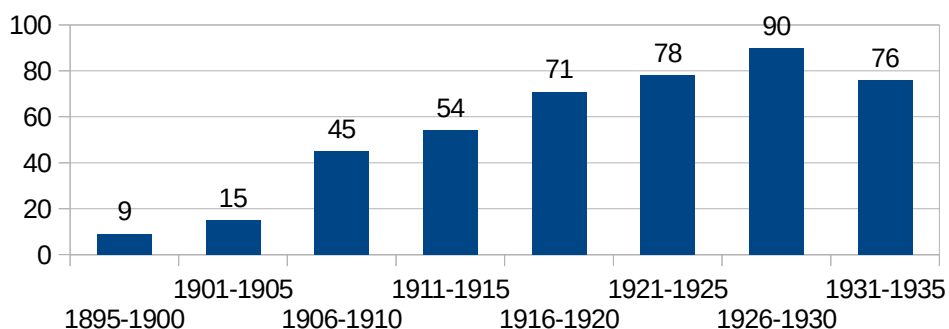
Az önálló levéltári egységként megmaradt iratokból részletes képet kaphatunk az 1953-ban Oroszlányban lévő elítéltekről. 1953. januárban létszámuk 1160 fő volt, közülük 788 személy nevét ismerjük a fennmaradt kérvényekből. 438 főről életkorukat, foglalkozásukat, az „elkövetett” bűncselekményt és az ezért kiszabott büntetést is ismerjük, így ha nem is átfogó és teljes, de viszonylag részletes képet nyerhetünk az ekkor itt lévőkről.

Életkorukat tekintve Oroszlányon a 19 éves fiatalok és az 58 éves idős ember együtt bányászta a szenet, de a legtöbben (90 fő) itt a 23-27 év közöttiek voltak.

³⁴⁴ MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ő.e 14. ill. Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 100.

³⁴⁵ Uo. 15.

Oroszlányi elítéltek életkori megoszlása (438 fő adatai alapján)

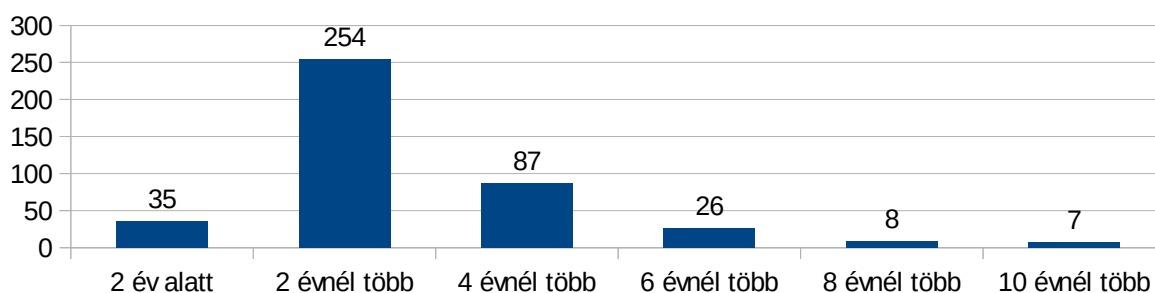

Arra a kérdésre is választ kaphatunk, hogy ki volt büntetett előéletű. A 438 elítélt közül, akikről bővebb adatunk van, 403 életében először került börtönbe, tehát kevés volt közöttük az olyan személy, aki visszaesőként került ide. 27 fő volt már egyszer büntetve, 4 fő kétszer, 2 fő háromszor, 1 fő négyszer, illetve 1 fő ötször. Összesen 35 elítélt volt büntetett előéletű a 438-ból.

Foglalkozásukat tekintve Oroszlányon is minden társadalmi csoport képviselőjét megtaláljuk. A legnagyobb csoportot a munkások alkották (87 fő), ebből 34 bányász, 5 alkalmi munkás, 14 gyári munkás, 14 munkás és 20 segédmunkás. A bányászok közül azonban csak 10 fő volt azon bányászok száma, akiknek ez volt az első szakmája, a többségük előtte valamilyen más szakmát űzött pl. hentes, kőműves, mérnök, esztergályos, gépkocsivezető, géplakatos. A legnagyobb csoportot a szakmunkások alkották, találunk közöttük esztergályosokat, asztalosokat, lakatosokat, szabókat, kocsisokat, villanyszerelőket, henteseket, műszerészeket. Emellett a parasztság (69 fő) alkotta a második legnagyobb csoportot a táborban. Az elítéltek között alacsony volt a diákok aránya (17 fő: 2 egyetemista és 15 tanuló), az értelmiségieké (17 fő: 13 tisztviselő, 1 ügyvéd, 1 újságíró, 2 orvos) és a művészeké (1 festő) száma is. Ezeken kívül volt 2 rendőrfőhadnagy és 2 olyan személy is, aki kisegítő családtag volt.

A büntetési idő tekintetében itt nem voltak életfogytiglani büntetésre ítélték, mint Csolnokon, nagy többségük (254 fő) 2-4 év közötti büntetését töltötte Oroszlányon. A legrövidebb időre Hornyik Istvánt ítélték el, ő izgatásért 10 hónapot kapott, a leghosszabb büntetést, 12 évet pedig Schmidt József-re szabták ki terv elleni csalás miatt.

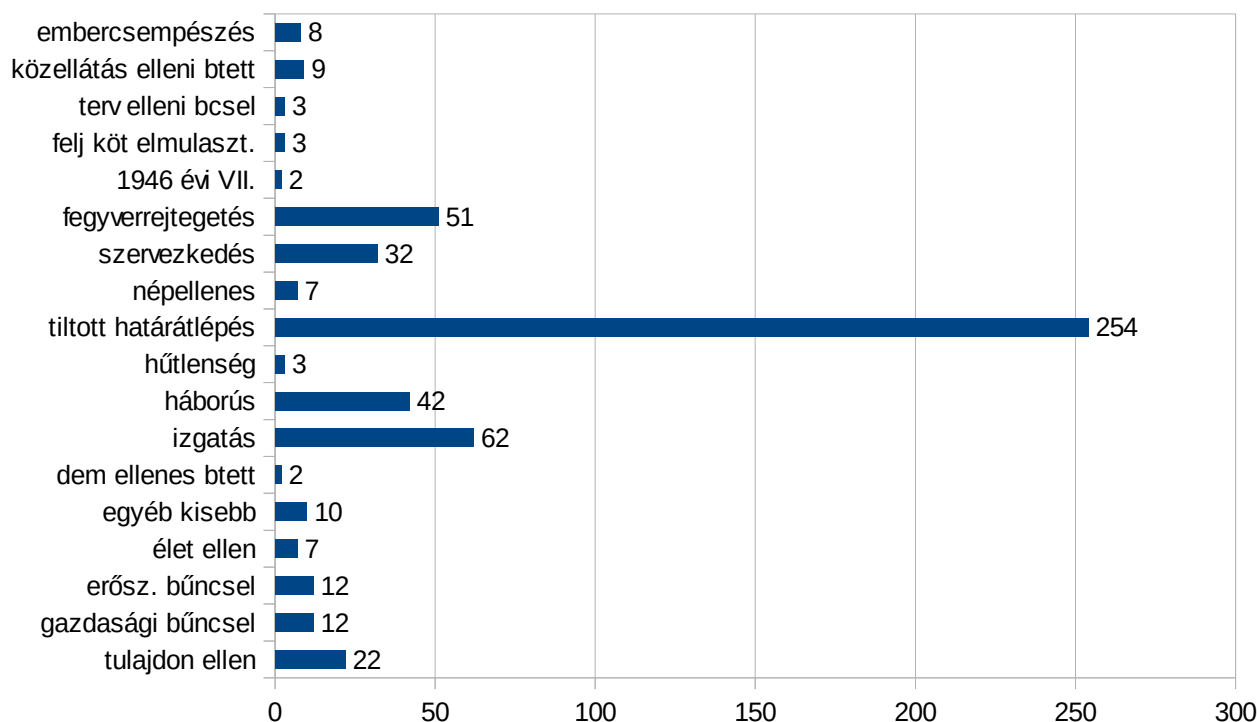
Elítélés időtartama (417 fő adatai alapján)

A **büntetés okát** tekintve a leggyakrabban a tiltott határátlépés, az izgatás és a fegyverrejtegetés fordult elő az oroszlányi munkahelyparancsnokságon. Ugyanakkor itt jóval magasabb volt a tulajdon és élet elleni, valamint az erőszakos bűncselekmények száma, mint Csolnokon.

Az elítélés indokál szolgáló elkövetett vagy el sem követett bűncselekmények

(541 fő adatai alapján)

Az oroszlányi táborba nemcsak börtönbüntetésre ítéltet, hanem fegyház és kényszermunka büntetésre ítéltet is hoztak. Így Oroszlányban volt Gelencsér László, akit demokrácia elleni szervezkedés miatt 6 évre, valamint K Nagy Imre is, akit az 1946. évi VII-es tv. megszegése miatt 2 év 6 hónap fegyház büntetésre ítéltet.

A kényszermunkára elítéltek, 21 fő többsége (17 fő) háborús bűntett miatt lett elítélve, de ezenkívül 1 esetben izgatás, 2 esetben népellenes bűntett és 1 esetben pedig demokrácia elleni szervezkedés miatt is szabtak ki kényszermunka büntetést.³⁴⁶ Ezen büntetések ideje 3 évtől 8 évig terjedt.³⁴⁷

A kényszermunkára ítélték közül fennmaradt Mátyás Ferenc jegyzőkönyve, melyet Oroszlányban vettek fel. E jegyzőkönyv a személyes adatokon túl az elkövetett cselekmény bővebb leírását is tartalmazza, mely szerint: „1944. november 1-én az ujbpesti nemzetőrséghez vonult be belső rendfenntartási feladatok ellátására. Mint ilyen körülmények között közreműködött a német katonák egy baloldali ellenálló lakást a németek előtt feltörjék. Továbbá amikor a szovjet katonák bevonultak a civil lakosság előtt 120 kg kenyeret a nemzett őrség (sic!) számára elvittek.”³⁴⁸ Ezen cselekményekért 8 év börtönbüntetést kapott, melyből 8 év 8 hónapot töltött. Ez úgy volt lehetséges, hogy a kényszermunkára ítélték esetében az előzetesben töltött éveket nem számították bele a büntetésbe, „a kényszermunka időtartamát a jogerős ítélettől kell számítani és ebbe az előzetes letartóztatás nem számítható bele.”³⁴⁹

Így fordulhatott elő az, hogy kényszermunkára ítélték nem egy esetben a büntetést évekké meghaladó időt töltötték börtönben, illetve a munkahelyparancsnokságokon. Például: Sztankó Pál 3 évi kényszermunka-büntetéséből 5 évet 5 hónapot és 13 napot, Welovszky András 6 évi büntetéséből 8 évet 1 hónapot és 6 napot már letöltött, amikor kérvényt adott be feltételes szabadságrabocsátása iránt.

A büntetési idő csökkentését kérő kérelmek elbírálásánál volt egy említést érdemlő eset. Görzsönyi Varga Sándor 1953. április 20-án beadott kérelmét az esztergomi államügyész elutasította, annak ellenére, hogy büntetését 1952. november 20-án kitöltötte. (itt nincs szó az előzetes büntetés beszámításának tilalmáról) A kérelem elutasításának indokaként az szerepel, hogy a feltételes kedvezmény megadását azért nem javasolja az államügyész, mert a korábbi feltételes szabadságrabocsátási kérelem el lett utasítva (107/S-1/1953.I. M. II.sz.), és így a büntetése egy évvel meghosszabbodott!³⁵⁰

A szabadulás idejét tekintve mind az 1449 büntetési idő csökkentését kérő kérelmet 1953-ban adták be, nagyobb részüket az amnesztiarendelet kihirdetése után. Közülük 503 fő kérelmét fogadták el és nagy részüket azonnal, vagyis a kérvény beadását követően, míg a többieket előre meghatározott időpontokban szabadították. Ezen azonnali vagy konkrét időpontok nagy része az 1953-as év második felére esett, néhányan pedig 1954 januárjában, esetleg

³⁴⁶ Egy személy elítélésének okát nem ismerjük.

³⁴⁷ 2 személyt ítélték 3 évre, 2-t 4 évre, 1-et 5 évre, 9-et 6 évre, 1-et 7 évre és 6-ot 8 évre.

³⁴⁸ MNL K-EML XXV. 10h. 1. Komárom -Esztergom megyei Főügyészségi elnöki iratok EL. 16. A 1953. Feltételes szabadságra bocsátás iránti kérvények. Oroszlány. 141.

³⁴⁹ Uo. Komárom megyei ügyészség levele, 1954. április 8.

³⁵⁰ Uo. 22.

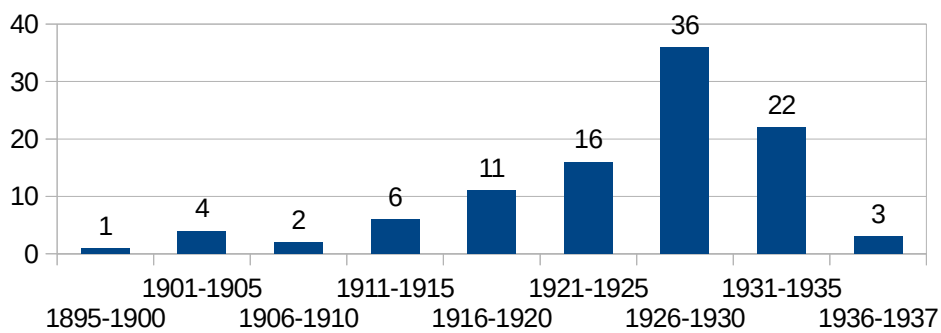
februárjában szabadultak.

Elítéltek Oroszlányon II.

Az oroszlányi elítéltekről nemcsak az 1953-as büntetési idő csökkentését kérő kérvények alapján nyerhetünk képet, hanem a szakirodalom és a többi levéltári forrás alapján is. Ezek segítségével egy másik 173 fős névsort állítottam össze. Itt 101 főt lehet pontosan azonosítani, születési idő és anyja neve alapján.

Életkorukat tekintve ezen táblázat szerint a legidősebb oroszlányi elítélt 1899-ben született, míg a 2 legfiatalabb 1937-ben. A legtöbben itt a 30 év alattiak voltak.

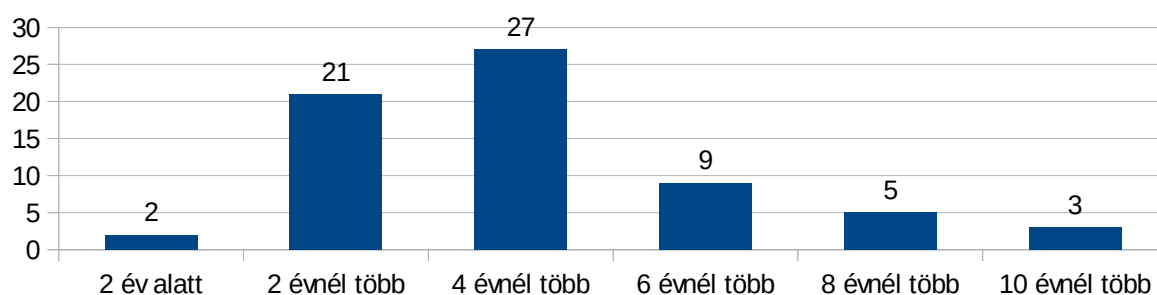
Oroszlányi elítéltek életkori megoszlása II. (101 fő adatai alapján)

Foglalkozásukat tekintve (100 fő foglalkozása maradt fenn) továbbra is minden társadalmi csoport képviselőjét megtaláljuk közöttük. Legnagyobb létszámban 56 fő a munkások (iparosok és segédmunkások) szerepelnek a táblázatban, míg a második legnagyobb csoportot 25 fővel az értelmiségiek alkották. Az elítéltek között ekkor alacsony volt a parasztság aránya (5 fő), a diákoké (3 fő), a művészeké (1 fő), valamint a katonáké, illetve csendőröké (6 fő), a papoké és novíciusoké (3 fő), illetve a régi arisztokrácia tagjaié is (2 fő). Ez alapján az előző oroszlányi táblázathoz képest a táborban nőtt az értelmiségiek aránya, viszont csökkent a parasztságé, legtöbben pedig továbbra is a munkások voltak.

A büntetési idő tekintetében Oroszlányon továbbra sem voltak életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, nagy többségük 4-6, illetve 2-4 év közötti büntetését töltötte. A legrövidebb időre Bartha Gyulát ítélték el, ő tiltott határátlépésért 1 év 3 hónapot kapott, a leghosszabb büntetést, 13 évet pedig Velkey György kapta szervezkedésért. A büntetett előéletre vonatkozóan azonban az előző táblázattal ellentétben itt erről nincs adat.

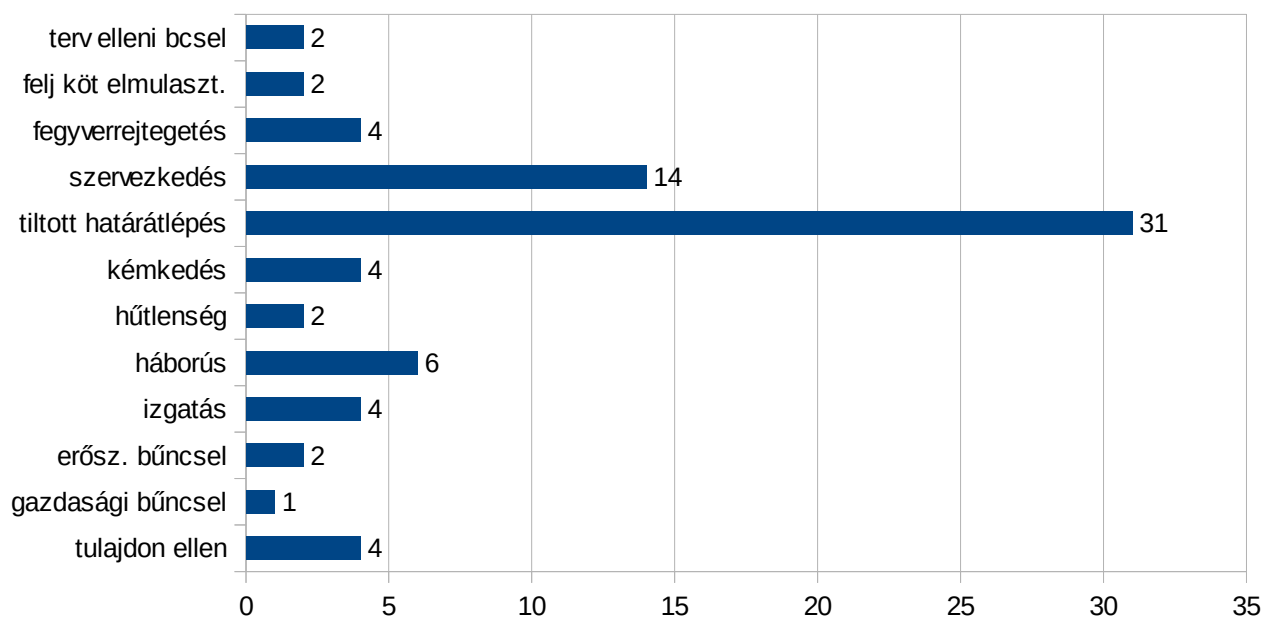
Elítélés időtartama II. (67 fő adatai alapján)

A **büntetés okát** tekintve továbbra is különféle bűncselekményeket találunk. A legtöbb esetben az elítélés okát továbbra is a tiltott határátlépés és az ehhez kapcsolódó bűncselekmények, a szervezkedés, és a fegyverrejtegetés jelentette. Így a legtöbben továbbra is tiltott határátlépésért vagy annak kísérletéért kerültek Oroszlányra. Továbbá itt voltak a Pázmány Géza, Dósa Attila, Fiam István, valamint a Pásthly István és társai perben elítéltek közül is néhányan.

Az elítélés indokául szolgáló elkövetett vagy el sem követett bűncselekmények

(78 fő adatai alapján)

A letartóztatás idejét tekintve - 40 főnél áll rendelkezésre ez az információ - a legtöbb elítélteket 1952-ben (11 fő) és 1951-ben (10 fő) tartóztatták le. De voltak itt olyan elítéltek is, akiket még 1948-ban (2 fő) vagy akit 1954-ben tartóztattak le.

A büntetés letöltésének helyét vizsgálva sok elítélte megfordult Oroszlány mellett még a

jászberényi börtönben 29-en, Márianosztrán 20-an és 15-en pedig a Gyűjtőfogházban, de kerültek ide emberek a megyei börtönökből, valamint Recskről (2 fő), Kistarcsáról (8 fő), Vácról (3 fő) és (6 fő) Csolnokról is. Összesen 32 helyen jártak még az elítéltek mielőtt Oroszlányra kerültek.

A rendelkezésre álló 42 fő adatai alapján a szabadulás idejét tekintve 1953-ban (17 fő) és 1955-ben (14 fő) szabadultak a legtöbben az oroszlányi munkahelyparancsnokságról, a többi évben 1954-ben (8 fő) és 1956-ban (3 fő) kevesebben.

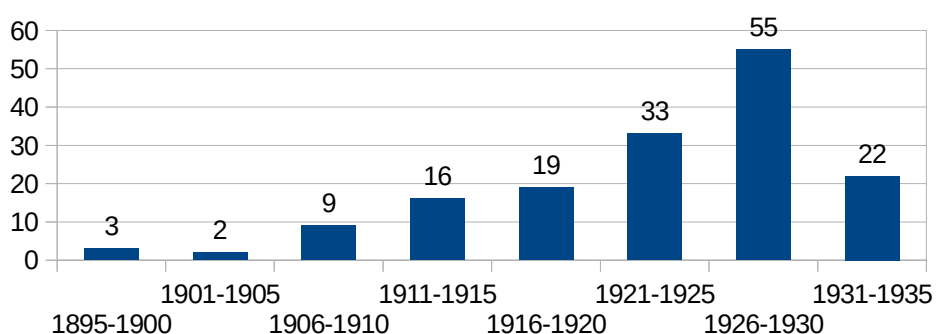
Elítéltek Tatabányán

A tatabányai táborokban nemcsak politikai és köztörvényes elítéltek, hanem bűnözők, valamint Tatabánya Alsón internáltak is voltak. Az elítéltek között először itt is a köztörvényesek voltak többen, majd a politikaiak kerültek túlsúlyba: „*Javaslatot tettek arra, hogy ha az újonnan érkezett elítélteknek nem tudják ugyanazokat a kedvezményeket megadni, mint a régieknek, akkor inkább vigyék őket vissza és olyanokat (vagyis köztörvényeseket MA) hozzanak, akiknek lehet kedvezményeket adni.*”³⁵¹

A tatabányai elítéltekről a szakirodalom és a levéltári források alapján 267 fős névsort állítottam össze, közülük 161 főt lehet azonosítani, születési idejük és anyjuk neve alapján.

Az elítéltek között életkorukat tekintve a legidősebb ember 1899-ben született, míg a legfiatalabb 1935-ben. A legnépesebb csoportot itt is az 1926-1930 és az 1921-1925 között születettek alkották, így Tatabányán is a 35 év alattiak voltak a legtöbben.

Tatabányai elítéltek életkori megoszlása (157 fő adatai alapján)

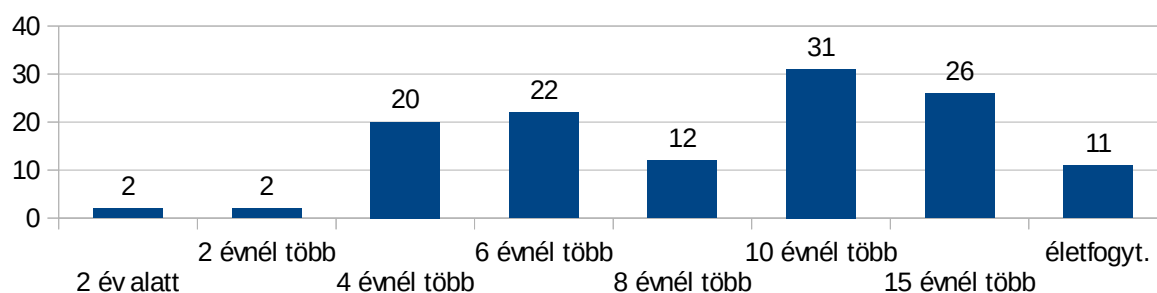
Foglalkozásukat tekintve (139 fő foglalkozása maradt fenn) Tatabányán is minden társadalmi csoport képviselőjét megtaláljuk. Legnagyobb létszámban Csolnokhoz, és Oroszlányhoz hasonlóan itt is a munkások szerepelnek a táblázatban (48 fővel) iparosok és segédmunkások,

³⁵¹ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ö.e. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai.

míg a második legnagyobb csoportot (33 fő) az értelmiségiek alkották. Az elítéltek között itt valamivel magasabb volt a katonák, illetve a csendőrök aránya (19 fő), valamint a papoké és novíciusoké is (13 fő). A parasztság létszáma (11 fő), a diákoké pedig (15 fő) volt.

A **büntetési idő** tekintetében Tatabányán 1 évtől életfogytiglani börtönbüntetésre ítéleteket őriztek, többségben a 4 év feletti büntetésre ítélték voltak. A leggyakoribbak a 15 éves, a 10 éves, valamint a 4, 6, 8 éves ítéletek voltak. A büntetett előéletre és az internáltak internálási idejére vonatkozóan azonban Tatabánya esetében jelenleg nincsen további adat.

Elítélés időtartama (127 fő adatai alapján)

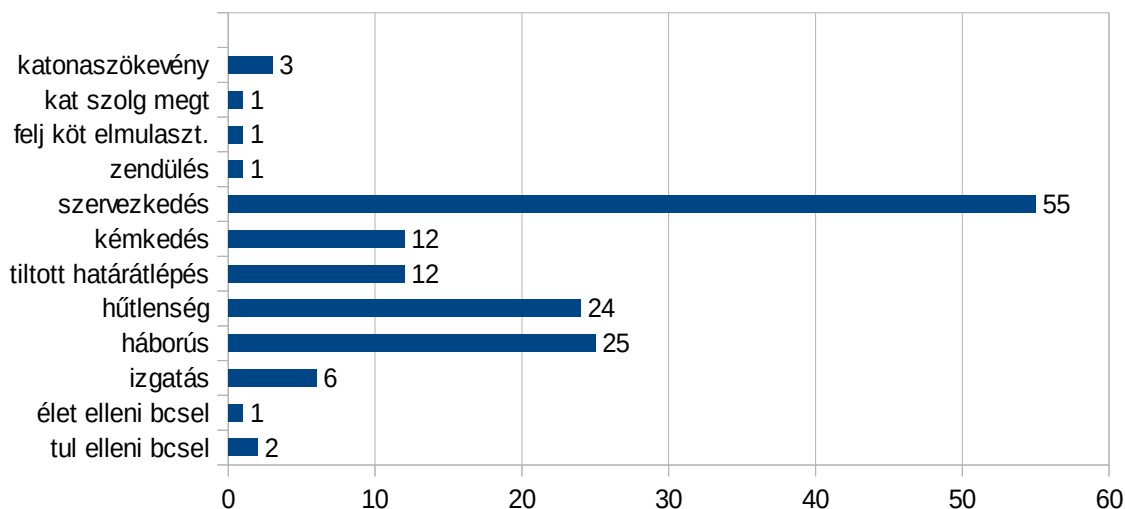

A **büntetés okát** tekintve a tatabányai elítéltek között nagyon kevés volt a bűnözők száma. A legtöbbben szervezkedésért, hűtlenségért és háborús bűntettért kerültek a munkahelyparancsnokságra. Tatabányán volt elítéltként a fehérgárda több tagja, valamint Forbáth László, Andréka Ödön, Annus István, Dósa Attila, a Magyar Közösség, Zana Albert, Koppándy József, Bajomi Mihály, Zavadszky Iván, Csellár Jenő, Pásthy István és Adorján József perében elítéltek.

A tatabányai és csolnoki elítéltek perei között van azonosság, melynek oka, hogy a 267 tatabányai elítélt közül 37-en Csolnokon is töltötték büntetésüket.

Az elítélés indokául szolgáló elkövetett vagy el sem követett bűncselekmények

(144 fő adatai alapján)

A letartóztatás idejét tekintve - 73 tatabányai elítéltnél áll rendelkezésre ez az információ - a legtöbb embert 1950-ben (19 fő), 1951-ben (18 fő) és 1952-ben (17 fő) tartóztatták le. A legkorábban (1 főt) 1945-ben, a legkésőbb pedig (2 főt) 1955-ben.

A büntetés letöltési helyét illetően az elítéltek a tatabányai tábor előtt vagy után gyakran voltak Vácon (54 fő) vagy a Gyűjtőben (37 fő), valamint Csolnokon is (37 fő). A Csolnokra kerülők többségét 1956 nyarán a felülvizsgálatok után szállították Tatabányáról Csolnokra. Emellett (4 fő) Oroszlányon, (2 fő) Kistarcsán, valamint (12 fő) Márianosztrán is töltötték büntetésüket.

A szabadulás idejét tekintve a rendelkezésre álló 55 fő adatai alapján 1953-ban és azt megelőzően senki sem szabadult. A szabadulások száma 1954-től kezdődően fokozatosan nőtt. (1954-ben 4 fő, 1955-ben 11 fő, 1956-ban pedig 23-an mehettek haza Tatabányáról.) A forradalom és szabadságharc leverése után pedig az 55-ből még 14 főnek kellett folytatnia büntetésének letöltését, 3-an pedig disszidáltak.

Azonosságok és különbségek a csolnoki, oroszlányi és tatabányai elítéltek között

A három táborból összesen 1797 fő nevét sikerült eddig összegyűjteni, ebből Csolnokon 569-en, Oroszlányon 961-en, Tatabányán pedig 267-en voltak. Közülük 963 elítélt pontosan azonosítható. Életkorukat tekintve mindhárom táborban a legtöbben az 1926 és 1930 között születettek voltak, ehhez nagyban hozzájárult az, hogy a bányamunkához nélkülözhetetlen volt a jó fizikai állapot.

Foglalkozás tekintetében szintén azonosság volt a táborok között, mivel mindhárom táborban a legtöbben az egyszerű szak és segéd munkások voltak, majd ezt követték az értelmiségiek. Ez alól kivételt csak az 1953-ban Oroszlányon lévő elítéltek jelentettek, akik között a munkások után a parasztság alkotta a második legnépesebb csoportot.

Az elítélés időtartamában azonban jelentős különbség volt a táborok között, mivel Oroszlányra mindvégig a 2-6 év közötti időtartamra elítélteket vitték, Tatabányára főleg a 4 év felettieket, néha egészen életfogytig, míg Csolnokra a 10 év feletti büntetést kaptak kerültek. Így a büntetés időtartama szerint Oroszlány, Tatabánya és Csolnok volt a táborok közötti sorrend. Továbbá Oroszlánnyal kapcsolatban az is fennmaradt, hogy az 1953-ban itt lévők 92%-a először került börtönbe.

A büntetés időtartamával összefüggésben az elítélésük okában is jelentős különbségek mutatkoznak a táborok között. Míg Oroszlányon tiltott határátlépésért, izgatásért és fegyverrejtegetésért elítéltek voltak, addig Tatabányán és Csolnokon főleg szervezkedésért, és hűtlenségért. (valamint Csolnokon még kémkedésért, Tatabányán pedig háborús büntettekért.)

A letartóztatás idejét tekintve a tatabányai elítéltek közül a legtöbb embert 1950-ben, míg a csolnoki és oroszlányi elítéltek közül többségüket 1952-ben tartóztatták le.

Az elítéltek a Komárom-Esztergom megyei munkahelyparancsnokságokon kívül több más büntetés-végrehajtási helyszínen is megfordultak az országban, a csolnoki és az oroszlányi elítéltek Márianosztrán, míg mindhárom táborba gyakran érkeztek a Gyűjtőfogházból. Oroszlányra a legtöbb elítéltet Jászberényből szállítottak, valamint Tatabányára érkeztek még elítéltek Vácról és Csolnokról is.

A szabadulás idejét tekintve 1953-ban a 994 táblázatban szereplő csolnoki és oroszlányi elítéltekből 571 szabadult, Tatabányáról viszont nincsenek külön 1953-as adatok. Az amnesztiát követően pedig a legtöbben az 1956-os felülvizsgálatok idején szabadultak Tatabányáról és Csolnokról.

V.

Az elítéltek mindennapjai Csolnokon, Oroszlányon és Tatabányán**1. Bányamunka, kedvezmények**

Csolnokon a IX-es, XII-es és XIV-es, Tatabányán a X-es, XIII-as és XIV-es, Oroszlányban pedig először a XVII-es, később helyette a XVI-os, valamint a XVIII-as aknán foglalkoztatták az elítélteket. Többségük előtte nem járt bányában, Tatabányán is csak 3-an voltak, akik már korábban is ott dolgoztak, egy bányamérnök és 2 vájár.³⁵²

Az idekerült elítéltek nagy része a bányamunkára a börtönökben jelentkezhetett. A Gyűjtőfogházban való toborzásra az egyik volt csolnoki elítélt így emlékszik vissza: „1954 júniusában a BM egyik főhadnagya megjelent a Gyűjtő fogházban és bányászokat toborzott. A bányamunkával járó kedvezményeket elmagyarázta, melyben az szerepelt, hogy szabadabb mozgás, kereseti lehetőség, család segítése és több kulturális kedvezmény lenne.”³⁵³ Az Oroszlányra került elítélteknek pedig a toborzás során a következő kedvezményeket ígérték: kávéház, sportpálya, könnyebb szabadulási lehetőség, valamint sztahanovista teljesítmény elérése esetén táboron kívüli tartózkodás lehetősége a látogatóval.³⁵⁴

Kezdetben, az 1953-as amnesztiáig, csak a rövid idős elítélteket foglalkoztathatták bányák mellett kialakított munkahelyparancsnokságokon, az életfogytiglanira ítélt politikaiak jelentkezését ekkor még nem fogadták el, az amnesztiát követően azonban már ők is mehettek. A munkahelyparancsnokságokra legtöbbször leponyvázott teherautókon, rabláncra fűzve szállították az embereket, persze ez alól is voltak kivételek. Tóth Ivánt, aki Márianosztráról került Csolnokra, Szobtól Budapestig a menetrend szerint közlekedő személyvonaton egyedül vitték el Csolnokig.³⁵⁵

A börtön után a szénbánya minőségi változást jelentett. Nem voltak zárkába zárva, szabadon mozoghattak a tábor területén belül, az ételmezés és a bánásmód is sokkal emberibb volt.” *A Gyűjtőhöz viszonyítva Csolnok szanatórium volt, lehetett olvasni, beszélgetni, sétálni.*³⁵⁶

A munkakörülmények viszont nehezek voltak, a bányában 35-40 C fok volt, gyakran vízben állva dolgoztak, továbbá néhol a vízbetöréstől, míg máshol a metángáz robbanástól kellett tartani. Azon elítélteket, akik hangot adtak félelmeiknek és ezzel pánikot keltettek, mint

³⁵² Lánzos Zoltán: *Adatok a tatabányai VIII. és XIV. aknák történetéhez*. Tatabánya, 1973. Kézirat.

³⁵³ ÁBTL 3.1.2. M-18442 „Tóth Vince” 133.

³⁵⁴ Az elítéltek ezek be nem tartását emlegették 1952 novemberében. Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26. A Tatabányai Szénbányászati Tröszt Igazgatóságának levele, 1952. november 27.

³⁵⁵ Interjú Tóth Ivánnal, aki börtönbüntetésének egy részét a csolnoki munkahelyparancsnokságon töltötte politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn 2011. december 1.

³⁵⁶ Interjú Zsótér Andrással, aki börtönbüntetésének egy részét a csolnoki munkahelyparancsnokságon töltötte politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn 2012. november 14.

hangulatkeltőket és zúgolódókat Márianosztrára, Balassagyarmatra vagy Budapestre szállították át.³⁵⁷

Azt a szabályt azonban, hogy az elítélteket csak jelentkezés után viszik el bányamunkára nem mindig tartották be. Így kerültek 1952-ben Oroszlányra olyan emberek, akik nem akartak a bányában dolgozni, és az a közvélekedés alakult ki idekerülésük okáról, hogy „a *külmunkahelyek a selejtes embereiktől kívántak megszabadulni*”. Ez fennakadást okozott a munkában és ezért 60 főt el is kellett szállítani. Még az is fokozta a nehézségeket, hogy ezek az elítéltek más külmunkahelyekről jöttek, tehát nem jelentett számukra akkora minőségi változást a bányamunka és az ezzel járó kedvezmények, mint a politikai elítéltek számára. Továbbá az építkezéseknél dolgozó elítéltek könnyebben értek el magasabb százalékos teljesítményt, így ez alapján több napot tudtak beszámítani, így összességében az építkezésen dolgozók hamarabb szabadulhattak a bányában dolgozóknál.³⁵⁸

A frissen érkezettek először oktatást kaptak a bányászatról (ezt Tatabányán Fuchsz István aknász tartotta). Az oktatás folyamatáról az oroszlányi XVIII-as aknára érkezetteknek készített tervek alapján kaphatunk képet. Oroszlányon 1952. július 4-én tervezték meg az elítéltek fogadását és számukra a bányajárást.³⁵⁹

A terv szerint a július 6-án érkező elítélteknek már másnap megkezdték az oktatását, előtte egyenlő arányban elosztották a bányászokat, iparosokat és egyéb szakmunkásokat a csoportok között. Ekkor 350 fő fogadását feltételezték a XVIII-as és a XVII-es aknán is, akikből 20-20 csoportot alakítottak, csoportonként 17-18 fős létszámmal, ebből 6 csoport nappal, 7-7 pedig délután és éjszaka ment bányát járni.

Az elítéltek tájékozódását segítő a bánya fontosabb csomópontjait és a kijáratokat megjelölték és felírták a csapatszámokat, az elhagyott veszélyes vágatokat pedig eltorlaszolták. Az első 3 nap során a bányában napi 8 órában elmagyarázták nekik a szállítás és termelés egyes folyamatait, valamint az üzem felhasználta ezt az alkalmat arra is, hogy a bányában heverő ócska fát és vasat összegyűjtesse velük. Első bányajárására így emlékszik vissza egy volt elítélt: „*A kettétört támfák látása és azok állandó recsegése olyan félelemmel töltött el bennünket, hogy a kísérőnk magyarázatára nem is figyeltünk ... csak arra gondoltam, hogy élve kikerüljek a bányából.*”³⁶⁰

A csoportok civil vezetőinek ezen napok alapján kellett jellemzést készíteniük az egyes emberekről, hogy utána megcsinálhassák a telepítést, és a következő alkalommal mindenki már

³⁵⁷ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 25 éves teológus Tatabánya 1953-1955

³⁵⁸ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

³⁵⁹ Uo.

³⁶⁰ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

a saját munkahelyét ismerhesse meg alaposabban. Ezt másnap egy 8 órás baleset-elhárítási elméleti oktatás követte, majd még egy nap bányajárás következett, vagyis a saját munkahellyel való további ismerkedés, utána ezt még egy nap balesetvédelmi oktatás egészítette ki.³⁶¹ „*A tanfolyam résztvevői közül a legtöbben aludtak ... ismertették a bányalégtől előforduló robbanások hatását, valamint a földalatti tavak és a vízbetörésekből eredő károkat.*”³⁶²

Elkezdtek a gépek mellé is beosztani őket, így a szállítószemélyzet, a gépkezelők és a kapcsolók mellé, valamint gépkezelői oktatást is indítottak, hogy egy hét gyakorlás után átvehessék a civil dolgozóktól a feladatokat. Az átvételt követően az üzem pedig 140 dolgozóját áttelepítette, a legtöbben a XVI-os aknára kerültek.³⁶³

A KÖMI mint fogalom a civil bányászok között is elterjedt, azonban a rövidítés pontos eredetét nem ismerték, s így munkaerőhiány esetén egyszer azt kérték a lőmestertől, hogy „*küldjenek már egy pár kőmives munkavállalót.*”³⁶⁴

A bányában elvégzendő különböző feladatok között a következőképpen tervezték elosztani az elítélteket Oroszlányon 1952-ben: összesen 705 fővel számoltak, akik közül meddő elővájásra 36 fő, szén elővájásra 91 fő, fejtésre 96 fő, omlasztáshoz 22 fő, gátoláshoz 14 fő, fa ellátáshoz 18 fő, fenntartáshoz 129 fő, szállításhoz 142 fő, gépkezelő és kapcsos 30, egyéb munkakörbe pedig 63 főt osztottak be. Ez összesen 641 főt tett ki, és a tervezett 705 főből volt még 10% tartalék létszám is.³⁶⁵

A bányában az elítéltek a civilekhez hasonlóan 3 műszakos rendszerben dolgoztak, úgy osztották be őket, hogy az egy szobában lakók ugyanabban a műszakban dolgozzanak, és arra törekedtek, hogy az egy barakkban lévők is egy műszakba kerüljenek.

Mindennap dolgoztak, szabadnapot sem mindig kaptak. „*Nem volt ötnapos munkahetünk. Hétfévégén is dolgoztunk. De a nyolc órán túl a többi idő szabad volt.*”³⁶⁶ A civil bányászok viszont nem dolgoztak vasárnap, így az elítéltek vasárnaponként a szakszerű irányítás hiányában elsősorban a fenntartási munkákat végezték el. A kommunista vasárnapokon azonban, amikor a civilek is dolgoztak, akkor miután a fenntartást rendbe hozták utána 1/3-os termelést is csináltak.³⁶⁷ Az is előfordult, hogy ilyenkor értelmetlenül pótműszakra rendeltek be

³⁶¹ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

³⁶² OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

³⁶³ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

³⁶⁴ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

³⁶⁵ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

³⁶⁶ Az utolsó magyar gulág (Csolnok) Vasárnapi Újság, 1995. augusztus 13. In: Lakatos Pál: „*Bűnünk*” és bajunk *Trianon*, Miskolc, 1999. 105.

³⁶⁷ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ö.e. Párttaggyűlési jkv. 1954.02.09.

elítélteket, akiknek azonban munkát nem tudtak adni, de legalább a műszakot beírták nekik.³⁶⁸

A bányamunkába az elítéltek fokozatosan tanultak bele és mivel gyakorlatlanok voltak, így kezdetben csökkent az aknák termelése. Továbbá hiányzott a korábbi civil dolgozók egy része is, mivel az elítéltek átvették tőlük a feladataikat. A betanulási időszak után azonban nőtt az aknák teljesítménye, s nemcsak azoké, ahol az elítéltek is dolgoztak a XVIII-asé és a XVII-esé, hanem XVI-osé is, ahová az elítélteket foglalkoztató aknákról a civil munkaerőt áttelepítették. A 3 akna 1952 júniusában 248 vagon szenet termelt naponta, míg novemberben már 415 vagonnal, így az elítéltekkel együtt 67%-al több szenet termeltek, tehát munkáltatásuk gazdasági szempontból nagyon előnyös volt. Mindezt az eredményt annak ellenére érték el, hogy kevés volt a szakképzett vájár, a csille és egyéb szerszámok is hiányoztak.³⁶⁹

Így a korszakban előírt tervek teljesítése mindenhol jól állt, Oroszlányon 1952. október 28-tól november 10-ig az 555 elítélt 7493 tonna szenet bányászott ki, az egy főre eső teljesítmény 44.7 q volt.³⁷⁰ Ezen előírt terveket igyekeztek túl is teljesíteni, így 1955-ben az első negyedéves tervet március 27-re teljesítették, ezért április 1-ig további 8 ezer tonna szén kitermelését vállalták.³⁷¹ Végül a kor elvárásainak megfelelően 105 %-ra teljesítették a tervet 1955-ben.³⁷² „Munkáltató őrünk, pártunk és kormányunk felhívását magukévá teszik és minden igyekezetükkel ezen dolgoznak a műszaki vezetéssel karöltve, hogy iparunk alapanyagát mennél többet, a minőség megjavításával küldjenek felszínre.”³⁷³

Csolnokon is meghaladták az előírt tervszámokat, 1956 január, február és március hónapban is legtöbbször 100% felett termeltek.

Akna	Január	Február	Március
IX-es	102,8 %	110,6%	101,9%
XII-es	105,86%	88,19%	102,4%
XIV-es	102,2%	98,1%	102,6%

Az elítélteknek munkaidejük megkezdését a táborban lévő hangosbemondó hirdette, ami minden szobába be volt vezetve, s ezen keresztül parancsoltak a műszak megkezdése előtt sorakozót. Ezt követően a körletiroda előtt sorakoztak fel, s innen indultak együtt a kasig. A bányamunka elkezdése előtt a csikos rabruhából bányászruhába öltöztek át és fejükre

³⁶⁸ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ö.e. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953.11.28.

³⁶⁹ Az oroszlányi XVIII-as aknában az 1952 júliusában odaérkezett elítéltek összüzemi munkateljesítménye augusztusban 0.95 tonna/műszak volt, míg a szabad munkavállalóké 1.74 tonna/műszak. A KÖMI dolgozók viszont 11.477 műszakot, a szabadok pedig 4.729 műszakot teljesítettek. Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26. A Tatabányai Szénbányászati Tröszt Igazgatóságának levele, 1952. november 27.

³⁷⁰ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

³⁷¹ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban* 97.

³⁷² BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.

³⁷³ MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ö.e.

bányászokba tettek, így szálltak le a föld mélyébe.

Csolnokon: *„Délben 12 órakor a tábor kijárata előtt katonás rendben sorakozunk. Oldalamon a vadásztáska, melyben uzsonnámat viszem és egy kulacs friss víz. Leadjuk kartonlapjainkat, melyen nevünk van feltüntetve, két ór végigmotozza a ruhánkat, belenéz a táskánkba, hogy nem viszünk-e le „feketelevelet” a bányába.”*³⁷⁴ *„A rabbányászok háromnegyed órával munkakezdés előtt érnek a felvonóhoz. Megkapják elektromos lámpáikat, s aztán kettes sorokban várnak a leszállásra. A felvonó egyszerre 16 embert szállít le és másik 16-ot hoz fel a mélyből. Az akna háromszáztizenhét méter mély.”*³⁷⁵

Tatabányán: *„A rabok a korábban épített lépcsőn jutottak el a kapuig, ahonnan már szögesdrót nélküli folyosó vezetett a leszálló kashoz. A kapun áthaladó bányászok ezek után már csak abban különböztek szabad társaiktól, hogy a raboknak számuk, a szabad bányászoknak nevük volt a bányában.”*³⁷⁶

Az örök a bányában arra figyeltek, hogy ne menjenek át a rabok egymáshoz egyik vágatból a másikba és, hogy a civilek ne adjanak át nekik leveleket. Továbbá az örök gyakran a termelési, műszaki kérdésekbe is beleszóltak, s utasításait a rabok félelemből végre is hajtották. Emellett kétszer - mielőtt az elítéltek elindultak a föld felszínére és amikor megérkeztek - létszámmellenőrzést tartottak, nehogy valaki a bányában maradván megszökjön.³⁷⁷

A munkafegyelemre nemcsak az elítéltek, hanem a civil bányászok esetében is ügyeltek, és kérték, hogy jelentsék két olyan munkafegyelem lazító nevét, *„akiknek eltávolítása bírói ítélet alapján feltétlenül kívánatos és példamutató.”*³⁷⁸ Oroszlányon továbbá a munkafegyelem megszilárdítása érdekében a volt párttagokból baloldali blokkot alakítottak: *„akik azonnal kipellengérezik és kiközösítik maguk közül a munkafegyelem bontókat.”*³⁷⁹

A munkáltatásnál az elítéltek segítségét is igénybe vették, így Oroszlányon Schmidt János, (akit terv elleni csalás miatt ítélték el 12 évre), a tábor írnokaként dolgozott: *„nem éppen népszerű munkát fejt ki, sok esetben sem éjjel sem nappal nem alszik, többi elítélt társát a munkára serkenti, sok esetben ő akadályozza meg, hogy az elítéltek a műszakról lemaradjanak.”*³⁸⁰

Az elítéltek közül azonban nem mindenki akart dolgozni, a csolnoki bányában a rabok közül többeket a civil vajúrok beszéltek rá a munkavégzésre, mint a következő példa is mutatja:

³⁷⁴ Ispánki Béla: *Az évszázad pere*, Lämpás Kiadó, Abaliget, 1995. 423.

³⁷⁵ Uo. 426.

³⁷⁶ <http://www.petrassy.hu/?p=553> Megtekintés ideje: 2013.május 11.

³⁷⁷ Interjú Petrusz Tiborral. Készítette: Bank Barbara. 2010. március 20.

³⁷⁸ MNL OL XXIX F 107 j 116 doboz.

³⁷⁹ Az azonban nem derül ki, hogy az elítéltekből vagy a civil bányászokból alakult a blokk. Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

³⁸⁰ MNL K-EML XXV. 10h. 1. Komárom -Esztergom megyei Főügyészségi elnöki iratok EL. 16. A 1953. Feltételes szabadságra bocsátás iránti kérvények. Oroszlány. 73.

„Sokan nem akartak dolgozni, mert értelmetlennek tartották az engedelmességet. Úgy mondták, ha dolgozunk is rabok maradunk. Akik hozzám tartoztak... azokkal megértettem, hogy valamennyit termelnünk kell; nekem családom van.”³⁸¹ Ugyanakkor a technikailag képzett rabok szakértelmüket felhasználva plusz pihenőket is csináltak maguknak a bányában, beverték egy sínszeget a kapcsolóba, ami áramkimaradást okozott.³⁸² Közös sorsukat a Tatabányán rabbányászként dolgozó Kecskési Tollas Tibor a következőképpen fogalmazta meg versében: „Majszolva sovány kenyерüket,
Szabad bányászok és a rab,
Közös nyomor tüzénél ülnek.”³⁸³

Több helyen is gondot okozott az aknák egymástól való távolsága, ami az elítéltek munkáltatásának biztonságát veszélyeztette. Csolnokon ezt földalatti járatokkal oldották meg, így a IX-es aknáról át lehetett menni a XII-esre és a XIV-esre is. Oroszlányon viszont kezdetben föld alatti összeköttetés híján fakaruszokkal szállították az elítélteket a táborból a XVII-es aknára. A szállításnál 2-3 órás késések fordultak elő, amíg a civilek és elítéltek együtt várakoztak, s ez a biztonságot is veszélyeztette. A probléma megoldására javasolták, hogy készítsenek egy külön elítélt melegedő helyet. Az átszállítás közben azonban egy szökés is történt, ezután szüntették meg az elítéltek buszokkal való átszállítását, és itt is megoldották az aknák föld alatti összekötését.³⁸⁴

A bányamunkával a civil vajúrok 1600-1700 Ft-ot, míg az elítéltek 1200 Ft-ot kerestek. Ebből levontak 30%-ot rabtartásért, 16%-ot ruházkodásra, 2%-ot kereseti adóként, 1,5%-ot biztosításra, napi 18 Ft-ot az étkezésre, havonta 22 Ft-ot mosásra, valamint a nem házas elítéltektől további 4%-ot nőtlenségi adóként.³⁸⁵ Békekölcsönt viszont nem kellett jegyezniük. A levonások után megmaradt bérüket hazaküldhették családjuknak vagy spájzolhattak maguknak. Oroszlányon az egyik rab átlagban 900 Ft-ot keresett, ebből 200 Ft-ot hazaküldhetett, 60-100 Ft-ért pedig spájzolt.³⁸⁶

Nem minden elítélt a bányában dolgozott, hanem a szénrakodón, az építkezéseken, valamint a táborban is. Azok az elítéltek dolgoztak ezeken a helyeken, akiket az orvos bányamunkára alkalmatlannak nyilvánított, és ennek ellenére nem lettek a börtönökbe visszaküldve. Ők végezhatték az örök lakásaiban és a munkahelyparancsnokság épületeiben a beltéri munkákat.

³⁸¹ „Bányagödör” koszorúkkal –Csolnokon, Komárom-Esztergom megyei Hírlap, 1997. november 1. 2.

³⁸² Moldova György: *A dorogi tenger*; In: Áryék az égen, Urbis Könyvkiadó, Budapest, 2007. 24.

³⁸³ Tollas Tibor: Találkozás. In: *Tollas Tibor válogatott versei*. szerk: Szokolczay Lajos, Magyar Napló, Budapest, 2011. 70.

³⁸⁴ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26. ill. Grácia István: *1952-1956 KÖMI táborok és az októberi események Oroszlányban*. kézirat, 10.

³⁸⁵ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 5. doboz, Prisons, Labor camps.

³⁸⁶ Spájzol: élelmiszert és tisztálkodószereket vásárolhatott magának a munkahelyparancsnokság területén belül.

Csolnokon ez a létszám az elítéltek kevesebb mint 10%-át jelentette, akik a KÖMI 401-es vállalat építkezésénél dolgoztak. Létszámuk az 1956. áprilisi, májusi adatok szerint 83, illetve a 84 fő volt.³⁸⁷

Oroszlányon pedig részt vettek az elítéltek a Fürst Sándor úti munkásszállás felépítésében, valamint a Petőfi Sándor úti és a Hunyadi utcai lakóházakon is dolgoztak. *„Az elítéltek az építkezés teljes vertikumában részt vállaltak, az általuk végzett munkák közül különösen fontos tevékenységnek számított a kézi erővel történő anyagmozgatás-szállítás, víz-csatornaépítés, tereprendezés.”*³⁸⁸

A bányában és az építkezéseken dolgozók mellett sokan dolgoztak a külszínen és tábori kisegítőként is. Oroszlányon 1952 novemberében az 555 elítéltből 454 fő volt a földalatti létszám, 20-an külszíni munkákat végeztek és 81-en pedig a táborban dolgoztak.³⁸⁹ A táborbeli munkát az oroszlányi XVII-es aknán külön kérték is, hogy a műhelyekben és az irodában a bérelszámolásnál is elítélteket alkalmazhassanak. Ezen kívül Oroszlányon a tábori borbély, cipész és szabóműhelyben is többen dolgoztak.

Az elítélteket a munkavégzésre kedvezmények adásával levélírási lehetőséggel, beszélő biztosításával motiválták, amiket kizárólag a parancsnokság adhatott nekik. A legnépszerűbb kedvezmény a napelengedés rendszere volt, ami azt jelentette, hogy havi 100% feletti teljesítmény esetén 2%-onként egy-egy napot elengedtek a büntetésből.³⁹⁰ Ehhez állandó teljesítménykönyveket vezettek, amibe havonta beírták az elítéltek teljesítményét. Néhány példa: Oroszlányból Szilárd Béla 44 nap, Németh Imre pedig 36 nap beszámításával szabadulhatott hamarabb.³⁹¹ Horváth Géza fertőendrédi plébános pedig 5 éves büntetéséből 9 hónapot dolgozott le. Egy elítélt így emlékszik vissza: *„Én sem a pénzért dolgoztam, hanem azért, hogy jó százalékot tudjak elérni és minél hamarabb szabaduljak.”*³⁹²

Volt egy másik tervezet is a munka ösztönzésére. Eszerint a 110% felett teljesítők kaptak csak jutalmat, viszont ekkor a folyamatos túlteljesítés havonta 10 nappal előbbre hozta a szabadulás időpontját. Így 150% feletti teljesítmény esetén a büntetési időt felét is le lehetett dolgozni. Továbbá gyakrabban jöhettek a látogatók, a beszélő ideje is 15 perc helyett 25-30 perc lehetett, valamint ételt is hozhattak. Aki ezt elérte többször kaphatott levelet is, de az évente 2-szer engedélyezett 32 soros levélírási nem változott. Keresetéből 80 Ft-ot spájzolhatott, míg a

³⁸⁷ MNL OL M-KS 276.f. 96.cs. 73.ő. e. Jelentés a polgári, katonai és hatósági letartóztatottak létszámáról.

³⁸⁸ Grácia István: *1952-1956 KÖMI táborok és az október események Oroszlányban.* kézirat, 7.

³⁸⁹ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

³⁹⁰ Lőrincz József: *A sztálini büntetőpolitika és konzekvenciái a hazai büntető igazságszolgáltatásban,* 78.

³⁹¹ MNL K-EML XXV. 10h. 1. Komárom -Esztergom megyei Főügyészségi elnöki iratok EL. 16. A 1953. Feltételes szabadságra bocsátás iránti kérvények. Oroszlány. 151.

³⁹² OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 21 éves menekült 1953-1954.

többiek csak 50 Ft-ot.³⁹³ Az elítéltek között ezért mozgalmat akartak indítani 1954 februárjában „Termelj többet, előbb szabadulsz” elnevezéssel. Ugyanakkor rossz hangulatot keltett az elítéltek között amikor Tatabányán 1955-ben szigorítások voltak a kedvezményeket illetően vagy hibák voltak a százalékos kedvezmények megadásánál.³⁹⁴

Oroszlányon pedig azt is meghatározták, hogy az egyes %-os teljesítménykategóriákba a dolgozók és elítéltek hány százalékát lehetett besorolni. 130% felett az elítéltek 5%-át, 80% alá szintén 5%-ot, a legnagyobb csoportot 59%-ukat pedig 100-110% közé sorolták be.³⁹⁵

Az elítélteknek azonban nemcsak kedvezményeket adtak, hanem büntettek is, azokat, akik nem teljesítették az előírt százalékot. Oroszlányon például visszaküldték őket a bányába még egy műszakra.³⁹⁶

2. Balesetek, orvosi ellátás

A bányamunka nem volt veszélytelen, gyakran történtek balesetek, melyek néha halálos kimenetelűek voltak. Ezekben nem csak a civilek, hanem az elítéltek is gyakran megsérültek. Megelőzésükre az oroszlányi kultúrteremben rajzos plakátok hívták fel az elítéltek figyelmét, valamint itt minden újonnan érkezettnek végig kellett hallgatnia a 4-5 előadásból álló elsősegély tanfolyamot és az ott elhangzottakból utána vizsgát kellett tennie.³⁹⁷

A mégis balesetet szenvedett elítélteket először társaik, főleg a közöttük lévő orvosok látták el, majd ezt követően a táborba rendszeresen járó orvosok, végül, ha súlyos volt az eset, akkor vagy a tatabányai kórházba vagy a Mosonyi út rabkórházba szállították be őket.

Így történt ez Csolnokon is, ahol az elítélteket legelőször a köztük lévő orvosok dr. Hoyos János és dr. Tarjáni Jenő látták el. Emellett a munkatábornak volt orvosi ügyelete is, amit nem az üzemorvos, hanem egy Miskolczi nevű SZTK orvos látott el Csolnokról.³⁹⁸ Emellett fogorvos is bejárt a táborba. Az orvosi vizsgálatokon túl az elítéltek védőoltásokat is kaptak, és néhány havonta egészségügyi jelentést is küldtek a táborból.³⁹⁹

Oroszlányon dr. Nem/z/ere Ferenc oroszlányi bányauzemi orvos végezte az orvosi ellátást,⁴⁰⁰ az elítéltek között lévő orvosok⁴⁰¹ pedig az ambuláns ellátást.⁴⁰² A táborban

³⁹³ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 70.

³⁹⁴ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ő.e. Párttaggyűlési jkv. 1955.07.27.

³⁹⁵ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 71.

³⁹⁶ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

³⁹⁷ Uo.

³⁹⁸ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. Kiss Endre BEM jogtanácsos levele Lengyel András trösztigazgatóhoz, 1953. április 27.

³⁹⁹ BVOP Irattár 1956-os iktatókönyv 10 F.

⁴⁰⁰ A baleseti kezelő és rendelő műszereit lásd a mellékletben.

⁴⁰¹ dr. Bartha Gyula, dr. Szotyori Lajos, dr. Fehér István, dr. Balogh György, dr. Bokor Károly és dr. Dobszay Pál, valamint dr. Pásztor László gyógyszerész

⁴⁰² A tábor utolsó orvosa valutacsempészésért került Oroszlányra, fél év után beadott kegyelmi kérvényét úgy

kezdetben nem volt fogorvosi felszerelés, így a fogorvos nem tudta kezelni az embereket, ez a helyzet később megoldódott és az elítéltek fogorvosi kezelést is kaphattak. A foghúzást ingyenesen végezték, de a többi kezelésért fizetni kellett. A rendelési idő délután 12-15 óra között volt, de bármikor megvizsgálták a betegeket.

Mivel az orvosok emberségesek voltak és aki kérte, azt kiírták fekvőbetegnek, ezért 1952 szeptemberében egy főtörzsőrmestert tettek meg az orvosi rendelő vezetőjének, s csak az mehetett be az orvosokhoz, akit ő betegnek nyilvánított és beengedett. Az orvosi ellátásra egy volt rab így emlékszik vissza: „*A táborban 4 raborvos és egy gyógyszerész dolgozott a rendelőben.*”⁴⁰³ A betegek létszámát illetően 1952 októberében összesen 111-en betegedtek meg, így átlagosan napi 16 főt kellett ellátni.⁴⁰⁴

A súlyosabb sérülteket Oroszlányból is a tatabányai kórházba szállították, majd innen a budapesti rabkórházba. A már gyógyulófélben lévő, de munkára még nem fogható rabokat pedig a győri megyei börtön gyengélkedőjére szállították.⁴⁰⁵ Azok, akiknek gyógyszert írtak fel minden nap a barakk szobáiban lévő gyógyszerfelelőstől kérhették el azt.

Az orvosi rendelő mellett Oroszlányban rabkórház felállítását is tervezték, mivel sok volt a baleset. A rabkórház nemcsak az oroszlányi, hanem a tatabányai 2 KÖMI tábor elítélteit is ellátta volna. Az épület már megvolt, és a felszerelés egy része vagyis a fogászati eszközök, röntgen, rövidhullámú besugárzó készülék rendelkezésre álltak, de a sebészeti felszerelés⁴⁰⁶ még hiányzott. A kórház üzemeltetését a táborban dolgozó elítélt orvosok segítségével képzelték el.

A kórház betegszobáját 25 főre tervezték, így 25 db fehér ágyat és szekrényt, valamint 50 garnitúra ruhát akartak beszerezni. A fogyóeszközök így a kötszerek és műszerek beszerzésének módjáról azonban még nem volt megállapodás.⁴⁰⁷ A tábor részére a gyógyszereket az Oroszlány Ó-faluban működő magánjellegű gyógyszertárból hozták.⁴⁰⁸

A táborban 1955-re megoldódott a kórház kérdése és rendelkezésre álltak a higiénia szempontjából fontos berendezések, így már csak a legsúlyosabb eseteket kellett a budapesti rabkórházba szállítani.⁴⁰⁹ Így nem meglepő, hogy az oroszlányi egészségügyi helyzetet jónak és

fogadták el, hogy a büntetéséből hátralevő időben Oroszlányon praktizál. Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 77.

⁴⁰³OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

⁴⁰⁴ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

⁴⁰⁵ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

⁴⁰⁶ Részletesebben lásd a mellékletekben.

⁴⁰⁷ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

⁴⁰⁸ Grácia István: *1952-1956 KÖMI táborok és az október események Oroszlányban*. 8.

⁴⁰⁹Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 78 ill. 99.

megfelelőnek ítélték.⁴¹⁰

Tatabányán pedig az elítéltek között lévő orvosok és szigorló orvostanhallgatók látták el az orvosi ügyeletet a XIV-es akna elsősegélyhelyén, mivel a városban volt kórház.⁴¹¹

A balesetek tekintetében a legtöbb adat az oroszlányi bányákban történt balesetekről maradt fenn, melyek többsége halálos kimenetelű volt. Tatabányáról és Csolnokról kevesebb konkrét eset adatai állnak rendelkezésre, azonban Csolnokon ismerjük a bánya baleseti statisztikáját. Itt a balesetek aránya az 1954-ben mért 21,1%-ról, 1955-ben 26,8%-ra, majd 1956 áprilisában pedig 38%-ra ugrott fel.⁴¹²

A balesetet szenvedett elítéltekkel a tröszt tisztességesen viselkedett, kifizette egy elítélt temetési költségét, egy másiknak pedig az SZTK járulékát.⁴¹³ Ugyanakkor a korszak sajtójában nem ez kapott helyet. Így az 1953. április 30-ai balesettel kapcsolatosan az emberi sorsok helyett a termelőkieséssel foglalkoztak a lapokban, amit az ország többi szénmedencéje együttesen pótol. Továbbá mivel minden mögött politikai szándékot tétéleztek fel, így a politikai rendőrség is vizsgálódott az ügyben, szabotázsakciót sejtve a háttérben.⁴¹⁴

Bányabalesetek

Elítélt neve	Baleset ideje	Baleset helye	Oka	Következménye
Magyar József	1955	Csolnok	ráomlott az ácsolat	meghalt
Mészáros József	1955	Csolnok	csillesor halálra zúzta	meghalt
16 fő		Csolnok	szénmonoxid mérgezés	meggyógyultak
1 fő	1953	Oroszlány	ráomlott az ácsolat	meghalt
40 fő	1952. augusztus	Oroszlány	kisebb balesetek	meggyógyultak
2 fő	1952. augusztus	Oroszlány		meghaltak
1 fő	1953	Oroszlány	csillék agyonnyomták	meghalt
1 fő	1953	Oroszlány	áramütés	meghalt
1 fő	1953	Oroszlány	oxigénmentes	meghalt

⁴¹⁰ BVOP Irattár Jegyzőkönyv az oroszlányi munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 29.

⁴¹¹ Lánzos Zoltán: *Adatok a tatabányai VIII-as és XIV-es aknák történetéhez*. o.n.

⁴¹² MNL OL XXIX F 102 a 9. d.

⁴¹³ MNL OL XXIX F 107 e. 29.d

⁴¹⁴ Csics Gyula: Bányaszerencsétlenségek a tatabányai szénmedencében. In: *Levéltár és helytörténet*, A Komáromi Levéltáros Szakmai nap előadásai 1994-2004. MNL K EML Esztergom, 2005. 154-157. Arról, hogy ennek a balesetnek elítéltek is áldozatai lettek volna nem találtam forrást.

			vágatban megfulladt	
9 fő	1954. december	Oroszlány	kórházba kerültek	meggyógyultak
1 fő	1955	Oroszlány	megfulladt	meghalt
1 fő	1955	Oroszlány	kaparószalag okozta sérülések	meghalt
Mizsei István		Oroszlány XVII-es akna		meghalt
Dérvarics Ferenc		Oroszlány XVIII-as akna	széndarab pattant a szemébe	félig megvakult
5 fő	1956. április 2.	Oroszlány XVIII-as akna	vízbetörés	meghaltak
Kádár Jenő	1953. április 6.	Tatabánya	elütötte egy csille	kitörték a fogai

3. Mindennapi élet: ételmezés, tisztálkodás, ruházat

A bányatáborokban igyekeztek az '50-es évek lehetőségeihez képest étellel ellátni az elítélteket, itt nem volt cél a szándékos éheztetés mint Recsken, mert fontosabb volt a kitermelt szén mennyisége. Tisztában voltak azzal, hogy a nehéz fizikai munkához biztosítaniuk kell a megfelelő kalóriát. Így az étkezések tekintetében főleg a Gyűjtőfogház után⁴¹⁵ mindenki pozitív minőségi és mennyiségi változást tapasztalt. Egy elítélt így nyilatkozott: „*a reggeli tejeskávé, szalonna, lekvár volt. Hetenként négyszer kaptak húst, különféle sülteket, tésztát. Terített asztalnál ettek porcelán tányérból.*”⁴¹⁶

Az ételmezésért Csolnokon az Észak-dunántúli Üzemélelmezési Vállalat felelt.⁴¹⁷ De a rabok magukra főztek, s a rabszakácsok között találjuk a Gellért szálló volt hidegszakácsát, Porffy Gyulát/Andrást is. Az elítéltek naponta háromszor kaptak ételmet, reggel 7-8 között volt a reggeli, 12 és 13 óra között az ebéd és 18 óra után pedig a vacsora. A bányába szendvicset vihettek magukkal, de azt néha a rabok helyett a bányapatkányok ették meg a felakasztott kabát zsebéből.⁴¹⁸

Mindezek ellenére merült fel panasz az elítéltek részéről az ételmezéssel kapcsolatban, sem a mennyiséget, sem a minőséget nem tartották kielégítőnek. A parancsnokság is több vizsgálatot

⁴¹⁵ Elég a Gyűjtőfogházban lezajlott káposztacsatára gondolni.

⁴¹⁶ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 5. doboz, Prisons, Labor camps.

⁴¹⁷ Az elítéltek létszámát azonban csak a parancsnok vagy a parancsnokhelyettes jelenthette le, csak ők tudhatták pontosan mennyien vannak a táborban MNL OL XXIX-F-102-n 1.doboz, Ellenőrzési ügyek

⁴¹⁸ Interjú Petrusz Tiborral. Készítette: Bank Barbara. 2010. március 20.

rendelt el ezzel kapcsolatban.⁴¹⁹

Továbbá meg kellett felelniük a központi előírásoknak is, 1955 júliusában csökkentették a fejenkénti nyersanyag forintnormáját, az eddigi 16,11 Ft-ról 14,11 Ft-ra. Mindezt a konyhában úgy kellett megoldani, hogy nem csökkenhetett az ételek kalóriaértéke, amit csak gyengébb minőségű élelmiszerek adásával lehetett kivitelezni. Így az elítéltek ezentúl sertéshús helyett lóhúst, esetleg marhahúst, rizs helyett burizst⁴²⁰, liszt helyett pedig barna lisztet kaptak és a napi kenyéradagot 60 dkg barna kenyérben maximálták.⁴²¹ Valamint kísérletek után is vittek oda ún. robbantott malacokat, amiknek a húsa péppé volt zúzva, így nem kellett rágni.⁴²²

A Dorogi Szénbányászati Tröszt képviselői a forintnorma csökkentése után vizsgálatot tartottak a csolnoki KÖMI táborban, hogy betartják-e a csökkentett nyersanyagnormát és ez nem eredményez-e minőségbeli romlást. Megállapították, hogy az új csökkentett normát betartják és az ételek kalóriatartalma is megfelel az előírtnak. De a rántáshoz használt barna liszt erősen lerontja az ételek minőségét, ezért levélben kérték a Szénbányászati Minisztériumtól, hogy a rántáshoz fehér lisztet használhassanak, ami havi 5-6 mázsa lenne. Ezt a kérést azzal támasztották alá, hogy a KÖMI dolgozók munkateljesítményét fokozná és megszűnne az anyagnorma miatti teljesítmény lanyhulás is.⁴²³

Az ellenőrzés során az étkezőül is szolgáló kultúrterem állapotát jónak ítélték meg, azonban a konyhával és az ételmezési raktárhelyiségekkel már nem voltak elégedettek, több hiányosságot említenek, például a konyha nem volt felszerelve megfelelő katlanokkal, és sem a konyha, sem a mellékhelyiségek nem feleltek meg a higiéniának még 1956 tavaszán sem.⁴²⁴

Az ételmezési helyzetet Oroszlányon is jónak és megfelelőnek ítélték meg. *„Az ellátás jó volt csak kevés. Az örök is ugyanarról a konyháról étkeztek mint mi, de az örök az őrszobán, mi a 8/4-es barakkban.”*⁴²⁵ *Reggelire ½ liter mézédés feketekávét kaptunk és napi 80 dkg fehér kenyeret... A reggelivel adták ki a tízórait is, 10 dkg szalonnát vagy 10 dkg ementáli sajtot vagy 10 dkg minőségi felvágottat vagy 5 dkg vajat. Ezek kiosztását naponként változtatták. Az ebéd ½ liter leves /gulyás, hús, karfiol, bab, zöldborsó stb./ ½ liter főzelék és hozzá 10 dkg főtt vagy sült hús volt. (A hús gyakran lóhúst jelentett. M A)... A gyümölcsök érésekor hetenként kétszer-háromszor cseresznyét, almát vagy őszibarackot is adtak.... Az ételekre senki sem*

⁴¹⁹ BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.

⁴²⁰ Hántolt búza, ami a rizs helyettesítésére szolgált.

⁴²¹ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. A Szénbányászati Minisztérium levele a Dorogi Szénbányászati Trösztnek, 1955. június 28.

⁴²² Interjú Felkay Ervinnel és Kuster Andrással akik börtönbüntetésük egy részét a csolnoki munkahelyparancsnokságon töltötték politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn 2011. november 28.

⁴²³ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. A Dorogi Szénbányászati Tröszt levele a Szénbányászati Minisztériumnak, 1955. július 23.

⁴²⁴ BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.

⁴²⁵ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

*panaszkodott, senki sem kért csomagot hozzátartozóitól.” A tábor malacokat vásárolt, hogy feletessék velük a moslékot.”*⁴²⁶

A táborban kapott élelmezést, aki akarta, és volt rá pénze spájzolásal egészíthette ki, melynek során szalonnát, lekvárt, kekszet, gyümölcsöt, befőttet, cukrot, tisztasági felszerelést (fogkrémet, fogkefét, szappant, cipőkrémet, levélpapírt és cigarettát vehetett.⁴²⁷

Itt is volt külön étkező, amit azonban nem tudtak teljes használatba venni és ezért mindenki a barakkban étkezett, mert hiányoztak a padok és az asztalok. Ezek elkészítését a táboron belül akarták megoldani. A konyha felszerelése azonban itt sem felelt meg az előírásoknak, hiányzott egy nagy bojler, egy jégsekrény, és egy univerzális konyhagép is, ami által elítéltek szabadulhattak volna fel a konyhai munkák alól. A tábor konyháját a tröszt, a Bánya és Energiaügyi Minisztérium, a Belügyminisztérium, a Belkereskedelmi Minisztérium, az Élelmezési Központ, a tisztifőorvos, valamint az üzemi orvos ellenőrizte.⁴²⁸

Tisztálkodási lehetőségük - a börtönökkel ellentétben - naponta volt az elítélteknek, mivel a bányából feljőve mindenki nyakig szénporos volt. Ehhez Csolnokon havonta egy negyed kiló szappant is kaptak. A zuhanyzás után ismét mindenki visszavette csíkos rabruháját és ebben ment vissza a barakkokhoz. Emellett ami nagy szó volt a korban, a raboknak lehetett saját gilette pengéjük, amivel mindenki maga borotválkozhatott.⁴²⁹ Ugyanakkor az 1956-os átvételi jegyzőkönyv hiányosságként említi meg azt, hogy az elítéltek fürdési lehetősége nem volt 100%-ban biztosítva, de a probléma azóta megoldódott.⁴³⁰ Problémát jelentett az is, hogy a közel ezer elítéltnak csak 6 zuhany állt rendelkezésére, így a műszak utáni fürdés órákig elhúzódott.⁴³¹

Oroszlányon a szobákban és a körleten belül egyaránt hiányolták a tisztaságot, aminek elsődleges oka az volt, hogy hiányoztak a szenesládák, vödrök, seprű, rongyok, tisztítószeresek, valamint, hogy az esőzések miatt nagy volt a sár a táborban. Ezt tovább nehezítette, hogy a csövekből nyomás hiányában nem folyt a víz, így az elítéltek nem tudtak mosakodni, valamint a ruháikat sem mosták. Így a nyáron és ősszel fellépő körülbelül 5 hétig tartó vízhiány bőrmegbetegedésekhez is vezetett.⁴³² Valamint további nehézséget jelentetett, hogy kezdetben az elítéltek nem tudtak szappant és fogkrémet vásárolni.

Az elítélteknek Csolnokon három fajta KÖMI ruhájuk és köpenyük volt időjárástól függően,

⁴²⁶ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

⁴²⁷ Uo.

⁴²⁸ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*. 76.

⁴²⁹ Interjú Petrusz Tiborral .Készítette: Bank Barbara. 2010. március 20.

⁴³⁰ BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.

⁴³¹ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 5. doboz, Prisons, Labor camps.

⁴³² Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

valamint a vállalat által adott munkaruhájuk.⁴³³ Az elítéltek a KÖMI utasítására a táborokban a KÖMI által adott ruhában voltak, ami egy volt elítélt elmondása alapján két öltözet kék-fehér csíkos rabruhából, hozzávaló sapkából, 2 szürke ingből és alsónadrágból, 2 zsebkendőből, 2 kapcából, 1 pár bakancsból és 1 pár gumicsizmából állt. Míg a bányában a bánya által biztosított bányászruhában voltak, valamint mindenki kapott egy bányászsisakot és egy kulacsot is, amiben vizet vihetett le a bányába magának.⁴³⁴

Az elítéltek maguk mosták a ruháikat, Csolnokon ezzel 4-en foglalkoztak. A legtöbb probléma a gumicsizmákkal volt, amik hamar tönkrementek, így az elítéltek sokszor a vízben álltak, ezért sokan megbetegedtek. Elterjedt a lábgomba, így külön dermatológus szakorvost hívtak ki, akivel az elítéltek feketeleveleket küldtek ki a táborból.⁴³⁵

A ruházat Oroszlányon is hasonló volt: „*Mindenki kincstári ruhában dolgozott, csíkosban, barna R betűsben vagy bányászruhában ráfestett R betűvel.*”⁴³⁶ Kezdetben nem volt elég lepedő, pokróc, váltófehérnemű és ruházat sem, valamint a ruhák kimosásával probléma volt, mert az elítélteknek kellett kimosniuk a ruháikat. Ezért később központi gépi mosodát akartak felállítani. Hogy az elítéltek ne betegedjenek meg az ellen úgy próbáltak védekezni, hogy a huzatban dolgozó elítélteknek dupla ruházatot, a szénrakodón dolgozóknak pedig kesztyűt akartak adni, továbbá télre mindenkinek dupla pokrócot.⁴³⁷

Csolnokhoz hasonlóan itt is gondot okoztak a lábbelik, itt sem volt elég bakancs és gumicsizma, továbbá a tényleges megjavításuk helyett több mint 4 hónapig ment a vita arról, hogy kinek kell a javításokat elvégezni, az alapanyagokat beszerezni és ki fogja a költségeket kifizetni. Így már 350 pár javításra szoruló bakancs gyűlt össze.⁴³⁸

Tatabányán is voltak hiányosságok a ruházattal kapcsolatosan, 1953-ban megjegyezték, hogy az elítéltek számára nem volt elég tiszta ruha,⁴³⁹ az elítéltek itt is maguk mosták ruháikat műszak után.⁴⁴⁰ A legtöbb problémát itt is a gumicsizma kérdése okozta, baj volt az ellátással, nem volt belőle elég, valamint a minőségük sem felelt meg az előírásoknak, melyek szerint 15 hónapig ki kellett volna tartaniuk.⁴⁴¹ A rossz gumicsizmák következtében azonban itt is sok

⁴³³ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. Kiss Endre BEM jogtanácsos levele Lengyel András trösztigazgatóhoz, 1953. április 27.

⁴³⁴ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

⁴³⁵ Interjú Kuster Andrásval és Felkay Ervinnel, aki börtönbüntetésének egy részét a csolnoki munkahelyparancsnokságon töltötte politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn 2011. november 28.

⁴³⁶ Az R betű miatt Tatabányán az elítélteket Rákosi brigádnak vagy Rendes embereknek nevezték el. OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

⁴³⁷ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*. 76.

⁴³⁸ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

⁴³⁹ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ö.e. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953.12.15.

⁴⁴⁰ Interjú Dobovics Miklóssal, aki börtönbüntetésének egy részét a csolnoki és a tatabányai munkahelyparancsnokságon töltötte politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn 2012. november 16.

⁴⁴¹ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ö.e. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1954.12.01.

elítelt vízben állt, így itt is sokan megbetegedtek.⁴⁴²

4. Kapcsolatok családtagokkal és a civil bányászokkal, arányuk

Az otthon lévő családtagokkal való kapcsolattartás legális útját a levelek, csomagok és beszélők jelentették. Ezen kedvezményeket az elítéltek munkára serkentésére is felhasználták.

A levélírási, látogatási és csomagbeadási kedvezmények főleg az 1953-as amnesztiát követően teremtődtek meg. Előtte sokan évekig nem adhattak hírt magukról, s 1953. november 7-e alkalmából írhatták első levelüket családjuknak.⁴⁴³ A hivatalos levélírási lehetőség évente kétszeri alkalmat jelentett 32 sorban. Ezekben a levelekben az elítéltek óvatosan fogalmaztak, nem írtak le mindent, hiszen mielőtt postára adták átolvasták az örök. Ezenkívül az, akinek a bányában nyújtott teljesítménye kimagasló volt, ún. versenylevelet is írhatott ami soron kívüli levélírást jelentett.⁴⁴⁴ A levélírási lehetőségek továbbá függtek az ítélettől is, az 1 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték havonta írhattak levelet, míg az 1-5 évre ítélték 2 havonta írhattak levelet.⁴⁴⁵ A levelekben csak családi dolgokról írhattak, ha egyébről is szó esett azt a cenzor tussal kihúzta.

Az elítéltek családtagjaikkal a leveleken kívül a beszélők alkalmával tarthatták a kapcsolatot. Minden elítelt 5 embert jelenthetett be akivel tartani akarta a kapcsolatot. A beszélőt így írja le egyikük: *„Amikor a látogatók a bánya területére értek le kellett adniok az igazolványukat. Ezután a szögesdrótok és örök között mehettek a kultúrterembe, ahol elképzeltetően nagy tolongás volt.”*⁴⁴⁶ A csolnoki beszélőkön az asztal egyik oldalán ültek a rabok, a másikon a hozzátartozók, az asztalok körül sétáltak az örök, nem voltak ráccsal elválasztva, de tilos volt egymást megérinteni. Behozhatták a gyerekeket is, még az is előfordult, hogy ott az asztalon tették őket tisztába.⁴⁴⁷ Tatabányán viszont csak 1954 őszén, az influenzajárványra hivatkozva tiltották be a „csókos” beszélgetést.⁴⁴⁸

A beszélő vasárnap volt, általában fél órát engedélyeztek, néha háromnegyed órát is, a munkateljesítménytől függően. Emellett néha kiemelkedő teljesítmény esetén 2 órás jutalombeszélők is voltak.⁴⁴⁹ Akik 5 év alatti büntetésre voltak ítéelve, nekik 2-3 havonta volt

⁴⁴² MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ő.e. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953.11.28.

⁴⁴³ Interjú Dobovics Miklóssal, aki börtönbüntetésének egy részét a csolnoki és a tatabányai munkahelyparancsnokságon töltötte politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn 2012. november 16.

⁴⁴⁴ Interjú Petrusz Tiborral. Készítette: Bank Barbara. 2010. március 20.

⁴⁴⁵ Egy másik visszaemlékező szerint bármikor írhattak és kaphattak levelet, de ezeket az örök nem mindig továbbították

⁴⁴⁶ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 21 éves menekült 1953-1954.

⁴⁴⁷ Varga Ágota: A csolnoki rabtábor c. filmje alapján. 2007.

⁴⁴⁸ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 25 éves teológus Tatabánya 1953-1955

⁴⁴⁹ Interjú Petrusz Tiborral. Készítette: Bank Barbara. 2010. március 20.

beszélőjük Oroszlányban. Azonban, ha a parancsnok összetartást rendelt el, akkor nem fogadhattak látogatókat.⁴⁵⁰

Az öröknek a beszélő alatt a rabok széksora mögött sétálva kellett figyelemmel kísérniük minden szót, amit azonban gyakran hanyagul teljesítettek. Volt, hogy az örök egy része Csolnokon csak közömbösen hallgatott, ennek következtében: „*fontos dolgokat tudtak meg az elítéltek hozzátartozóiktól.*”⁴⁵¹ Előfordult az is, hogy két szabadnapos ör otthagya a szolgálatot és csak ketten maradtak felügyelni. Ezen változtatni szerettek volna, ezért négy részre osztották a beszélő megtartását és felhívták az örök figyelmét arra, hogy az éberséggel összeférhetetlen a közömbösség.⁴⁵²

Az elítéltek közül sokan az illegális kapcsolattartással is próbálkoztak, ennek módját az őrség által ellenőrizetlen, vagyis feketelevelek jelentették. A tatabányai vasútállomásra és Csolnokra is sokszor érkeztek csomagokkal asszonyok, akik megadott címekre mentek, ahonnan a helyi bányászok levítették rabtársaikhoz a híreket, leveleket és csomagokat. Ez a kapcsolat néha elhamarkodott kijelentésekre is sarkallta a civileket, egy vājár azt mondta egy elítéltnak, hogy „*majd elintézem, hogy felmentsék a büntetés alól.*”⁴⁵³ A parancsnokságnak is volt tudomása a bányába becsempészett levelekről, és igyekeztek mindent megtenni, hogy a bányászok semmilyen körülmények között se tarthassanak kapcsolatot a közös munkán kívül az elítélt dolgozókkal, hogy ne végezzenek üzenet és egyéb közvetítéseket.⁴⁵⁴

A harmadik legális lehetőség, a csomagküldés az ítélettől és az elítélt teljesítményétől függött. A 100% alatti teljesítményt elérők 6 havonta kaphattak egy 3 kilós csomagot. Míg az 5 éven felüli ítéletet kapottaknak félévente 1 csomag 1 levél és 1 látogató járt.⁴⁵⁵ Mások visszaemlékezésében pedig az szerepel, hogy havonta fogadhattak látogatót, havonta írhattak levelet és 3 havonta kaphattak csomagot.⁴⁵⁶

Kapcsolat a civil bányászokkal

Kezdetben a rabok és a civilek közötti kapcsolat nem volt felhőtlen. Tatabányán, az okozott feszültséget, hogy az elítéltek megérkezését követően nőtt a kitermelt szén mennyisége és a civilek attól tartottak, hogy felemelik a normát.⁴⁵⁷ Miután ez nem következett be, utána baráti

⁴⁵⁰ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 21 éves menekült 1953-1954.

⁴⁵¹ MNL K-EML XXXV. 33.f. 3.cs. 54.ő.e.

⁴⁵² Fehérváry István szerint az egyik szökés részleteit is a beszélőn egyeztetették.

⁴⁵³ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ő.e. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953.11.28.

⁴⁵⁴ MNL OL XXIX F 107 j 116 doboz. 1953. november 19-ei levél.

⁴⁵⁵ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 21 éves menekült Oroszlány 1953-1954.

⁴⁵⁶ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 29 éves munkás Oroszlány 1954-1955.

⁴⁵⁷ Tóth Attila : *A pokol tornácán*, 128.

kapcsolat alakult ki közöttük itt is, mivel a bányában egyenlőek voltak: *„bajtárs volt egy pár nap után, mert rá is ugyanúgy rászakad a bánya, mint rám.”*⁴⁵⁸ A jegyzőkönyvekben ez úgy jelenik meg, hogy a civilek *„liberális magatartást tanúsítanak az elítélt munkavállalókkal szemben.”* A barátkozást a fegyelem megtartása miatt sem támogatták *„bratyi szellem”* nem uralkodhatott az elítéltek és a civilek között, mert akkor az örök nem tudnak fegyelmet tartani.⁴⁵⁹ Nemcsak a bányászok és a civilek barátkozását nem nézték jó szemmel, de azt sem, ha a vállalat vezetőségéből vagy bármely részlegének dolgozói baráti módon bántak az elítéltekkel, velük szemben a vállalat fegyelmet indított. Ugyanakkor a bánya vezetősége sem ápolt mindig jó viszonyt a rabokkal, így az oroszlányi bánya főmérnöke Szébenyi Ferenc sem becsülte őket meg.

Először Oroszlányban sem volt felhőtlen a civilek és elítéltek kapcsolata, 1955-re azonban megszűntek a bányában a nézeteltérések és annyira megjavult a köztük lévő kapcsolat, hogy cigarettával jutalmazták a civilek a jól dolgozó rabokat,⁴⁶⁰ valamint a szökéseket is segítettek megszervezni.⁴⁶¹

Csolnokon is tettek megelőző lépéseket a baráti kapcsolatok kialakulása ellen: *„A csolnoki és a környékbeli lakosságot tájékoztatták arról, hogy az itt dolgozók a legelvetemültebb bűnözők.”*⁴⁶² Ennek kezdetben, amíg a köztörvényesek voltak csak ott, annyi valóságalapja volt, hogy voltak akik emberölésért kerültek oda. Azonban 1954 után, amikor többségében már politikaiak voltak Csolnokon, a kijelentésnek már nem volt igazságtartalma, amivel a civil bányászok tisztában voltak.

Így ők informálták az elítélteket a külvilág eseményeiről, például úgy, hogy ételüket friss újságpapírba csomagolták, amit az elítéltek mindennap nagyon vártak. (Oroszlányon egy rab elmondása szerint 74 újságcikket találtak a táborban az 1953-as amnesztiáról.⁴⁶³) Emellett a bányászkapcsolatok a családtagoknak írt leveleket is hozták-vitték: *„Egyre többen kértek meg, hogy vigyek ki levelet... Egy idő után már élelmet, később gyógyszert is becsempészttem nekik.”*⁴⁶⁴ A bányászok a leveleket Dorogon, Esztergomban vagy Budapesten adták fel, hogy ne bukjanak le. A parancsnokság tudhatott a levélváltásról, mert az elítélteket és a bányászokat is rendszeresen megmotozták. A bányába bevitt és az elítélteknek átadott levelet, az elítélt miután a bányában elolvasta gyakran el is égette, hogy motozásnál ne találják meg nála.

⁴⁵⁸ Interjú Dobovics Miklóssal, aki börtönbüntetésének egy részét a csolnoki és a tatabányai munkahelyparancsnokságon töltötte politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn 2012. november 16.

⁴⁵⁹ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ö.e. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953.11.28.

⁴⁶⁰ MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ö.e

⁴⁶¹ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban* 101.

⁴⁶² Tichy Vilmos: *Csolnoki visszaemlékezés 1956*, Kézirat, 1996. 1.

⁴⁶³ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 29 éves munkás 1954-1955.

⁴⁶⁴ „Bányagödör” koszorúkkal –Csolnokon, Komárom-Esztergom megyei Hírlap, 1997. november 1. 2.

A levelek, csomagok mellett 1954 karácsonyán az egyik bányász kulacsában rumot is becsempészett a bányába, amivel több elítéltet is megkínált. Az esetet az örök is észrevették, mert a bányából való felszállás után ellenőrzést tartottak a szobákban és beleszagoltak a kulacsokba is.⁴⁶⁵

Rendelkezünk adatokkal az elítélt és a civil munkavállalók arányáról is. Keveredésüket azonban nem nézték jó szemmel, főleg azért nem, mert a bányákban „igen sok a volt horthysta katonatiszt, deklaxált (sic!) elem. Közöttük igen sokan már voltak elítélve.”⁴⁶⁶ Így ha a politikai elítéltek hasonló gondolkodású munkatársakkal dolgoztak együtt, akkor az őrség nevelő munkájának, vagyis a szocializmusra nevelésnek még kisebb volt a várható eredménye.

A csolnoki Borókási Vállalatnál összesen 1383-an dolgoztak 1954 novemberében, közülük 605 fő tartozott a KÖMI irányítása alá, vagyis a bányában dolgozók 44%-a volt elítélt, a többiek civil munkavállalók voltak.⁴⁶⁷

Tatabányán a XIV-es aknán a civilek és elítéltek aránya közel 50% volt, legtöbbször az elítéltek voltak többen. Itt 1954-ben összesen 611 rabányászra 1099 szabad munkavállaló jutott, az elítéltek aránya ekkor 55% volt. 1955-ben a civilek létszáma 415 és 426 között változott, míg az elítéltek létszáma 436 és 534 között. Így az elítéltek aránya 54 és 56% között ingadozott. Ez a szabályosan változó arány 1956 szeptemberében érte el minimumát, amikor 213 elítélt volt, ekkor a civilek létszáma 675 fő volt, a rabányászok aránya így csak 24%-ot tett ki. A bányavállalat rugalmasan követte az elítéltek létszámának változását és mindig feltöltötte a létszámot civilekkel, az összlétszám kezdetben 700, később átlagosan 900 fő fölött volt.

Tatabánya esetében nemcsak az elítéltek arányáról rendelkezünk részletes adatokkal, hanem arról is maradtak fenn források, hogy az egyes munkákat milyen arányban látták el az elítélt és a szabad bányászok. 1954 februárjában a következőképpen alakultak az arányszámok: a vájárok közül 17 volt elítélt, a többi 247 civil, a csapatcsilléseknél 241 elítélt 255 civil, a lakatosoknál 10 elítélt 42 civil, a villanyszerelőknél 9 elítélt 12 civil, a külszíni kőműveseknél 28 elítélt 28 civil, a motor és gépkezelőknél 2 elítélt 19 civil, a szállítócsilléseknél 293 elítélt 295 civil. Esztergályos, kovács, hegesztő, ács és kőműves nem volt az elítéltek között.⁴⁶⁸

Oroszlányon⁴⁶⁹ 1955 januárjában a keveredés arányát 18%-ban határozták meg.⁴⁷⁰ Ez az

⁴⁶⁵ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 5. doboz, Prisons, Labor camps.

⁴⁶⁶ OSA Archivum 357-2-1 3/60. Jelentés a Büntetés-végrehajtás Parancsoksága termelési tevékenységéről (Közérdekű Munkák Igazgatósága); 10 lap., 1955.

⁴⁶⁷ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz. A Dorogi Szénbányászati Tröszt levele a KÖMI-nek, 1954. november 8.

⁴⁶⁸ MNL OL XXIX F 107 j 116 doboz. 1954. február 15-ei jelentés.

⁴⁶⁹ A forrásban Tatabánya XVIII-as akna néven szerepel, de ez elírás, mert a XVIII-as akna Oroszlányhoz tartozott.

⁴⁷⁰ OSA Archivum 357-2-1 3/60. Jelentés a Büntetés-végrehajtás Parancsoksága termelési tevékenységéről

alacsony arányszám azonban csak célkitűzés lehetett, mivel a másik két tábor 44%-os ill. 55%-os arányszáma alapján nem tűnik megvalósíthatónak.

Kapcsolat egymással

A táborban az elítéltek között volt egy rabtáborparancsnok, valamint minden szobának volt egy szobafelelőse vagy szobagazdája, akit a rabok maguk közül választottak. Az ő feladata volt összeírni a spájzolóknak a névjegyzékét, felügyelni a szobarendre, kijelölni a szobanapost, valamint ha őr lépett be vigyázz-t vezényelni és a létszámot jelenteni.⁴⁷¹

A rabok egymás közötti kapcsolatának is megvoltak az íratlan törvényei. Így amikor egyik társuk felszólalt egy termelési értekezleten, s hozzászólásából másfél órás vita kerekedett, a szobába visszatérve társai egy pokrócot dobtak rá és megverték, mert nagyon unták az értekezletet, és társuk az alvási idejüket csökkentette hozzászólásával.⁴⁷²

Továbbá minden börtönben és minden táborban voltak beépített ügynökök, hiszen az örök informálódni akartak, hogy meg tudjanak előzni belső szervezkedéseket, szökési kísérleteket. Az elítéltek között ha valakiről kiderült, hogy „vamzer”, az illetőt a többiek kiközösítették vagy tettelesen is bántalmazták, még a gyanúsítót is: *“A csolnoki táborban Horváth Dezső egyik szobatársával összeveszett és azt besúgónak nevezte, szobatársa ezért bosszút állt, egyik éjjel az ágyában alvó Horváthnak borotvapengével kb. 5-6 cm-es sebet ejtett az arcán.”*⁴⁷³ Oroszlányon nem került sor tettelegességre, de kitétték a szobából annak a társuknak a holmiját, akiről kiderült, hogy besúgó, amíg az illető dolgozni volt. Az illető rabot utána el is szállították.⁴⁷⁴ Ha valakiről azt feltételezték, hogy besúgó annak komoly következményei voltak: *„ahogy én el voltam könyvelve bent még rettegmem is kellett ...majdnem meglincseltek azok a rabtársak, akikkel éveket töltöttem együtt, mert valaki vagy valakik bedobták, hogy vamzer vagyok.”*⁴⁷⁵

5. Politikai, kulturális, sport és hitélet a táborokban⁴⁷⁶

Politika

A többféle politikai nézetet valló emberek a táboron belül is külön kis csoportokban beszéltek meg a politikai eseményeket és a híreket. A politikai állásfoglaláshoz és véleményalakításhoz

(Közérdekű Munkák Igazgatósága); 10 lap., 1955.

⁴⁷¹ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 29 éves munkás 1954-1955.

⁴⁷² Uo 5. doboz, Prisons, Labor camps.

⁴⁷³ ÁBTL 3.1.2.M 18442 „Tóth Vince”, ill. Ernst Ervin: *Rabtábor a meddőhányón. Jó szerencse semmi más*, 65.

⁴⁷⁴ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 29 éves munkás 1954-1955.

⁴⁷⁵ ÁBTL 3.1.2. M – 29006. Kormos I. 29.

⁴⁷⁶ ÁBTL 3.1.2. M-25137/1 „Gyöngyvári” 268-269.

szükséges információkat pedig a civil bányászok által behozott újságokból szerezték be.

A csolnoki tábor elítélteinek politikai nézeteiről egy későbbi ügynöki jelentésből kaphatunk képet. Ezen értelmiségi, politikai csoportoknak voltak táboron belüli és kívüli céljai is. A csolnoki elítéltek börtönön belüli céljai: „1. Fokozni a táboron belüli összetartó erőt. 2. Állandó politikai értesüléseket szerezni újságok becsempészése, rádióhírek behozatala és esetleges röplapok behozatala által. 3. A külvilággal kapcsolat tartása levelek, üzenetek, értesülések, belső események híreinek kijuttatása által. 4. A szabadulás utáni kapcsolat tartása 5. A rendszerváltozás utáni teendők megbeszélése 6. Belső szervezkedés létrehozatala e célból,„

Szabadulás utáni teendők: „1. Népi demokráciába beilleszkedni 2. Rendszerváltozás után a hatalomból, a vezetésből a börtönökre való hivatkozással minél nagyobb részt szerezni. ”

Ezen célok megvalósításának módjában és alapvető politikai preferenciáikban a csoportok között azonban gyökeres eltérések mutatkoztak. A közös kezdőpont azonban minden véleményalkotó csoport számára az volt, hogy a Kisgazdapárt hol rontotta el, hogyan került ki „a kezéből a gyepelő”.

A 4 legmarkánsabb politikai csoport Csolnokon a mérsékelt, vagyis keresztényszocialista, a radikálisabb, vagyis a kisgazda, és két tényleg radikális a monarchista, és a fasiszta⁴⁷⁷ volt.

A mérsékelt irányzat mellett felsorakozók keresztényszocialista nézeteket vallottak, vagyis a keresztény szakszervezetekre építve több jogot akartak adni a munkásoknak, az államosítást pedig részben tartották csak jónak. A földbirtokok tekintetében csak a 20 vagy az 50 hold felettieket osztották volna fel és bevezették volna a vallásoktatást. Az államformát tekintve a köztársaságot látták a legjobbnak, és úgy szerettek volna elszakadni a Szovjetuniótól, hogy Amerikához sem csatlakoznak.

A radikálisabb nézeteket vallók szintén a köztársaságot tartották a legjobb államformának, a volt kisgazda vonalat szerették volna továbbvinni és 200 holdig meghagyni magántulajdonban a földbirtokokat. Az országot nyugati tőkebehozattal tervezték megerősíteni és főleg Nyugat-Németország felé orientálódtak volna. Továbbá ki akarták igazítani a határokat is.

A „monarchista nézeteket vallók” Magyarországot a rendszerváltoztatás után királyságként képzelték el, unióban Ausztriával, mely által biztosítani tudta volna Magyarország a Kárpát-medencén belüli hegemoniáját.

A „fasiszta nézeteket vallók”⁴⁷⁸ Amerikára támaszkodtak volna és célul tűzték ki a magántulajdon visszaállítását és a kommunista vezetőkkel való leszámolást.

⁴⁷⁷ A táboron belül a fogalmat a Nyilaskeresztes Párt volt tagjaira, Szálasi Ferenc volt híveire és a német megszállással egyetértőkre is használhatták. Többen közülük háborús bűnök miatt tölthették büntetésüket a bányatáborban.

⁴⁷⁸ Az ügynök jelentésében a fogalmat a Nyilaskeresztes Párt volt tagjaira, Szálasi Ferenc volt híveire, a német megszállással egyetértőkre és a háborús bűncselekmények miatt elítéltekre is használhatta.

A táborbeli politikai palettán szinte csak jobboldali pártokat találunk, ugyanakkor ez a politikai térkép alapvetően szubjektív, mivel egy elítélt szemüvegén keresztül láthatjuk csak a táborban kialakult csoportokat. S amely csoportok szerinte kevésbé voltak jelentősek, ki is maradhettek a felsorolásból.

Ezen 4 csoport közül a kisgazdák rendelkeztek országszerte a legnagyobb társadalmi bázissal, hiszen 1945-ben 57%-al megnyerték a választásokat, s 1947-ben utódpartjaikkal együtt 52%-ot értek el a választásokon.

A keresztényszocialista nézeteket vallók az 1945-ös választásokon még nem jelentek meg önálló pártként, de 1947-ben már igen, a Demokrata Néppárt 16,4% és a Keresztény Női Tábor 1,3%-os részesedése révén, melyek együttesen a szavazatok 17,7%-át jelentették.

A fasiszta nézeteket vallók pártképviselője nem volt lehetséges, mivel 1945-ben feloszlatták a szélsőjobboldali szervezeteket és pártokat Magyarországon.

A negyedik politikai erőt jelentő monarchistáknak szintén nem volt önálló pártjuk, mivel 1946-ban a nemzetgyűlés döntött a köztársasági államforma mellett. A monarchista nézetekre a kisgazdák voltak nyitottak, valamint Mindszenty József hercegprímás is a királyság híve volt.

Az elítélteknek a táborokban nem tartottak külön politikai tárgyú előadásokat, mivel nem akarták növelni a tájékozottságukat, csak a havonta esedékes termelési értekezleteken kellett részt venniük.

Kultúra

A bányák mellett működő munkahelyparancsnokságokon a börtönök viszonyaihoz képest volt némi kulturális élet, aminek megteremtésében a táborban lévő értelmiségieknek kulcsszerepe volt. Persze ezen kultúra és sport csoportok lehetőségei nagyon messze álltak a szabad élet adta lehetőségektől. S bár törekedtek rá, de feledtetni nem tudták sem a büntetést, sem a bányában végzett kemény fizikai munkát.

A csolnoki táborban többféle csoport működött, köztük művészeti is, melynek tevékenységéről is vannak adatok. Ezen csoport két tagja, Marinkay István László és Kepenyés Pál szobrász készítette el az 1944-es csolnoki bányaszerencsétlenség⁴⁷⁹ áldozatainak emlékművét Thir Istvánné Prill Erzsébet csolnoki lakos udvarán.⁴⁸⁰ Az emlékmű elkészítésére azután került sor, hogy a bánya egy régebbi részének újranyitása során megtalálták az 1944-es katasztrófa áldozatait. A szobor ma a csolnoki temetőben található.⁴⁸¹

A csolnoki táborban könyvek is voltak, például Lion Feuchtwanger: Goya című könyve,

⁴⁷⁹ A bányászok az akna elárasztása során veszítették életüket. A temetőben álló szobor melletti emlékoszlopon 6 bányász neve szerepel: Janositz Ferenc, Lilli József, Schmidt János, Steiner Ferenc, Thier József és Trexler József.

⁴⁸⁰ ÁBTL 3.1.5 O-19529 „Gárdista”

⁴⁸¹ Fényképe a mellékletben.

amit Csolnokon vásároltak 1956-ban. Ezen könyv belső üres lapjait emlékkönyvként használták az 1956-os sikeres sztrájkot követően és több elítélt kézírását is tartalmazza, amit az együtt töltött évek emlékére jegyeztek bele.⁴⁸² A táborban továbbá könyvvásárok is voltak, ahol mindenki vásárolhatott könyveket a fizetéséből. Az orosz írók művei és a párttörténet kiadásai mellett pszichológiai témájú, német és francia nyelvű könyvek is voltak.⁴⁸³ Ezen kívül magyar irodalom, így például Móricz Zsigmond művei is.

Az analfabétáknak általános iskolát is terveztek beindítani a táborban az 1955/56-os tanévben, de nem indult el az oktatás, mert kevés elítélt jelentkezett. De valamilyen oktatás mégis folyt, mert egy pedagógus végzettségű elítélt 3 társát is tanította.⁴⁸⁴

Egy 1956 tavaszi jelentés a csolnoki táborban működő szakköröket részletezi, eszerint mezőgazdasági szakkörre 50-en, külkereskedelmi szakkörre 25-en, irodalmi szakkörre 40-en, műszaki szakkörre pedig 80-an jártak. Emellett nyelvi szakkörök is működtek, német nyelvkör 40 fővel, angol nyelvkör 35 fővel és francia nyelvkör 25 fővel. A zenei élet is élénk volt, 30 fős énekkar, népi zene 8 fő és vegyes zene 8 fő, a kultúrcsoport pedig 2 tagból állt.⁴⁸⁵ Meglepő, hogy ez a jelentés nem említi a színjátszó csoportot, ami a legtöbb levéltári forrásban egyedüli kultúrcsoportként szerepel. Ellenben a többi szakkörrel ezen jelentés kivételével nem maradt fenn forrás. S így ez a jelentés túlzottan ideális képet fest a csolnoki munkahelyparancsnokságról, mintha ott nem politikai okokból elítéltek munkáltatása, hanem csupán kulturális nevelésük folyta.

A csolnoki munkatáborba 1956 nyarán röplapok is eljutottak a nyugati léggömb akcióknak köszönhetően, ezek közül az egyik a ledőlő Sztálin szobrot ábrázolta. Továbbá a Münchenben kiadott Nemzetőr egy példánya is bejutott a táborba és kézről-kézre járt a rabok között. *„Ezt csak úgy adták át hogyha rövid időn belül ¼ óra visszaadják és a Wc-n olvasta valaki, míg a másik figyelt.”*⁴⁸⁶

Oroszlányon is voltak sportolási és kulturális lehetőségek, amik már 1952 novemberében biztosítva voltak.⁴⁸⁷ Itt is volt sportpálya és kultúrház egy zongorával.⁴⁸⁸ Havonta egyszer műsoros estét tartottak a kultúrteremben, ahol a rabok énekeltek, zenéltek és színdarabokat adtak elő, júliusban a Tokaji aszú című darabot.⁴⁸⁹ Valamint itt is egyre több elítélt vett részt az

⁴⁸² A könyv Ernst Ervin tulajdonában van. A könyvről készült fényképeket lásd a mellékletben. Emellett a táborban volt Barcsay Jenő: Művészeti anatómia című albuma is. ÁBTL 3.1.5 O-19529 „Gárdista”.

⁴⁸³ Interjú Petrusz Tiborral. Készítette: Bank Barbara. 2010. március 20.

⁴⁸⁴ BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.

⁴⁸⁵ Uo.

⁴⁸⁶ ÁBTL 3.1.2 M 25137/1 „Gyöngyvári” 267.

⁴⁸⁷ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26.

⁴⁸⁸ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 83.

⁴⁸⁹ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps.

általános műveltséget adó oktatáson és a vājártanfolyamon.⁴⁹⁰ Továbbá itt azt is engedélyezték az elítélteknek, hogy újságot fizessenek elő, melyet 15000 Ft értékben a vállalat előlegezett meg a börtönnek.⁴⁹¹ Az egyik visszaemlékező szerint a rabok Oroszlányon hangszereket is hozhathattak a hozzátartozóikkal, valamint lepényevő és zsákbanfutó versenyeket is rendeztek. Műsoros esteket is tartottak, melyek témáját a tábor mindennapi életéből merítették.⁴⁹²

Itt is hallgathattak az elítéltek rádiót, de csak zenét és a nagyobb futballmérkőzéseket, mert a híreknél központilag kikapcsolták. Ebben a táborban magyar és orosz propagandafilmeket is bemutattak. Könyvtár nem volt, azonban könyveket vásárolhattak a rabok saját pénzükből a könyvnapon megmaradtak közül.⁴⁹³

Tatabányán a kulturális életről kevesebb dokumentum maradt fenn, itt főleg a táborban lévő könyvekről van forrás. Itt a Nagy Imre-féle amnesztia és a parancsnokváltás után engedélyezték a könyvek vásárlását, de tiltólistán volt a Biblia, valamint a klasszikus kommunista szerzők Marx, Lenin és Sztálin művei. A legnépszerűbbek a kertészettel és az állattenyésztéssel foglalkozó könyvek voltak, emellett Makarenko és Gorkij. A magyar irodalomból Déry Tibor, Nagy László és a klasszikusok közül Jókai, Gárdonyi, Mikszáth könyveit vásárolták legtöbben. Ugyanakkor „fekete könyvek” is voltak a táborban, így Biblia, imakönyvek, szótárak, nyelvkönyvek és tiltott irodalom. A szabadidőt az olvasáson túl kártyázással is töltötték- ami szintén tiltva volt - cigarettában játszottak.⁴⁹⁴ Valamint Tatabányán is indult vājártanfolyam, amit Biaczi Imre főbányamester tartott.

A csolnoki színjátszó csoport

A táborban Tichy Vilmos vezetésével színjátszó csoport működött. Előadták Steinbeck: Egerek és emberek - című darabját, valamint kétszer 1955-ben és 1956 nyarán is a János vitézt. A rabok nagyon találékonyak voltak minden szükséges kelléket beszeriztek, fényerő szabályozót készítettek egy 10 literes dunsztos üvegből, reflektort a konzervdobozból, a huszárok mentéjét rabingből varrták, festéket pedig a civil bányászok csempészték be a ruhák megfestéséhez. A János vitéz előadásához még piros-fehér-zöld zászlót is készítettek, amit az egykori rabok később a csolnoki Szent Borbála templomnak ajándékoztak.⁴⁹⁵

Az előadásról két kritika is született, az egyik szerzője dr. Posta Péter, a másiké Légrády

⁴⁹⁰ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 98.

⁴⁹¹ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26. A Tatabányai Szénbányászati Tröszt Igazgatóságának levele, 1952. november 27.

⁴⁹² OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 21 éves menekült Oroszlány 1953-1954.

⁴⁹³ OSA Uo. 29 éves munkás Oroszlány 1954-1955.

⁴⁹⁴ OSA Uo. 25 éves teológus Tatabánya 1953-1955

⁴⁹⁵ ÁBTL 3.1.5 O-19529 Gárdista . A zászló fényképe a mellékletben.

Ákos volt.⁴⁹⁶ Posta Péter így ír az előadásról: „*Mert költői és meseszerűen szép volt a kiállítás, amit igazán értékelni csak az tud, aki tudja, hogy a ruhák milyen selejt lepedőkből ... hulladék pokrócból ... készültek.*”⁴⁹⁷

Ezen kritikák alapján arról is képet kapunk, hogy a táborban színpad állt, amit technikai okokból kellett szétszedni, de a János vitéz előadására újra felállítottak. A színdarab rendezője Tichy Vilmos volt, Kuster András pedig a zene és énekkart tanította be. Az előadás műszaki feltételeit a színpad felépítésével Teczner Károly biztosította, a jelmez Székelyföldi János és Várfalvi Lajos tervezte, a díszletet pedig Deák Gergely. Kiderül az is, hogy a darabot kétszer is előadták, és a második alkalom a kritikus szerint jobban sikerült. János vitézt Molnár Dániel, a boszorkát Flösser Tibor játszotta, a strázsamester szerepében Szamocseta Nándort láthatták, Bagót pedig Székelyföldi János alakította, akinek a legjobb színészi teljesítményt tulajdonították. Az előadás alatt arra, hogy a csolnoki munkatáborban vannak, csak az Iluskát játszó Fata József ujján látható mély seb emlékeztetett.⁴⁹⁸

Egy 1986-ban feladott névtelen levél írója után indult nyomozásból az is kiderült, hogy az előadást az örök is megnézték. „*Felzúgott a taps több száz politikai elítélt, volt Rajk rendőrtiszt, egyetemista diák, munkások és a tábor őrzésére kirendelt sorozott fiatal ÁVH-s kiskatonák vörösre tapsolták a tenyerüket.*”⁴⁹⁹

Az elítéltek is meghatódva nézték végig az előadást, egy percre elfeledték a rajtuk lévő csíkos rabruhát. „*Mi csupán a semmiből csodát váró lelkesedést adtuk*”⁵⁰⁰ – jegyzi meg kritikájában Légrády Ákos. A zenekar tagjai közül valaki pedig lefestette a János vitézt emlékül Kuster Andrásnak.⁵⁰¹

Sport

A rabok a rendelkezésre álló szabadidejükben sportolni is próbáltak: fociztak, amire a barakkok között lévő tér és a becsempészett labdák adtak lehetőséget.⁵⁰² A labdarúgócsapatot Csolnokon Herkó László alakította meg, nevük Elektromos volt.⁵⁰³ Emellett működött 60 fős sakkcsapat és 30 fős asztalitenisz csapat is a táborban. Valamint a rabirodán rádió is volt, amit az elítéltek is hallgathattak, ha kitették a rabiroda ablakába, így 1954 júliusában az elítéltek is meghallgathatták a barakkok közötti téren a Svájcban megrendezett futball világbajnokság

⁴⁹⁶ Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Kuster Andrásnak, akitől megkaptam a két kritikát.

⁴⁹⁷ dr. Posta Péter kritikája, kézirat, 1956. 1.

⁴⁹⁸ Uo.

⁴⁹⁹ ÁBTL 3.1.5 O-19529 Gárdista.

⁵⁰⁰ Légrády Ákos kritikája, kézirat, 1956. 2.

⁵⁰¹ A festményt lásd a mellékletben, amit ezúton is köszönök Kuster Andrásnak.

⁵⁰² A labdák becsempészéséről lásd Ernst Ervin: *Rabtábor a meddőhányón. Jó szerencse semmi más*, 74.

⁵⁰³ ÁBTL 3.1.5. O-19529, „Gárdista” Elektromos néven volt ekkor egy focicsapat ami sikeres volt.

magyar-német döntőjét.⁵⁰⁴

Oroszlányban is volt futball, valamint röplabda pálya is, és itt is „alakultak” focicsapatok, melyek vasárnap délutánonként játszottak egymással.⁵⁰⁵ Tatabányán is volt „sportpálya”, de kevesen használták a megerőltető munka miatt.

Hitélet

Mindhárom táborban elítéltként papok is voltak, akik a tábori körülmények között is igyekeztek ellátni a hívek lelki gondozását.

A Csolnokon raboskodó Ispánki Bélának - a helyi, falusi papok, Fery Antal és Zimonyi atya segítségével - a civil bányászok a tizórajukba rejtve ostyát csempészték be a tábor területére, így a táborban titokban gyóntatás is folyt.⁵⁰⁶ Erről a következőképpen emlékezik meg Ispánki Béla: *„Sok fontolgtatás és óvatos puhatolódzás után találtunk egy derék plébánost, aki hajlandó beküldeni hozzánk az Eucharistiát. Kis orvosságos dobozban egy derék bányász zsebében érkezik le a bányába. ... A bányából fel a táborba. Zsebben ing alatt. Délután a tábor udvarán egymás mellett sétálva mintha meghitt beszélgetést folytatnánk már folyik a gyóntatás. Páter Szekuli Pál piarista végzi. ... Egy-egy árnyékosabb helyen egy pillanatra megállva megtörténik a szentáldozás is. ... Nyolcszázhusz rabbányászból 57-en végzik el szentgyónásukat és szentáldozásukat. ...Kicsinek tűnik a szám, de az ÁVÓ börtönében ez rekord.”*⁵⁰⁷

Nemcsak gyóntatás folyt a táborban, hanem az itt lévő atyák misét is mondtak. Pálos Antal jezsuita rendfőnök például lent a bányában: *„Én ott lent a bányában miséztem. Nagyon tisztességes brigád volt, tudták, hogy misézek. Mondták, hogy nyugodtan mondhatja, nem fogják elárulni.”*⁵⁰⁸

A csolnoki táborban raboskodott Ispánki Béla, Szekuli Pál és Pálos Antal mellett Erős István egri egyházmegyes pap, Balázs Endre veszprémi egyházmegyes pap, Gerencsér József körmendi pap és Lakos Endre szegedi atya is.

Az oroszlányi lelkipásztor Jager György is tartott fenn kapcsolatot - szintén a bányászokon keresztül az oroszlányi táborban raboskodó papokkal, így a fertőendrédi plébánossal, Horváth Gézával is, aki két és fél évig volt a táborban. Szigethy István pedig: *„miséket tartott hármunknak-négyünknek, nagy titokban. Ez nagy kockázattal járt. Ha kiderül,*

⁵⁰⁴ Interjú Petrusz Tiborral. Készítette: Bank Barbara. 2010. március 20.

⁵⁰⁵ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 29 éves munkás 1954-1955.

⁵⁰⁶ Interjú dr. Szeifert Ferenc csolnoki plébánossal. Készítette: Marschal Adrienn 2010. április 10.

⁵⁰⁷ Ispánki Béla: *Az évszázad pere*, 446.

⁵⁰⁸ Hetényi Varga Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. Lämpás Kiadó, Abaliget, 2002.

*valamennyiünket szigorúan megbüntetnek, visszaküldtek volna a börtönbe.”*⁵⁰⁹

Más forrás szerint: *„Oroszlányban a legtöbb ember vallásos, volt ... vasár és ünnepnapon egy kántortanító rövid istentiszteletet tartott. ... Vallási különbség nélkül egyházi énekeket énekeltünk.”*

Tatabányán is csempészték be a táborba kis fiolákban bort, később ostyát is a civil bányászok segítségével és csendben egymás mellett sétálva halkán énekelve misézett és áldoztatott a táborban lévő két lelkész.⁵¹⁰ Ezt részletesebben Bán Zoltán Elizeus, ciszterci szerzetes így írja le: *„Szerencsére több pap is volt köztünk, így 3 év után újra szentmisében és szentáldozásban részesülhettem, mégpedig mindennap. A szentmisét a pálos Miklós atyával úgy oldottuk meg, hogy alkalmas időben vagy az emeletes ágy alsó szintjén egymás mellett fekvőre én előremondtam neki a kánon latin szövegét, mintha élő misekönyv lettem volna, ő pedig papi hatalmával átváltoztatta a zsemlyéből szeletelt kis kockákat, meg a szőlőfürtből kinyomkodott, és egy kis orvosságos fiolában megerjesztett lét, vagy a barakkok közt sétálva végeztük ugyanezt. Ugyancsak csodálkozhatott a drótkerítés egyik sarkánál álló őrtoronyban (a „galambdúcban”) őrködő „gitáros” őrszem, hogy miért sétál két kótyagos ürge a hideg, szeles, havas esős időben félórát fel-alá, de nem szólt érte.”*⁵¹¹

Bán Zoltán Elizeus mellett a tatabányai táborban voltak a határátlépést megkísérlő ciszterci szerzetesek közül többen, így Haraszti Béla Xavér, Katona Ferenc Farkas, Hegedűs József Albin és Biczó Ferenc Emerám is. Valamint a pálos Vezér Ferenc elleni per 2 elítélte Homonnai Sándor és Rába Márk Lukács, továbbá két veszprémi kispap Dervenkár György és Ágotha Tivadar is.

6. Sztrájk, szökési kísérletek, szabadulás

Csolnokon eléggé egyedülálló módon 1954 decemberében egy „börtönsztrájk” is lezajlott, amire korábban nem volt példa. Itt az elítéltek társuk bántalmazása miatt sztrájkoltak, mert egy fiatal elítéltet megvertek. Az esetet megelőzte, hogy Madácsy Ferenc többször hangoskodva visszaszólt az őröknek. A társai ezért el is nevezték Hambalgónak. Az őrök megelégteltek a sorozatos feleselést és egyik alkalommal három ór kiszállt a kasból a bányában és egy sötét részen elkapták a nagyszájú rabot, aki nem hagyta magát.

A többi elítélt miután tudomást szerzett a történekről a szabadidejük alatt egymást kezdték hergelni, hogy ezt nem tűrhetik szó nélkül, és félni kezdtek attól, hogy legközelebb az őrök kit

⁵⁰⁹ Pelle János: *A magyar gulágon. Osvát György története.* Magyar Szemle Új folyam XXII (2013)3-4. sz..56.

⁵¹⁰ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 25 éves teológus Tatabánya 1953-1955

⁵¹¹ Bán Zoltán Elizeus: *Az élet főiskoláján (Börtönélmények 1950 – 1954)*

<http://www.ciszterciekegerben.hu/downloads/venisancte2009.pdf> Megtekintés ideje (2015.02.05.)

kapnak el. Ezért elhatározták, hogy tiltakozásul társuk megverése miatt nem szállnak le a bányába. Ezt be is tartották, mert háromszor is sorakozót hirdettek és ennek ellenére nem gyűltek össze. Végül az ügyeletes tiszt kérdezte meg tőlük, hogy miért nem akarnak leszállni. A rabok elmondták, hogy társuk megverése miatt. Ekkor 100 embert bevitték a kultúrterembe és az örök próbálták rájönni, hogy ki a hangadó közöttük. Két embert találomra kiválasztottak, akik 3 nap fegyelmi zárkát kaptak büntetésül. Közben majdnem eltelt a műszak, így csak egy órára szálltak le a nyolc helyett. A lent lévő civil bányászok gratuláltak nekik a sztrájkért.⁵¹²

Egy másik alkalommal az elítéltek önkéntes munkára mentek le a bányába, amikor játékból ráugrottak a csillére, ami súlyánál fogva elindult, s hiába próbálták visszatartani, nem sikerült. A csille ezt követően nekiment a kasnak, amit összetörve az akna aljára zuhant, szerencsére a balesetben nem sérült meg senki. A parancsnokság ezt szabotázsnek is minősíthette volna, azonban szerencsére nem tette, így senki sem lett megbüntetve.⁵¹³

Az elítéltek minden állami ünnepen várták az amnesztiát, hogy hazamehessenek, de voltak, akik nem akartak tovább várni és szökést kíséreltek meg. S ezzel az örök is tisztában voltak, hogy az elítéltek minden adódó alkalmat felhasználnak arra, hogy megszökjenek. Az elítéltek többféle módszerrel próbálkoztak, aknafeljárót bontottak, szénkupac alá bújtak, kihasználták a bánya elhagyott járatait. Kísérleteik nem egyszer sikerrel is jártak. Akinek sikerült megszöknie és utána még a nyugati határon is átjutott, gyakran a Szabad Európa Rádión keresztül üzent haza családjának. Valamint a nyugati országoknak a megszökött rabok információi révén volt tudomásuk a hazai börtön és munkatáborviszonyokról.

A csolnoki munkahelyparancsnokságról először 1952 augusztusában vagy szeptemberében hajtott végre 10 fő sikeres szökést.⁵¹⁴ Egy másik sikeres csolnoki szökésről a levéltári források bővebben is írnak, az 1955. március 16-ai párttaggyűlési jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy: „Az elvtársak fel vannak készítve, tudják, hogy az elítéltek valamire készülnek.”⁵¹⁵ Az örök

⁵¹²Petrusz Tibor: *Rákosi börtönében*. Kárpátia Stúdió, Budapest, 2014. 87.

Fehérvári István szerint a sztrájk követelése az volt, hogy távolítsák el a két bántalmazó őr. Budapestről ÁVH-s egységek is jöttek kivizsgálni az ügyet. Ígéretet kaptak a két őr eltávolítására, majd egy idő után az elítéltek felfüggesztették a sztrájkot, tudva azt, hogy nem fogják a nekik tett ígéretet betartani. Ezt követően a két őr maradt, ellenben a sztrájk szervezői a márianosztrai börtönbe kerültek. Fehérvári István: *Börtönvilág Magyarországon*, 142. Másutt az szerepel, hogy a sztrájk 2 napig tartott és a rabok ezen idő alatt nem kaptak enni, ezért feltörték az élelmiszerraktárt és kiosztották maguk között a hidegételt. Közben ÁVH-s egységek jöttek kivizsgálni az ügyet. Végül a két őr elhelyezték Csolnokról. OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 5. doboz, Prisons, Labor camps.

Erre Felkay Ervin és Kuster András így emlékszik vissza: 1956 tavaszán került sor a munkamegtagadásra amikor kb. 80 elítélt nem jelentkezett a sorakozóra. Ekkor mindannyiukat bezárták, majd a politikai tiszt megpróbálta őket meggyőzni, majd több rabot elvitte Vácra. Interjú Felkay Ervinnel és Kuster Andrásal akik börtönbüntetésük egy részét a csolnoki munkahelyparancsnokságon töltötték politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn 2011. november 28.

⁵¹³ Petrusz Tibor: *Rákosi börtönében*, 88.

⁵¹⁴ MNL OL XXIX-F-102-x 1. sor 165 d. 9. tétel KÖMI rabmunkára vonatkozó iratok.

⁵¹⁵ MNL K-EML XXXV. 33.f 3 cs 54ö.e. 1955. március 16. jkv.

sejtése beigazolódott, a IX-es aknáról sikerült megszöknie néhány elítéltnak. Az örök később beismerték, hogy hanyagul látták el szolgálatukat, rendszeresen elaludtak szolgálati helyükön, ezért következhetett be a szökés, amit primitívnek neveztek.⁵¹⁶ De nemcsak az örök hibáztak, hanem a parancsnok is „*Mészáros elvtárs ... mégsem tudta magát feltalálni és határozottan fellépni az elvtársak felé, mert ha ezt megteszi ez a szökés nem történhetett volna meg vagy legalábbis az üldözés eredményes lett volna.*”⁵¹⁷

1955. március 16. és június között a XII-es aknáról is sikeresen szöktek meg, itt is azzal hibáztatják az öröket, hogy hanyagul látták el a szolgálatukat. Az is kiderült, hogy a riadócsengőt néha játéknak használták.⁵¹⁸ 1955 júniusában szintén sikeres szökés történt, ekkor Mák András és Pankotay Antal szökött meg Csolnokról, akik utána 2 hétig bujkáltak még Magyarországon, majd illegálisan Ausztriába mentek.⁵¹⁹

1955 decemberében is sikeres szökést hajtott végre két csolnoki elítélt, akik átvágták a tüskésdrótkerítést és 10 nap alatt, nappal mindig elbújva eljutottak Ausztriába.⁵²⁰

1956 nyarán is sikeres szökést hajtott végre két elítélt Csolnokról. A beszélőn hozzátartozóikkal egyeztettek, hogy autóval várják őket. A bányába vezető földalatti folyosó azon részét, ahol a földem csak 2 méter volt áttörték és kijutottak a szabadba, majd az erdőn keresztül elértek ismerősük autójáig, aki meg sem állt velük a határig. A volt elítéltek pedig nyugatra menekültek.⁵²¹

Még 1956 szeptemberében is kíséreltek meg szökést, akkor egy 22-24 éves fiatal bicskei elítélt vetette át magát a 4 méteres drótkerítésen. Eljutott Bicskéig, de itt elfogták és megverték, ezek után nem került vissza a csolnoki táborba, hanem Márianosztrára szállították.⁵²²

Nem minden kísérlet járt sikerrel, 1954 tavaszán Lontay Róbert, Molnár Lajos és Tuza Zoltán akart megszökni a csolnoki táborból, úgy, hogy egy aknafeljárót próbáltak meg kibontani. Egy véletlenül arra járó őr azonban észrevette őket, így a kísérlet sikertelen volt, szabadság helyett megbüntették őket, fegyelmit kaptak.⁵²³

Egy másik esetben a 2-es barakkban lakó elítéltek egy alagutat kezdtek fúrni az őrtorony alá. A szobában a készülő alagút fölé húzták az ágyakat és a bakancsukban hordták ki a földet a

⁵¹⁶ Uo. 1955. június 28. jkv.

⁵¹⁷ Uo. 1955. május 15. utáni jkv.

⁵¹⁸ Uo. 1955. június 28. jkv.

⁵¹⁹ ÁBTL O- 11828 Mák András 13. illetve Ernst Ervin: *Rabtábor a meddőhányón. Jó szerencse semmi más*, 68.

⁵²⁰ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 5. doboz, Prisons, Labor camps.

⁵²¹ Fehérvári István: *Szovjetvilág Magyarországon*, Nemzetőr, München, 1984. 219.

⁵²² Uo.

⁵²³ Fehérvári István: *Szovjetvilág Magyarországon*, 218. Ernst Ervin : *A politikai elítéltek kiszabadulása a csolnoki bányatáborból*, 2. Erre a kísérletre utalhat Moldova György: *Árnyék az égen*, 24. is.

Ernst Ervin visszaemlékezése szerint egy szökési kísérlet tragédiába torkolt, amikor egy szökésben lévő már majdnem elfogott rabot lelőttek. Ezt azonban más forrás nem erősíti meg.

hálóteremből. Pedeszer Pál odaérve az őrtoronyhoz robbanószert rakott a torony tövébe a zsinórt pedig kihozta.⁵²⁴ Végül valószínűleg ez a kísérlet is sikertelen volt. Ernst Ervin visszaemlékezéseiben továbbá beszámol Kónya István szökési kísérletéről is, aki az örök lakásaihoz vitt moslékos edényt letéve szaladt el, azonban nemsokára elfogták.⁵²⁵

A csolnoki örök a sorozatos szökések hatására beismerték hibáikat, hiszen egy kommunista párttag csak így fejlődhetett, és arra is felhívta egyikük a figyelmet, hogy gondoljanak arra, mennyibe kerül elfogni egy szökött rabot. Levonták a megfelelő tanulságokat is: fokozottabban kell figyelniük és szolgálat közben nem aludhatnak el, hogy ne történessen hasonló eset.

Azt, hogy miért akarnak megszökni a politikai foglyok, az örök tágabb kontextusban értelmezték, belevonva a külpolitikát is: „*Ahogy a nemzetközi helyzet enyhül a béke tábor egyre erősödik, az itt lévő súlyos elítéltek annál inkább azon gondolkodnak, hogy tudjanak a büntetés letöltése előtt menekülni, hogy a nyugati imperialistákat tudják tovább szolgálni és ártani szocialista építő hazánknak.*”⁵²⁶

Nemcsak Csolnokról, hanem Oroszlányról is próbáltak illegálisan távozni. Itt 1953 tavaszán hajtott végre két elítélt sikeres szökést, úgy, hogy mindketten az éjjeli műszakban a csillébe, a szén alá bújtak, majd amikor kikerült a csille a föld alól a középállomásra, ott kimásztak belőle és a sötétben eltűntek. Később a Szabad Európa Rádión keresztül üzentek haza.⁵²⁷

Mivel itt a XVIII-as aknai táborból buszokkal szállították át az elítélteket a XVII-es aknára, az elítéltek ezt az alkalmat is kihasználták. A buszra váró elítéltek (kb. 40 fő) 1953. május 18-án lefegyverezték az őket kísérő 2 fegyveres őrt és 13 rab megszökött. Ebből 6-an önként tértek vissza a táborba. Ezután a szökéssel próbálkozó rabokat, köztük Reichman Bélát, Molnár Józsefet és Nagy Lászlót is Márianosztrára vitték, 28 társukat pedig fegyelmező börtönbe szállították át.⁵²⁸

A többi szökési kísérletet és tervet azonban az oroszlányi őrség felszámolta. Így az 1954. május 14-ei kísérletet is, amikor a sötétben a konyha mellett az első sor szögesdróton átvágta magát egy elítélt, de a másodiknál észrevették és elfogták. Továbbá 1954 októbere után is megakadályozták az örök egy szökést, valamint felszámoltak több kísérletet, az egyik eset az volt amikor egy elítélt felmászott a kerítés mellett lévő transzformátorra és onnan leugorva átugrotta a kerítést. Azonban nem jutott messzire, már másnap elfogták, és összeverve, megbilincselve vezették végig társai előtt miközben ezt kellett kiáltoznia: Így jár aki

⁵²⁴ Varga Ágota: A csolnoki rabtábor című film alapján.

⁵²⁵ Ernst Ervin: *Rabtábor a meddőhányón. Jó szerencse semmi más,* 66.

⁵²⁶ MNL K-EML XXXV 33.f 3 cs 54ő.e. 1955. május 15 utáni jkv.

⁵²⁷ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban,* 87.

⁵²⁸ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 5. doboz, Prisons, Labor camps. illetve MNL K-EML 35 f. 1. cs. 59. ő.e. 112. illetve Grácia István: *1952-1956 KÖMI táborok és az október események Oroszlányban.* 10.

megszökik.⁵²⁹

A tatabányai munkahelyparancsnokságon is történtek sikeres szökések, így sikeres volt az a kísérlet is, amikor 2 elítélt a XIV-es akna egy elhagyott bányavágatában bújt el és így szökött meg.⁵³⁰ Tatabányán 1954 nyaráig fordultak elő szökések, utána viszont 1955 júliusáig nem történt újabb eset.⁵³¹

Büntetési időt csökkentő kérvények, szabadulás

Csolnok

Az elítéltek legális úton büntetési idejük csökkentését kérő 1/2-es, 1/3-os, 1/4-es és 1/8-os kérvényekkel érthették el korábbi szabadon bocsájtásukat. A csolnoki munkahelyparancsnokság vonatkozásában a levéltárban 206 fő ilyen tárgyban beadott kérelme maradt meg 1953-ból.⁵³² Így ezen csolnoki kérelmek alapján 206 elítéltnak maradt fenn a neve, büntetésük okáról és időtartamáról azonban szinte semmit sem tudunk. Csupán két elítélt elkövetett bűncselekményéről van forrás. Mindkettejük emberölésért töltötte büntetését Csolnokon, Sz Antal bányászként, míg T Ferenc szakácsként dolgozott a csolnoki munkahelyparancsnokságon. Ezen két életút ismeretében azonban nem lehet következtetéseket levonni a többi elítéltre vonatkozóan. Viszont kiderül az iratokból, hogy hogyan zajlott a büntetési idő csökkentését kérő kérvények beadása és bírálata.

Az elítéltek először a csolnoki munkahelyparancsnokságnak jelezték kérelmüket, amit ezt követően helyben, egy házitanács ülésen megvitattak, eldöntötték, hogy kit javasolnak és kit nem a kedvezményekre. A házitanácsot a munkahelyparancsnok, 1 bányajáró ór, 3 másik ór, akik a pártot képviselték és az államügyész alkotta. Ezután összeállították a támogatók listáját, amit elküldtek az esztergomi megyei ügyészhez. Ekkorra általában egy-egy ember neve már lekerült a listáról, a kegyelmi kérvényeket pedig sosem támogatták és egyszer sem terjesztették fel Esztergomba.

Összesen 5 házitanács jegyzőkönyv és 5 felterjesztett kérelemlista maradt meg. A felterjesztett kérelmek közül január és február hónapban utasították el a legtöbbet, januárban 79-ből 65-t, februárban 51-ből 45-öt. A kérvények száma ezt követően jelentősen csökkent, márciusban és áprilisban összesen 24 kérvényt adtak be, ebből 9-et utasítottak el.⁵³³

A kérvények típusai szerint a legtöbbet az 1/2-es kérvényből adták be, összesen 77-et, az 1/3-

⁵²⁹ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 5. doboz, Prisons, Labor camps. Illetve MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ö.e 14.

⁵³⁰ *Az ezüsthárs sem segített. Igaz történetek és érdekességek a tatabányai szénbányászat 120 évéből.* szerk: Csics Gyula-Stuber György-W.Csoma Éva, Tatabányai Bányász Hagyományokért Alapítvány, Tatabánya, 2009. 18.

⁵³¹ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ö.e. Párttaggyűlési jkv. 1955.07.27.

⁵³² MNL K-EML XXV. 10.h 1. 2.doku. EL 16. A. 1953. Komárom-Esztergom megyei Főügyészség Elnöki Iratok.

⁵³³ MNL K-EML XXV. 10.h 1. 2.doku. EL 16. A. 1953. Komárom-Esztergom megyei Főügyészség Elnöki Iratok.

ból 39-et, az ¼-ből pedig 28-at. A legkevesebb az 1/8-os és a feltételes szabadság iránti kérvényekből van, az elsőből 10, a másodikból 3. A feltételes szabadság iránti kérelmek mindegyikét a júniusi rendkívüli házitanács ülésen tárgyalták, itt más kérelemtípusról nem is esett szó. A kérvények száma összesen 157 volt.

A házitanács üléseken a munkahelyparancsnok Sárközi István mellett a jegyzőkönyvvezető Szirtes János Ferenc, és Dr. Gyenes László vagy Dr. Lányi László államügyész voltak jelen, emellett változóan 3-4-5 fő őr is, akiket azonban név szerint nem említenek.

A házitanács üléseken a kérelem támogatásánál a magaviselet és a munkában elért százalékos teljesítmény számított. A munkahelyparancsnok, az ügyész, a házitanács vezetője és a rab munkavezetője szólhatott hozzá a kérdés eldöntéséhez.

Ezen szabadságra bocsátás iránti kérelmekre a válaszok az esztergomi államügyészség vezetőjétől érkeztek, külön felsorolva a teljesített és az elutasított kérelmek. Összesen 41 elutasított és 71 teljesített kérelemről tudunk. Az első válasz május 10-én, az utolsó október 3-án íródott. A kérelmek kezdetben mind elutasítóak voltak. Először a június 4-ei kérelmek közül teljesítenek, melyben megszabják a szabadon bocsátás időpontját is. Egy kérelmet pedig visszaküldtek, az illető „közkegyelem alá esőnek látszik” indoklással. Egy esetben pedig az esztergomi támogató javaslat ellenére az Igazságügyminisztérium elutasította egy szakács kérelmét munkateljesítményének alacsony százalékára hivatkozva.

A szabadulások időpontja június és december közé esett és nagyon ritkán fordult elő az, hogy két rab ugyanaznap szabadult. Augusztusban érkezett az első olyan válasz, melyben a „szabadul azonnal” olvasható, ugyanakkor előfordult az is, hogy valakinek még szeptemberben is elutasították a kérelmét.

A teljesített kérelmek alján minden esetben ott olvasható, hogy „a szabadlábba helyezésekről azonnali értesítést várok.” A szimpla megfigyelés vagy esetleges későbbi beszerzés szempontjából is hasznos volt az információ, de arról is vezettek statisztikát, hogy egy-egy nap mennyi frissen szabadult volt az országban.

Az Esztergomból érkező válaszokon és a házi tanács jegyzőkönyveken szereplő személyek sokszor nem azonosak, ennek oka, hogy a jegyzőkönyvek inkább az év elején, míg az esztergomi válaszok a nyári-őszi hónapokból maradtak meg a levéltárban. Ezen hiányos adatok alapján nem követhető végig egyértelműen egy-egy elítélt sorsa, a kérvény benyújtásától kezdve a felterjesztésen, majd az esztergomi válaszon át a szabadítás dátumáig.

Az 1953. szeptember 4-ével keltezett, az esztergomi megyei ügyésztől Csolnokra érkező levélben az elítéltek nagy részénél az „azonnal bocsássa szabadon” olvasható, de találunk olyat is, akit szeptember 20-án kell szabadítani. Közben szeptember 4-e és 12-e között

elkezdtek kiüríteni a csolnoki munkahelyparancsnokságot és azokat az elítélteket, akiket még nem lehetett szabadon engedni máshová szállították át. Így vittek Farkaslyuk –Tólápára 28 főt, míg Baracskára 9 főt.⁵³⁴

Kérelmek Oroszlányon

Csolnokkal ellentétben az Oroszlányon beadott kérvényekből sokkal több maradt meg, s az egyes kérvényeken is sokkal több elítélt neve szerepel, összesen 1449 db maradt fenn.⁵³⁵ Ezek mindemellett az elítéltekről is bővebb információkat tartalmaznak, így 438 esetben az elítéltek neve mellett, az illető életkorát, foglalkozását, családi állapotát, gyermekeinek számát, elítélésük okát és idejét, valamint azt is megtudhatjuk belőlük, hogy voltak-e már korábban büntetve. Továbbá az Igazságügyminisztériumból érkezett válaszok közül is több is maradt fenn.

A feltételes szabadságrabocsátási kérelmek kapcsán keletkezett iratok itt is 3 csoportba sorolhatók: házitanács jegyzőkönyvek, válaszok a megyei ügyésztől, illetve az Igazságügyminisztériumból.

Az oroszlányi munkahelyparancsnokságon keletkezett iratok között 2 házitanács és egy kényszermunkás jegyzőkönyv maradt fenn, a többi 10 irat adminisztratív, adategyeztetés tárgyában keletkezett, például elítéltek adatainak megküldése, kiegészítése.

Az oroszlányi házitanács jegyzőkönyvek 1953. március 11-ről és június 19-ről maradtak fenn. Részt vett rajtuk az államügyész, a munkahelyparancsnok, az elsőt 14, a másodikon 8 ör, köztük bányafelügyező örök is, akik az elítéltekkel együtt mindennap lent voltak a bányában. A második jegyzőkönyvön meglepő módon egy női névvel is találkozunk, Kimmel Margit bv. örrel, aki a jegyzőkönyvet vezette.

A résztvevők felsorolása után a kérelmek felsorolása következik, először a támogatott, majd az elutasított kérelmeké. Indoklásként a következő szerepel: „*A házitanács a fent nevezett elítéltek kérelmét munkájuk, valamint a magatartásuk után bírálta el.*” A kérvények elbírálásakor a munkahelyparancsnok, az államügyész és a házitanács véleményét kérték ki.

A beadott **kérvényekben** különböző mértékekben kérték a büntetési idő csökkentését. A legnagyobb kedvezmény a büntetési idő felére csökkentése volt, ezt nevezték $\frac{1}{2}$ kérelemnek, a második a harmadát engedte el, ez volt az $\frac{1}{3}$, a következő a negyedét, az $\frac{1}{4}$ kérelem, majd az $\frac{1}{8}$ következett. Ezeken kívül kérhették még a büntetés hátralévő idejének elengedését és a %-os kedvezmény beszámítását, ami a munkateljesítményük elfogadását jelentette, így előbbre

⁵³⁴ MNL K-EML XXV. 10.h 1. 2.doku. EL 16. A. 1953. Komárom-Esztergom megyei Főügyészség Elnöki Iratok.

⁵³⁵ MNL K-EML XXV. 10h. 1. EL. 16. A 1953. Komárom -Esztergom megyei Főügyészségi Elnöki Iratok.

Feltételes szabadságra bocsátás iránti kérvények. Oroszlány. 187. A névsor és a kérvények elbírálása részletezve a mellékletben található.

hozhatták szabadlábba helyezésük időpontját. A kérvények megoszlása a következő volt: összesen 1449 kérvényt adtak be, ebből 1214-ről többet is tudunk, 1/2-es 90 db volt, 1/3-os 328 db, 1/4-es 385 db, 1/8-os 262 db, %-os 120 db, a hátralévő büntetés elengedését 7 db tartalmazta, továbbá szabadlábba helyezésüket 22-en kérték.

A **háztanács** üléseken a kérvényt egy esetben nem tárgyalták, egy esetben a kért 1/4-es kérvény helyett 1/8-ra, míg 3 esetben a kért 1/3-os kérvény helyett 1/4-re terjesztették fel az elítéltet, 697 esetben egyhangúlag támogatták, míg 54 esetben nem támogatták a beadott kérvényt. A nem támogatott kérvények indoklásaként a következőkkel találkozunk: *„alacsony a százaléka, rossz a munkához való viszonya, fegyelmezetlen a magatartása, munkamegtagadása volt, hanyag, a munka ellen lázított, a konyháról élelmiszert lopott és azt italért eladta a civil munkavállalóknak.”*

A támogatott kérvények indoklásaként pedig a következők szerepelnek: *„a tábor hangulatát a parancsnoknak jelenti, a lázítást azonnal leleplezi, betegsége ellenére is lejárt a műszakra, önként pótműszakra megy, magatartása példamutató, korára való tekintettel, sok esetben 36 órát dolgozik, szabad idejében is társadalmi munkát végez, állandóan veszélyes és vizes helyen dolgozik.”* Itt néhány különleges esettel is találkozunk például Kasza János elítélt felajánlást tett az 1000 csille szén kitermeléséért, illetve Takács János pedig munkájáért dicséretben is részesült. A kérvények helyi elbírálása után a háztanácson nem támogatott kérvényeket is felterjesztették Esztergomba.

A legtöbb fennmaradt irat az **Esztergomi államügyészség** vezetőjétől érkezett, az első 1953. április 13-án, az utolsó 1953. december 28-án keletkezett. A kérvények legnagyobb részét - összesen 494-et - elfogadták, 22 esetben a felterjesztetthez képest más kedvezményt adtak, 3 esetben elrendelték az azonnali szabadítást, 24 ember esetében közkegyelem alá sorolták őket, és 211 esetben utasították el a beadott kérvényt. Itt is a munkateljesítmény és a magaviselet volt a kérvény támogatásának feltétele.

Az elutasított kérvények között egy esetben a cselekmény társadalmi veszélyessége indoklással is találkozunk, ami nem politikai vonatkozású, hanem egy szándékos emberölés miatt elítélre vonatkozott. Az elfogadott kérvényeket ezután felterjesztették az Igazságügyminisztériumba, az Esztergomi államügyészség által elutasított kérvényeket viszont nem küldték tovább.

Az **Igazságügyminisztériumból** összesen 18 levél érkezett az esztergomi megyei ügyészséghez, melyek 1953. április 13-a és 1954. február 26-a között íródtak. Ezen válaszokban 397 elítéltnak jóváhagyták a beadott feltételes szabadságrabocsátás iránti kérelmét, (sőt egy esetben a kértnél nagyobb kedvezményt adtak, Ü. Nagy István 1/8 kérelmet

kért és ¼-et kapott, így azonnal szabadult), 42 főnek elutasították, míg 19 kéréséről később döntöttek, 1 főnek pedig a Honvédelmi Minisztériumhoz küldték tovább.

Nemcsak a kérelmek elfogadását írták meg a válaszban, hanem az 1953 decemberi és az 1954 januári válaszokban az elítéltek felénél a szabadulás napját is meghatározták. 1953. május 27-ei az első dátum amikor szabadultak (Vida József esetében csak azt tudjuk, hogy 1953 áprilisa előtt szabadult, de a pontos dátumot nem ismerjük), a legutolsó meghatározott dátumként pedig 1954. február 26-a szerepel. A beadott kérvényekre 259 esetben pedig „szabadítsa azonnal” volt a válasz.

Ha elutasítottak egy kérelmet, akkor javaslatot tettek arra vonatkozólag, hogy a következő kérelemre, például elutasított ½ esetén 1/3-ra terjesszék fel az elítéltet. Illetőleg néhány kérelem beadása ellen kifogást emeltek, például Ritz Ignác kérelme ellen, akinek munkateljesítménye nem érte el a 150%-ot, így nem volt jogosult az ½ kedvezményre.

Az Igazságügyminisztérium részéről kifogásolták azt is, hogy az Oroszlányi Munkahelyparancsnokságon nem vezetnek rendszeresen havonta a teljesítménykönyveket, így fordulhatott elő az 1953 júniusában, hogy Csatlós János könyvében utolsó beírásaként az 1952 decemberi teljesítménye szerepelt. Ennél súlyosabb hibaként értékelték azt, hogy a kérelmeket későn viszik a háztanács elé és így az elnök is késedelmesen hozza meg a döntését, ennek következtében az elítéltek nem tudják ténylegesen igénybe venni a nekik járó kedvezményt.⁵³⁶

Oroszlányban akinek elfogadták büntetési időt csökkentő kérvényét, kifüggesztették a nevét és a szabadulás időpontját a gépház melletti hirdetőtáblára. Majd az illetőnek szabadulása napján le kellett adnia a rabruháját és a bányászruháját, és megkapta a civil ruháját. A szabadulás estéjét az elítélt már a szabadulózárkában töltötte. Másnap odaadták a bányában megkeresett pénzt és a szabadulólevelet, valamint figyelmeztették arra, hogy csak feltételesen bocsájtják szabadon. Ezután elmondták, hogyan viselkedjen a szabad életben, és azt is megkérdezték, hogy hol akar letelepedni. Felhívták figyelmét arra, hogy jelentkeznie kell a rendőrségen és miután megmotozták, hogy nem visz-e ki feketelevelet, utána szabadon engedték.⁵³⁷

Kérelmek Tatabányán

Tatabányával kapcsolatosan nem maradtak fenn amnesztiát és büntetési idő csökkentését kérő kérvények. Itt a szabadulókkal kapcsolatos előírások találhatóak meg a levéltárban, melyek lényege, hogy az amnesztiák következtében szabadulók minél gyorsabban álljanak munkába és

⁵³⁶ MNL K-EML XXV. 10h. 1. Komárom -Esztergom megyei Főügyészségi elnöki iratok EL. 16. A 1953. Feltételes szabadságra bocsátás iránti kérvények. Oroszlány. 31.

⁵³⁷ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 29 éves munkás Oroszlány 1954-1955.

illeszkedjenek vissza a társadalomba.

Így a Nehézipari Minisztérium arra törekedett, hogy a termelésben ne jelentsen nagy fennakadást az amnesztia, ezért az elbocsátottak létszámát a KÖMI-nek idejében közölnie kellett a vállalattal, hogy az intézkedni tudjon.

Elsődleges szempont volt az is, hogy a kiszabaduló letartóztatottak és internáltak részére munkahelyet biztosítsanak. Így, ha korábbi rabmunkahelyén jelentkezett, oda fel kellett venni, kivételt csak akkor lehetett tenni, ha a vállalatnak munkásfeleslege volt vagy ha a volt elítélt visszatérése valamilyen okból nem volt kívánatos.

A szabaduló rabokat 12 Ft erejéig el kellett látni másfél napi hideg étellemmel, amit a vállalatnak kellett beszereznie, és naprakésznek kellett lennie a bérelszámolásnak is, hogy az elbocsátás napján minden elítélt megkaphassa a neki járó bért. Továbbá két hét szabadságot kellett biztosítani számukra, mielőtt újra munkába álltak. Aki fogvatartása alatt szakképesítést szerzett, azt hagyni kellett levizsgázni, és a szabaduló mérnököket és technikusokat pedig mindenképpen megfelelő munkakörben elhelyezni.⁵³⁸

⁵³⁸ MNL OL XXIX F 107 j 116 doboz. NIM levele a trösztnek, 1953.07.11.

VI.

Őrök Csolnokon, Oroszlányon és Tatabányán**1. A munkahelyparancsnokságok felszereltsége**

A munkahelyparancsnokságokon az elítéltek barakkjai mellett az őrök számára is több épület készült. Ezen épületek kezdeti hiánya több nehézséget is okozott, mivel néhány csak a parancsnokságok létrejötte után évekkel épült fel. A források is elsősorban ezek elkészültének hiányosságairól szólnak. Oroszlányon a megfelelő raktárépület és fürdő hiányzott, míg Csolnokon irodából volt kevés.⁵³⁹ Tatabányán pedig egy kantint és egy kultúrhelyiséget kellett még felépíteni, melyek csak 1955 tavaszára készültek el.⁵⁴⁰ Itt egy őrszobát is át akartak építeni, amit azonban egy kettős szökés megakadályozott, mert a szökést követően az átépítés helyett inkább egy új őrtornyot emeltek.⁵⁴¹

A munkahelyparancsnokságok továbbá járművekkel is rendelkeztek, mivel az aknák a települések határában voltak. A járművek számáról csak Csolnokról vannak adatok, az itteni parancsnokságnak 3 kerékpárja volt.⁵⁴² A fegyverzetüket tekintve viszont 1956 októberéből mindhárom helyszínről rendelkezünk adatokkal.⁵⁴³

Fegyver típusa	Csolnok mhpk.	Oroszlány mhpk.	Tatabánya mhpk.
Karabély	17	18	25
DP. Golyószóró	6	6	12
Gorj Géppuska	2	2	4
Kispuska	12	12	17
Géppisztoly	104	100	126
Pisztoly	35	42	43
Könnygránát	30	30	60
Elítéltek létszáma	692	1150	653
Őrség létszáma	94	96	136

Az elítéltek létszámának tükrében azonban meglepő, hogy a legkevesebb elítéltet őrző tatabányai munkahelyparancsnokság a fegyverek nagy részéből másfélszeres, kétszeres

⁵³⁹ BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.

⁵⁴⁰ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ó.e. Párttaggyűlési jkv. 1955.03.21.

⁵⁴¹ MNL OL XXIX F 107 j 116. doboz.

⁵⁴² BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.

⁵⁴³ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 88-89.

mennyiségekkel rendelkezett és az őrség létszáma is itt volt a legmagasabb.⁵⁴⁴ Ugyanakkor a Tatabányához (653 fő) és Csolnokhoz (692 fő) képest közel kétszer annyi (1150 fő) oroszlányi elítéltet majdnem ugyanannyi (94 fő) őr őrizte, mint a feleakkora létszámú csolnoki tábort (96 fő).

A csolnoki munkahelyparancsnokság fegyverzetéről még egy forrásból - az 1956 márciusi parancsnoki átadás-átvétel jegyzőkönyve - rendelkezünk információkkal. Ebben nemcsak a fegyverek száma és konkrét típusa, hanem a lőszeres száma is fel van tüntetve.⁵⁴⁵

Fegyverek:

1956. március	Típus	Darab szám	1956. október	Típus	Darab szám
1.	7.62 mm-es M. TT pisztoly	27	1.	Pisztoly	31/4
2.	7.62 mm-es KI géppisztoly	52	2.	Géppisztoly	104
3.	7.62 mm-es 92/30 M. puska ⁵⁴⁶	78	3.	Karabély	17
4.	6 mm-es céllövő kispuska	5	4.	Kispuska	12
5.	7.62 mm-es DP. golyószóró	12	5.	DP. Golyószóró	6
6.	7.62 mm-es Maxim géppuska	2	6.	Gorj Géppuska	2
7.	26 mm-es jelzőpisztoly	1	7.		
Össz.		177	Össz.		172
+	48 M patentbilincs	9	+	Könnygránát	30
+	6×30-as látcső	2	+		

Lőszeres:

1956. március	Típus	Darabszám
1.	7.62 mm-es puskatöltény, tározott /jőr./	2.340
2.	7.62 mm-es puskatöltény, tározott /karh./	7020
3.	7.62 mm-es puskatöltény, tározatlan /jőr./	1440
4.	7.62 mm-es puskatöltény, tározatlan /karh./	8640
5.	7.62 mm-es fényjelző puskatöltény	684
6.	7.62 mm-es páncélmagvas gyúj. pu. töltény	1414

⁵⁴⁴ Tatabányán esetleg amiatt növelhették a biztonságot, hogy a város megyeszékhely, azonban ez nem ad teljes magyarázatot arra, hogy miért őrizték a három munkahelyparancsnokság közül a legkevesebb elítéltet fogva tartó munkahelyet a legnagyobb őri létszámmal és a legtöbb fegyverrel.

⁵⁴⁵ BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.

⁵⁴⁶ A 7.62 mm-es 92/30 M puskából 7 db. rozsdagödrös, régi, szovjet puska, melyet ezen állapotban a Debreceni Börtöntől kaptunk.

7.	7.62 mm-es belövő gyújtó puska tölt.	292
8.	7.62 mm-es nehézlövedékű pu. töltény	4350
9.	7.62 mm-es pi.- géppi. töltény /jör./	4018
10.	7.62 mm-es pi.- géppi. töltény /karh./	16248
11.	43 M. fehér jelző töltény	20
12.	43 M. sárga jelző töltény	20
13.	43 M. piros jelző töltény	19
14.	7.62 mm-es puska vak töltény	1000
15.	7.62 mm-es puska oktató töltény	25
16.	7.62 mm-es pi.- géppi. oktató töltény	25
összesen		47555

A csolnoki munkahelyparancsnokság 116 órára 1956 márciusában 177 fegyver jutott, amiből 1 jelzőpisztoly és 5 céllövő kispuska kivételével a többi 171 éles lőfegyver volt, melyekhez 45.762 éles és 1793 jelző, ill. oktató töltény volt.

A dokumentumban azt is megállapították, hogy a fegyverek és a lőszer állapot, karbantartása és tárolási helye a szabályzatnak megfelelő. Vizsgálták a harckészültség állapotát is, melynek révén az egységet 90%-ban gyorsan mozgósíthatónak találták, valamint próbariadókat is tartottak, ahol a csolnoki örök „jó fegyelemről és ütőképességről adtak tanúbizonyságot”.⁵⁴⁷

A márciusi és az októberi adatokat összehasonlítva, Csolnokon októberre kisebb változtatásokat hajtottak végre a fegyverzetben. Így megnövelték az M puskák helyett a géppisztolyok számát, valamint könnygránátot is beszerettek. Továbbá ezzel párhuzamosan 20 fővel csökkentették az őrség létszámát.

2. A munkahelyparancsnokságok őrei, létszámuk, belső ellentétek

Az örök életéről, származásáról a legtöbbet a tatabányai párttaggyűlési jegyzőkönyvekből tudhatunk meg, ahol 6 ór életrajza szerepel. Közös jellemzőjük, hogy mindegyikük szegény többgyermekes családból származott, egyikük édesapja gyári munkásként, a többiek földművesként dolgozott. Gyerekkorában volt, aki menhelyen nevelkedett, más félárva volt, és már fiatalon cselédként dolgozott: „Törvénytelen gyerek vagyok, apám cseléd ember volt, Olaszliszkán dolgoztam hosszú ideig mint cseléd.”⁵⁴⁸ Szegény sorsukból továbbá egyenesen következett alacsony iskolai végzettségük. Így ezen fiatal férfiaknak a katonaságot és az esetleges fogságot követően vonzó felemelkedési lehetőség volt a biztos fizetést ígérő államvédelmi vagy bv. őri állás. Többségük - egy kivételtől eltekintve, aki már 1938-tól őrként helyezkedett el, - 1949-ben kerültek a tatabányai testülethez.

⁵⁴⁷ Az ellenőrzés során az is kiderült, hogy 1 céllövő kispuska hiányzott, és 1 M TT. pisztoly le volt adva javításra.

⁵⁴⁸ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ő.e. Párttaggyűlési jkv. 1954. 02.09.

A munkahelyparancsnokságokra nem mindenki újoncként került, hanem voltak akik a bezárt internálótáborokból mentek át dolgozni. Így Csolnokra a bezárt kistarcsai és recski internálótáborból is érkeztek örök: „*Felajánlották őrmesteri előléptetéssel és őrsparancsnok-helyettesi beosztással, ráadásul az előzőekhez képest jóval több fizetéssel a csolnoki internálótábort, valamint egy későbbi lakásmegoldási lehetőséget is.*”⁵⁴⁹

Kiképzésükre azonban nem sok idő volt, mivel az elítéltek száma folyamatosan emelkedett, továbbá a Horthy-korszak öreit is elküldték, akiktől tanulhattak volna. 1953 decemberében azt írják a tatabányai örökről, hogy még meg kell ismerniük a büntetés-végrehajtás alapvető szabályait.⁵⁵⁰ Ez azonban felveti a kérdést, hogy eddig milyen szabályok alapján, illetve milyen képzést követően kerültek a munkahelyparancsnokságra.

Az örök szakmai képzettségét tekintve később sem volt jobb a helyzet. Országos adatok szerint 1954-ben az örök tiszti állományának 35,85%-a, míg a tiszthelyettesi állomány 54,5%-a még nem végzett szakmai iskolát.⁵⁵¹ Általános iskolázottságukat tekintve pedig 1956 januárjában a büntetés-végrehajtásban dolgozó 3871 főből 2487-en a 6 elemi végezték csak el, egyetemi vagy főiskolai végzettsége pedig 83 örök volt. Pártiskola tekintetében sem álltak jobban, 3698 örök nem volt ilyen végzettsége, csak 173-nak. Szakiskolai végzettsége pedig 1945 főnek volt.⁵⁵²

A munkahelyparancsnokságokon kétféle testülettől jövő örök dolgoztak, a külső őrséget ÁVH-sok, a belső őrséget pedig bv. alkalmazottak adták. Ez a helyzet már 1953-at megelőzően is ellentétekhez vezethetett, ami 1953-at követően még tovább erősödött. Ennek oka az volt, hogy Nagy Imre a Belügyminisztérium fennhatósága alá rendelte az ÁVH-t, amit a korábban önálló hatóságként működő testület tagjai nem akartak elfogadni.

Így ez az ellentét a csolnoki munkahely-parancsnokságon is jelentkezett, az ÁVH tagjai nem hallgattak a bv-s örökre. Ellenérzéseiknek hangot is adtak: „*Az egyik nap is jövök Csolnokról és hallom, hogy 3 ÁVH elvtárs azt éneкли, hogy a Ballai főhadnagy nem bírja az ávos vörös csillagot.*”⁵⁵³ De nemcsak a parancsot nem teljesítették, hanem le is nézték a bv-s öröket. Az egyik ÁVH-s ör azt is kijelentette, hogy nem megy szórakozni egy bv. tiszttel, annak ellenére sem, hogy az illető a parancsnoka volt.

Az ellentét abból fakadt, hogy az ÁVH-sok számára csalódás volt, hogy Ballai Gábor főhadnagy személyében egy bv-s táborparancsnok lett a felettesük. Erre egy volt csolnoki ör így emlékszik vissza: „*Megérkezvén abba a mindentől távoli, kietlen környezetbe, minden*

⁵⁴⁹ V. Nagy Árpád: *Egy lelkiismeret lázadása*, Kairosz, Budapest, 2005. 55.

⁵⁵⁰ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ö.e. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953.12.15.

⁵⁵¹ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 7.

⁵⁵² Állambiztonsági Történeti Tár III. 817.

⁵⁵³ MNL K-EML XXXV 33.f 3.cs 54.ö.e. 1954. március 1. jkv.

*illúzióm szertefoszlott: ugyanis kiderült, hogy mi két ÁVH-sok is a belső őrzést adó és irányító bv-s főhadnagy parancsnoksága alá kerülünk. Valamennyien úgy éreztük csapdába estünk.*⁵⁵⁴

Terjedtek a szóbeszéddek, mellyel a két testület egymást próbálta lejáratni. Az ÁVH-sok lenézték a bv-seket, a bv-sek meg abban reménykedtek, hogy az ÁVH-sokat máshová helyezik át. *„Én csodálkozom azon, hogy a Kecskés elvtárs felesége azt mondta, hogy májusra a két ÁVH-sok nem lesznek a munkahelyen. Helytelen ez a nézet, mert az őrségre itt szükség van. Hibásnak látja a Belügyminisztériumot, amikor úgy rendelkezett, hogy kétféle ruhás őrséget küldött ide, mivel tudjuk azt, hogy a csolnoki népek az ÁV-sokra haragszanak, mivel azok őrizték azokat, akik súlyos bűnösök voltak.*⁵⁵⁵

A kezdeti időkhöz képest később javult a viszony a két testület tagjai között, együtt mentek szórakozni is, s 1955 júniusában már pozitívabban nyilatkoztak a két váll-lapot viselőkről. Ugyanakkor ez annak is köszönhető volt, hogy néhány őr elment Csolnokról. *„Márt azt sem mondhatjuk, hogy a volt ÁVH-sok csinálják, mert már azok nincsenek itt köztünk, akik pedig voltak azok közénk forrtak.*⁵⁵⁶ Persze nem mindenki látta így: *„A szolgálati viszony romlott. Rossz az egymás közti viszony.*⁵⁵⁷

Oroszlányon az eddig rendelkezésre álló források szerint nem származott konfliktus abból, hogy az örök két helyről kerültek oda. Itt minden őr csak a parancsnokára panaszkodott, aki nem látta el megfelelően a feladatát, elutasította az öröket, ha panasszal vagy kérelemmel fordultak hozzá.⁵⁵⁸

A csolnoki örök közötti ellentéteknek híre ment és a tatabányai XIV-es aknán is rossz példaként beszéltek róluk. Megemlítették azt is, hogy „politikailag fejlettek” az ottani örök, de öntelteknek tartották őket, mert lenézték a bv -s öröket. Tatabányán is volt némi ellentét az örök között, azonban nem olyan mértékben, mint Csolnokon. Itt az idősek és a fiatalok közötti viszony volt rossz, mert az időseket vaskalaposnak tartották, ami egyszerű generációs

⁵⁵⁴ V. Nagy Árpád: *Egy lelkiismeret lázadása*, 55.

⁵⁵⁵ MNL K-EML XXXV 33.f 3 cs 54.ö.e. 1954. március 1. jkv., utalás az 1951-es csolnoki konstrukciós per elíteltjeire.

⁵⁵⁶ Ezen jegyzőkönyv tanúsága szerint sor kerülhetett néhány ÁVH-s őr elhelyezésére.

⁵⁵⁷ MNL K-EML 33.f 3cs 54ö.e. 1955. június 28. jkv.

⁵⁵⁸ MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ö.e. 1954. 2. negyedévi jelentés 1.

ellentétnek tekinthető.⁵⁵⁹ Az is előfordult, hogy durva és drasztikus szavakat használtak egymással szemben, és nem segítették társaikat. Valamint kisebb lopások is előfordultak, az egyik ör szalmáját tulajdonította el egyik társa.⁵⁶⁰

Egyéb nehézségek is adódtak Tatabányán. El akarták távolítani azokat az öröket, akiknek a családtagjuk le volt csukva(!) és emiatt rossz hangulatot csináltak,⁵⁶¹ továbbá sokan várták az állományhoz való visszahelyezésüket is. Az örök továbbá hiányolták azt is, hogy itt nincsenek előléptetések, míg Csolnokon voltak.⁵⁶²

Az örök létszáma a csolnoki munkatáborban

A csolnoki őrség létszáma 1952. szeptember 25-én 45 fő⁵⁶³, az elítéltek létszáma ekkor 465 fő. 1953. január 4-én már 75 ör⁵⁶⁴ (535 elítélt), míg 1955. január 7-én 82 ör⁵⁶⁵ (900 elítélt) volt. Az 1955-ös adatokból az is kiderül, hogy a csolnoki munkahelyparancsnokság rendszeresített létszáma 102 fő lenne, tehát 20 fővel voltak kevesebben.⁵⁶⁶ A létszámhiány azonban 1956-ra megoldódott, ekkor már 116 ör teljesített szolgálatot.

Csolnok esetében maradt meg a legtöbb ör neve a levéltári forrásokban, összesen 95 ör nevét ismerjük, bár gyakran csak a vezetéknevét, és sem beosztását, sem rangját nem tudjuk.⁵⁶⁷

Egy örre 1952-ben 10 elítélt, 1953-ban 7, majd 1955-ben 11 jutott, amit soknak ítélték meg. 1955-ben teljes létszám esetén 9 elítélt jutott volna egy örre. 1956 márciusában 996 elítéltet 116-an őriztek, míg ugyanezen év októberében 600 főt 94-en. Így javult az arány és márciusban 9, míg októberben már csak 6 elítélt jutott egy örre. Mindezek alapján az ideális létszámarány 9 fő vagy az alatt lehetett.

Az örök hiánya ellen toborzással próbáltak tenni, azt azonban nem akadályozhatták meg, hogy néhányan leszereljenek. *„Az őrség tagjait felül kell vizsgálni a parancsnoksággal karöltve és a hiányzó őrséget toborzás útján biztosítani, ugyanakkor azokat (azoknak MA) az öröket (öröknek MA) kiknek a számítások (számításuk MA) visszamenni a termelő munkába lehetővé kell tenni részükre.*⁵⁶⁸ Így 1954. március elején 3 ör ment el Csolnokról.

⁵⁵⁹ MNL K-EML 36.f.3.cs. 21. ö.e. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953. 12.15.

⁵⁶⁰ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1954. 05.13., 1954. 11.02.

⁵⁶¹ Uo. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953. 12.15.

⁵⁶² MNL K-EML 36.f.3.cs. 21. ö.e. Párttaggyűlési jkv. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953. 11.28. 1954. 03.30.

⁵⁶³ MNL OL XXIX F-102 x I/165. doboz Francia János bv. fhdgy. jelentése, 1952.szeptember 25.

⁵⁶⁴ Bank Barbara: *Az internálás és kitelepítés dokumentumai a Történeti Levéltárban*, 123.

⁵⁶⁵ MNL OL M-KS 276.f.96.cs.73.ö.e.

⁵⁶⁶ A létszámhiány azonban ekkor nem csak itt volt tapasztalható, hanem országosan, és ahogy a levél is megjegyzi, főleg a szénbánya munkahelyeken. MNL OL M-KS 276.f.96.cs.73.ö.e.

⁵⁶⁷ A csolnoki örök névsorát lásd a mellékletben.

⁵⁶⁸ MNL K-EML XXXV. 33.f. 3. cs. 54.ö.e. 1954. júliusi jkv.

Idő pont	1952 09. 25	1953 01. 11	1953 01. 18	1953 01. 25	1953 02. 01	1953 02. 08	1953 02. 22	1953 02. 28	1953 04. 05.	1955 01. 07.	1956 03.	1956 07.26 ⁵⁶⁹	1956. 10.23 ⁵⁷⁰
Ór ⁵⁷¹	45	75	74	75	75	73	75	75	74	82	116	116	94

A kétféle őrség arányát illetően 1956 áprilisában Csolnokon összesen 116-an voltak, ebből 64 fő sorállományú és 52 fő hivatásos, akik 1009 elítélre vigyáztak.⁵⁷² A hivatásos őrök létszáma ekkor összesen 64 fő volt, közülük 9 fő őr vagy őrvezető, 45 fő tiszthelyettes és 10 fő tiszt volt. Az 52 fő sorállományú őr közül: honvéd őr 40 fő és tiszthelyettes pedig 12 fő volt.⁵⁷³

A külső őrseget egy hónappal korábban, 1956 márciusában 56 fő sorállományú őr adta, a belső hivatásos őrség pedig 60 főből állt. Itt nyomon követhető a tisztségek megoszlása is, ami a következőképpen nézett ki: 1 fő parancsnok, 1 fő politikai helyettes, 1 fő karhatalmi helyettes, 1 fő operatív, 1 fő kiképzési előadó, 1 fő rabnevelő, 1 fő munkaügyi előadó, 1 fő ügykezelő, 1 fő anyagi szolgálat vezető, 1 fő ruházati előadó, 1 fő raktáros nyilvántartó, 1 fő pénzügyi szolgálat vezető, 1 fő pénztáros, 1 fő könyvelő, 1 fő egészségügyi thts., 1 fő büntetésnyilvántartás vezető, 1 fő bny. előadó, 1 fő befogadó, 1 fő censor, 2 fő őrparancsnok, 2 fő őrparancsnok helyettes, 2 fő felvezető, 2 fő körletparancsnok, 4 fő körletőr, 19 fő munkáltató őr, 9 fő előállító őr, 1 fő átkísérő őr.⁵⁷⁴

Az őrök létszáma Oroszlányon

Az oroszlányi őrök egy munkahelyparancsnokságon, de több aknán is teljesítettek szolgálatot, így a XVIII-as és a XVI-os, illetve kezdetben a XVII-es aknán. 1953 januárjában a XVIII-as aknai munkahelyparancsnokságon 76 őr 1196 rabot őrzött, létszámuk 1953 áprilisára 128 főre emelkedett, ekkor a bezárt Tatabánya Alsóról is érkezhettek ide őrök.

Létszám tekintetében Oroszlányon is kevesebben voltak a szükségesnél 1954 második negyedétől⁵⁷⁵ és 1955 márciusáig. Ennek következtében 1954 októberében a létszámhiány miatt az őrök nem tudták kipihenni magukat és fennállt az elalvás veszélye, mivel 48 órai

⁵⁶⁹ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 88.

⁵⁷⁰ Uo.

⁵⁷¹ MNL OL XIX B 1 j 2 doboz.

⁵⁷² A munkahelyparancsnokság rendszeresített létszáma 117 fő lett volna, de 1 fő hiányzott, aki a könyvelői posztot töltötte volna be.

⁵⁷³ BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.

⁵⁷⁴ Uo.

⁵⁷⁵ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 91.

szolgálat után sem mehettek haza.⁵⁷⁶ Az őrhány enyhítésére a városi pártbizottságtól is kértek segítséget, hogy megfelelő embereket tudjanak toborozni.⁵⁷⁷ 1956-ban az örök létszáma itt 112 fő volt, ami a forradalom kitörése előtt 96 főre csökkent.

A hivatásos és a sorállományú, azaz a bv-s és az ávh-s örök aránya itt is közel 50-50%-os volt, de a mérleg Csolnokkal ellentétben a hivatásosok felé billent el. Itt 1956. március 26-án a 122 ór közül 66 fő volt hivatásos és 56 fő sorállományú. Az örök között tisztségek tekintetében 1954-ben a 112 óról 5 fő volt tiszt, 61 fő tiszthelyettes és 40 fő volt ór, továbbá beteg 1 fő, tisztképzőn 4 fő, felfüggesztve 2 fő.⁵⁷⁸

Oroszlány esetében maradt fenn a legtöbb elítélt neve, azonban itt rendelkezünk a legkevesebb ór nevével, összesen 37 főt tudunk név szerint azonosítani. Itt ezen 37 fő esetében azonban a legtöbbször a keresztnév és a betöltött tisztség is ismert.⁵⁷⁹

Őrök létszáma⁵⁸⁰

Időpont	XVIII-as akna
1953. 01.04.	76
1953. 01.11.	76
1953. 01.18.	76
1953. 01.25.	76
1953. 02.01.	76
1953. 02.08.	76
1953. 02.22.	128
1953. 02.28.	127
1953. 04.05.	130
1956.03.26.	112
1956. 10.23.	96

Az örök létszáma Tatabányán

Tatabányán az örök öt különböző helyen teljesítettek szolgálatot. Adataink azonban nem minden munkahelyről vannak, így a X-es és a XIV-es akna öreinek létszámáról külön-külön nincsen adat. Összesen jelenleg 71 ór nevét ismerjük, gyakran keresztnév és rang nélkül.⁵⁸¹

A legkevesebb ór a legrövidebb ideig működő Tatabánya-Felső és Tatabánya-Alsó

⁵⁷⁶ MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ö.e.1954. 2. negyedévi jelentés 1.

⁵⁷⁷ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 105.

⁵⁷⁸ MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ö.e.

⁵⁷⁹ Az oroszlányi örök névsorát lásd a mellékletben.

⁵⁸⁰ MNL OL XIX B 1 j. 2. doboz.

⁵⁸¹ A tatabányai örök névsorát lásd a mellékletben.

munkahelyeken volt. Tatabánya-Felsőn létszámuk 1953 áprilisáig 20 f alatt volt, majd Tatabánya-Alsó bezárását követően 45 főre emelkedett. Tatabánya-Alsó őri létszáma is kevesebb mint 20 fő volt, majd a tábor bezárása előtti időszakban 1952 februárjában 36, majd 45 főre emelkedett, ami a tábor 1953 áprilisi bezárásáig állandósult.

A Síkvölgyi akna őreinek létszáma viszont nem sokat változott, 34 és 46 fő között állandósult 1953 első hónapjaiban. A még rabmunkahelyként működő X-es és XIV-es aknán pedig az örök együttes létszáma 1956-ban a 165, illetve a 136 főt érte el.

Itt is problémákat okozott a létszámhiány, az örök nem tudták kivenni a szabadságukat és eltávozásra csak úgy tudtak menni, ha egymás között cseréltek.⁵⁸²

Időpont	X-es akna	XIV-es akna	Síkvölgyi akna	Tatabánya Felső	Tatabánya Alsó	Összesen
1953. 01. 04.			35			35+
1953. 01. 11.			34 ⁵⁸³	18 ⁵⁸⁴	19	71
1953. 01. 18.			39	16	19	74
1953. 01. 25.			39	16	19	74
1953. 02. 01.			35	14	19	68
1953. 02. 08.			46	15	32	93
1953. 02. 22.			46	15	46	107
1953. 02. 28.			46	15	46	107
1953. 04. 05.			42	45	-----	87
1956. 07. 26.						165 ⁵⁸⁵
1956. 10. 23.						136 ⁵⁸⁶

3. Munkahelyparancsnokok Csolnokon, Oroszlányon és Tatabányán

A csolnoki munkahelyet Sárközi István munkahelyparancsnok vezette 1953. január 30-ától biztosan, de valószínűleg létrejöttétől, 1952. április 29-től. Utódjául Ballai Gábor fhdgy-ot választották meg, aki a tábor visszaállításáról szóló 1953. október 22-én megtartott tanácskozáson már ott volt, így valószínűleg ő lett a visszaállított tábor új parancsnoka. A következő táborparancsnok Kimiti Ferenc fhdgy. lett, aki 1954. október 12-én üdvözölte az

⁵⁸² MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ö.e. Párttaggyűlési jkv. 1954. 05.13. és 1954. 09.21.

⁵⁸³ MNL OL XIX B 1 j. 2. doboz.

⁵⁸⁴ MNL OL XIX B 1 j. 2. doboz.

⁵⁸⁵ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 88.

⁵⁸⁶ Uo.

őröket, mint új parancsnok.⁵⁸⁷ 1954. október 19-én keletkezett Csolnokon egy átadási-átvételi jegyzőkönyv, ami a parancsnokság hivatalos átadását-átvételét jelentette.⁵⁸⁸ Az őt követő Csörgő Ferenc fhdgy. Komló Béta aknáról került Csolnokra és 1956. március 27-ig állt a tábor élén, amikor a parancsnoki teendőket Mészár Zsigmond századosnak adta át, aki a tábor 1956-os forradalom alatti felszámolásáig töltötte be a parancsnoki posztot.⁵⁸⁹

Az oroszlányi munkahelyparancsnokság élén 1952 decemberében Erdélyi Lajos hdgy. állt⁵⁹⁰ őt Kántor János fhdgy., Francia János fhdgy. és Czeba József hdgy., majd Mészár Zsigmond százados követte, aki 1956. március 27-ig látta el a parancsnoki teendőket, amikor átadta Csörgő Ferenc fhdgy-nak, a tábor utolsó parancsnokának.⁵⁹¹ Oroszlány esetében azonban arról, hogy mikor voltak ezek a parancsnokváltások és miért került rájuk sor - az utolsó eset kivételével - eddig nem került elő forrás.

A tatabányai XIV-es aknán Szabó János bv. hdgy. töltötte be a munkahelyparancsnoki posztot már 1953. április 9-e előtt és még 1954-ben is.⁵⁹² Az ő, 1954 végéig tartó parancsnoksága rossz emlékként maradt meg az elítéltekben, mert nem tarthattak maguknál papírt, könyvet, ceruzát, továbbá nem adta ki az elítélteknek járó szappant, nem mosatta ki a fehérneműt és ágyneműt, valamint elsikkasztotta a rabok versenyjuttalmait. Őt Barta László bv. alhadnagy követte, aki 1955. március 28-át megelőzően került a munkahelyparancsnokság élére. A tábor parancsnoka őt követően Erdélyi Lajos fhdgy. lett, aki végül a forradalom alatt szabadon engedte az elítélteket.

Mindhárom munkahelyen többször cserélődtek a parancsnokok, leváltásuk konkrét okáról és gyakran idejéről sem került elő forrás, kivéve az 1956. március 27-ei, Csolnok és Oroszlány közötti parancsnokváltás iratait.

Ezen fennmaradt átadás-átvételi jegyzőkönyvből kaphatunk képet arról, hogyan zajlott a parancsnokváltás: *„B. M. Bv. Parancsnokság vezetőjének utasítására a Csolnoki Munkahely parancsnoki teendők ellátását Csörgő Ferenc bv. fhdgy. átadja Mészár Zsigmond bv. századosnak.”*⁵⁹³ Az eseményen jelen volt az átadó és átvevő parancsnok, Csörgő Ferenc. bv. fhdgy. ill. Mészár Zsigmond bv. százados, valamint a B.M. Komárom megyei Főosztály Bv. Alosztály részéről Végvári Sándor bv.fhdgy. bv. alosztályvezető.

⁵⁸⁷ MNL K-EMLXXXV 33.f. 3. cs. 54. ő.e.

⁵⁸⁸ BVOP Irattár 1954/55-ös iktatókönyv.

⁵⁸⁹ Fehérvári István: Börtönvilág Magyarországon című könyvében olvasható egy Pala/ovetz nevű parancsnok is főhadnagyi rangban, akiről azonban adatot nem találtam. Még Kabarcz Vilmos százados is szerepel parancsnokként, azonban ezt az információt sem tudom levéltári forrásokkal megerősíteni. Kabarcz Vilmos százados felügyelte a rabok munkáját, esetleg ezért hihették néhányan, hogy ő a parancsnok.

⁵⁹⁰ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26

⁵⁹¹ BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.

⁵⁹² MNL OL XXIX F 107 e 29. d.

⁵⁹³ BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.

Az esemény során átadás-átvételi jegyzőkönyvet vettek fel a fegyverekről, az örök létszámáról, erkölcsi és fegyelmi állapotáról, a szakmai és politikai kiképzettségük fokáról, a harcászaltság állapotáról és az elítéltek oktatásáról, neveléséről. Külön jegyzőkönyvet vettek fel az iratok átadásáról, ebben szerepeltek a TŰK okmányok és egyéb iratok, továbbá a bélyegzők, nyilvántartási és iktató könyvek, vázlatok és térképek. A többi átadáskor készült jegyzőkönyv az elítéltek létszámát, a fegyelmi és egészségügyi állapotot, a munkáltatással és élelmezéssel kapcsolatos teendők ellátását, valamint az épületek, berendezések állapotát, a biztonságot szolgáltató eszközök, tűzoltó-berendezések, járművek és a ruházat kérdését vizsgálta.

4. Az örök munkája, fegyelme

Az örök nagy része 24 órás szolgálatra volt beosztva, azonban ezek cseréje problémákat eredményezett. Az örök Csolnokon panaszkodtak is erre: *„Baranya őr szolt is az őrparancsnoknak a bányaellenőrzés helytelenségéről, hogy a körletörököt ne váltsák állandóan.”*⁵⁹⁴ Ezt követően felismerték azt, hogy hibát követnek el és a termelés rovására megy, ha mindig mindenkit máshová helyeznek.

Az örök fegyelmi helyzete is hagyott maga után kívánni valókat, több szabálysértés is előfordult Csolnokon. Egy 1954. januári jegyzőkönyvben azt olvashatjuk: *„Ha jól megvizsgáljuk a mi munkahelyünket megállapíthatjuk, hogy úgy a párttagoknál mint a pártonkívülieknél mutatkoznak sűjjos (sic!) szolgálat mulasztások.”*⁵⁹⁵ A leggyakoribb a szolgálat közbeni elalvás és a késés volt. Továbbá egyszer lopás is előfordult, amiért a vétkes őr pártból való kizárását is javasolták, végül erre nem került sor, csak *„szigorú megfeddésben részesült”*.

Más esetek is előfordultak, például *„drasztikus szavakat”* írtak fel az őrtoronyba vagy szolgálat alatt alkoholt fogyasztottak, ami megengedhetetlen volt. Ugyanakkor a vezetőség tisztában volt ennek okaival: *„Ezt a sok részegeskedést mind a bánat okozza, hogy az elvtársak ide lettek helyezve szolgálatba.”*⁵⁹⁶

A telefon sem mindig működött, ami egy büntetés-végrehajtási helyen nem lett volna megengedhető. Amikor pedig működött, akkor sem rendeltetés szerint használták, mert az egyik őr telefonon udvarolt a központos kisasszonynak. Vagy olyanokat állítottak be telefonszolgálatra, akik szükség esetén nem tudták volna kezelni a készüléket.⁵⁹⁷

Mindezen fegyelemsértések eredményeként az őrség 45%-át meg kellett fenyíteni. *„1954*

⁵⁹⁴ MNL K-EML XXXV 33.f. 3.cs. 54.ő.e. 1955. március 16-ai. jkv.

⁵⁹⁵ KEMÖL XXXV 33. f 3 cs 54ő.e. 1954. január 6.jkv.

⁵⁹⁶ Uo. 1954. március 16. jkv.

⁵⁹⁷ Uo.

január 1-től ezideig (1954. december 9. MA) a Csolnoki Munkahelyparancsnokságon 100 fenyítés volt ... nagyobb részét párttagokra kellett kiszabni.”⁵⁹⁸ A fogdában így gyakran megfordultak az örök, sőt az is előfordult, hogy az örök még a raboknak is beszéltek ezen esetekről. A fogdába zárást sem utasítás szerint hajtották végre, mivel a fogda ajtaját nem zárták rá.⁵⁹⁹

A mulasztások és hiányosságok okaként azt nevezik meg a taggyűléseken, hogy nem ismerik be a hibáikat és nem élnek a bíráló és önbíráló lehetőségével. Ugyanakkor a fegyelem hiányának esetleges következményeit sem gondolták át. „Nem gondoltak azzal az elvtársak, hogy a nyugati államok milyen propagandát csinálhattak volna ebből a Népköztársaságunk rovására.”⁶⁰⁰

A munkahelyparancsnokság fegyelmi helyzetét az egyik őr így foglalta össze: „itt vakfegyelem van és nem öntudatos vasfegyelem.”⁶⁰¹ A fegyelmi helyzetet 1956 márciusában már megfelelőnek értékelik, s ennek okaként a közelmúltban kiszabott büntetéseket nevezik meg. A nem megfelelő fegyelem miatt büntetések lettek kiszabva a fegyverek karbantartásának hiányosságai, illetve 1 őr esetében a szolgálat közbeni elalvás miatt. Ekkor még két hiányosságot említenek meg, a személyi állomány szabálytalan öltözködését és a panaszok, kérelmek nem szolgálati úton való előterjesztését.⁶⁰²

Az örök hibáinak következtében az elítéltek fegyelme sem volt megfelelő: „Az elítéltek fegyelme még a mai napig sem kielégítő. Habár az utóbbi időben nagyobb javulás mutatkozott. Igen gyakori és aránylag elég nagy azoknak a száma, akik a munkát megtagadják.”⁶⁰³

Azokat az elítélteket, akik visszaszóltak az öröknek, megtagadták a munkát vagy szökést kíséreltek meg, több napra is zárkába zárták. Itt minden másnap kaptak csak enni és akkor is csak fél adagot. Az elítéltek éhségüket, úgy próbálták enyhíteni, hogy a bányászkulacsukban, amit magukkal vihettek, cukros vizet töltöttek, hogy némi energiához jussanak.⁶⁰⁴ Csolnokon 4 fogda volt, melyek mindegyikét 4 személyre tervezték, de előfordult, hogy 8-an 10-en is voltak benne. A visszaemlékezések szerint a legszigorúbb Kabarcz Vilmos százados volt, aki gyakran alkalmazott fizikai erőszakot a rabokkal szemben, megvonta tőlük a nekik járó kedvezményeket vagy a legkisebb fegyelmezetlenségért is fogdába tette őket.⁶⁰⁵

Az oroszlányi munkahelyparancsnokságon is voltak hiányosságok a fegyelem terén. Az itteni

⁵⁹⁸ KEMÖL XXXV 33.f. 3 cs 54.ö.öe. 1954. december 9. jkv.

⁵⁹⁹ V. Nagy Árpád: *Egy lelkiismeret lázadása*, 58.

⁶⁰⁰ KEMÖL XXXV 33.f. 3 cs 54.ö.öe. 1954. december 9. jkv.

⁶⁰¹ Uo. 1954. március 1. jkv.

⁶⁰² BVOP Irattár Jegyzőkönyv a Csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. márciusi 27.

⁶⁰³ Uo.

⁶⁰⁴ Interjú Ernst Ervinnel. Készítette: Marschal Adrienn. 2010. április 9.

⁶⁰⁵ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 5. doboz, Prisons, Labor camps.

örök fegyelmi helyzetét 1952 novemberében lazának minősítették, mert az elítéltek később mentek munkába és lógás is előfordult. Ekkor a bányába beosztott örök sem feleltek meg a feladatuknak, ezért a bányában régebben már dolgozott örök idevezénylését kérték, hogy ne csak felügyeljenek, hanem szükség esetén szakmai segítséget is tudjanak nyújtani.⁶⁰⁶

Oroszlányon további problémát okozott az, hogy az örök „*indokolatlan büntetéseket osztanak szét az elítéltek között, az indokolt eseteket pedig büntetés nélkül hagyják.*” Továbbá hiányos volt a büntetések és a beszélő nyilvántartása⁶⁰⁷, valamint itt is előfordult alkoholprobléma. És „*még mindig vannak emberek, akik a borban keresik a vigasztalásukat.*”⁶⁰⁸ Ezen fegyelmi vétségeket nehezen tudták kiküszöbölni, mert a dokumentumok megfogalmazása szerint: a „*párttagokból is hiányzott a felelősségérzet.*”⁶⁰⁹

A fegyelmezetlenség okaként itt is azt nevezik meg, hogy el voltak szakítva a családjuktól, és mivel örhiány volt, ezért nem tudták őket hazaengedni és lakást biztosítani sem. Mindezek eredményeként többen leszerelésüket kérték, s 1954 2. negyedévében már leszerelési lázról beszéltek.⁶¹⁰

Ebben az évben a fegyelmi helyzetet sem minősítették jónak Oroszlányon, mert az elítélteknek túl sok engedményt adtak a termelés érdekében. Ennek következtében az elítéltek követeléseket támasztottak egy munka elvégzése előtt, ezért ezen mindenképpen változtatni akartak.⁶¹¹ Nemcsak az elítéltek fegyelmeivel volt gond, az örök között is többen követtek el fegyelemsértést, 1954-ben a munkahelyparancsnokságon lévő 112 örök közül 18-an kaptak fegyelmit, míg dicséretben 28-an részesültek.⁶¹² Ez az arány következőévben lecsökkent, így 1955 márciusában már csak 4-en kaptak fegyelmit és 7-en pedig dicséretet.

A fegyelmi helyzet javulásához nagyban hozzájárult az is, hogy ekkor került Oroszlányra munkahelyparancsnoknak Mészár Zsigmond százados. Az ő parancsnoksága alatt javult a fegyelem, és a dolgozók egymáshoz való viszonya is. Ő nem büntette az öröket, mert akkor a szolgálatukat ellátóknak kellett volna dolgozniuk a fogdán lévők helyett is.⁶¹³

Így 1955 első negyedévére már értek el eredményeket, csökkent az ittasság miatti fenytések száma, többen foglalkoztak a beosztottak problémáival és családjukkal. Így 1955 első negyedévében már csak 1 főt kellett megfenyíteni. Továbbá az elítéltek részéről sem volt szökés, zendülés és tömeges munkamegtagadás sem, ezért összességében jónak ítélték meg a

⁶⁰⁶ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26. 1952. november 27.ei jegyzőkönyv.

⁶⁰⁷ Uo. A Tatabányai Szénbányászati Tröszt Igazgatóságának levele, 1952. november 27.

⁶⁰⁸ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 79

⁶⁰⁹ MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ö.e.

⁶¹⁰ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 89. MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ö.e. 1.

⁶¹¹ Uo. 102. MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ö.e 15.

⁶¹² Uo.

⁶¹³ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 94.

fegyelmi helyzetet.⁶¹⁴

A Tatabányán szolgálatot teljesítő őrök is többféle vétséget követtek el szolgálat közben és szabadidejükben. Az előforduló fegyelemsértések okának elsősorban itt is azt tartották, hogy a családjuktól távol éltek.⁶¹⁵ A szolgálat közbeni leggyakoribb fegyelemsértés az elalvás volt, ami a bányajáró őrök között többször is előfordult.⁶¹⁶ Kisebb fegyelmezetlenségből származó fegyelemsértés volt, hogy munkaidő alatt pingpongoztak,⁶¹⁷ valamint az egyik őr vicces magatartásával követett el hiányosságot.⁶¹⁸ Azonban az a fegyelemsértés már nem volt veszélytelen, amikor az őrök szabadnapjukon kivitték a céllövő puskákat és azokkal a táboron kívül gyakoroltak, mivel ezzel veszélyeztették a környékbeli földeken dolgozókat.⁶¹⁹ Előfordult az is, hogy szolgálat közben hátat fordítottak az elítélteknek, illetve az is, hogy megsértették a párt és állami titkokat.⁶²⁰

Lopások is történtek, hazavitték a bányából a szenet,⁶²¹ valamint az egyik őr a bányából deszkát és villanszereléshez szükséges eszközöket lopott, aminek nem lett következménye,⁶²² egy másik pedig az Állami Áruházból tulajdonított el valamit.⁶²³

Az alkohollal is több esetben akadtak problémák, szolgálat közben és után is. Az egyik őr szolgálat közben hazament és otthon berúgott,⁶²⁴ míg mások csak szabadidejükben keresték fel a városi kocsmákat. Ez azonban nem volt problémamentes, ezért azt is megengedték, hogy bent is fogyaszthassanak alkoholt, hogy ne menjenek le a városba.⁶²⁵ Az intézkedéssel csak időlegesen sikerült csökkenteni a lerészegedések számát, ami 1955 tavaszán újra megemelkedett.⁶²⁶ S ha ezen vétségek bármelyikét párttag követte el, akkor rá még egy pártfegyelmi eljárás is várt. A fegyelem megszilárdítása terén idővel értek el eredményeket, 1954 márciusában már nem volt fenytetés, azonban az alapvető problémát, a lakáskérdést sokáig nem sikerült rendezni.

A fegyelmi helyzet ellenőrzésén túl a bv. beosztottak további belső ellenőrzését 3 fő operatív munkatárs végezte, akik az eddig felsorolt köztörvényes bűncselekményeken túl politikai bűncselekményeket nem derítettek fel.⁶²⁷

⁶¹⁴ MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ő.e ill. Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban 94-96.*

⁶¹⁵ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ő.e Munkaterv. 1954. július 14.

⁶¹⁶ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1954. 11.02.

⁶¹⁷ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1954. 03.30.

⁶¹⁸ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1955. 08.31. ez lehet utalás az egyik visszaemlékezésben fennmaradt esetre is, amikor fenékre verést játszottak a rabok, amibe az egyik őr is bekapcsolódott és őt is megcsapkodták. Kovács Imre 63.

⁶¹⁹ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ő.e. Párttaggyűlési jkv. 1955. 09. 22.

⁶²⁰ Uo. 1955.04. 26.

⁶²¹ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ő.e. Párttaggyűlési jkv. 1955. 04. 26.

⁶²² Uo. Párttaggyűlési jkv. 1954. 11. 02.

⁶²³ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1954. 02. 09.

⁶²⁴ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1954.01.05.

⁶²⁵ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1954. 02. 09.

⁶²⁶ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1955. 03. 21.

⁶²⁷ Állambiztonsági Történeti Tár III. 887-888.

5. Pártaktivitás

Mindhárom munkahelyparancsnokságon külön pártszervezetet alakítottak az örök. A csolnoki örököt, akiknek kb. 1/3 volt párttag, több kritika is érte pártaktivitásukat illetően. Azzal vádolták a párttagokat, hogy „*csak zsebükben hordják a tagkönyvüket, nem a szívükben*”, sőt hátat fordítanak a pártnak, nem segítik a gyengébb társaikat, nem tanulnak, sőt pártoktatás alatt elaludtak vagy egyszerűen csak közömbösek voltak a párt ügyei iránt. A 37 párttag ör közül került ki a fenyegettek nagy része is, és a pártoktatás iránt sem mutattak túl nagy érdeklődést, csak 5-en jelentkeztek.

A párttaggyűlésre valamivel szorgalmasabban jártak, 37 tagból 29-en jelentek meg, de a párttörténet oktatáson már csak 23-ból 5-en. A párttag örök érezték azt, hogy gyengén végzik a munkájukat: „*Ha megnézzük munkahelyünk viszonylatában pártszervezetünk munkáját megállapíthatjuk, hogy ez idáig nem sokat valósítottunk meg azokból a feladatokból, melyeket feltétlenül meg kellett volna valósítani.*”⁶²⁸

Természetesen a párttagság kötelező kellékei megvoltak; minden taggyűlésen elemezték a nemzetközi helyzetet, kitértek a béketábor erősödésére, rendszeresen idézték Lenint és Rákosit, a pártgyűlések végén pedig elénekelték az Internacionálét.

A pártmunka megjavítása érdekében 1955. augusztus 9-én új pártvezetőségi tagokat választottak: titkár Besnyi Béla, szervező titkár Juhász János, agitprop. titkár Gyetvai Zoltán törzsőrmeister, gazdasági felelős Pál Ferenc őrmester, népnevelő felelős pedig Molnár Sándor törzsőrmeister lett.⁶²⁹

Az oroszlányi munkahelyparancsnokságon a 106 ör közül 45 volt párttag.⁶³⁰ Itt aktívabbak voltak az örök a pártmunkát illetően, többen jelentkeztek oktatásra is. Politikai oktatáson 1954-ben 12 fő 1955-ben pedig már 46 fő vett részt.⁶³¹ A párttörténet oktatáson pedig 1955-ben 1. évfolyamon 32-en, 2. évfolyamon pedig 14-en tanultak.⁶³² Itt a pártmunka tekintetében az okozott nehézséget, hogy az örök a politikai és szakmai oktatáson azért nem tudtak megjelenni, mert szolgálatban voltak.⁶³³

A legtöbb forrással a tatabányai XIV-es aknai pártszervezetről rendelkezünk, összesen 27 db jegyzőkönyv maradt fenn. Ezen taggyűlési és vezetőségi jegyzőkönyvek a következő logikát követik: 1.napirendi pontként a titkár beszámolóját tartalmazzák, majd az ehhez való

⁶²⁸ MNL K-EML XXXV 33.f. 3 cs 54.ő.e 1954. február 8. jkv.

⁶²⁹ MNL K-EML XXXV. 33.f.3 cs 54.ő.e. 1955. augusztus 9. jkv.

⁶³⁰ MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ő.e 17.

⁶³¹ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 94.

⁶³² MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ő.e 1954. 2. negyedévi jelentés 7,

⁶³³ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 90.

hozzászólásokat, mely a legértékesebb és leginformatívabb része a dokumentumoknak. A 2. napirendi pont pedig a tagjelöltek felvételének megvitatása volt. Ezek néha kiegészültek a kongresszusi versennyel, tanácsválasztással, békekölcsönjegyzéssel vagy a kül- és belpolitikai helyzet elemzésével.

Az első gyűlésekről készült részletes, hozzászólásokat is tartalmazó beszámolókat 1955-től felváltotta a rövid összefoglalók írása, amikből kihagyták a titkár részletes beszámolóját és a hozzászólásoknak is csak a témáját jelölték meg, így információtartalmuk minimális lett.⁶³⁴

A tatabányai munkahelyparancsnokság pártszervezetének alakuló taggyűlését, amit a X-es és a XIV-es akna őrei együtt alkottak, 1953. október 28-án tartották. Az eseményre a városi pártbizottság képviselője mellett még a Belügyminisztérium Politikai Főosztálya is küldött képviselőt, a gyűlésen összesen 24 fő vett részt. Ekkor összesen 28 párttag volt a munkahelyparancsnokságon. Itt választották meg a pártalapszervezet vezetőségének tagjait, Komjáti Pál törzsőrmestert, Kórik László őrmestert és Németh János tizedest.⁶³⁵

A következő novemberi párttaggyűlésre már csak 18-an mentek el, ahol a titkár Kórik László őrmester a Központi Vezetőség júniusi határozatait ismertette. Eddigre megszervezték a szakmai és politikai oktatást, de a népnevelő és a pártcsoportbizalmi még nem volt megválasztva. A tatabányai párttaggyűléseken a későbbiekben átlagosan 20 fő volt a megjelentek száma.

A megalakulás után néhány hónappal, 1954 februárjában új vezetőséget választottak, ami a vezetőségben egy tagcserét jelentett, Komjáti Pál törzsőrmester helyett Szatmári Gyula tizedest választották meg, továbbá küldöttet is választottak Harc Gáspár személyében.⁶³⁶

A következő vezetőségválasztásra 1955. augusztus 1-jén került sor, ekkor nagyobb cserélődés ment végbe a vezetőségben, az új elnök Kun István lett, a titkár Németh János tizedes, az agitprop titkár Váradi Ferenc, a gazdasági Pintér József, a szervező titkár pedig Varga András.⁶³⁷

A tatabányai munkahelyparancsnokságon kezdetben az örök 75%-a pártonkívüli volt.⁶³⁸ Ebből következőleg fontos cél volt a párttagok számának növelése, ezért azt javasolták, hogy minden párttag vegyen pártfogása alá egy pártonkívüli dolgozót. A párttagok száma így havonta néhány fővel emelkedett, 1955 júniusában 2 fő, júliusban szintén 2 fő, míg augusztusban 3 fő, szeptemberben pedig ismét 2 új tagjelöltet kívántak felvenni.

A taglétszám növelése érdekében azonban majdnem hibát követtek el és taggá választottak

⁶³⁴ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ó.e. április jkv

⁶³⁵ Uo. 1953 október jkv.

⁶³⁶ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ó.e. Párttaggyűlési jkv. 1954. 02. 09.

⁶³⁷ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1955. 07. 27.

⁶³⁸ Uo. 1953 október jkv.

egy „*jobboldali, klerikális*” embert is, amit csak az „*éberség*” akadályozott meg. Ezt követően jelölőjét párttagból tagjelöltté minősítették vissza.⁶³⁹ Attól nagyon tartottak a tatabányai párttagok, hogy közülük valaki egyházi befolyás alá kerül, amire Csolnokon volt példa.⁶⁴⁰

A párttagok feladata volt az állandó fejlődés és tanulás, a politikai és szakmai oktatáson való részvétel, valamint olvasniuk kellett a Szabad Népet és a pártkiadványokat, amit gyakran nem tettek meg. 1955 szeptemberében is voltak még olyanok, akik nem járták a Szabad Népet.⁶⁴¹ Ennek következtében a pártonkívüliek Tatabányán is sokszor tájékozottabbak voltak, mint a párttagok.

Itt is szerveztek pártoktatásokat, melyek célját a következőkben jelölték meg: „*neveljük az elvtársakat az ellenség elleni gyűlöletre, és a párthatározatok végrehajtására, valamint a Párt és a Szovjetunió iránti szeretetre, és az ellenség elleni gyűlöletre.*” Az oktatásnak azonban nem volt meg minden feltétele, így nem volt tanulószoba sem, valószínűleg a hálótermekben tartották az alkalmakat, mert arra panaszkodtak, hogy az ágyak szélén ülnek, és ezért kevesen jártak rá.⁶⁴²

Ezen a helyzeten változtattak és az 1954/55-ös évre a párttagok 90%-át beosztották oktatásra.⁶⁴³ Ez a következőképpen alakult 1955 júniusában: marxizmus-leninizmus 17 fő, politikai iskolára 21 fő, közoktatásra 14 fő. Továbbá a nyári szünidő alatt 8 főt terveztek propagandista átképzésre küldeni, az új öröknek pedig 11 hetes tanfolyamot szerveztek.⁶⁴⁴ Az oktatási lehetőség és kötelezettség mellett az örök beosztása sokszor nem tette lehetővé az oktatáson való megjelenést, ezért a tanulást és a vizsgára való felkészülést tanuló párok szervezésével próbálták segíteni.⁶⁴⁵

A pártalapszervezet további működését tekintve, hetente tartottak vezetőségi ülést, valamint egy sajtóbeszámolót is, ezenkívül kéthetente értekezlet volt a népnevelők részére és voltak pártcsoport-értekezletek is.⁶⁴⁶ Továbbá minden tervidőszak 3. hetében taggyűlést is tartottak.⁶⁴⁷ A tagsággal a vezetőség a kapcsolatot az értekezleteken túl családlátogatások alkalmával is tartotta, valamint az üzemi és a városi pártszervezettel is összeköttetésben álltak.

A pártalapszervezet létrejötte mellett más szervezetek is megalakultak, létrejött itt is a DISZ szervezet 1955 őszén a személyi állományból, amihez a hozzájuk érkezett honvédek is

⁶³⁹ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1955.04. 26.

⁶⁴⁰ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1955. 06. 13.

⁶⁴¹ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1955. 09. 22.

⁶⁴² MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ö.e. Párttaggyűlési jkv. 1954. 03. 30.

⁶⁴³ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1954.08. 11.

⁶⁴⁴ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1955. 06. 20.

⁶⁴⁵ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1954. 05. 13.

⁶⁴⁶ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1954. 03. 30.

⁶⁴⁷ Uo. Munkaterv 1955. 04. 01.

csatlakoztak.⁶⁴⁸ Ezenkívül az öröknek szakszervezete is működött a munkahelyparancsnokságon. Továbbá a BÖE⁶⁴⁹ is megalakult, aminek a munkaversenyek megszervezése volt a feladata. Ezenkívül javasolták még egy társadalmi tulajdon védelmi bizottság megalakítását is 1955 nyarán.⁶⁵⁰ A BÖE és az MÖHOSZ⁶⁵¹ havonta, a DISZ⁶⁵² pedig kéthetente tartott beszámolót.

A párttagok számának emelkedése, és az oktatásokon résztvevők magas száma ellenére elégedetlenek voltak a pártalapszervezet és a politikai „elvtárs” munkájával is 1954 januárjában, mert nem tapasztalták a népnevelők és a csoportbizalmiak munkáját.⁶⁵³ 1954 februárjára pozitív változások történtek, ekkor már kollektívnek minősítették a vezetést és kijelentették, hogy jó munkát végeznek a népnevelők és a propagandisták.⁶⁵⁴ Ugyanakkor a pártszervezet megalakulásának eredményeként könyvelték el azt, hogy javult a szolgálat, mert nem volt fenyítés, valamint azt is, hogy összedolgozott a parancsnokság és a pártszervezet.⁶⁵⁵ A szakmai oktatásban és a sajtó olvasása terén azonban továbbra is maradtak hiányosságok.

A pártalapszervezet munkájáról a másik forrást a havonta és negyedévente összeállított munkatervek jelentik, 2 negyedévi és 7 havi munkaterv maradt fenn. Az 1955-ös munkatervben 9 főfeladatot határoztak meg a következő negyedévre: a párt, kormányhatározatok és előljárók parancsának végrehajtása, ezt követi az erkölcsi és fegyelmi helyzet megjavítása, a politikai öntudat és hivatástudat elmélyítése, a biztonság megszilárdítása, a harcckészültség fejlesztése, a szociális, kulturális és sport munka fejlesztése, a szakmai és politikai munka, valamint a lövészeti kiképzés fejlesztése, a családlátogatás fokozása, az alapszervezet és a tömegszervezet munkájának megjavítása.⁶⁵⁶

Továbbá szerették volna megjavítani a kollektív vezetést, valamint az agitációs és propaganda munkát, ennek érdekében megjavítani a népnevelő hálózatot, kikérni a jól dolgozó pártonkívüliek véleményét, kifejleszteni a bírálatot és önbírálatot, tudatosítani és végrehajtani a KV határozatait. Valamint ezután a taggyűlések előtt előre ismertetni fogják a napirendi pontokat, hogy mindenki felkészülhessen.⁶⁵⁷

Eredményeket értek el szinte minden területen: a politikai, szakmai, felvilágosító munka és a szocialista törvényesség és biztonságos őrzés terén, továbbá javult az egység fegyelmi és

⁶⁴⁸ Uo.. Párttaggyűlési jkv. 1955. 10. 12.

⁶⁴⁹ Büntetésvégrehajtási Órség Egyesülete

⁶⁵⁰ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ó.e. Párttaggyűlési jkv. 1955. 07. 27. valószínűleg a bányából történő lopások miatt

⁶⁵¹ Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség

⁶⁵² Dolgozó Ifjúság Szövetsége

⁶⁵³ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ó.e. Párttaggyűlési jkv. 1954. 01.05

⁶⁵⁴ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1954. 02. 09.

⁶⁵⁵ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ó.e. Párttaggyűlési jkv. 1954. 03. 29.

⁶⁵⁶ Uo. Munkaterv. .1954.07.14.

⁶⁵⁷ Uo. Munkaterv. 1954. 03. 15.

erkölcsi helyzete is. A dokumentum megállapításai szerint hiányosságok maradtak viszont a titoktartás és az éberség terén.⁶⁵⁸

6. Lakásproblémák, fizetés, család, konyha

Az országosan tapasztalható lakáshiány a munkahelyparancsnokságok helyszínein is érezhető volt, több ór a családja nélkül volt kénytelen élni, ami kihatott közérzetükre és munkateljesítményükre egyaránt.

A csolnoki örök lakáshelyzetének megoldásában a munkahelyparancsnok is próbált segíteni és levélben érdeklődött a községi tanács vb elnökétől, hogy vannak-e renoválás vagy kisebb átalakítás útján rendbe hozható lakások. Remiss György vb titkár válaszlevelében megírta, hogy nincsenek ilyen lakások, illetve *„egy-két szobán forgó lakás, ami ebbe a meghatározásba sorolható magántulajdont képez, szükséges lenne a tulajdonossal kapcsolatos megegyezés.”*⁶⁵⁹

Falubeli lakások kéréséről egy esetben tudunk. A Petőfi Sándor utca 105. számú lakást kérte volna a bánya 1954-ben 3 évre használatba a tulajdonostól, aki azonban nem bocsátotta a bánya rendelkezésére az ingatlant. Ugyanakkor biztos az, hogy örök a faluban is laktak, mivel egy másik forrásban arról olvashatunk, hogy az egyik csolnoki lakos lakásában fegyőr lakik. Ezt azonban nem nézték jó szemmel, és a Dorogi Járási Tanács VB-a felszólította a csolnoki Községi Tanács VB-át hogy keressenek a fegyőrnek más lakást és költözzön el.⁶⁶⁰

A faluban mindemellett terület kisajátításokra is sor került 1955. március 26-át követően, mivel 28 KÖMI lakás építéséhez kellett a terület. Az építkezéshez 11 csolnoki család, illetve magánszemély telkét, valamint 2 állami tulajdonban lévő földet sajátították ki, melyek ezután a Dorogi Szénbányászati Tröszt tulajdonába kerültek.⁶⁶¹ A földek eredeti tulajdonosainak kárpótlásáról vagy esetleges területcseréről nincs szó a dokumentumban.

Mivel a faluban nem állt rendelkezésre elég üres lakás az örök számára, sokan a tábor területén laktak. Így a kérdést egy 40 fő elhelyezésére alkalmas laktanya építésével is próbálták rendezni, a laktanya azonban még 1956-ban sem volt készen. A lakások építése viszont zajlott, 1956 tavaszán 4 lakás állt építés alatt.⁶⁶²

A mellékletben lévő, a IX-es aknáról készített helyszínrajzon 6 önálló lakás látható, illetve egy 10 lakásból álló ház, melyek a munkahelyparancsnokság közvetlen közelében helyezkedtek el. Ezeket a falubeli lakosság őrri villáknak nevezte el. De nemcsak a IX-es hanem a XII-es akna mellett is voltak őrri lakások.⁶⁶³ Továbbá Sárísápon és Dágon is

⁶⁵⁸ Uo. Munkaterv. 1955. 04. 01.

⁶⁵⁹ MNL K-EML XXIII. 720 B Csolnok község iktatott iratanyaga 1950-56.

⁶⁶⁰ MNL K-EML XXIII. 720 B Csolnok község iktatott iratanyaga 1950-56.

⁶⁶¹ MNL OL XXIX F-102 x III/112. d.

⁶⁶² BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.

⁶⁶³ Azok elítéltek, akiket bányamunkára alkalmatlannak nyilvánítottak ezeken a lakásokon dolgoztak, kül- és

elősegítették a lakáskeresést.⁶⁶⁴

Akinek lett lakása, hozta magával a családját is, akik azonban nem mindig viselkedtek a párt elvárásai szerint, így Kabarcz Vilmos százados kisfia *Dicsértessék a Jézus Krisztust* köszönt, amikor belépett a munkahelyparancsnokságra. Ezt a következő gyűlésen szóvá is tették, a gyerek édesapja elmondta, hogy felesége nagyon vallásos környékről származik, neki pedig nincs elég ideje a családjával foglalkozni és nevelni őket.⁶⁶⁵

Oroszlányon is problémát okozott a lakáskérdés, itt azonban nemcsak az öröknek, hanem a civil bányászoknak is, mivel a város lakossága rövid időn belül emelkedett a többszörösére. Az örök itt is a városi pártbizottsághoz fordultak, hogy segítsenek a lakásproblémájuk megoldásában, mivel az itteni örök 80%-a laktanyaszerűen volt elhelyezve.⁶⁶⁶

A pártbizottság kimondta, hogy a jelenlegi körülmények között nem tud lakást biztosítani az öröknek. Fokozatosan azért javult a helyzet, 1955-ben 5 lakást kaptak az örök, de ennek ellenére 25-28 fő továbbra is a lakáshiány miatt gondolkozott azon, hogy otthagyja az oroszlányi munkahelyparancsnokságot.

Azonban, ha lett volna lakás minden problémát az sem oldott volna meg, mivel az örök közül néhányan akkor sem költöztették volna ide a családjukat. Ennek két fő oka volt: néhányan ideiglenesnek érezték a munkahelyüket, mások pedig attól tartottak, hogy a volt elítéltek bántalmaznák őket vagy betörnének hozzájuk.⁶⁶⁷

Tatabányán szintén a parancsnokság fennállása alatt végig gondot okozott a lakáshiány. A családtól való elszakítottság itt is azt eredményezte, hogy sokan le akartak szerelni, 1953 decemberében 14-en adták be kérelmüket. Ezekre a leszerelési kérelmekre azonban gyakran nem válaszoltak, amivel ártottak a fegyelemnek is.⁶⁶⁸ Később belátták a hibás stratégiát, és elengedték azokat, akik menni akartak: *„hamarosan megszabadulunk azoktól az elvtársaktól, akik a leszerelésüket kérték és akik rossz irányba befolyásolták a fegyelmet.”*⁶⁶⁹

A probléma megoldására 1953 decemberében felmerült az, hogy a tábor melletti épületeket megkapja a parancsnokság lakás céljára.⁶⁷⁰ Ezen épületek átadását azzal is megindokolták, hogy azokban politikailag nem megbízható emberek laktak, voltak közöttük olyanok is, akik nemrég szabadultak a börtönből, s ezt a helyzetet a tábor biztonságát tekintve is veszélyesnek

beltéri munkákat végeztek.

⁶⁶⁴ MNL OL XXIX F–102 x I/165. doboz. Kiss Endre BEM jogtanácsos levele Lengyel András trösztigazgatóhoz, 1953. április 27.

⁶⁶⁵ MNL K-EML XXXV 33..f. 3.cs 54.ő.e. 1954. február 8. jkv.

⁶⁶⁶ MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ő.e 16. ill. Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 104.

⁶⁶⁷ MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ő.e Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 93.

⁶⁶⁸ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ő.e. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953. 12. 15.

⁶⁶⁹ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1954. 03. 30.

⁶⁷⁰ Uo. MDP Tatabánya XIV-es akna Alapszervezetének 2/4 évi munkaterve, 1955. 04.01.

ítélték meg.⁶⁷¹

1954-ben további lépéseket tettek az örök lakáskérdésének megoldására. A tröszt jogi osztálya 2 szobás lakásokat akart biztosítani az öröknek. Azonban azt is megállapították, hogy jelenleg nem tudnak ilyen lakásokat biztosítani, de ha a tröszt kap a Tatabánya-Újvárosban épülő lakásokból, akkor újra tárgyalnak a kérdéstről. Valamint szoba kerülhet nyugdíjasok átköltöztetése is, aktív dolgozókat azonban nem költöztethettek el. Továbbá a tábor mellett felszámolt bányászszálló is lehetséges megoldás volt, erről a lakáshivatallal tárgyaltak.⁶⁷²

Nemcsak az öröknek, hanem a parancsnoknak és a politikai helyettesnek biztosítandó lakások körül sem volt minden rendben. A trösztnek a Belügyminisztérium és a Szénbányászati Minisztérium megállapodása értelmében a parancsnok és a politikai helyettes részére 2-2 szoba konyhás lakást kellett volna adni. Ezért felszólították a trösztöt, hogy utalják ki a lakásokat december 1-ig a tábor területéhez legközelebb eső lakónegyedben, különben a munkahelyparancsnok jelentést tesz a Belügyminisztérium felé.⁶⁷³

A helyzet 1955-ben kezdett megoldódni, ebben az évben 4-en kaptak lakást⁶⁷⁴, és 1955 szeptemberében bejelentették azt, hogy 50 új lakás fog épülni a bv. őrség részére, amiből mindenki kapni fog, aki jelenleg távol él a családjától.⁶⁷⁵ Mindezen lépések megvalósításáról és eredményeiről azonban nem rendelkezünk további forrásokkal.

Étkezés tekintetében a csolnoki XII-es aknán szolgálatot teljesítők Dorogon, Pilisvörösváron, Annavölgyön és a KÖMI táborban is étkezhetek. A IX-es aknai örök kantinja a 19-es számot viselte. Itt a munkahelyparancsnokság konyháján a táborban szolgálatot teljesítő örök feleségei főztek, pl. Kecskésné, Gémesné, Faragóné, Bögréné, Vetró Pálné. Az itteni konyhát a higiéniai szabályok be nem tartása jellemezte, például legyek voltak a levesben. Több ör panaszkodott is emiatt, hogy ők rosszabb ételt kapnak, mint az elítéltek, annak ellenére, hogy a konyhát a Belügyminisztérium látta el 1954 februárja után.

Kezdetben az örök nem fizettek az étkezésért, majd 1952. november 15-én a BM C/1-es főosztálya értesítette a trösztöt és a vállalatot, hogy az öröknek is fizetniük kell az étkezésért. Ezzel kapcsolatban jegyzőkönyvet vettek fel, mely szerint az őrség eddig azért nem fizetett, mert Princz Gyula alezredes utasítása szerint a bánya-külmunkahelyeken az őrség ingyenes étkezésben részesül. De változott a központi utasítás és november 15-től az öröknek is havonta 9.80 Ft-ot fizetniük kellett az étkezésért.⁶⁷⁶

A konyha az étkezés helyszínén túl fontos találkozási pont volt, ahol minden ör megfordult.

⁶⁷¹ Uo. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953. 12. 15.

⁶⁷² XXIX F 107 e 29. d 81. t. Szabó János munkahelyparancsnok 1954. 11. 12-ei levele.

⁶⁷³ Uo.

⁶⁷⁴ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ó.e. Munkaterv. 1954. 07. 14.

⁶⁷⁵ Uo.. Párttaggyűlési jkv. 1955. 09. 20.

⁶⁷⁶ MNL OL XXIX F 102 x.

Az örök közti viszonyt az is befolyásolta, hogy kinek a felesége hogyan dolgozott a konyhán, s ez ellentéteket is eredményezett. „*A napokban azt hallottam több elvtárstól, hogy a gyerekek azt fulyák Kecskésné kirúgják a Kantinból ugyanakkor megmondják, hogy ezt a Ballai bácsi és a Kabarcz bácsi mondták.*”⁶⁷⁷ Az asszonyok közti viszony sem volt jó, előfordult, hogy a moslékon veszekedtek, ráadásul az elítéltek előtt.⁶⁷⁸

Ezen hiányosságok és szabálytalanságok miatt 1955 májusában új rendszert vezettek be a konyhán. Ennek oka volt, hogy eddig az örök családtagjai is többször a munkahelyparancsnokság konyháján étkeztek, illetve nem fizették ki az ételt előre. Eddig ha valamelyik örnek el kellett hagynia a munkahelyparancsnokságot, mert ilyen parancsot kapott, akkor nem kapott hideg élelmet. A hiányosságok között megemlézték, azt is, hogy a tábor parancsnoka nem adja meg pontosan az örök létszámát a konyhán dolgozóknak az éberségre való hivatkozással, azonban így a konyhán nem tudják hány személyre főzzenek.⁶⁷⁹

Az új szabályozás szerint ezután háromszori étkezés csak annak az örnek járt, aki a tábor területén belül lakott, aki azon kívül élt, ő csak ebédre volt jogosult. Az étkezés díját egy hónapra előre be kellett fizetni és minden napra külön jegyeket kaptak érte.⁶⁸⁰

A kantin nem csak ebédlőként szolgált, hanem szórakozási lehetőséget is biztosíthatott volna az öröknek. Az itt dolgozó Kecskésné azonban már fél 10-kor bezárt, így a szabadnapos örök gyakran a csolnoki kocsmába vagy a helyi bálba mentek le szórakozni.⁶⁸¹

A tatabányai munkahelyparancsnokság kantinját Barta László alhadnagy felesége vezette.⁶⁸² Itt az ebédlőhelyiség épülete hiányzott, ami 1955 tavaszára készült el,⁶⁸³ a csolnokihoz képest azonban alig voltak hiányosságok, csupán az ételek elkészítését nem tartották eléggé változatosnak. Ezért az ételfeelőst gyanúsították meg, hogy összejátsszik a konyhával és nem törődik az ételek minőségével.⁶⁸⁴ Itt a moslékot sem osztották szét az örök között, mint pl. Csolnokon. Az örök ezért szót is emeltek, hogy máshol szétosztják, de itt a parancsnoknak utasítása volt arra, hogy állami hizlaldának adja át, amit szigorúan be is tartatott, megelőzve ezzel jó néhány problémát.⁶⁸⁵

7. Az örök kapcsolatai az elítéltekkel, a civil bányászokkal és a lakossággal

⁶⁷⁷ MNL K-EMLXXXV 33.f 3 cs 54ő.e 1954. március 1. jkv.

⁶⁷⁸ Uo. 1955. március 16. jkv.

⁶⁷⁹ MNL OL XXIX- F- 102- n Ellenőrzési ügyek 1.doboz

⁶⁸⁰ A reggelire szólót ponttal, az ebédre szólót vonallal, míg a vacsorára szólót kötőjellel jelölték. MNL OL XXIX- F- 102- n Ellenőrzési ügyek 1.doboz

⁶⁸¹ MNL K-EMLXXXV 33.f 3 cs 54ő.e 1954. március 1. jkv.

⁶⁸² MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ő.e. Párttaggyűlési jkv. 1955. 06. 13.

⁶⁸³ Uo. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953. 12. 15.

⁶⁸⁴ Uo. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953. 12. 15.

⁶⁸⁵ Uo.. Párttaggyűlési jkv. 1955. 07. 27.

Az örök és elítéltek közötti kapcsolat kétféle logikát követett a munkahelyparancsnokságokon. Az egyik szerint „*Tanuljuk meg gyűlölni az ellenséget, sose tévesszük szem elől.*” Illetve „*Ne csak őrizd, gyűöld is!*” Míg a másik megközelítés sokkal humánusabb volt: „*A célunk eredményes jómunkát végezni, valamint az elítélteket nevelőmunkával a társadalom hasznos tagjaivá nevelni.*” Vagyis a szocialista büntetés-végrehajtási őrség feladatát nemcsak a büntetésben látták, hanem abban is, hogy az elítéltek munkáltatásuk révén újra a társadalom hasznos tagjai lehessenek.⁶⁸⁶

Ezen két gondolatmenetet követte az örök elítéltekkel szembeni viselkedése mindhárom munkahelyparancsnokságon, egy részük nagyon keményen lépett fel velük szemben, míg a másik részük megengedőbb volt. Ezt a kétféle szemléletmódot befolyásolhatta, hogy ki honnan, a bv-től vagy az ÁVH-tól került a munkahelyparancsnokságokra.

A tatabányai örök az őrizetükre bízottakat osztályellenségeiknek tekintették, akik gátolták és meg akarták akadályozni a „szocialista haza” felépítését, és akiken ezért végre kellett hajtani a büntetést. De emellett feladatukként az őrzést és a nevelést is megjelölték, hogy az elítéltek a termelésbe bevonva bizonyíthassák, hogy tudnak és akarnak dolgozni.⁶⁸⁷

A keményebben fellépő örök, például Csolnokon Bessenyei Lajos őrmester büszke is volt arra, hogy „*nála nincs rés a fegyelem terén.*”⁶⁸⁸ Az oroszlányi örök pedig annak ellenére, hogy nem volt műszaki végzettségük a munkával kapcsolatos utasításokat is adtak az elítélteknek, akik félelemből végrehajtották azokat, akkor is, ha a vállalat ellentétes utasítást adott ki.⁶⁸⁹ Továbbá arra is figyeltek, hogy az örök ne alakítsanak ki „*haveri szellemet*” az elítéltekkel.

Törvénysértések is előfordultak, Tatabányán tovább fogva tartották az elítélteket, mint lehetett volna, vagy nem vizsgálták meg beadott kérelmüket, továbbá hiányosságok voltak a százalékos könyvek vezetése terén is.⁶⁹⁰ Csolnokon a tettelegesség eszközével is éltek, egy elítélteket meg is vertek, ez sztrájkhoz vezetett.⁶⁹¹ Ezt a lépést viszont már a vezetőség is elítélte, azzal az indokkal, hogy „*megsértették a szocialista törvényességet.*”⁶⁹²

A megengedőbb örök között voltak olyanok is, akik pl. Csolnokon, az elítélteknek szolgálati titkokat vagy őrtársaik megverését is elmesélték, továbbá több elítélt az őrséggel szemben tanúsított szemtelenségéért volt megbüntetve. Tatabányán az is előfordult, hogy az egyik őr az

⁶⁸⁶ MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ö.e 14.

⁶⁸⁷ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ö.e. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai.

⁶⁸⁸ MNL K-EML XXXV 33f 3 cs 54ö.e. 1955. június 28. jkv. (Vissza is jöttek érte a forradalom alatt.)

⁶⁸⁹ Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára A1 26. A Tatabányai Szénbányászati Tröszt Igazgatóságának levele, 1952. november 27.

⁶⁹⁰ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ö.e. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953. 12. 15.

⁶⁹¹ Lásd az előző fejezetben.

⁶⁹² Varga Ágota: A csolnoki rabtábor című filmjében az is elhangzik, hogy három elítélt egy fehér fal előtt állt a tűző napon, lábukon vasgolyóval. Valamint Fogas János volt fegyőr is nyilatkozik arról, hogy ő csak kísérte a rabokat a kasig, de nem bántotta, sőt arról sem tud, hogy mások bántották volna az elítélteket.

elítéltekkel játszott és később emiatt nem tudott nekik parancsolni.⁶⁹³ Ugyanakkor szintén Tatabányán az elítéltekkel való bánásmód hiányosságai közé sorolták azt, hogy több esetben durván bántak velük, ami meg volt tiltva.⁶⁹⁴

Az elítéltek fegyelmezésének törvényes eszközei a zárkák voltak. Ezek Tatabányán csak 1953 decembere után készültek el, így addig ugyanazon épület egy kis helyiségébe zárták be a büntetésre ítélt 4-5 főt, ahol a párttaggyűléseket tartották.⁶⁹⁵

Az emlékekben az örök és elítéltek kapcsolata megszépült: „*munkahelyeken az örök általában elég jók voltak, és mint egyszerű vidéki fiatalemberek becsületesen viselkedtek, különösen a politikai rabokkal szemben.*”⁶⁹⁶ Schrötter Tibor volt oroszlányi elítélt következőképpen nyilatkozott: „*az igaz, hogy a táborban egy táblán az örök pihenőhelyén az állt: Ne csak őrizd, gyűlöld is, de ezt nem mindenki fogadta meg.*”⁶⁹⁷ Egy másik visszaemlékező szerint: „*A hang is sokkal barátságosabb volt mint Márianosztrán. Nem ordítottak és nem rugdaltak bennünket. Ha megkérdeztük az őrt rendesen felelt.*”⁶⁹⁸

A bányamunkához nélkülözhetetlen volt a civil vajúrok segítsége, nélkülük nem tudták volna az elítélteket munkáltatni. Mindezek ellenére az örök nem bántak mindig a megfelelő módon a civil bányászokkal. Oroszlányban a civilek azt tették szóvá, hogy nem tesznek különbséget az örök a szabad és az elítélt bányászok között, és azonos hangnemben beszélnek velük.⁶⁹⁹ Csolnokon az is előfordult, hogy az örök fegyvert fogtak a civil bányászokra: „*Vannak olyan elvtársak, akik fegyvert fognak a dolgozókra, azokra, akiktől a segítséget várjuk.*”⁷⁰⁰

Fordított esetben sem mindig volt meg a kellő tisztelet, Csolnokon egy civil az elítéltek előtt az egyik őrt „*lehordta minden smaszernek lopóknak és hasonlónak, ami megengedhetetlen.*”⁷⁰¹ Oroszlányon pedig annyira kiéleződött a civil bányászok és az örök közötti ellentét, hogy az örök esténként nem járhattak egyedül és nem mehettek be a helyi szórakozóhelyekre, mert a bányászok azonnal beléjük kötöttek és megverték őket. (1953-ban egy oroszlányi bálon is több őrt megverték.)⁷⁰²

A kölcsönös rossz viszony mellett az örök azzal is tisztában voltak, hogy a civil munkavállalók a szabályok megszegésével, levelek bejuttatásával és más módokon is segítik az

⁶⁹³ MNL K-EML 36.f.3.cs. 21. ő.e. Párttaggyűlési jkv. 1954. 11. 02.

⁶⁹⁴ Uo. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953. 12. 15.

⁶⁹⁵ Uo. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953. 12. 15.

⁶⁹⁶ Kovács Imre: *Az utolsó szó jogán 1951-1953.*Budapest, 1996. 83.

⁶⁹⁷ 24 Óra, 2002. október 28.

⁶⁹⁸ OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 21 éves menekült, 1953-54.

⁶⁹⁹ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 79.

⁷⁰⁰ MNL K-EML XXXV 33.f.3.cs 54.ő.r. 1954. január 6-ai jkv.

⁷⁰¹ Uo. 1954. március 1. jkv.

⁷⁰² OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137. 6. doboz, Prisons, Labor camps. 21 éves menekült 1953-1954.

elítélteket. Ezért igyekeztek megértetni a civilekkel, „*hogy azok az elítéltek akikkel együtt dolgoznak a népünk ellenségei, mert vétettek a törvényeink ellen.*”⁷⁰³ Így próbálták elejét venni az elítéltekkel való együttérzésnek, nem sok sikerrel.

Magyarország lakossága alapvető ellenszenvvel viseltetett az ÁVH-sok iránt, s nem volt ez másképpen a munkahelyparancsnokságoknak helyet adó településeken sem. Csolnokon ezt az országosan meglévő ellenszenvet tovább fokozta az, hogy az 1951-ben szervezkedés miatt perbe fogott és elítélt csolnoki bányászokat is az ÁVH vitte el.

Az itteni örök azonban viselkedésükkel tovább növelték az amúgy is meglévő ellenszenvet a falu és környékének lakosságában. Ehhez hozzájárult, hogy az örök más szórakozási lehetőség nem lévén a helyi kocsmákba tudtak csak elmenni munka után. „*A szabadnapos katonának pedig csak az az egy szórakozási lehetősége volt, hogy napsütésben, esőben, sárban begyalogolt Csolnokra, ahol a falusi kocsmába úgy mint a bányászok vagy leitta magát vagy nem.*”⁷⁰⁴

Nemcsak a csolnoki, hanem a közeli falvak kocsmáiba, így Sárísápra és Dágra is átjártak, azonban viselkedésükkel az itteni lakosságban sem tettek jó benyomást. Például 1954. november 21-én Sárísápon agyonveréssel fenyegette meg a vendéglőst 3 csolnoki ör Kórik László törzsőrmester, Vályi és Szajcz Miklós.⁷⁰⁵ Valamint az is előfordult, hogy összetörték egy kocsmá berendezését.

A csolnoki lakosság sem hagyta szó nélkül az örök magatartását: „*A környező falvak dolgozói olyan irányú levelekkel fordulnak a parancsnokság felé, hogy az elvtársaink megengedhetetlen magatartást tanúsítanak más dolgozók felé.*”⁷⁰⁶ Ezen levelek megírására pedig bőven adtak okot.

Az örök erkölcsileg sem voltak feddhetetlenek. Volt, akinek kedvese is volt a közelből vagy köztudottan rossz hírű nők társaságát is keresték az itt lévők, sokan annak ellenére is, hogy már megnősültek. Egyikük pedig egy 14 éves kislánnyal kezdett ki. De nem volt muszáj messzire menniük a hölgyek társaságáért: „*Szórakozni kell, amiről már megtettem az intézkedést, hogy jönnék ide szolgálatba leányok és lehet vellük(sic!) szórakozni persze nem túlzásba.*”⁷⁰⁷ A túlzás elkerülésére irányuló kérést nem sikerült betartani, a következő gyűlés jegyzőkönyve szerint túlzásba vitték a szórakozást. Mindezek után már nem meglepő az egyik

⁷⁰³ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 105.

⁷⁰⁴ Ebből problémák is adódtak, V. Nagy Árpád volt csolnoki ör saját könyvében leír egy ilyen esetet, hogy egyszer a csolnoki kocsmában a bányászok és a katonák, úgy összeverekedtek, hogy egy katona kiütötte egy bányász szemét. A helyzetet visszaemlékezése szerint ő oldotta meg, egy órán keresztül gyözködte a bányászokat, hogy a vétkes katonát megbüntetik. V. Nagy Árpád: *Egy lelkiismeret lázadása*, 56-57.

⁷⁰⁵ MNL K-EML XXXV 33. f. 3 cs 54.ő.e. 1954. december 9. jkv.

⁷⁰⁶ Uo. 1954. december 9. jkv.

⁷⁰⁷ Uo.1954. január 6-ai jkv.

párttaggyűlésen elhangzó kijelentés: „*Valóságos kuplerájként beszélnek a IX. aknáról.*”⁷⁰⁸

Az örök és a helyi lakosság kapcsolata Oroszlányon sem volt felhőtlen, itt is gyakran fordult elő verekedés a helyi lakosok és az örök között.⁷⁰⁹ Ez egy esetben komolyabb sérüléshez is vezetett, amikor a bokodi búcsúban fejbe szúrták az egyik őrt, akit a tatai kórházba kellett szállítani.⁷¹⁰

Ugyanakkor mindezek ellenére nem lehet egységesen negatív képet rajzolni az örök és a lakosság kapcsolatáról. Így Oroszlányon az örök próbáltak nyitni is a lakosság felé, és javítani a velük való viszonyon. A BŐE pedig a lakossággal közösen egy műsoros estet rendezett és részt vettek az örök a városi juniálison is a zenekarral.⁷¹¹

Tatabányán az örök társadalmi munkák vállalása révén is bekapcsolódtak a környék életébe. Idényjelleggel mezőgazdasági munkákra is jelentkeztek, így történt ez 1954 nyarán is, amikor 2 ember ment a helyi állami gazdaságba „*önkéntes jellenkezés alapján*”(sic!), 2 hétre, valamint két alkalommal 10-15 főből álló csoportot is alakítottak, amivel a közeli környei állami gazdaságba mentek dolgozni.⁷¹² 1955 nyarán pedig egy tsz-be vagy állami gazdaságba mentek dolgozni.⁷¹³ Az 1954-es árvízvet követően is segítőkészségükről tettek tanúbizonyságot, a tatabányai örök közül néhányan felajánlották fizetésük 1%-át, az oroszlányiak pedig 1715 Ft-ot gyűjtöttek össze.⁷¹⁴

8. Kultúra, sport

A munkahelyparancsnokságok területén több-kevesebb sikerrel kulturális életet akartak biztosítani az örök részére, hogy szabadidejüket értelmesen töltsék el és ne csak a falusi/városi kocsmákba menjenek le. A kulturális életet a BŐE volt hivatott fellendíteni, valamint a munkahelyparancsnokságokon kultúrfelelősöket is választottak. Továbbá a programok megszervezése révén az örök közötti összetartást is erősíteni akarták.

Több rendezvényre is sor került a csolnoki munkahelyparancsnokságon. Az örök 1955-ben március 15-ei ünnepséget rendeztek tea esttel egybekötve. „*A Március 15.-i ünnepséget annak ellenére, hogy nem határoztuk el, megszerveztük. De legközelebb azért nívósabbá kell tenni, műsort kell szervezni.*”⁷¹⁵ Nemcsak március 15-ét ünnepelték, hanem természetesen április 4-én és augusztus 20-án is rendeztek kisebb ünnepséget, valamint még juniálist is, ami állítólag jól

⁷⁰⁸ Uo. 1955. március 16. jkv.

⁷⁰⁹ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 80.

⁷¹⁰ MNL K-EML 35.f. 1.cs. 59. ö.e ill. Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 80.

⁷¹¹ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 97.

⁷¹² MNL K-EML 36.f. 3.cs. 21. ö.e. Munkaterv, 1954. 07. 14.

⁷¹³ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1955. 08. 31.

⁷¹⁴ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1954.08. 11.

⁷¹⁵ MNL K-EML XXXV. 33.f 3.cs 54.ö.e. 1955. március 16. jkv.

sikerült.⁷¹⁶

A csolnoki táborban voltak hangszerek is, azonban itt nem tudunk zenekar létrejöttéről Oroszlánnyal ellentétben. Az oroszlányi munkahelyparancsnokságon az örökből alakult zenekarnak 3 előadása is volt, 1955 januárjában, februárjában és március 15-én, Oroszlány „felszabadulásának” évfordulóján. Továbbá a zenekar benevezett a BM által meghirdetett II. Országos Kultúrversenyre is.⁷¹⁷

A tatabányai kulturális élet megszervezéséhez kezdetben több feltétel is hiányzott, 1953 decemberében még nem volt kultúrhelyiség és tanulószoba, továbbá nem írtak faliújságcikkeket és kultúrelőadás sem volt.⁷¹⁸ A kultúrsoport itt 1954-ben alakult meg, létrejötte után a jelentősebb állami ünnepekre Csolnokhoz hasonlóan műsorral készültek, amivel a civil dolgozókkal való kapcsolatot is mélyíteni akarták.⁷¹⁹ Hasonló célt szolgált az is, hogy a kultúrsoporttal látogatást szerveztek egy állami vagy közeli termelőszövetkezetbe.⁷²⁰

A frissen alakult tatabányai csoport két előadásra is készült, az egyik a „felszabadulás” évfordulójára, a másik pedig augusztus 20-ra, amikor a szobákat és az épületet is kidekorálták.⁷²¹ Az állami ünnepek a kultúrprogramok szervezésén túl fokozottabb és éberegőbb szolgálatot is jelentettek, mert arra is készültek, hogy az elítéltek kitörési kísérlettel megzavarják az ünnepséget.⁷²²

A tatabányai munkahelyparancsnokságon továbbá könyvtár is volt, aminek alacsony volt a kihasználtsága, mert arra érkezett panasz, hogy nem minden időben lehet igénybe venni.⁷²³ Valamint 1955 tavaszára egy színpad is elkészült.⁷²⁴

Hiányolták a sajtóbeszámolókat is Tatabányán, amiket később elkezdtek megszervezni⁷²⁵ és felvették a kapcsolatot a BŐE újság szerkesztőségével is, hogy az ő egységükről is írjanak a lapban.⁷²⁶ A csolnoki őrség tagjai sem olvasták rendszeresen a sajtót, 28-ról 17-re esett vissza a Szabad Nép megrendelőinek száma. Ezen úgy próbáltak változtatni, hogy elrendelték az őrség számára, hogy szakaszonként hetente sajtókiértékelést kell tartaniuk. A nem párttag örök részére pedig katonai-politikai oktatást szerveztek. Az elítéltek tájékozottsága mindezek ellenére messze felülmúlta az örökét, amit szóvá is tettek: „Az elítéltek sokkal jobban

⁷¹⁶ Uo. 1955. június 28. jkv.

⁷¹⁷ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 97.

⁷¹⁸ MNL K-EML 36.f. 3.cs. 21. ö.e. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai, 1953. 12. 15.

⁷¹⁹ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1955. 08. 31.

⁷²⁰ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1955. 08. 31.

⁷²¹ MNL K-EML 36.f. 3.cs. 21. ö.e. Párttaggyűlési jkv. 1954. 03. 30. 1954.08. 11. Munkaterv, 1954.07.14.

⁷²² Uo. Párttaggyűlési jkv. 1955. 03. 21.

⁷²³ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1955. 08. 31.

⁷²⁴ Uo.. Párttaggyűlési jkv. 1955. 03. 21.

⁷²⁵ Uo. Mhpk. XIV-es akna pártalapszervezetének iratai. 1953. 11. 28.

⁷²⁶ Uo.. Párttaggyűlési jkv. 1955.04. 26.

*figyelemmel kísérik politikai helyzetünket, mint az elvtársak.*⁷²⁷

A munkahelyparancsnokságoknak helyet adó településeken további kulturális programot jelentettek a mozik. A tatabányai örök is kollektív mozilátogatást terveztek, valamint⁷²⁸ a csolnoki őrseg tagjai is lejártak a falubeli moziba, például megnézték Az ezred leánya című mozifilmet is.

Sportolási lehetőségek is voltak, Tatabányán a sportpálya elkészítését a BŐE szervezetnek adták feladatul.⁷²⁹ Elkészült itt egy röplabda pálya is, de nagyon alacsony volt a kihasználtsága, megállapították, hogy csak a tyúkok fürdenek rajta.⁷³⁰ Továbbá pingpongozni is volt lehetőség és tervbe vették, azt is, hogy a gyerekeiknek társadalmi munkával játszótér építenek.⁷³¹

VII.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei Csolnokon, Oroszlányon és Tatabányán. Az elítéltek bekapcsolódása a forradalomba. A megtorlás.

1. Az elítéltek helyzete hazánkban az 1956-os forradalom és szabadságharc előtt és alatt

1956. október 1-jén 18.269 fő volt fogva tartva a Magyarországon ekkor működő 105 büntetés-végrehajtási intézetben.⁷³² A 105 helyszín közül csak 15 volt munkahelyparancsnokság, de itt volt az elítéltek 52,8 %-a. Az összes dolgozó elítélt közül 4372-en bányában, 389-en építkezésen, 7305-en KÖMI munkahelyen, 589-en ipari tevékenységen, 1114-en házimunkásként, 295-en pedig egyéb munkahelyen dolgoztak. Összlétszámuk 1956. október 23-ára tovább csökkent, 17.619 főre.⁷³³

A 18.269 főből Komárom megyében 1956. október 1-jén 2526 elítélt volt (és 348 ór), közülük Csolnokon 692 fő⁷³⁴ Oroszlányban 1150 fő, míg Tatabányán 653 fő⁷³⁵. Október 23-ára tovább csökkent a létszámuk, Csolnokon 600 főre, míg Oroszlányban növekedett 1209 főre⁷³⁶ Tatabányáról viszont nincs adatunk október 23-ról, csak az októberi 1-jei létszámadatot

⁷²⁷ MNL K-EML 33.f.3.cs.54.ő.e.1954. október 12-ei jkv.

⁷²⁸ MNL K-EML 36.f.3.cs.21. ő.e. Párttaggyűlési jkv. 1954.01.05

⁷²⁹ Uo., Munkaterv, 1955. 04. 01.

⁷³⁰ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1955. 07. 27.

⁷³¹ Uo. Párttaggyűlési jkv. 1955. 06. 24.

⁷³² A rendelkezésre álló adatok szerint 3528-an politikai, míg 15.101-en köztörvényes elítéltek voltak.

⁷³³ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 5-6.

⁷³⁴ 134 politikai és 558 köztörvényes

⁷³⁵ 189 politikai és 464 köztörvényes

⁷³⁶ 3 politikai és 1206 köztörvényes

ismerjük.⁷³⁷

Elítéltek létszáma Komárom megyében⁷³⁸

Időpont	1956.10.01. (fő)	1956.10.23. (fő)	Változás (fő)
Csolnok	692	600	-92
Oroszlány	1150	1209 ⁷³⁹	+59
Tatabánya	653	n.a. (653)	?
Esztergomi börtön	31	n.a. (31)	?
Összesen	2495	(1809+653+31) 2493	-33

Az örök száma pedig a következőképpen alakult 1956. október 1-jén: Csolnokon 94 ór, Oroszlányban 96 ór, Tatabányán pedig 136 ór teljesített szolgálatot, összesen 326 ór volt a 3 munkatáborban, ezenkívül még 22 ór a megye börtöneiben, így létszámuk összesen 348 fő volt.⁷⁴⁰

A forradalom kitörésekor már csak 12 munkahelyparancsnokságon⁷⁴¹, 7 országos börtönben, 19 megyei börtönben és a Központi Kórházban voltak elítéltek. Az országban kettő kivétellel (a sopronkőhidai, és a debreceni megyei börtön) minden munkahelyparancsnokságról és börtönből szabadultak ki elítéltek, összesen 14.778-an.⁷⁴² Ez több módon történt: volt ahol a rabok törtek ki a forradalmárok támogatása nélkül (Vác, Szuhakálló) vagy az ő tevőleges, fegyveres segítségükkel (Központi Kórház, sikertelenül) fegyvertelen segítségükkel (Szekszárd, sikertelenül) külső erők sikeresen szabadítottak (Győr, Nyíregyháza, Kecskemét, Székesfehérvár, Pápa, Győr, Esztergom, Szombathely, Zalaegerszeg, Komló).

Másutt pedig a parancsnok engedte őket szabadon, támadás hírére (Budapesti Körzeti Börtön, Tatabánya) vagy anélkül (Országos Börtön Budapest, Megyei Börtön Budapest, Állampuszta). Volt, ahol a szabadítást a tüntetőkkel történt tárgyalás előzte meg (Márianosztra, Oroszlány) és olyan is ahol utasításra (Miskolc) vagy az ügyészség intézkedése (Gyula, Szolnok, Balassagyarmat, Szekszárd, Nagyfa, Edelény, Tiszapalkonya, Baracska) vagy a

⁷³⁷ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 62-64. ill. 80.

⁷³⁸ Uo. 88-89. ill. 59-64.

⁷³⁹ A BV Központi Ügyelete október 28-ai jelentése szerint 1090 elítélt szabadult ki. Germuska Pál: *Komárom megye bányászai az 1956-os forradalomban*, 82.

⁷⁴⁰ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 80 ill. 88.

⁷⁴¹ Az előző oldalon hivatkozott forrás október 1-jén még 15 munkahelyparancsnokságról ír, ezek szerint 3-at bezártak a forradalmat megelőzően vagy más szempontok alapján készültek ezek a dokumentumok, és ezért van adataik között eltérés.

⁷⁴² Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, illetve Horváth Miklós: *1956 hadikrónikája*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 226. alapján.

megyei munkástanács (Pécs) vagy a forradalmi bizottság döntésének következtében engedték szabadon az őrizeteseket (Pálhalma). Néhány helyen pedig bizottságok alakultak az elítéltek ügyeinek felülvizsgálatára (Csolnok, Sátoraljaújhely, Eger, Veszprém, Zalaegerszeg), ahonnan ezen felülvizsgálatok következtében szabadultak az elítéltek.

Országosan a 17.619 elítéltekből 14.778 fő szabadult ki⁷⁴³ Komárom megye területéről minden börtönből és munkahelyről egyaránt kiszabadultak a letartóztatottak és elítéltek, összesen 2400-an.⁷⁴⁴

2. Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei a 3 táborban

1956 Csolnokon

október 24.

A forradalom híre október 24-én jutott el a táborba a civil bányászok révén, s az elítéltek értesülve az eseményekről szervezkedni kezdtek: „*Megbeszéltük a bajtársakkal, hogy mindenki annyi cigarettát rejtessen el, hogy hosszabb ideig elég legyen, mert nem jövünk fel a bányából csak ha megyünk haza.*”⁷⁴⁵ A bányászsztrájk szervezői Légrády Ákos, Ernst Ervin és Schmidt János⁷⁴⁶ voltak.

Az aznap esti műszakra leszállt rabbányászok 10 órakor felvették a munkát, s közben folyt a sztrájk részleteinek egyeztetése. Október 25-én reggel, amikor véget ért a műszak a kas előtt gyülekeztek, Ernst Ervin és Légrády Ákos beszélt. Elmondták, hogy Pesten forradalom van és ők úgy csatlakoznak, hogy nem szállnak ki a bányából, szabadon lehet csatlakozni hozzájuk. 4 társuk kivételével mindenki lent maradt. Éhségstrájkba kezdtek és büntetésük felülvizsgálatát követelték.⁷⁴⁷ Nagy Imrével szerettek volna beszélni, közölték, hogy egyedül őt ismerik el tárgyaló félnek. Kérésüket a munkahelyparancsnokság az Esztergomban állomásozó hadosztály parancsnokság segítségével továbbította.⁷⁴⁸

A sztrájk központja a IX-es akna lett, néhányan pedig a föld alatti járatokon, a légaknákon keresztül a XII-es aknáról is csatlakoztak, összesen kb. 200-an maradtak lent.⁷⁴⁹

október 25.

⁷⁴³ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 78. Más adatok szerint 13.286 elítélt szabadult ki. Uo.

⁷⁴⁴ MNL K-EML XXV 10 h. Igazgatási ügyek IG III/1/1957 17. doboz. 12. kerekített adat.

⁷⁴⁵ ÁBTL 3.1.5. O-19529 „Gárdista”.

⁷⁴⁶ Fakász Tibor: A csolnoki rabtábor, *Új Forrás*, 32 (2000)8 sz. 84.

⁷⁴⁷ Tichy Vilmos: *Csolnoki visszaemlékezés 1956*, 1.

⁷⁴⁸ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 60.

⁷⁴⁹ Tichy Vilmos visszaemlékezése szerint betömtek a XII-es akna felé vezető átjárót és elkezdtek egy függőleges vészkijáratot is fűni. Tichy Vilmos: *Csolnoki visszaemlékezés 1956*, 3.

A parancsnokság több küldöttséget is menesztett a sztrájkoló elitéltekhez, először Kabarcz Vilmos százados ment le hozzájuk azzal, hogyha most felhagynak az éhségsztrájkjal, akkor a parancsnokság még elnéző lesz. A nemleges válasz után visszazárlt a kasba. Ezután telefonon szóltak le a sztrájkolókhöz, hogy lemehetnek-e civil bányászok elvégezni a bányavédelmi munkákat, de nem volt rájuk szükség, mert a rabok ellátták a szükséges feladatokat, üzemeltették a szivattyút, hogy ne öntse el a víz a bányát és működtették a levegőző rendszert is, megelőzendő a metángáz robbanást.⁷⁵⁰

Később a tábor elhárító tisztje, a rabok által Szimatnak hívott Baranya Sándor is lejött, hogy felszállásra bírja őket. A rabok azonban nem hittek üres ígéreteinek, így a nyomozó kénytelen, kelletlen eredménytelenül szállt fel a táborba.⁷⁵¹ A sztrájkoló elitéltek kijelentették, hogy: „csak olyan emberrel vagyunk hajlandóak tárgyalni, akiben megbízunk, és aki el tudja intézni, hogy hivatalosan szabaduljunk. Akkor megszüntetjük a sztrájkot.”⁷⁵²

Mivel a fent lévő rabok is fokozott őrizetet igényeltek, ezért a tábor parancsnoksága erősítést kért az esztergomi hadosztálytól. „Az egység parancsnoka 25-én reggel azt a parancsot kapta a 7. gépkocsi hadosztály parancsnokától, hogy 34 fővel biztosítsa a csolnoki fogolytábor őrzését. ... A csoport megszervezte a tábor külső védelmét.”⁷⁵³ A 34.tüzérezredtől Takács István százados, László Ferenc főhadnagy, Szilágyi András főhadnagy, Kasztner István főhadnagy, Brauswetter Vilmos hadnagy és 34 katona érkezett tankokkal. Ezután körülvették a tábort a tankok csöveit a tábor felé fordítva.⁷⁵⁴

október 26.

Ezen a napon a civil bányászok is sztrájkolni kezdtek Csolnokon, nem vették fel a munkát, leverték a vörös csillagokat, megrongálták a szovjet emlékművet, a IX-es és XIV-es aknán dolgozók kiszórták a személyzeti iroda pánccsaszekrényéből az iratokat, majd minden aknán munkástanácsot választottak.⁷⁵⁵

Közben a csolnoki lakosság is a forradalom mellé állt. A fiatal bányászokból megalakult nemzetőrség a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetségtől, a MÖHOSZ-tól kért gyakorló kispuskákat, amiket oda is adtak a pánccsaszekrényből. Majd a községben is mindenhol, a tanácsházát is beleértve leverték a vörös csillagokat, ami ellen a község vezetői sem tiltakoztak. Őket így a falu lakossága nem váltotta le, ezért Burány István tanácselnök, Mezőfi

⁷⁵⁰ Tichy Vilmos: *Csolnoki visszaemlékezés* 1956, 2.

⁷⁵¹ Fakász Tibor: *A csolnoki rabtábor*, 84.

⁷⁵² Tichy Vilmos: *Csolnoki visszaemlékezés* 1956, 3.

⁷⁵³ Hadtörténelmi Levéltár, MN-Kgy-F, 1956-os gyűjtemény 2. ő.e.

⁷⁵⁴ Fakász Tibor: *A csolnoki rabtábor*, 85.

⁷⁵⁵ Fakász Tibor: *A dorogi járás 1956-ban*, 74. ill. Marek Viktor: *A dorogi szénmedence településeinek története 1956 fényében*. 88.

Lajos vb elnökhelyettes és Rittling Antal vb titkár is a helyén maradhatott. Ugyanakkor forradalmi Nemzeti Bizottságot is választottak, mely 21 tagjával Nemzeti Tanácsá alakult át. Ezt követően nagygyűlést tartottak, ahol többen is szót emeltek a IX-es aknán fogva tartott politikai foglyok szabadon bocsátása érdekében. A rabok eközben több száz méterrel a föld alatt folytatták éhségstrájkjukat.

október 27.

Ekkor már fent a táborban lévő rabok is éhségstrájkoltak és egész nap a Himnuszt énekelték, valamint leszóltak társaiknak a bányatelefonon keresztül, hogy tartsanak ki. Majd a fenti elítéltek is Forradalmi Bizottságot alakítottak, melynek tagjai voltak: Révész László, Papp Márton, Remetei Béla, Kecskés Ernő, Lakós Endre. Néhány civil bányász a XII-es aknáról átment a sztrájkoló rabokhoz és elmondta a friss híreket, hogy Nagy Imre koalíciós kormányt alakított és hogy az esztergomi páncélosok körbevették a tábor, aminek hallatára többen megijedtek.⁷⁵⁶

Közben a csolnoki Nemzeti Tanács egy kb. 20 fős küldöttséget küldött ki a rabtáborhoz, akik követelték a politikai foglyok szabadon bocsátását, de elzavarták őket.⁷⁵⁷

A rabok kitörésétől és a kint gyülekező csoportok támadásától tartva a parancsnokság további erősítést kért. Ennek következtében 5 harckocsi és 70-80 sorkatona érkezett Esztergomból.⁷⁵⁸ A 34-es tüzérezred jelentése szerint: Takács százados erősítést kért a 7. gépkocsi hadosztály parancsnokságtól és 3 db harckocsit kapott. „*A tömeggel itt rövid tűzharcba keveredett, de sebesülés nem történt.*”⁷⁵⁹ Míg a 33-as harckocsi ezred jelentésében azt olvashatjuk, hogy: *október 29-én parancsot kaptam Gaál őrnagy bajtárstól, hogy a meglévő harckocsikból kettőt küldjek Csolnokra segítségül az ott lévő 11-es aknához*⁷⁶⁰ *a politikai fogolytábor biztosítása végett.*⁷⁶¹ A parancsnokság nemcsak katonai erősítést kért, hanem az Igazságügyminisztériummal is kapcsolatban állt, hiszen tőlük várták a helyzet megoldását.

Közben a katonák és a rabok barátkozni kezdtek, megtudták az elítéltektől⁷⁶², hogy politikai foglyok és nem akarnak kitörni a táborból, ennek hatására megfordították a tankok csöveit a

⁷⁵⁶ Fakász Tibor: *A csolnoki rabtábor*, 85.

⁷⁵⁷ Hadtörténelmi Levéltár, MN-Kgy-F 1956-os gyűjtemény 3.d. 2.ő.e.

⁷⁵⁸ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 60.

⁷⁵⁹ Hadtörténelmi Levéltár MN-Kgy-F 1956-os gyűjtemény 3.d. 2.ő.e. Az esztergomi 34-es tüzérezred jelentése 1957. január 2.

⁷⁶⁰ A jelentés több téves adatot is tartalmaz: XI-es akna nem volt Csolnokon, illetve az október 29-ei dátum is hibás, hiszen, ekkor már megszületett az egyezés a sztrájkoló rabok és a parancsnokság között.

⁷⁶¹ Hadtörténelmi Levéltár, MN-Kgy-F 1956-os gyűjtemény 3.d. 36.ő.e. Az esztergomi 33-as harckocsiezred jelentése 1956. december 27.

⁷⁶² Tamáska Péter: *Politikai elítélt kerestetik* című könyvében az szerepel, hogy akkor álltak át a katonák a rabokhoz, amikor egyikük egy ott raboskodó földijétől megtudta, hogy politikai elítéltek. Tamáska Péter: *Politikai elítélt kerestetik*, 56.

rabok védelmében.⁷⁶³ A falu lakosai közben a közeli domboldalról nézték az eseményeket.⁷⁶⁴

Este, illetve főleg az éjszakai órákban pedig KMKA-s katonák és szabadult oroszlánya elítéltek kezdtek a táborra lőni egy közeli domboldalról.⁷⁶⁵ A lövöldözés következtében szerencsére haláleset és sebesülés nem történt.⁷⁶⁶

október 28.

Október 28-án délután a tábornál a Győri Nemzeti Bizottság küldöttei jártak, azonban elzavarták őket. Ezt követően a küldöttek Dorogra mentek és a dorogi pártbizottsággal is tárgyaltak, ők azonban az esztergomi hadosztályparancsnokságra, mint illetékes szervhez küldték őket tárgyalni.⁷⁶⁷

„A délutáni órákban Dorogról a pártbizottságról telefonáltak az alakulathoz Bánki hdgy. és Kárász Róbert nevezetű civil egyének, mint a győri forradalmi tanács tagjai, és utasítást akartak adni, hogy szabadítsa ki (a hadosztályparancsnokság MA) a csolnoki politikai foglyokat. Az utasításukat megtagadtuk. Ők akasztással fenyegettek, konkrétan. Horgasi Dezső századost.”

Közben a dorogi tüntető tömeg a helyi pártbizottság épületének ostromára készült. Ezért Horgosi századost 1 harckocsival és 25 főnyi katonasággal Dorogra küldték, hogy feloszlassa a tömeget. A tömeg hatására a pártbizottság épületében tartózkodó 10 pártfunkcionárius átadta a pártbizottság épületét a tömegnek és megmotozás után szabadon távozhattak.

Közben a tábor parancsnoksága az Igazságügyminisztériumtól kért utasítást a további teendőket illetően. Ekkor az örök ígéretet kaptak arra, hogy ügyészégi csoportot küldenek Csolnokra. Ezt a rabokkal is közölték a bányatelefonon keresztül, akik így 96 bányában töltött óra után felszállhattak a bányából. Győzött a rabok sztrájkja. A bányavezetőségtől hat tagú bizottság ment le átvenni a bányát, amit Pazdjera főmérnöknek adták át, aki megköszönte, hogy épségben megőrizték. A feljövő rabokat nagy örömmel fogadták a társaik, a kerítésen kívül lévő páncélosok is fegyvereiket magasba emelve köszöntötték a feljövő elítélteket. Feltűzték a reflektor oszlopra a nemzeti zászlót és elénekelték a Himnuszt, ebben az emelkedett pillanatban sokak szeméből eleredt a könny, majd Kulinyi Ferenc elszavalta a

⁷⁶³ Ernst Ervin: *A politikai elítéltek kiszabadulása a csolnoki bányatáborból 1956-ban*, kézirat, 3.

⁷⁶⁴ Állítólag lelőttek a fegyőrök egy ÁVH-s kiskatonát, aki ledobta fegyverét a toronyból és ki akarta nyitni a lejtakna ajtaját. Erről az esetről csak a „Gárdista” tett említést, máshol nincs róla adat. Valamint szintén meg nem erősített információ szerint a csolnoki rabok ügyeit egy bányász intézte, ő ment fel Budapestre a motorkerékpárján.

⁷⁶⁵ Germuska Pál: *Komárom megye*, 227.

⁷⁶⁶ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 61.

⁷⁶⁷ Fakász Tibor: *A dorogi járás 1956-ban*, 41. MNL K-EML XXV. 4C B/359/1958 per iratai, Jalsovszky Géza ügye.

Szózatot. Egy fogadó beszéddel is készültek, de nem tudták elmondani a meghatottságtól. Az éhségstrájkolók könnyű vacsorát kaptak, majd egész este beszélgettek.⁷⁶⁸

október 29.

Az elítéltek az 5. barakkban tartottak gyűlést és csajkába szerelt detektoros rádión hallgatták a Szabad Kossuth Rádió híreit. Közben erősödni kezdtek a rabok között az erőszakos hangok is, hogy nem bocsátunk meg senkinek, de sikerült a hangoskodókat lecsillapítani, legalábbis egyelőre.

Már mindenki a szabadítóbizottságot várta. Közben kinyitották a ruharaktárt, és mindenki felvette civil ruháját: *„De furcsa látvány volt a tábor. Volt rendőrök, bukott ÁVH-s katonák, szerzetesek, katolikus papok, postások, vasutasok. Tarka-barka egyenruhások és civilek, most látszott, hogy kik voltunk együtt nép ellenségként, fasisztákként - bebörtönzött lázadó egyetemisták és papok, színészek, cirkuszi bohóc.”*⁷⁶⁹

Délután megérkezett Budapestről a két főügyész G. Varga Miklós és Major Miklós és Nagy Andor katonai ügyésszel együtt megkezdték a foglyok ügyeinek felülvizsgálatát és elkezdtek kiállítani a szabadulóleveleket. Mivel lassan haladtak ezért a dorogi Forradalmi Bizottság két tagja Simicska és Zelei is részt vett a munkában,⁷⁷⁰ továbbá a Csolnoki Nemzeti Bizottság küldöttei: Szax János, Halas József, Halas Antal és Steiner István is bekapcsolódtak az iratok elkészítésébe.⁷⁷¹

Ezt az 1959-ben készített jelentésben a következőképpen olvashatjuk: Halas József az *„elítéltek kiszabadítására uszította a népet ... maga is részt vett az elítéltek kiszabadításának előkészítésében.”* A csolnoki nemzetőrség néhány tagja pedig köztük Szax János, Steiner István, Bucs Mátyás és Vieszt Lőrinc fegyveresen, valamint Mayer Pál, Bucs Ferenc és Hampl Béla *„részt vett a IX-es aknai KÖMI tábor kifosztásában.”*⁷⁷²

október 30.

Mivel még így is lassan ment a papírmunka, ezért alakítottak egy rabbizottságot is, a szabadulólevelek kiállításának meggyorsítására, tagjai Légrády Ákos, Mátrai László, Selem Ernő, Sándor László, dr. Rózsás József, Kulinyi Ferenc és Rasztovszki László voltak. Így a

⁷⁶⁸ Tichy Vilmos: *Csolnoki visszaemlékezés 1956*, 6.

⁷⁶⁹ ÁBTL 3.1.5 O-19525 “Gárdista”.

⁷⁷⁰ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata* 61.

⁷⁷¹ Fakász Tibor: *A csolnoki rabtábor*, 87.

⁷⁷² A szabadulólevelek kiállításában segédkező csolnoki nemzetőröket fosztogató bűnözőkként próbálták bemutatni ebben az „ellenforradalom” szellemében készült dokumentumban.

sors furcsa fintoraként a rabok egymásnak állították ki a szabadulóleveleket.⁷⁷³ Mecséri János ezredes pedig bevonta a rabtáborhoz kiküldött egységeit. Őt ezt követően Budapestre rendelték, ahol átállt a forradalom oldalára, a parancsnokságot pedig Felczán Andor alezredesnek adta át.⁷⁷⁴

október 31.

Minden elítélt kapott szabadulása előtt 500 Ft-ot a Dorogi Szénbányászati Trösztől, mivel a pontos munkabér kiszámolása még további időt vett volna igénybe. Majd megérkeztek a buszok és mindenkit bevittek Budapestre a Nyugati pályaudvarhoz. Délutánra minden politikai elítélt elhagyta a csolnoki tábort, csak azok maradtak itt, akiket a szabadítóbizottságok sem engedtek el, mert köztörvényes bűncselekményeket követtek el, létszámuk 12-18 fő között volt.

1956 Oroszlányon

október 26.

A rabok szervezkedése

Oroszlányban békésen folyt a termelés a bányában, október 26-ig jelentősebb esemény nem történt a városban. Az elítéltek ekkor, október 26-án kezdtek el szervezkedni, - amiről a hivatalos szervek is tudtak - miután a civil bányászoktól értesültek az országban zajló eseményekről. A táborba ezek után felfegyverzett pártaktívákat küldtek.⁷⁷⁵ Csörgő Ferenc munkahelyparancsnok pedig telefonon érdeklődött a megyei főosztálytól, hogy mit tegyen. Azt az utasítást kapta Tóth Károly alezredestől, hogy először tárgyaljon, utána pedig végső esetben lövessen.⁷⁷⁶

A táborban az elítéltek közben kokárdákat és zászlókat kezdtek gyártani és detektoros rádiókból értesültek a további eseményekről. Ezután írásos követelést fogalmaztak meg a parancsnoknak címezve, melyben közölték, hogy nem szállnak le a bányába dolgozni. Továbbá Torma János és Horváth Gyula őrmester kiadatását is kérték, később pedig szabad elvonulást. Csörgő Ferenc egyik kérésüket sem teljesítette és nem fogadta a rabok küldötteit sem.⁷⁷⁷

⁷⁷³ Tichy Vilmos: *Csolnoki visszaemlékezés 1956*, 8.

⁷⁷⁴ Hadtörténelmi Levéltár, MN-Kgy-F, 1956-os gyűjtemény 2.ö.e.

⁷⁷⁵ Haraszti Mihály-Kőbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből*. 47.

⁷⁷⁶ Germuska Pál: *Komárom megye*, 222.

⁷⁷⁷ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 62. Germuska Pál: *Komárom megye*, 222.

A kitörési kísérlet

Mivel tárgyalásra nem került sor, ezért az elítéltek „*megindultak a kerítés felé azzal a szándékkal, hogy kitörnek. A főkaput támadták, s az ott elhelyezett őrség parancsnokának felszólítására sem hagyták abba a támadást. Így a parancsnok tüzet vezényelt*”.⁷⁷⁸ Az őrség az elítéltek közé lőtt, aminek eredményeként 3 halott és 7 sebesült maradt a helyszínen.⁷⁷⁹ Más források szerint 1 elítélt halt meg és 2 pedig megsebesült.⁷⁸⁰ A mentők adatai szerint 13 órakor 2 embert szállítottak lőtt sebbel a tatabányai kórházba, valamint 14.30-kor újabb 6 sérültet.⁷⁸¹

További szervezkedés a táborban

A sikertelen kitörési kísérlet során az elítéltek kiszorították az öröket a tábor belső részéről. Ezt követően a rabok, kiegészülve a bányából feljövő délelőtti műszak létszámával barikádokat kezdtek építeni. Peszle Antal és Veréb Zoltán vezetésével alá is aknázták ezeket, valamint a transzformátort is.⁷⁸² Lőszert és robbanóanyagot is vittek oda. Valamint kívülről a civilek röpcédulákat szórtak be a táborba, melyeken arra biztatták az elítélteket, hogy tartsanak ki, estig kiszabadítják őket.⁷⁸³

Közben tüntetés a városban

A városban is október 26-án kezdődtek a megmozdulások, mindenütt gyűléseket szerveztek. Az összegyűlt tömeg a Cermann kocsmá előtt elszavalta a Szózatot, majd a Petőfi Művelődési Otthon elé vonult, ahol a bányász rádió stúdiójából beolvasták a 12 pontot.⁷⁸⁴ A tüntetők ezt követően a KÖMI táborhoz indultak.

A tömeg odaérkezik a táborhoz

A táborhoz vezető úton a tüntetők találkoztak egy bv. őrrel, aki megjegyezte, hogy ki ne merjenek menni a XVIII-as aknához. Ezt követően az őrt felszólították arra, hogy adja oda a fegyverét vagy legalábbis ne merje használni.⁷⁸⁵

A kb. 100-150 fős tömeg, amely főleg volt elítéltekből, vājártanulókból, és a helyi építkezésnél dolgozó nőkből állt, ezután folytatta útját a XVIII-as aknához. A vājártanulók a

⁷⁷⁸ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 62.

⁷⁷⁹ ÁBTL 3.1.5. O-14262 Oroszlányi Szénbányák Vállalat 59.

⁷⁸⁰ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 62.

⁷⁸¹ Haraszti Mihály-Kőbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből*, 48.

⁷⁸² A transzformátor aláaknázása Csolnok esetében is előfordult, lehet, hogy vándormotívumról van szó.

⁷⁸³ ÁBTL 3.1.9. V-144228 Szirmai István, 76.

⁷⁸⁴ Haraszti Mihály-Kőbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből*, 48.

⁷⁸⁵ ÁBTL 3.1.9. V-144907 Zavagy Lajos, 135.

tüntető tömeghez 2 oktatójuk Nyisztor József és Kiss Kálmán kíséretével csatlakoztak, hogy ne essen bajuk. *„a tömeggel először a gyógyszerház felé, majd a faluból jövet a bányász rádió épületéhez mentünk. A rádió épülete előtt a tömegben többen követelték a XVIII-as aknai rabok kiszabadítását. Erre a tanulókkal és a tömeggel elindultunk a XVIII-as akna felé vezető úton. A XVIII-as aknai táborhoz érve kb. 15 percet időztünk, majd kb. 40-50 fő tanulóval visszajöttünk az intézetbe.”*⁷⁸⁶

A tanulók visszatértek az iskolába, de a tüntető tömeg többi része a tábor bejáratánál tárgyalni kezdett a tábor parancsnokával.⁷⁸⁷ Erre a délelőtti műszakban dolgozó elítélt Schlagmüller József a következőképpen emlékszik vissza: *„amikor társaimmal a tárnából feljöttünk, láttuk, hogy a munkahelyen nagy a zűrzavar, az elítéltek szabadon járkálnak. Érdeklődésünkre (társaik MA) elmondták, hogy Budapesten és Oroszlányba is forradalom van, az elítélteket kiszabadították. Felhívtak bennünket, hogy ne hagyjuk el szobáinkat, majd (az elítéltek közül MA) egy küldöttséget választottak, amelyet elküldtek a munkahelyparancsnokságra, hogy kérje az elítéltek szabadon bocsájtását. A küldöttség 3 vagy 4 tagból állt, egyik tagja Péter Ervin volt, több tagját nem ismerem. A küldöttség 16 órakor ment el a parancsnokságra, ahonnan azzal tért vissza, hogy 17 órakor adnak választ az elítéltek követelésére.”*⁷⁸⁸

A fegyverhasználat után megváltozik a parancsnokság viselkedése és fogadja az elítéltek, majd a tüntetők küldötteit is, amiről a délelőtti órákban még szó sem lehetett. A rabok 5 fős forradalmi bizottságának küldöttei Péter Ervin, Einermann Antal, és Zoltán voltak.⁷⁸⁹

A rabok kiengedése

A táborparancsnoknak közben Budapestről telefonon megtiltották a fegyverhasználatot.⁷⁹⁰ Így miután nem lövethetett, a tüntetők be, a rabok pedig kitörték volna, így kénytelen volt elengedni az elítélteket. *„17 órakor a küldöttség ismét felkereste a parancsnokságot, onnan visszatérve azt állították, hogy mindenki szabadon távozhat, amihez a parancsnokság engedélyt adott. Mi ezt nem akartuk elhinni és attól tartottunk, hogy amennyiben megkíséreljük a tábor elhagyását az őrség tüzelni fog ránk. Kb. 17 óra 15 perckor a körletet övező kerítésnél néhány ór kíséretében megjelent Nógrádi János bv fhdgy., aki közölte velünk, hogy nyugodtan távozhatunk, senkinek sem lesz bántódása. Közben több polgári ruhás személy is megjelent, akik felhívtak bennünket a távozásra és figyelmeztettek bennünket, hogy távozásunk után ne kövessünk el bűncselekményeket. Ezután visszakaptuk polgári ruháinkat és eltávoztunk.”*⁷⁹¹

⁷⁸⁶ Uo. 135.

⁷⁸⁷ ÁBTL 3.1.5. O-14262 Oroszlányi Szénbányák Vállalat, 59.

⁷⁸⁸ ÁBTL 3.1.9 V- 141325 Sipos Endre és tsai, 44.

⁷⁸⁹ ÁBTL 3.1.9. V-144228 Szirmai István. A többiek neve hiányzik.

⁷⁹⁰ Germuska Pál: *Komárom megye*, 222.

⁷⁹¹ ÁBTL 3.1.9. V- 141325 Sipos Endre és tsai. 43-44.

Az elítéltek úgy, ahogy voltak, rabruhában hagyták el a tábort, bármilyen hivatalos irat nélkül, nem rendelkeztek szabadonbocsátási igazolvánnyal. Az elítélteknek Szigetvári György nemzeti színű kokárdákat osztogatott, valamint „*e személyeket zendülésre aktivizálta.*”⁷⁹² A táborból az őrség egy része pedig a városi rendőrkapitányságra vonult be fegyveresen. Az elítéltek egy része, 50-60 fő pedig a táborban maradt, illetve voltak, akik másnap visszatértek.⁷⁹³

A rabok bekapcsolódása az oroszlányi eseményekbe

A kiszabadult elítéltek részt vettek a munkástanács és a nemzeti bizottságok megszervezésében és a fegyveres nemzetőrségnek is tagjai lettek.⁷⁹⁴ A Városi Forradalmi Bizottság 6 aktív tagja közül 2 személyről említik meg, hogy korábban elítéltek voltak, mindketten fontos pozíciókat töltöttek be a forradalom alatt. Simon Istvánt a Városi Forradalmi Bizottság titkárának és a Forradalmi Katonatanács elnökhelyettesének is megválasztották. Harsányi Jánost pedig a Városi Forradalmi Bizottság elnökének, majd a Forradalmi Katonatanács elnökének választották meg.⁷⁹⁵ A szintén volt elítélt dr. Pásztor László pedig a 8 tagú Városi Forradalmi Bizottság tagja lett.

A Forradalmi Katonatanács 9 tagja között volt továbbá Horváth Elek és Bari Sámuel volt elítéltek, akik részt vettek a városi pártbizottság épületének „átvizsgálásában” és a rendőrség épületének elfoglalásában is. Ezenkívül párttagoknál házkutatásokat is tartottak.⁷⁹⁶

Az egyik fegyőrt Horváth (Gyulát vagy Istvánt) lakásáról 3 fegyveres - Hári Kovács András volt elítélt és még 2 katona - a rendőrségre vitte, mert arra utasították őket, hogy menjenek oda, mert a lakásában fegyver van. A rendőrségre kísért fegyőr után ment felesége, akit ezt követően elengedtek.⁷⁹⁷

október 27.

A tábor parancsnokát Csörgő Ferencet az oroszlányi városi osztály vezetője arról értesítette, hogy a tábor őrségét meg fogják támadni a felfegyverzett volt elítéltek. Ennek hatására az őrség egy része fegyverzetükkel együtt a pusztavámi honvédséghez menekült. Majd Fischer Lajos és 16 őrtársa a fegyverzettel együtt Veszprém felé indult. Útközben a várpalotai helyőrség parancsnoka lefegyverezte őket, és mint szökött államvédelmi beosztottakat elfogták őket. Elvették többek személyi felszerelését, a parancsnokság kádjának pénzét 13 000 Ft-ot és

⁷⁹² ÁBTL 3.1.9.V-150372 Komárom megyei monográfia, 264.

⁷⁹³ Germuska Pál: *Komárom megye bányászai az 1956-os forradalomban*, 81.

⁷⁹⁴ ÁBTL 3.1.9.V-150372 Komárom megyei monográfia, 260.

⁷⁹⁵ ÁBTL 3.1.5. O-14262 Oroszlányi Szénbányák Vállalat 261. Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 113.

⁷⁹⁶ ÁBTL 3.1.5. O-14262 Oroszlányi Szénbányák Vállalat 59.

⁷⁹⁷ ÁBTL 3.1.5 M-13961 „Hegedűs János” 35.

néhány őrt bántalmaztak is.⁷⁹⁸ Csak október 31-én engedte el őket a Veszprémi Forradalmi Tanács.⁷⁹⁹

Az örök másik része a táborban maradt, őket az esti órákban visszatérő fegyveres elitéltek küldték el. Továbbá a tábor berendezési tárgyainak egy részét megrongálták, másik részét pedig elvitték. Az őrség Oroszlányban maradt tagjainak ezután a katonai tanácsnál kellett jelentkeznie igazolás végett, Csörgő Ferenc munkahelyparancsnokot ki is hallgatták.⁸⁰⁰ Közben a városban megalakult a városi munkástanács, ezt megelőzően pedig az üzemi munkástanácsok is.⁸⁰¹

október 28-31.

Október 28-án megalakult az oroszlányi nemzetőrség a rendőrség épületében, valamint eltávolították a vezető párttagokat, így a vb titkárt és az elnökhelyetteset is. Az oroszlányi munkahelyparancsnok Csörgő Ferenc fhdgy. és 6 beosztottja pedig másnap, október 29-én a székesfehérvári megyei börtönben keresett menedéket. *„Mint elmondták Oroszlányban a büntetésvégrehajtási őrséget teljesen szétverték, a rabok kiszabadultak.”*⁸⁰²

Ezután Győrbe a Dunántúli Nemzeti Tanács alakuló ülésére küldtek egy 5 tagú küldöttséget, valamint október 31-én egy csoport vöröskeresztes szállítmányért Ausztriában járt.⁸⁰³

Tatabánya 1956

október 23–24.

A Zsdanov művelődési házban este értelmiségi ankétot tartottak, ahol a rendszerrel szembeni kritikájukat is megfogalmazták az emberek. Ezt egy később született jelentésben úgy fogalmazták meg, hogy: *„itt egyes személyek, akik később az ellenforradalom vezetői lettek már éreztették beszédükben az ellenforradalmi szellemet.”*⁸⁰⁴

Október 24-én értek el Tatabányára *„a Budapesten kirobbant ellenforradalom szálai.”*⁸⁰⁵ Hajnalban a VI-os aknára budapesti fiatalok érkeztek, hogy tájékoztassák a bányászokat a fővárosban történekről, azonban a bányászok ekkor még elkergették a Budapestről érkezett

⁷⁹⁸ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 63.

⁷⁹⁹ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 125.

⁸⁰⁰ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 63.

⁸⁰¹ Haraszti Mihály-Köbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből*, 49.

⁸⁰² Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 35.

⁸⁰³ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 130.

⁸⁰⁴ ÁBTL 3.1.9.V 150372 Komárom megyei monográfia, 1959.05.20-ai jelentés. 1.

⁸⁰⁵ TMJVL XXIII/103 18.doboz Tatabánya városi tanács VB titkárság. Titkos, szigorúan titkos iratok 1950-1958.

forradalmárokat, akik tüntetésre, sztrájkra buzdítottak. A fiatalokat a rendőrség elfogta.⁸⁰⁶

október 26.

Összességében október 26-ig békésen folyt tovább a munka, a városban „személyek és dolgok elleni erőszakos cselekmények nem történtek.”⁸⁰⁷ Délben állt csak le a helyi autóbusz közlekedés, és a bányaiipari technikum diákjai és a MÁVAUT dolgozói kezdték a tüntetést, kb. 200-an. Először egy békés felvonulás zajlott le majd estefelé megismétlődött a tüntetés. Ekkor a megyei pártbizottság épületéhez és a trössthöz mentek, majd sorra bejárták a város jelentős helyszíneit: kórház, rendőrkapitányság, cementgyár, városi tanács, honvéd kiegészítő parancsnokság, állami áruház. Majd sor került a BM Komárom megyei Főosztály épületének elfoglalására, és itt követelték először a politikai foglyok szabadon bocsátását.⁸⁰⁸ Továbbá elfoglalták a bányászrádió stúdióját, valamint a megyei rendőrkapitányság épületét, és innen, valamint a Hunyadi Lövész Továbbképző Iskolából fegyvereket is szereztek.⁸⁰⁹

Ezt követően a fiatalok az itt szerzett fegyverekkel 3 gépkocsin Budapestre indultak, hogy részt vegyenek a budapesti harcokban. Azonban Budaörsön harcba keveredtek magyar katonákkal, és a harcoknak több halálos áldozata is lett. Még egy esetben Dunaszentmiklósnál kerültek tűzharcba a tatabányai nemzetőrség tagjai.⁸¹⁰

Az elítéltek kiengedése

Miután az elítéltek a bányászoktól tájékozódtak az országban történt eseményekről, azzal a követeléssel léptek fel a parancsnok felé, hogy engedje szabadon őket. Kérésüket október 26-án este 19 óra előtt memorandumban is követelték. A tábor parancsnoka Erdélyi Lajos bv. fhdgy. nem teljesítette követelésüket, csak jelentette a kialakult helyzetet Tóth Károly rendőr alezredesnek.⁸¹¹

Ezt követően az elítéltek kitörés szervezésébe kezdtek és többen a civil ruhájukat is felvették. Értesültek arról is, hogy a civil bányászok az ő szabadon bocsátásuk érdekében este fel fognak vonulni.⁸¹² Közben az oroszlányi rabokat ekkorra már kiengedték és 8 óra után az ottani táborparancsnok azt jelentette Tatabányának, hogy a BM Központi Ügyeletétől engedélyt

⁸⁰⁶ Schuller Balázs: *Példaképek lázadása? A magyar bányásztársadalom 1956-ban.* 266. Germuska Pál: *Komárom megye*, 223.

⁸⁰⁷ Gyüszti László: *Tatabánya 1956-ban.* Tatabánya, 2011. 14.

⁸⁰⁸ ÁBTL 3.1.9. V 150327 Komárom megyei monográfia, 2.

⁸⁰⁹ Gyüszti László: *Tatabánya 1956-ban.*, 28-30.

⁸¹⁰ ÁBTL 3.1.9. V 150372 Komárom megyei monográfia, 11.

⁸¹¹ A rabok robbanóanyagot helyeztek a transzformátor alá. A robbanóanyag transzformátor alá helyezésével mindhárom tábor esetében találkozunk.

⁸¹² Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 64.

kapott a rabok szabadon engedésére.⁸¹³

Ezt követően érkeztek meg a civil tüntetők a táborhoz: „Egy csoport tüntető kiment a X-es aknánál lévő Kömi-táborhoz, hogy az elítélteket kiszabadítsák.” S egy későbbi leírás szerint „Néhány józan gondolkodású ember próbálta megakadályozni az elítéltek kiszabadítását sikertelenül.”⁸¹⁴

A táborparancsnokság közben a tábor védelmére a karhatalom helyi erőitől és a BM főosztályvezetőtől is kért segítséget, de egyik helyről sem kapott. Ezért este 20 óra után a parancsnok - miután erre engedélyt kapott a BM Központi Ügyeletétől - szabadon engedte a rabokat. Ehhez a döntéshez hozzájárult a tábor kapujában álló tüntető tömeg, és a tábor elleni támadás híre is.⁸¹⁵

A forradalom további eseményei Tatabányán⁸¹⁶

A tatabányai és oroszlányi fiatalok fegyvert akartak szerezni, hogy Budapestre mehessenek harcolni, ezért október 27-én a baji laktanyához mentek. Itt az ügyeletes tiszt elutasította kérésüket, majd távozó autójukra lőttek, aminek következtében 8-an meghaltak és 15 sebesültet pedig kórházba kellett szállítani.⁸¹⁷

Másnap az üzemek ideiglenes munkástanácsának küldöttei egy 16 pontból álló követelést fogalmaztak meg, melynek teljesítéséhez kötötték a munka felvételét. Majd október 29-én megszervezték a forradalom irányítását és bizottságot alakítottak, melynek elnöke Horváth Endre lett, titkára pedig Klébert Márton. A bizottság a Forradalmi Munkás és Katona Tanács nevet vette fel. A kommunisták igyekeztek a forradalmi szervezetbe is beépülni, s később ennek tulajdonították, „*hogy Tatabánya területén nem folyt vér, illetve nem történtek olyan lincselések, mint bárhol máshol az ország területén*”⁸¹⁸

Megalakult a nemzetőrség is, ennek vezetőjéül Szabó Viktort választották meg.⁸¹⁹ A

⁸¹³ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 40. Germuska Pál: *Komárom megye*, 223.

⁸¹⁴ TMJVL XXIII/103 18.doboz Tatabánya városi tanács VB titkárság. Titkos, szigorúan titkos iratok 1950-1958. Az 1956. okt.23-i és ezt követő ellenforradalmi események leírása.

⁸¹⁵ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 64.

⁸¹⁶ Mivel az 1956-os forradalom eseményei közül az elítéltekkel kapcsolatosakra helyeztem a hangsúlyt, így a városban történtek közül csak néhány fontosabb eseményt emeltem ki vázlatosan.

⁸¹⁷ Germuska Pál: *Komárom megye*, 226. ill. Tatabánya történelmi olvasókönyve II. 342. A baji sortűz halálos áldozatai: Égető Ernő József, Jakab Ferenc, Kenár Lajos, Knáb Vilmos János, Kovács Lajos, Kovács Nándor, Némédi László és Sorok Gyula. A baji sortűz egyik áldozatának Sorok Gyulának az öccse Sorok Rezső/Rudolf később felkereste „Király Béla” ügynököt, hogy segítsen neki bosszút állni testvére haláláért. ÁBTL 3.1.2. M 29435 Király Béla.

⁸¹⁸ TMJVL XXIII/103 18.doboz Tatabánya városi tanács VB titkárság. Titkos, szigorúan titkos iratok 1950-1958. Az 1956. okt.23-i és ezt követő ellenforradalmi események leírása.

⁸¹⁹ Gyüszti László: *Tatabánya 1956-ban*, 37. TMJVL XXIII/103 18.doboz Tatabánya városi tanács VB titkárság.

nemzetőrségen belül létrehozták a politikai nyomozó csoportot, amely 9 főből állt, és a különleges csoportot, melyet egy volt tatabányai rab, Mazán János vezetett.

Ezt követően Horváth Endrét október 31-én a Dunántúli Nemzeti Tanács alelnökévé, majd november 1-jén a Komárom megyei Nemzeti Tanács elnökévé is megválasztották. Másnap pedig megkezdődött a termelés a bányában az eróművek és a kórházak részére, közben tovább folyt a forradalom szervezése, néhányan Győrbe mentek a Dunántúli Nemzeti Tanács ülésére.

Az elítéltek kiszabadulása a korabeli sajtóban

A korabeli újságok is írtak a rabok kiszabadulásáról, a hatalom lapjai elítélően, míg a forradalom új orgánumai örömmel üdvözölték az elítéltek szabadságát. A Népszava október 29-ei számában a következő cikk jelent meg a rabok kiszabadulásáról. *„Felelőtlen elemek a börtönökből bűnözőket szabadítottak ki.”*⁸²⁰

A forradalom orgánumai azonban más nézőpontból számoltak be az elítéltek szabadulásáról. A csolnoki munkatáborból szabadon engedett elítéltekről először az Egyetemi Ifjúság című napilap tudósított 1956. november 1-jén: *Volt politikai foglyok Budapesten - címmel. „31-én teherautóval Budapestre érkezett a volt politikai foglyok egy nagyobb csoportja. Mint elmondták, a csolnoki börtöntáborból jöttek, ahol a katonaság követelte az ott tartózkodó ügyészekről szabadlábra helyezésüket. Budapestre érkezésükkor határtalan örömmel és szeretettel fogadta népünk azokat, akik politikai meggyőződésük miatt, koholt vádak alapján, hosszú éveket töltöttek a Rákosi-Gerő klikk börtöneiben. A szabadultak egyöntetű véleménye az, hogy továbbra is a szabad független Magyarországért harcolnak, ez nem csupán meggyőződésbeli kötelességük, de egyúttal az igazságtalan rabságból megszabadító népük iránti hálájukból fakadó akaratuk.”*⁸²¹

Ezt követően 3 lapban is hasonló tartalmú cikk jelent meg a csolnoki elítéltek kiszabadulásáról. November 2-án az Új Magyarország: *„Újabb 585 politikai fogoly szabadult ki”* címmel közölte a következő írást. *„A legfőbb ügyészség forradalmi bizottmánya közölte, hogy az ügyészi szervek szabadlábra helyezték a Rákosiék által elítélt és a dorogi bányába hurcolt, nagyrészt politikai cselekményekért elítélt foglyokat. A forradalmi bizottmány a helyi szervek kérésének tett eleget ezen intézkedésével, mely 585 embernek adta vissza a teljes szabadságát.”*⁸²²

Ezt követően november 3-án írtak cikket a Komárom Megyei Figyelőben a csolnoki rabok szabadulásáról, ez a fórum a Komárom megyei forradalmi munkás és katonatanács lapja volt.

Titkos, szigorúan titkos iratok 1950-1958. Az 1956. okt.23-i és ezt követő ellenforradalmi események leírása.

⁸²⁰ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 129.

⁸²¹ Egyetemi Ifjúság, Volt politikai foglyok Budapesten, 1956. november 1.

⁸²² *1956 sajtója. Válogatás.* Válogatta: Szalay Hanna. Geopen Kiadó, 2006. 599.

Itt a következő címmel jelent meg egy rövid hír: *Újabb 585 politikai fogoly szabadult ki a dorogi bányavidéken.* Tartalmában azonban nem sokban különbözött az előző nap az Új Magyarországon megjelentektől. „*A legfőbb ügyészség forradalmi bizottsága közölte, hogy az ügyészi szervek szabad lábra helyezték a Rákosiék által elítélt és a dorogi bányákba hurcolt, nagyrészt politikai cselekményekért elítélt foglyokat. A forradalmi bizottmány a helyi szervek kérésének eleget tett ezen intézkedésével, mely 585 embernek adta vissza a szabadságot. A kiszabadult foglyok részére a bánya ruhát és személyenként 500 forintot adott, ezenkívül autóbuszokkal és teherautókkal szállította őket lakóhelyükre.*”⁸²³

Ugyanezen a napon a Magyar Nemzetben egy összefoglaló cikk jelent meg az eddig kiszabadult és kiszabadított elítéltekről: *Öt és félezer politikai elítélt szabadult ki péntek estig* címmel. Ennek különlegességét az adja, hogy nemcsak a csolnoki, hanem a tatabányai és oroszlányi elítéltek szabadulásáról is ír. „*A Legfőbb Államügyész Forradalmi Bizottmánya közli, hogy a forradalmi események során eddig 5416 elítélt szabadult ki a különböző börtönökből. Befejeződött a kiszabadítás a váci és a szombathelyi börtönökből, továbbá az oroszlányi, a tatabányai és a csolnoki büntetésvégrehajtási munkahelyen.*”⁸²⁴

3. A volt elítéltek részvétele a forradalomban

Az oroszlányi táborból elinduló rabok több csoportra szakadtak, a többség Budapestre igyekezett, mert onnan akart hazautazni vagy azért, mert be akart kapcsolódni a forradalomba, míg voltak, akik a határ felé vették az irányt és emigráltak.

A volt rabok egy csoportja eltulajdonított egy buszt és Pusztavám felé vette az irányt. Pusztavámról jelentették, hogy ott vannak a rabok. Így „Hegedűs János” 5 társával elindult a rabok után, hogy visszaszerezzék az Ikarust. A pusztavámi külfejtésnél érték utol a kb. 40 volt rabot, akik, miután megmagyarázták nekik, hogy, ha nem adják vissza a buszt nem tudják a munkásokat szállítani, átadták a járművet.⁸²⁵

Néhány volt oroszlányi elítélt pedig még aznap este Csolnokra érkezett és a KMKA-katonákkal együtt a csolnoki rabtáborral szembeni domboldalról lövéseket adtak le a táborra az éjszakai órákban, melyeknek sérültje nem lett.⁸²⁶

A Szirmai-csoport

Az oroszlányi rabok egy másik csoportja pedig október 26-án Szirmai István vezetésével indult Budapestre, és közben csatlakozásra hívtak több bányászt, amiről a következőképpen

⁸²³ Komárom megyei Figyelő: Újabb 585 politikai fogoly szabadult ki a dorogi bányavidéken, 1956. november 3.

⁸²⁴ 1956 sajtója, Válogatás, 672.

⁸²⁵ ÁBTL 3.1.5 M-13961 „Hegedűs János” 65.

⁸²⁶ Germuska Pál: Komárom megye, 227.

tudósítanak a levéltári iratok : „*feltartóztattak több munkába menő bányászt és megfenyegették őket, kényszerítették, hogy... ne merjenek lemenni a bányába. Ekkor nevezett uszító beszédet tartott több elítélt előtt és felhívta őket, hogy „jöjjenek Budapestre harcolni, segítsenek a szabadságharcosoknak leszámolni a szadista ÁVH-val.”*⁸²⁷

A Szirmai vezette csoport tagjai voltak: Kocsis Gyula, Farkas Tibor, Virágh János, Szutyok azaz Wagner István, Ábri Benjámín György és Frigyk Sándor. A csoport szándéka az volt, hogy feljön Budapestre harcolni, amihez útközben biztosították a szükséges feltételeket, járművet, valamint fegyvereket szereztek. Útjuk először a tatabányai rendőrörsre vezetett, ahonnan ruhaneműt és néhány fegyvert szereztek. Később a tatai páncélos tiszti iskolából is megpróbáltak fegyvereket szerezni, de ezt a katonák megakadályozták.⁸²⁸

Másnap október 27-én a csoport elindult Budapest felé. Bicskén keresztül Nagykovácsii mentek egy, a tatabányai állomásról szerzett autóbusszal. Itt Szirmai felkereste a helyi nemzetőrséget, akiktől megkapta a helyi ÁVH-sok címeit, azok lakásain házkutatásokat tartott társaival, de senkit és semmit sem vittek magukkal. Az ÁVH-sok elleni házkutatásokról értesültek a hozzátartozók is, volt aki bezárta lakását és elment otthonról (Fragóné), míg más testvére ruháit a szalmakazalba rejtette (Kucsera Erzsébet), amit a volt rabok meg is találtak, és az otthon nem lévő ÁVH-s helyett, majdnem annak apját vitték magukkal.⁸²⁹

Október 28-án reggel Nagykovácsiban feltörték a HM üdülőt, amelynek büfájében található ételt és italt is elfogyasztották, majd a helyi sertéshizlaldából elhoztak 3 állatot fizetés nélkül. Fegyvereket is akartak szerezni, ezért küldötkeket küldtek az Adyligeti laktanyához, hogy álljanak át, különben megtámadják őket. A támadást elő is készítették, golyószórókat és géppisztolyokat helyeztek el a közelben. A laktanya nem állt át, ennek következtében leadtak rá 2 lövést. A támadást ezt követően beszüntették.

Az ekkor 10-15 fős csoport ezt követően délután továbbindult Nagykovácsiból és egy buszsofőrt, Kóvári Edét arra kényszerítették, hogy vigye el őket, aki a település határáig elvitte a csoportot. Innen gyalog folytatták útjukat Pilisszentiván felé, ahol ekkor már szerveződött egy szabadságharcos csoport volt rabokból, az ún. bányászbrigád. Innentől a két csoport története összekapcsolódott, és együtt csatlakoznak majd a Széna téri csoporthoz is.⁸³⁰

A bányászbrigád

Október 28-án Pilisszentivánon alakult meg az ún. bányászbrigád, mely többségében pilisszentiváni bányászokból és emellett néhány volt csolnoki elítéltekből állt, akik egy része már

⁸²⁷ ÁBTL 3.1.9. V-144228 Szirmai István, 129 b.

⁸²⁸ Uo.

⁸²⁹ ÁBTL 3.1.9. V-144228 Szirmai István.

⁸³⁰ Uo.

a Széna térről vonult vissza a faluba. Az ily módon kialakult bányászbrigád vezetői Rusznyák László és Czimmer Tibor lett. A csoport napközben a helyi felkelőkhöz csatlakozva részt vett a pilisvörösvári rendőrörs lefegyverzésében, majd létszámuk este tovább nőtt, amikor csatlakoztak hozzájuk a Szirmai vezette volt oroszlanói elitáltak.

Október 29-én a csoport tagjai még megfigyelték az Adyligeti laktanyát, hogy hogyan lehetne megtámadni, és fegyvereket szerezni, végül azonban letettek tervükről. Továbbá tekintettel arra, hogy jelentős létszámban voltak jelen az oroszlanói rabok Szirmait parancsnokhelyettesnek választották meg. (29-én további oroszlanói rabok is érkeztek a csoporthoz Szirmaiétól függetlenül.)

Október 30-án felmerült a bányászbrigád tagjai között, hogy kiszabadítják a csolnoki politikai foglyokat, ezt Deák Gergely volt csolnoki rab is javasolta: *„összehívtam a pilisszentiváni legényszálló ebédlőjébe a társaságot és javaslatot tettem nekik, hogy 50 embert felfegyverzünk, elsősorban a kiszabadult rabok közül, és ezekkel együtt elmegyünk Csolnokra és az ott lévő rabokat ki fogjuk szabadítani. Az 50 főt elsősorban azokból a személyekből állítottam volna össze, akik ismerik a csolnoki börtönviszonyokat és tudják mit jelent rabnak lenni. Elmondottam továbbá, hogy... nagy mennyiségű fegyvert tudunk szerezni.”*⁸³¹ Az akcióra azonban még nem került sor, mert Rusznyák László és Hugyecz Pál azon indokokkal ellenezte, hogy ott nemcsak politikai, hanem köztörvényes rabok is vannak, valamint megerősítették a tábor őrségét.

Szirmai ezt követően felment Budapestre, ahonnan két tehergépkocsit kapott, amin a bányászbrigáddal együtt október 31-én reggel bementek a Széna térre, ekkor összesen kb. 100-120-an voltak.⁸³² A bányászbrigádból ezt követően alakult meg a Széna téri felkelők első százada, melynek tagjai voltak: Hugyecz Pál, Laurinyecz András és Deák Gergely volt csolnoki elitáltak, valamint a volt oroszlanói elitáltak közül Ábri György Benjámín, Bizderi László, Eperjesi András, Farkas Tibor, Hajzer István, Kocsis Gyula, Negele Tibor, Németh József György, Szirmai István, Szecsődi Kálmán és Tóth János, továbbá Csépanyi Dezsőné Hamar Valéria, Czimmer Tibor, Dobrovics Valéria, Fazekas István, Neubrandt Rezső, Nyárfádi László, Rusznyák László, Oláh József, Virág László, Virág János, Táky Gyula és Wágner István.

A csoport tagjai október 31-én azt a feladatot kapták Szabó bácsitól, hogy tartóztassák le az ÁVH-sokat és a pártfunkcionáriusokat. Így felkeresték Lehota Istvánt, a váci börtön parancsnokát, de nem találták otthon, ezt követően viszont előállítottak 8 békásmegyeri ÁVH-st, akiket bevitték a Maros utcai központjukba.

⁸³¹ ÁBTL 3.1.9. V-146379 Rusznyák László és társai pere.

⁸³² ÁBTL 3.1.9. V-144228 Szirmai István.

Másnap, november elsején Pomázra mentek, ahol lefegyverezték a helyi nemzetőrséget. Végül a délutáni órákban elindultak a már korábban is tervezett csolnoki útra, hogy kiszabadítsák az ottani rabokat. Egy busznyi szabadságharcos kb. 30-35 fő (Deák Gergely, Virágh János, Farkas Tibor, Wagner István, Bán Róbert, Kocsis Gyula, Oláh József, Serfőző Imre, Hajzer István, Virág László, Eperjesi András, Bizderi István, Nyárfádi László, Tóth János) többségük csolnoki és oroszlányi elítélt volt. Egy kék Ikarus autóbusszal indultak el, az úti cél többek számára csak a buszon derült ki. *„Rusznnyák bizalmasai Laurinyecz, Hugyecz és Gergely elmondták a többieknek, hogy a csolnoki bv. munkahelyre megyünk, hogy ott az egészségügyi szakaszvezetőt elfogják.”*⁸³³

Útközben Budapesten a Mártírok útja 85. számú épületből rálöttek a buszra, ezért megálltak és néhányan bementek a házba. Felmentek a ház padlására és onnan Tóth János a szemben lévő ház tetejéről lelőtt egy ÁVH-st, aki leesett a tetőről és életét veszítette.⁸³⁴ Közben a többiek nem várták meg őket, így néhányan lemaradtak a csolnoki útról.

Dorogra érve megálltak, Rusznnyák László és Czimmer Tibor bement a rendőrség épületébe a nemzetőrökhöz. A dorogi nemzetőrök a megbeszélés után egy Wippon gépkocsival csatlakoztak a bányászbrigádhoz és együtt indultak Csolnokra.⁸³⁵

A tábor fele vezető úton szembe találkoztak egy személygépkocsival, melyben a volt csolnoki rabok egyike felismerte a tábor nyomozótisztjét, Baranya Sándort és elkiáltotta magát: hogy *„szökik a Szimat.”* Ekkor löni kezdtek az autóra, ahonnan mindenki kiszállt és az út menti árokba helyezkedett el tüzelőállásban, a nyomozó pedig feltartott kezekkel az útra állt. Ekkor érte őket utol a busz és kiderült, hogy nem szökik a nyomozó, hanem forradalmárok, köztük egy volt csolnoki rab Kolarics István viszi. Kolarics és 4 társa Baranya Sándoron kívül magával szerette volna vinni Tóth Mihály hadnagyot is, aki operatív tiszt volt, őt azonban nem találták a munkahelyparancsnokságon. Baranya Sándort Budapestre a pestvidéki fogházba szállították, ahonnan a bevonuló szovjet csapatok szabadították ki.⁸³⁶

Egy kis alkudozás után engedték csak őket tovább, mivel a bányászbrigád is szerette volna Baranya Sándort magával vinni. A csoport ezután folytatta útját a tábor felé, amit csatárláncban közelítettek meg. Az őrtoronyban lévő őr elment figyelmeztetni a vezetőséget, közben a forradalmárok harc nélkül foglalták el a tábor. Ezután elfogták Besenyei Lajos őrmestert, akit Deák Gergely volt rab a falhoz állított, majd lekísérte az autóbuszhoz. Az őrmestert meglátva Hugyecz Pál azt követelte tőle, hogy az egészségügyi szobából adja oda a kötszereket, gyógyszereket és műszereket, ő azonban nemet mondott. A forradalmárok ezért felfeszítették a

⁸³³ ÁBTL 3.1.9. V-146379 Rusznnyák László és társai pere.

⁸³⁴ ÁBTL 3.1.9. V-146048 Tóth János és társai.

⁸³⁵ ÁBTL 3.1.9. V-146379 Rusznnyák László és társai.

⁸³⁶ ÁBTL 3.1.5. O-19529 „Gárdista”.

szoba ajtaját és a buszba hordták az egészségügyi felszerelést. A busznál közben feltartott kezekkel álló Besenyei Lajos őrmestert, Czimmer Tibor bokán rúgta, az őrmester ezután panaszkodni kezdett, hogy fáj a gyomra, ekkor megetettek vele egy marék gyógyszert.⁸³⁷

Őrizetbe vették Dobos György bv. főhadnagy politikai helyettest és Végerth András bv. hadnagy karhatalmi helyettest is „*a falhoz állították, szidalmazták és durván leköpdösték*”.⁸³⁸ Szabó Ferenc törzsőrmesterért elmentek a lakására és közölték vele, hogy letartóztatási parancs van ellene, elvették a fegyverét és a buszhoz kísérték. Gyetvai Zoltán törzsőrmestert szintén a lakásáról hozták el. Zólyomit is őrizetbe vették, azonban a felesége sírt, hogy ne vigyék el, s miután több elítélt is pártfogásába vette, nem vitték magukkal. A tábor parancsnokát, Mészár Zsigmond századost is el akarták vinni, de egy volt orosz lányi rab Ábri Benjámint György közbeszólt: „*mondottam, hogy ne hurcolja el, nem követett el semmit, vállalom érte a felelősséget.*”⁸³⁹

Mészár Zsigmond századossal kinyitatták a pánccsaszekrényt és az ott lévő készpénzt és csekkeket elvitték kb. 6-7 ezer forint értékben. A kintinból pedig 2-3 doboz cigarettát és cukrot hordtak a buszhoz. Ezenkívül összeszedték a tábor területén lévő fegyvereket, ekkor lett a bányászbrigádnak egységes a fegyverzete. A munkahelyparancsnok lakására is elmentek és elhozták a pisztolyát, amit Czimmer Tibor tartott magánál.

A tábor területén ekkor még ott voltak a köztörvényes rabok, létszámuk 12-16 fő lehetett. „*Amikor a bányász brigád a rabok kiszabadítása felől érdeklődött ... a parancsnok elmondta, hogy egy bizottság a rabokat már ... 14-16 fő kivételével kiszabadította.*”⁸⁴⁰ A forradalmárok a köztörvényes cselekmények miatt elítélt rabokat szabadon engedték. További sorsuk nem egyértelmű, egyes források szerint átadták őket a dorogi nemzetőrségnek „*a rabokat bekísértük Dorogra és ott átadtuk a rendőrségnek*”⁸⁴¹ azonban oda nem érkeztek meg.⁸⁴²

A köztörvényes rabok számáról is több adat maradt meg, 14-16⁸⁴³ főről vagy 18-20⁸⁴⁴ főről olvashatunk legtöbbször, de néhol a tábor rabjainak 10%-a ként is emlegették őket, ami kb. 60 főt tett volna ki. A Komárom megyei Figyelőben megjelent újságcikkben 585 kiszabadult politikai fogolyról írnak, amit a 600 fős létszámból kivonva 15 főt kapunk. Így a

⁸³⁷ ÁBTL 3.1.9 V-146379 Rusznyák László és társai.

⁸³⁸ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 62.

⁸³⁹ ÁBTL 3.1.9. V-146379 Rusznyák László és társai.

⁸⁴⁰ ÁBTL 3.1.9. V -146048 Tóth János és társai.

⁸⁴¹ ÁBTL 3.1.9. V-146379 Rusznyák László és társai.

⁸⁴² Ezzel ellentétes információkat tartalmaz Tichy Vilmos visszaemlékezése, aki szerint a köztörvényeseket rabtársaik még előző nap kiengedték. Ez az állítás azonban nem lehet valós.

⁸⁴³ ÁBTL 3.1.9. V -146048 Tóth János és társai.

⁸⁴⁴ ÁBTL 3.1.5. O-19529 „Gárdista” Mellékletek 2/46. A csolnoki munkahelyparancsnokság 1957-es jelentése. ill. Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 61. ill. Germuska Pál : *Komárom megye* 228.

köztörvényesek létszáma 14-16 fő körül lehetett, a 60 főt biztosan nem érte el.

A bányászbrigád a rabok kiengedése, néhány ór és a fegyverek összegyűjtése után megindult vissza központjukba, a Maros utcába. Útközben a zsákmányolt fegyverekből adtak a csolnoki lakosságnak és a dorogi nemzetőrségnek is. Az őrizetbe vett fegyőröket a Maros utcai laktanya pincéjébe kísérték, Gyetvai Zoltánt másnap elengedték, taxival szállították vissza Csolnokra, a többieket a szovjet csapatok szabadították csak ki, bántódásuk azonban nem esett.⁸⁴⁵ November elsején éjszaka még az Attila úti ÁVH-s lakásokhoz küldték őket, miután néhány felkelő nem érkezett vissza időben. Innen 7 embert állítottak elő a bányászbrigád tagjai.

November 2-án Bán Róbert és Vasvári Ottó irányításával több mint 40-en elindultak, az úti célt azonban lehetséges, hogy nem közölték sem a csoport tagjaival, sem Szabó János parancsnokkal. Még aznap este megérkeztek Győrbe, ahol tárgyaltak Szigethy Attilával is. Ezt követően megegyeztek abban, hogy segítenek összeszedni a szombathelyi ÁVH-sokat, így elindultak Szombathelyre, ahova aznap este meg is érkeztek. Az ottani laktanyában szállásolták el őket, majd másnap, november 4-én hajnalban itt tartóztatták le őket a szovjet csapatok.⁸⁴⁶

Futó János csoportja⁸⁴⁷

Futó János szintén az oroszlányi munkahelyparancsnokságról szabadult október 26-án. Ezt követően egy volt elítélt társával Győrszentivánba ment és néhány napot ott töltött, majd elindult a fővárosba, ahová október 30-án érkezett meg. Először az Eötvös utca 25. szám alatt állomásozó nemzetőrséghez csatlakozott, ahol honvéd egyenruhát, fegyvert és nemzetőr igazolványt kapott. Ezt a csoportot azonban már másnap otthagya, vallomása szerint azért, mert attól félt, hogy a csoport által elfogott ÁVH-sok felismerik és így visszakerülne a börtönbe.

Miután október 31-én eljött az Eötvös utcából önálló csoportot alakított, főleg bányásztanulókból. A csoport kb. 15 főből állt és székhelyként a Garay tér 3. számú ház pincéjét foglalták el. Futó János nem töltött minden időt csoportjával, mivel gyakran meglátogatta a házban lakó nővérét, valamint barátnőjét, Boda Andrásnéét, aki a Garay tér 24. szám alatt lakott.

Csoportjával felkeresték a környező házakban lakó rendőröket és belügyi dolgozókat, de inkább csak figyelmeztették őket, hogy ne mutatkozzanak, senkit sem vittek magukkal. Így jártak a Garay tér 14. szám alatt lakó Varga századosnál, a Garay tér 17. szám alatt és a 19

⁸⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V -146379 Rusznyák László és társai, 13..

⁸⁴⁶ ÁBTL 3.1.9. V -146379 Rusznyák László és társai pere. A letartóztatás során a menekülni próbáló és ezért honvédségi ruhába öltözött Deák Gergelyt és Németh Józsefet a brigád egy tagja, Czimmer Tibor leplezte le. Horváth Miklós- Oleksandr Pahirya: *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba*, Argumentum, Budapest, 2012. 45.

⁸⁴⁷ A csoport tevékenységének leírásánál elsősorban az ÁBTL 3.1.9 V-145612 Futó János és társai című dosszié információira támaszkodtam.

szám alatt is. Továbbá az utcákon is igazoltatták az embereket, így például a Landler Jenő utcában Nagy Gyula rendőrt is igazoltatták. Futó pedig kilőtte a Garay tér villanykörteit is, hogy embereit ne lássák.

Novemberben egyik este betörték egy Thököly úti ruházati bolt kirakatát és a csoport számára ruhákat hoztak el a boltból. A Garay téri cigaretta trafik kinyitásakor is ez a csoport felügyelt a rendre.

November 4-én Futó János a Royal Szállóban is megfordult, ahol golyószóró kezelő volt, majd visszatért csoportjához és székhelyüket a Garay tér 14. szám alatti ház pincéjébe tette át. November 5-én egyes források szerint a domonkos templom melletti moziból adott le lövéseket, innen egy harckocsira és 3-4 páncélautóra tüzeltek, majd a harckocsiból menekülő szovjet katonákra is. Ezt követően „Jocó” Palotás József utasítására a Thököly út 44. számú sarokház egyik lakásában rendezkedett be és 5-6 fegyverrel innen folytatta a harcot a szovjet csapatok ellen. Többször is tüzet nyitottak a szovjet egységekre, kilőttek egy szovjet páncélautót, egy teherautót és egy gépágyút is. A harcok során 5 szovjet katona halt meg.

Futó János miután november 7-ét követően a fegyveres harcot beszüntette, átment a csoport ételmezését korábban is biztosító Péterfy Sándor utcai kórházba, ahol egy napig röplapokat sokszorosított, majd másnap ezeket a sztrájkra felszólító röpcédulákat és az Igazság című lapot szórta a városban.⁸⁴⁸

A volt elítéltek részvétele egyéb harcokban

Galgóczi Zoltán és Nagy József mindketten Oroszlányon töltötték büntetésüket, mint elítéltek. Szabadulásukat követően feljöttek Budapestre és a Wesselényi utcai felkelőcsoporthoz csatlakoztak. A csoport tagjaiként október 30-án részt vettek a pártház ostromában, ahol a vád szerint közreműködtek a védők bántalmazásában és kivégzésében.⁸⁴⁹ Ezután is részt vettek a forradalom eseményeiben, november 4-ét követően mindketten harcoltak a szovjet csapatok ellen.

Vezsenyi Pál szintén volt oroszlányi elítélt a XIX. kerületi forradalmi csoport tagja lett és november 8-ig harcolt a szovjet csapatok ellen. Néhány Oroszlányról szabadult elítélt pedig Székesfehérvárra ment.⁸⁵⁰

4. A forradalom halottai, Csolnok, Oroszlány és Tatabánya november 4. után

⁸⁴⁸ ÁBTL 3.1.9 V-145612 Futó János és társai,

⁸⁴⁹ Schuller Balázs: *Példaképek lázadása? A magyar bányásztársadalom 1956-ban.* 293, ill. 299. Részletesebben lásd Tulipán Éva: *Szigorúan ellenőrzött emlékezet.* A Köztársaság téri ostrom 1956-ban, Argumentum 2012. ill <http://beszelo.c3.hu/cikkek/koztarsasag-ter-1956>.

⁸⁵⁰ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban,* 41,

Az 1956-os forradalom és szabadságharc halottainak számát az 1957 májusában készült KSH statisztika 2502 főben állapította meg. Az újabb kutatások szerint a forradalom során 2443-an vesztették életüket (1847 fő Budapesten, 596 fő vidéken), közülük 39-en voltak bányászok.⁸⁵¹

November 4-én a szovjet hadsereg 27. gépesített hadosztálya kapta feladatul Komárom megye pacifikálását. A megyében ekkor csak Tatára vonultak be a szovjet katonák, ahol a Dózsa Tiszti Iskola a szovjetekkel való tárgyalást követően megadta magát, valamint lefegyverezték a baji harcokcsiezredet is.⁸⁵²

Fegyveres ellenállást csak elszórt kisebb csoportok fejtettek ki, így a helyi lakosokból szerveződött „polgárőrség” Tatabányán, a rendőrőrs megtámadói Oroszlányon, valamint a Budapestről a megyébe érkező szabadságharcosok. Az új hatalom mindezek mellett és ellenére fokozatosan kezdett kiépülni, melyben segítségére volt a szovjet tankok tatai jelenléte, a Tatabányán eldőrdült sortűz, valamint az, hogy a sztrájkokat - mint az ellenállás egyetlen legális és hosszabb távon is kivitelezhető módját - sem lehetett a végtelenségig folytatni.

November 4-ét követően Csolnok elcsendesedett, ide nem vonultak be a megszálló csapatok. A megtorlás a faluban Burány Istvánt, Csolnok vb. elnökét érintette, aki a forradalom alatt végig együttműködött a Nemzeti Tanáccsal. Ezért 1957 januárjában az új tanács tagjai úgy határoztak, hogy nem hajlandóak vele dolgozni. Ezt követően pedig 1957 májusában kilakoltatták, és arra kötelezték, hogy nyolc napon belül hagyja el a települést.⁸⁵³

A közeli Dorogon is csak november 15-én jelentek meg a szovjet katonák a dorogi volt kommunisták kérésére, ekkor került sor a dorogi nemzetőrség lefegyverzésére is. Ezenkívül kisebb akciókra még sor került a környéken - 1956. november 12-én 4 dorogi férfi saját ötletüket megvalósítva robbantotta fel a vasúti sínt Dorog után. Ezt követően pedig december 19-én 16 méter hosszan felszedték a vasúti síneket Pilisvörösvárnál.⁸⁵⁴

December 1-jén a dorogi Nemzeti Bizottság átalakult Dorogi Városi Munkástanácsá és így továbbműködhetett december 12-ei feloszlásáig. A dorogi tröszt dolgozóit is felülvizsgálták, s ennek következtében 1957 februárjában 78 embert bocsátottak el.⁸⁵⁵

Oroszlányt a szovjet alakulatok csak november 9-én érték el, de a nemzetőrség tagjai a szovjet megszállás hírére már november 5-én az erdőbe vonultak. Ekkor már működött az

⁸⁵¹ H Becher Ferenc, Berta János, Csikós László, Dezsán József, Drösszler Károly, Égető Ernő, Futácsi Endre, Gál János, Gálfi János, Gubányi Ferenc, Gungl János, Györfi Ferenc, Gyüre László, Hanusz Károly, Jakab Ferenc, Juhász János, Juhász József, Kerekes Ferenc v. tanuló, Kiss István, Klitsch József, Kótai István bányamérnök, Kovács Ferenc, Kovács János, Kozma László, Lele József, Málics Ottó Antal, Mincér Gyula, Molnár Lajos, Németh Ferenc, Nyárádi József, Oláh István, Pájer Ferenc József, Polgár József, Rezső Ferenc, Spanyol Ferenc, Szarvas Pál, Tóth Ferenc József, Tóth Miklós és Varga Lajos. Horváth Miklós-Tulipán Éva: In memoriam 1956, 55.

⁸⁵² Germuska Pál: *Komárom megye*, 234-235.

⁸⁵³ Marek Viktor: *A dorogi szénmedence településeinek története 1956 fényében*. 147.

⁸⁵⁴ *Uo.*, 62 ill. 158. Germuska Pál: *Komárom megye*, 239.

⁸⁵⁵ Marek Viktor: *A dorogi szénmedence településeinek története 1956 fényében*, 69. 147.

MSZMP ideiglenes városi intézőbizottsága, valamint 1957 januárjára létrejött a pufajkás alakulat is.⁸⁵⁶ A városban még egy akcióra került sor, november 11-én volt oroszlanói elítéltek megtámadták a helyi rendőrőrsöt, ekkor sebesült meg, majd halt bele néhány nap múlva sérüléseibe a megye egyetlen rendőr áldozata, Zsíros János.⁸⁵⁷

Az oroszlanói munkás és katonatanács 33 aktív tagjai közül 17 személyt internáltak vagy állítottak bíróság elé, 2 főt beszerveztek, 7-en nyugatra szöktek, közülük csak 1 ember tért haza, 1 tartózkodási helye ismeretlen és csak 6 személlyel kapcsolatban nem említenek megtorló intézkedést.⁸⁵⁸

A szovjetek november 4-én nem szállták meg Tatabányát sem, így nem voltak harcok, azonban a városban átvonult egy páncélososzlop.⁸⁵⁹ A városi katonatanács itt először ellenállásra szólított fel, majd Esztó Zoltán vezetésével 9-es bizottsággá alakult át.

Tatabányán is megindult az MSZMP helyi hatalmának kiépítése november 5-én, ennek első lépéseként létrehozták az MSZMP 6 tagú megyei és városi együttes intéző bizottságát Havasi Ferenc vezetésével, valamint az első pufajkás alakulatot Beer János irányítása alatt. A nemzetőrség ezzel párhuzamosan feloszlott, néhányan a hegyekbe mentek. A megyeszékhelyen a forradalmi bizottságokat is feloszlatták, és létrehozták a szénbányászati tröszt központi munkástanácsát, majd a többi munkástanács tagjait pedig újraválasztották.⁸⁶⁰

A szovjetek bevonulását követően állandósult a bányászok között a sztrájk, aminek megtörésére a kormány folyamatos tárgyalásokkal igyekezett húzni az időt, továbbá különböző kedvezményeket ígért a munkába állóknak. Először a november 1-10 között munkába álló dolgozóknak ígértek naponta a munkabéren felül 100%-os jutalmat, majd november 10-én bejelentették a bányászati dolgozók 12%-os béremelését. Valamint 3 havi hűségjutalmat fizettek annak, aki december 15-ig munkába állt. Továbbá folyamatos sajtókampányt folytattak a sztrájk megtörésére, amiben a dolgozók társadalmi felelősségvállalását hangsúlyozták.⁸⁶¹

Közben november 11-én felállították a városban a Szovjet Katonai Kommandánsi Hivatalt és november 13-án megalakult a Tatabányai Szénbányászati Tröszt Központi Munkástanácsa is, ami csatlakozott a Nagy-budapesti Központi Munkástanácshoz. A sztrájkoló bányászok munkástanácsainak küldötteit a Szénbányászati Minisztériumban is fogadták, majd a helyzet jelentőségét és súlyosságát mutatja, hogy Kádár János első vidéki útján Tatabányára látogatott. A november 30-ai találkozón azonban megegyezés nem jött létre, mert a bányászok a szovjet csapatok kivonását és többpártrendszer szerettek volna, valamint Kádár hatalmát

⁸⁵⁶ Haraszti Mihály-Köbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből*. 50.

⁸⁵⁷ Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban*, 135.

⁸⁵⁸ ÁBTL 3.1.9 V -150372 Komárom megyei monográfia, 260-265.

⁸⁵⁹ Gyüszti László: *Tatabánya 1956-ban*, 48.

⁸⁶⁰ Uo. 51.

⁸⁶¹ Schuller Balázs: *Példaképek lázadása? A magyar bányásztársadalom 1956-ban*. 277, 280.

ideiglenesnek tekintették.⁸⁶²

A hatalomnak meg kellett törnie a bányászok sztrájkját, mivel példát jelentettek a többi üzem és munkahely számára, továbbá hatalmas tömeget képviselt a bányászság, hiszen csak Komárom megyében a Dorogi és a Tatabányai Szénbányászati Trösztnél 27 ezer ember dolgozott. A sztrájkok így nem folytatódhattak a végtelenségig, a hatalom közbeavatkozott.

A bányászok még december 6-án is sztrájkoltak a tröszt, másnap pedig a pártbizottság épülete előtt, ahol a karhatalom vagyis a Beer János pártfunkcionárius által vezetett csoport leváltását követelték. Az 1500-2000 fős tüntető tömeggel többször tárgyaltak és megígérték, hogy a Beer csoport elhagyja az épületet és leteszi a fegyvert. Ezt azonban nem teljesítették, hanem sötétedés után a pártépület ablakaiból kilöttek. A sortűznek 6 halálos áldozata és több sebesültje lett, akiket a tatabányai, móri és székesfehérvári kórházakba szállítottak.⁸⁶³

Továbbá elkezdtek a forradalomban részt vett személyeket összegyűjteni, a lakosság ezért éjszakai őrseget szervezett, hogy megelőzzék az elhurcolásokat. A VI-os telepen a bányászok Lados István vezetésével szervezték meg védelmüket. Fegyverük alig volt, mindenki azzal járőrözött amilyen fegyvere/fegyverként használható eszköze otthon volt. A december 8-án alakult csoport azonban csak december 10-ig működhetett, mivel a hatalom nem engedélyezhette egy tőle független fegyveres őrseg létét. Ezért radikális eszközökkel kezdte meg annak felszámolását. December 10-én a VI-os telepen is sortűz dördült el, aminek halálos áldozata is lett, egy ott lakó asszony életét veszítette. A telep őrsegét ezt követően teljesen felszámolták.⁸⁶⁴

Végül december 13-án indult meg a munka a bányákban, s ezzel párhuzamosan folytatódtak a letartóztatások is. December 30-án került sor a forradalom tatabányai vezetőinek Esztó Zoltánnak, Mazalin Györgynek, Klébert Mártonnak, Solymos Mihálynak, és dr. Molnár Istvánnak a letartóztatására.

5. Megtorlás

Deportálások a Szovjetunióba

Az ország megszállását követően megindultak a letartóztatások a szovjetek részéről is, ennek következtében november 10-ére 3773 főt tartóztattak le a szovjetek, majd közülük 700 főt a Szovjetunióba deportáltak. Őket még 160-an követték, így összesen 860 embert deportáltak Magyarországról 1956 novemberében, akik az ungvári és sztrij-i börtönökbe kerültek.⁸⁶⁵

⁸⁶² Gyüszti László: *Tatabánya 1956-ban*, 64-65.

⁸⁶³ *Sortűzek 1956*. I. szerk: Kahler Frigyes, 24. Ezzel szemben néhol halálos áldozatokról nem, csak 6 súlyosabb és 12 könnyebb sérültről írnak. Lásd: Germuska Pál: *Komárom megye*, 247.

⁸⁶⁴ *Tatabánya története I. II. szerk.: Gombkötő Gábor, Horváth Géza-dr. Ravasz Éva-Rozsnyói Sándor, dr. Szántó Ferenc*, II. 330. ill. 341.

⁸⁶⁵ Horváth Miklós- Olekszandr Pahirya: *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba*, 64.

A kiszabadult elítéltek közül a Szombathelyen elfogott bányászbrigád tagjait, a szombathelyi és zalaegerszegi lakosokkal együtt deportálták, összesen 56 embert vittek ki Szombathelyről Ungvárra november 7-én.⁸⁶⁶ A 16 szombathelyi és 6 zalaegerszegi lakoson túl az innen kivittek mindegyike, összesen 34 fő széna téri szabadságharcos volt.⁸⁶⁷

A kint töltött napok alatt többször kihallgatták őket, majd a hazai és nemzetközi tiltakozásnak, valamint annak köszönhetően, hogy Kádár keményebben lépett fel a forradalmárokkal szemben, novemberben megkezdtek a deportáltak hazaszállítását. A Szombathelyről elvittek közül egy kiskorú gyereket és egy nőt még november végén elengedtek. A többi Szombathelyről elvitt helyi és zalaegerszegi lakos pedig 1956 decemberében térhetett haza Szombathelyre (16+6 főt), míg a bányászbrigád tagjait (34 fő) Budapestre szállították vissza.⁸⁶⁸

Internálás

A forradalmárok egy részét letartóztatták, míg azokat, akik ellen nem volt elég bizonyíték internálták. Így lett az internálótáborok következő korszakának kezdete Magyarországon az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése. Ekkor az 1953-ban megszüntetett internálás intézményét új megnevezéssel "közbiztonsági őrizet"-ként kezdték újra működtetni. Összesen több mint 12.900 főt internáltak,⁸⁶⁹ közülük 216 főt Komárom megyéből.⁸⁷⁰

Az internálás maximuma kezdetben 6 hónap volt,⁸⁷¹ amit 30 nap múlva és 3 hónap múlva is felül kellett vizsgálni. Majd 1957-ben kimondták, hogy az internálás 6 hónapos időtartama meghosszabbítható.⁸⁷²

Hazánkban a kistarcsai internálótábor volt az egyetlen, melyet a korábbiak közül a forradalom leverését követően újra használatba vettek. Ugyanakkor a belügyminiszter utasítása alapján egy új tábor is létesítettek Tökölön. A tököli internálótábor 1957 áprilisa után nyitotta meg kapuit, létrehozásához a Honvédelmi Minisztérium adta át a Szondy György laktanyát.⁸⁷³ A tököli tábor létrehozása után 1957. december 1-jei határidővel összevonták a kistarcsaival, és az új szerv neve Közbiztonsági Őrizetet Végrehajtó Országos Parancsnokság Tököl lett.⁸⁷⁴

⁸⁶⁶ Uo. 64-6.

⁸⁶⁷ Később a 34 deportált forradalmár közül 8 ember kivételével mindenki szerepelt a Rusznyák László és társai, valamint a Tóth János és társai ellen indított perben.

⁸⁶⁸ Horváth Miklós- Oleksandr Pahirya: *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba*, 77. 349-354.

⁸⁶⁹ Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*, Hamvas Intézet, 2001. 421.

⁸⁷⁰ Germuska Pál: *Komárom megye bányászai az 1956-os forradalomban*, 110.

⁸⁷¹ 1956. évi 31. sz. tv. erejű rendelet. Magyar Közlöny, 102.sz. 1956. december 13. 596.

⁸⁷² 1957. évi 41. sz. tv. erejű rendelet 1§. Magyar Közlöny, 77.sz. 1957. július 14. 464.

⁸⁷³ OSA Archívum 357-2-1 13/70. 9/54. Anyagi intézkedés a Tököli Közbiztonsági Őrizet Végrehajtó Országos Parancsnokság felállítására; 3 lap, 1957.

⁸⁷⁴ OSA Archívum 357-2-1 1/20. A Kistarcsai és a Tököli Közbiztonsági Őrizet Végrehajtó Országos Parancsnokságok összevonása; 2 lap, 1957.

Az internálótáborok csak a Kádár-korszak elején működtek, az internálások harmadik korszakának végét az 1960-as év jelentette, amikor egy rendelettel megszüntették az internálás intézményét,⁸⁷⁵ és felszámolták a tököli tábort. Az intézkedést nemzetközi okok motiválták, a Szovjetunió céljai elérésének eszköze volt, nem kegyelemgyakorlás.⁸⁷⁶

A volt elítéltek ellen indított perek

A megtorlás során 1963-ig összesen 26.621 embert ítéltek el a bíróságok. Közülük a csolnoki elítéltekkel kapcsolatos két legnagyobb per a Rusznyák László és társai, valamint a Tóth János és társai ellen indított per volt. Az ellenük felhozott vád: népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezése és vezetése, illetve az abban való részvétel. Rusznyák László és társai perében az ítélethirdetésre 1957. július 29-én került sor. Csolnokra vonatkozóan a vádiratban szereplő cselekmények: a csolnoki rabmunkahelyre mentek, lefegyverezték az őrseget, többeket le is tartóztattak, szabadon engedték az ott őrzött köztörvényes foglyokat, elvitték a rabmunkahely pénzét, gyógyszereit és egészségügyi felszerelését.⁸⁷⁷ A perben 5 halálos ítélet született, 1957. november 29-én kivégezték Rusznyák Lászlót, Czimmer Tibort, Laurinyecz András, Bán Róbertet és Ekrem Kemált.⁸⁷⁸

A Tóth János és társai ellen indított perben 1960. július 2-án Tóth Jánost először 15 évre, majd fellebbezés után életfogytiglanira ítélték. Ebben a perben Deák Gergely volt csolnoki elítélt 8 évet, Szecsődi Kálmán volt oroszlanói elítélt pedig 5 évet kapott.⁸⁷⁹

Az oroszlanói bányászok és volt elítéltek ellen a következő perekben is hoztak ítéletet. Futó Jánost és társait 1959. május 30-án ítélték első fokon halálbüntetésre szervezkedésért, amit az 1959. október 26-án a Legfelsőbb Bíróságon megtartott tárgyalás emelt jogerőre. Futó Jánost és társait⁸⁸⁰ 1959. október 28-án végezték ki a Gyűjtőfogházban.⁸⁸¹

Szirmai Istvánt, aki szintén az oroszlanói munkahelyparancsnokságról szabadult, 1958.

⁸⁷⁵ 1960. évi 10. számú törvény erejű rendelet. Magyar Közlöny 27. szám. 1960. április 1. 141.

⁸⁷⁶ Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*, 425.

⁸⁷⁷ ÁBTL 3.1.9. V-146379 Rusznyák László és társai.

⁸⁷⁸ További ítéletek: életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték Neubrandt Rezsőt, Hugyecz Pál és Ábri Benjámint György pedig 20 évet kapott. Vasvári Ottót 15 évre, Táky Gyulát 10 évre, Nyárfádi Lászlót 6 évre, Hanusz Imrét 5 évre, Negele Tibort 5 évre, Rajk Tivadart 4 évre, Fazekas Istvánt 3 évre, Árgyelán Gábort 2/6 évre, Csépanyi Dezsőné Hamar Valériát 1/6 évre ítélték. ÁBTL 3.1.9. V-146379 Rusznyák László és társai.

⁸⁷⁹ További ítéletek: Eperjesi András 8 évet, Virágh László 7, 5 évet, Bizderi László 7 évet, Oláh József 6,5 évet, Farkas Tibor és Serfőző Imre 6 évet, Virágh János 5,5 évet, Kocsis Gyula 5 évet, Wagner István és Németh György pedig 3, 5 évet kapott. ÁBTL 3.1.9 V-146048 Tóth János és társai.

⁸⁸⁰ Csányi Sándor, Szivák István, Krausz Gyula, Barabás Tibor, Németh József, Kondorosi Imre, Keller Károly, Groszmann Frigyes, Csermák János, Magori Mária

⁸⁸¹ A többiek is 5 évet meghaladó börtönbüntetést kaptak: Cserveny Károly, Báki László, Pálya György és Horváth Róbert 15 évet, Cserveny Ferenc és Kálmán Jánosné Mihályi Erzsébet 12 évet, Jánossy János és Hideg Gyula 10 évet, Till Károly 8 évet, D Tóth Ferencet pedig évre ítélték első fokon. A másodfokú tárgyalás során a halálos ítéleteken nem változtattak, 3 elítélt büntetését csökkentették Kálmán Jánosné Mihályi Erzsébetét 8 évre, Horváth Róbertét 10 évre és Máté Pálét 6 évre. ÁBTL 3.1.9 V-145612 Futó János és társai, 423-433.

november 19-én a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvételért ítélték 5 évre. Ezt az ítéletet a Legfelsőbb Bíróság 1959. március 17-én emelte jogerőre.

A szintén volt oroszlanói elítélt Bognár Ottót - a Palotás József és társai ellen indított perben első fokon 1957. november 20-án, majd 1958. március 1-jén - másodfokon is halálra ítélték.⁸⁸² Galgóczi Zoltánt, aki részt vett a párház megtámadásában is, első fokon a Tutsek-tanács ítélte halálra 1958. szeptember 4-én, majd a Borbély-tanács emelte jogerőre a Legfelsőbb Bíróságon 1958. november 24-én. Kivégzésére 6 társával, köztük a szintén Oroszlányról szabadult Nagy Józseffel és Vass Lajossal⁸⁸³ együtt 1958. november 28-án került sor.

A tatabányai bányászok és vezetőik ellen indított perek közül a legnagyobb a Lados István és társai ellen indított volt. Lados István a forradalom előtt élmunkás volt, és még 1957-ben is ő szervezte a május 1-jei munkaversenyt. Ezt követően, tartóztatták le fegyveres szervezkedésért, perében első fokon a Győri Megyei Bíróság ítélkezett. Az 1958. március 15-én tartott, nem nyilvános tárgyaláson összesen 25 embert ítélték el, 12 és 1 év közötti időtartamra.⁸⁸⁴

A Mazalin György és társai ellen fegyveres szervezkedés vádjával indított perben a forradalom tatabányai vezetését és bányászokat ítélték el. A pernek 17 vádlottja volt, az ítéletet 1957. november 21-én hirdették ki.⁸⁸⁵ A szintén tatabányai dr. Klébert Márton és társai ellen indított per elsőfokú tárgyalására pedig 1957. november 12-én került sor a Győri Megyei Bíróságon.⁸⁸⁶

Kivégzettek száma

⁸⁸² A per többi vádlottját Palotás Józsefet először életfogytiglani, majd másodfokon halálbüntetésre, míg Horváth Sándornét mindkét esetben 10 évre ítélte Borbély János tanácsa.

⁸⁸³ Továbbá Bakosné Salabert Erzsébettel, Lachky Alberttel, Burgermeiszter Józseffel, Simon Gáborral

⁸⁸⁴ 12 évet kapott Pendl József, 10 évet Lados István, 8 évet ifj. Homola József, 7 évet Nagy Lajos, 6 évet Homola István, 5 évet Fehér János, Sostarics János és Szepesi Lajos, 4 évet Nausch Rudolf, 3 évet Mahinyák Jenő, 2 évet Somogyi László, Bóna Barnabás, Zovits Antal, Uglovics Béla, Pintér Sándor, Bencze László, Csizmadia József és Varga Sándor, Turcsányi József, Gwóth Mihály, Palotás László, Sörös Géza és Kozák Imre pedig 1 évet kapott Gyüsi László: *Tatabánya 1956-ban*, 62. 74. ill. 82. A másodfokú zárt tárgyalást 1958. november 19-én tartották a Legfelsőbb Bíróságon. Itt Bóna Barnabás, Uglovics Béla és Pintér Sándor büntetését 1 évről 1 év 5 hónapra emelték. A többiek büntetését pedig csökkentették vagy helyben hagyták. Így Pendl József büntetését 7 évre, ifj. Homola Józsefét 6 évre, Homola Istvánét 5 évre, Sostarics Jánosét 3 évre, Nausch Rudolfét 2 évre csökkentették. Lados István 10 éves, Somogyi László 2 éves büntetését valamint Turcsányi József, Zovics Antal, Palotás László, Kozák Imre és Varga Sándor 1 éves ítéletét helyben hagyták, Nagy Lajos és Sörös Géza 1 évét pedig felfüggesztették. ÁBTL 3.1.9 V-150543 Lados István, 93. Lados István végül 1963-ban szabadult.

⁸⁸⁵ A per elsőrendű vádlottját Mazalin György tanárt halálra ítélték, kivégzésére azonban nem került sor, mert 1 év múlva kegyelmet kapott. A többi vádlott pedig 15 év és 8 hónap közötti büntetést kapott. 15 évet kapott Bátorfi Pál és Fekete István, 12-t Kovács István, 8-at Keresztesi Károly, 6-ot György András, Bajnóczky János és Balahó Dénes, 5-öt Kővári János, 4-et Hajnal János, 2-öt Noszek Imre, Berényi Ferenc és Paulics Tibor, 1 év 6 hónapot Rubányi Ottó, 1 évet Kapitány István, 8 hónapot pedig Jókúti Kálmán és Veckinger Lajos Gyüsi László: *Tatabánya 1956-ban*, 82.

⁸⁸⁶ Itt dr. Klébert Mártont 14 évre, dr. Molnár Istvánt 7 évre, Tima Endrét pedig 8 évre ítélték. A másodfokú tárgyalást 1958. október 4-én tartották a Legfelsőbb Bíróságon, itt csak Tima Endre ítéletét változtatták meg, büntetését 5 évre csökkentették.

A Legfelsőbb Bíróság és a katonai bíróságok 1962. december 31-ig 367 főt ítélték halálbüntetésre. A legtöbb kivégzésre 1956 és 1963 között a Gyűjtőfogház udvarán került sor. Zinner Tibor szerint számuk 341 volt, akik közül 229 személyt biztosan 1956-os szerepe miatt végeztek ki.⁸⁸⁷

A halálos ítéletek mellett a börtönökben és a rendőrségen is előfordultak további halálesetek. Így Sátoraljaújhelyen egy esetben egy közbiztonsági őrizetes belehalt a rendőrségen kapott verésbe, valamint 1959-ben a börtönökben is havonta további 4-5 ember vesztette életét.⁸⁸⁸

A megtorlás során kivégzettek közül 28-an voltak bányászok. Közülük 7-en a három vizsgált táborból szabadultak a forradalom során: Bognár Ottó, Czimmer Tibor, Futó János, Galgóczi Zoltán, Laurinyecz András, Nagy József és Rusznyák László.⁸⁸⁹ Közülük 3-an Czimmer Tibor, Laurinyecz András és Rusznyák László csolnoki, míg a pártház ostromában való részvételért halálra ítélt Galgóczi Zoltán és Nagy József, valamint Futó János és Bognár Ottó pedig oroszlanói rabok voltak. Rájuk kívül még a nem bányász foglalkozású szintén Oroszlányban raboskodott Vass Lajost végezték ki a 3 vizsgált tábor volt elítéltejei közül.

Összesítve az eddig rendelkezésre álló adatok alapján a megye 3 táborában 1956. október 23-án lévő 2462 elítélt közül 8 főt, az elítéltek 0,3%-át végezték ki a megtorlás során.

Jelentések a forradalom alatt történetekről

Az 1956 november közepén megszüntetett csolnoki munkahelyparancsnokság őrei⁸⁹⁰ 1957 februárjában írtak jelentést a forradalom alatt történetekről a BM Bv. Parancsnokság szempontjai szerint. Jelentésükben az elítéltek létszámát és elítélésük okát tisztázzák először, majd rátérnek az „ellenforradalmi tevékenységekre”: az éhségstrájkra, Légrády Ákost és Kulinyi Ferencet nevezve meg fő szervezőnek. Majd leírják, hogy az elítéltek kitörésétől tartva erősítést kértek az Esztergomi Hadosztály Parancsnokságtól, mert „*a munkahelyparancsnokság állandó külső és belső támadásoknak volt kitéve*”⁸⁹¹, és beszámolnak az ügyészcsoporthoz megérkezéséről is. Végül pedig az elítéltek által november 1-jén végrehajtott 2 akcióról, melyek során összesen 4 őrt vittek el a munkahelyparancsnokságról.

⁸⁸⁷ Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*, 421.

⁸⁸⁸ MNL-OL XIX B 1 aa 1. doboz. Kurimszky Sándor levele Biszku Bélának, 1957. április 15.

⁸⁸⁹ Más bányákban dolgoztak: *Alapi László*, Balázs Géza, **Berta József**, Erdélyi Gyula, Erdész József, **Garamszegi Alfréd**, **Gerlei József**, *Iván Kovács László*, Kolarics/Kolonics János, Minczér József, Madari/Modori Sándor, Molnár Sándor, **Nagy József**, Nagy Lajos, Nagy Zoltán, *Petrus József*, Szász Zoltán, **G. Tóth László**, *Toracz Sándor*, *Újvári József* és Zódor János. Dölttel szedtem a Horváth Miklós-Tulipán Éva: *In memoriam 1956*, Zrínyi, 2006. alapján összeállított neveket, melyek nem szerepelnek Schuller Balázs: *Példaképek lázadásában* című tanulmányában. Félkövérrrel szedtem azon személyek neveit akik nem bányásként szerepelnek Horváth Miklós-Tulipán Éva: *In memoriam 1956* című könyvben csak Schuller Balázs: *Példaképek lázadásában*. 18 főt illetően teljesen egyértelműen bányász volt a foglalkozásuk, míg 10 főnek más foglalkozása is volt, így nem mindenhol bányásként szerepelnek.

⁸⁹⁰ ÁBTL 3.1.9. V-146379 Rusznyák László és társai.

⁸⁹¹ ÁBTL 3.1.5 O-19529 „Gárdista” A csolnoki munkahelyparancsnokság jelentése, 1957. február 5.

Egy másik a rabszabadításokról készített 1959-es jelentés mindhárom munkahelyparancsnokságot tárgyalja. *„A csolnoki szénbánya munkahelyen mintegy 580 politikai elítélt dolgozott, akik tíz évet meghaladó börtönbüntetésüket töltötték. Október 28-án Budapestről egy ú.n. szabadító bizottság szállt ki, melynek vezetője egy Major nevezetű horthysta ügyész volt. A bizottság a letartóztatottakat szabadlábra helyezte, igazolvánnyal látta el és személyenként 500 Ft-ot utalt ki részükre. Ezen a munkahelyen volt elhelyezve a népellenes és háborús bűncselekményekért elítéltek nagy része, a horthysta tisztek, SS legények, vezető nyilasok stb. Az elítéltek felfegyverkeztek, Budapestre vonultak és részt vettek a szovjet csapatok elleni harcban is.”*⁸⁹²

A Csolnokról szóló jelentés több szempontból is hiányos és torz. A kiszabadult elítélteket igyekszik szélsőjobboldali elemekként leírni, valamint minden kiszabadult elítéltről azt állítja, hogy felfegyverkezett és Budapestre vonulva részt vett a harcokban.

Hasonló hangvétellel ír az oroszországi elítéltek kiszabadulásáról is: *„Az oroszországi szénbánya munkahelyen 1075 elítélt dolgozott, akik tíz évig terjedő börtönbüntetésre voltak ítélve. Közöttük különösen sok volt a visszaeső bűnöző, a rablásért, fosztogatásért és emberéletet veszélyeztető egyéb bűncselekményért már korábban elítélt. Az elítéltek belső kitörést hajtottak végre, melyet azonban az őrség letört. Majd október 28-án a volt elítéltekből szervezett banda mintegy 2000 főnyi felzaklatott tömeget vonultatott fel, akiknek nagy részét a feltört italboltban leitatták. A vad és részeg csöcselék, valamint a kitörést szervező elemek nyomására a letartóztatottaknak sikerült kitörniük.”*⁸⁹³

A pontatlan jelentés az elítéltek esetében azt hangsúlyozza, hogy veszélyes bűnözők voltak, míg a forradalmárok esetében pedig, azt, hogy ittasak voltak. Egy másik jelentés szintén ittas tömegnek mutatja be a táborhoz vonuló tömeget.: *„Október 26-án 20 órakor kb. 2000 fő megrohanta a kerítést és kitörte. A tömeg 50 %-a be volt rúgva, 10-12 éves gyerekek mentek elől. Az őrség fegyvert nem használt. Az elítéltek kiszabadultak az őrséget nem támadták.”*⁸⁹⁴ Arról azonban egyik jelentésben sem írnak, hogy fegyvert használtak az elítéltekkel szemben, aminek halálos áldozatai is voltak.

Az 1959-es jelentés Tatabányára vonatkozó része az elítéltek esetében szintén közveszélyességüket emelte ki. *„A tatabányai munkahelyen is több mint félezer visszaeső bűnöző, gyilkos és rabló töltötte büntetését. Külső nyomással és belső kitöréssel kiszabadultak. Fegyveres bázisát adták a tatabányai fegyveres erőknek. Közülük kerültek ki a hangadók, akik*

⁸⁹² ÁBTL 1.6 II/8. Monográfiák 18. kötet 101. Tájékoztató a rabok októberi erőszakos kiszabadításáról.

⁸⁹³ ÁBTL 1.6 II/8. Monográfiák 18. kötet 101. Tájékoztató a rabok októberi erőszakos kiszabadításáról.

⁸⁹⁴ Jelentés a személyi állomány októberi események időszakában történt helytállásáról egységenként értékelve. Idézi Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 63.

*terrorizálták a tatabányai bányászokat, szervezték a sztrájkot, agyonlövással fenyegették meg azokat a bányászokat, akik a munkát fel akarták venni.*⁸⁹⁵

Nemcsak a munkahelyparancsnokságoktól, hanem a megyei ügyésztől is kértek beszámolót a forradalom alatt történekről. Az 1957. április 13-án Mátrai Tibor megyei ügyész által írt jelentésben a következőket olvashatjuk: *„A főváros után megyénket érintette legsúlyosabban az ellenforradalom. Az ellenforradalom ideje alatt a csolnoki és oroszlányi rabmunkahelyről több ezer rovottmultu (sic!) egyént szabadítottak ki, akiknek egy része továbbra is a megye területén maradt. Ezek nagyrésze a különféle bizottságoknál jelentkezett „munkára” és különféle terrorcselekményekben vett részt és közben sok közönséges bűncselekményt követtek el.*⁸⁹⁶ Ez a hiányos jelentés pedig - ami a tatabányai rabok kiszabadulását meg sem említi - az elítéltek által elkövetett bűncselekményeket hangsúlyozza.

1959-ben egy harmadik jelentés is készült a Komárom megyei ellenforradalmárok feltérképezése tárgyában, melyben településenként veszik sorra az egyes napokon történt eseményeket és a vezető testületek tagjainak tevékenységét is. Itt a jelentés készítői a később kulcsszereplővé váló személyeket már az első felvonulásban vagy gyűlésben vállalt szerepüktől kezdve ellenforradalmi elemként mutatják be. *„És itt egyes személyek akik később az ellenforradalom vezetői lettek már éreztették beszédükben az ellenforradalmi szellemet.”* Mindezt egy október 23-án este Tatabányán megtartott vitaestre vonatkoztatják, amikor még arról is alig értesültek itt, hogy mi történt Budapesten.⁸⁹⁷ Az előző, mindhárom munkahelyparancsnokságról szóló jelentéssel ellentétben, itt Tatabánya kulcsszerepet kap, a várost nevezik meg az egész megyére kiterjedő ellenforradalmi megmozdulás gócpontjaként.

A forradalom alatt történekről többen is beszámoltak a rendőrségnek, 1957 első negyedében 928 feljelentés érkezett a Komárom Megyei Főügyészséghez, ebből 682 esetben rendeltek el nyomozást és 171 fő került közbiztonsági őrizetbe.⁸⁹⁸

Készült 1959-ben egy kimutatás is, mely szerint 3362 forradalomban részt vevő személyt derített fel a BM Komárom megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztályának V alosztálya, de közülük csak 1468 személy fejtett ki aktív tevékenységet. Róluk részletes kimutatás készült, hogy ki milyen tisztséget töltött be: nemzetőr volt 739 fő, nemzeti tanács tagja 945 fő, munkástanács tag 1370 fő, fegyveres csoport tagja 78 fő, egyéb ellenséges tevékenységet kifejtett személy pedig 230 fő. Ezen személyeknek csoportonként a múltjukat is megnézték, hogy ki volt csendőr, ki volt SS katona, nyilas, kulák, hivatásos katona vagy egyéb osztályidegen származású. A nemzetőrség 739 tagja közül 90 személy múltja volt érdekes. A 90

⁸⁹⁵ ÁBTL 1.6 II/8. Monográfiák 18. kötet 101. Tájékoztató a rabok októberi erőszakos kiszabadításáról.

⁸⁹⁶ MNL K-EML XXV 10 h. 2 Igazgatási ügyek IG III/1/1957. 17. doboz

⁸⁹⁷ ÁBTL 3.1.9. V- 150372 Komárom megyei monográfia.

⁸⁹⁸ MNL K-EML XXV 10 h. 2 Igazgatási ügyek IG III/1/1957. 17. doboz

fő közel felét (42 fő) volt csendőrök alkották, negyed részét (21 fő) volt nyilasok, a hivatásos katonák száma (6 fő) a 10 %-ot sem érte el, még a volt SS katonák is magasabb számban (10 fő) képviseltették magukat.⁸⁹⁹

Közülük 1963-ban még 101 fő szerepelt operatív nyilvántartásban, ebből 8 ellenforradalmár és 51 politikai bűncselekmény miatt elítélt, a többiek a volt nyilas, csendőr, horthysta tiszt, volt SS és vkf 2-es kategóriákba sorolták.⁹⁰⁰

VIII.

Az elítéltek élete a forradalom leverése után

1. Büntetés-végrehajtás 1963-ig

A forradalom leverését követően átszervezéseket hajtottak végre a büntetés-végrehajtás területén. A BVOP parancsnokát Garasin Rudolf ezredest 1956. december 21-én felmentették pozíciójából és Mongóliába száműzték. Helyére Kovács Gyula bv. ezredes került.⁹⁰¹

Továbbá a büntetés-végrehajtást már a forradalom előtt, 1956. október 15-én a 3624. számú Minisztertanácsi határozattal a Belügyminisztérium hatásköréből az Igazságügyminisztériumba utalták. Ez azonban nem valósult meg, így Sebő Endre a forradalom alatt 1956. november 2-án ismét bejelentette a büntetés-végrehajtási parancsnokság Forradalmi Bizottságának nevében, hogy a büntetés-végrehajtási szervek a Belügyminisztérium alól az Igazságügyminisztérium irányítása alá kerülnek.⁹⁰² Erre az áthelyezésre azonban még éveket kellett várni.

A kérdés azonban mindvégig napirenden volt, egy 1957 januári előterjesztésben is egyetértettek azzal, hogy a bv visszakerüljön a Belügyminisztériumtól az Igazságügyminisztérium keretei közé, azonban a kormány az átadást nem tartotta időszerűnek.⁹⁰³ A kérdéstről tovább tárgyalt a két minisztérium, végül azt az álláspontot fogadták el, hogy: „*az Igazságügyminisztériumot politikailag nem tartjuk alkalmasnak arra,*

⁸⁹⁹ ÁBTL 3.1.9. V-150372 Komárom megyei monográfia.

⁹⁰⁰ Marek Viktor: *A dorogi szénmedence településeinek története 1956 fényében*, 155. ill. ÁBTL 3.1.5. O-14260/1 a. Tatabányai Szénbányák Vállalat, 55.

⁹⁰¹ Tamáska Péter: A társadalom börtönnel való megnevelése a Kádár-korszak kezdetén. In: *Variációk. Ünnepi tanulmányok M Kiss Sándor tiszteletére*, 2004. 612.

⁹⁰² Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetés-végrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 73.

⁹⁰³ MNL OL XIX-B-1-aa. 40. doboz. Előterjesztés 1957. január 27.

hogy egy 4000 főből álló fegyveres egységet politikailag irányítani tudjon.” A kérdés eldöntését az is befolyásolta, hogy a többi szocialista országban is, Lengyelország kivételével a Belügyminisztériumhoz tartozott a büntetés-végrehajtás. Végül ekkor abban egyeztek meg, hogy később újra tárgyalják a kérdést.⁹⁰⁴

Az álláspont annyiban változott 1961-re, hogy annak ellenére, hogy továbbra is úgy gondolták, hogy a büntetés-végrehajtás katonai rendjét jobban elősegíti a fegyveres szervekből álló belüghöz való tartozás, lehetségesnek tartották az átkerülést, ha az ország közvéleménye így látja biztosítottak a törvényességet.⁹⁰⁵

Az átadást végül 1963 októberében hajtották végre, az igazságügyminiszter és a belügyminiszter 008/1963.számú közös utasítása alapján. Az átadás során nem változott a büntetés-végrehajtás állományának fizetése és beosztása sem. Az átadást követően 1963 novemberétől a büntetés-végrehajtás ismét az Igazságügyminisztérium alá tartozott, mint 1952 márciusa előtt. Az átadás összefüggött az 1963-as amnesztiával és a magyar kérdés ENSZ napirendről való levételével is.

A munkahelyek számában is jelentős változás történt, számuk 41-ről 30-ra csökkent, 9-et (Csolnok, Oroszlány, Tatabánya, Edelény, Komló, Ormospusztá, Szuhakálló, József akna, Herend)⁹⁰⁶ megszüntettek, a börtönök tekintetében pedig 3 járási börtönt szüntettek meg, számuk így 62-ről 59-re csökkent.⁹⁰⁷

Az elítéltekkel való bánásmód terén továbbra is előfordultak törvénysértések és súlyos hiányosságok, így például 1957 januárjában a letartóztatottak egy része ügyészi és bírói határozat nélkül volt börtönben, hiányos volt az orvosi ellátás, egészségtelenek a munkakörülmények és a fűtés hiánya miatt még néhányan az örök közül is tbc-t kaptak. A 2 órás séta betartására sem volt lehetőség, valamint az ekkor létrehozott rabnevelői státuszok sem voltak betöltve, 37 helyből csak 19. Továbbá az ételmezés is kifogásolható volt, (sokszor volt káposzta, krumpli, tészta) amire legtöbbször azok panaszkodtak, akik előtte bányamunkahelyen dolgoztak. Valamint néhány évig hatalmas volt a zsúfoltság, főleg az országos és a budapesti börtönökben, így sokaknak nem csak ágy, hanem szalmazsák sem jutott. S továbbra sem szűnt meg az elítéltekkel szembeni durva bánásmód, amiről Sátorlajaujhely, Szeged, Pálhalma és Állampuszta esetében is jelentést tettek.⁹⁰⁸ A verés, mint fenyegetési mód a hatvanas évek végére tűnt el a mindennapi gyakorlatból, ezután már csak titokban alkalmazták.⁹⁰⁹ Mindezen bánásmódból és a körülményekből adódó helyzet miatt

⁹⁰⁴ Uo. Kurimszky Sándor jelentése Biszku Bélának, 1957. április 2.

⁹⁰⁵ Uo. Feljegyzés a bv-nek az IM-hez kerüléséről, 1962. szeptember 24.

⁹⁰⁶ A forrásból nem derül ki mi a másik kettő.

⁹⁰⁷ MNL OL XIX-B-1-aa. 40. doboz.

⁹⁰⁸ Uo.

⁹⁰⁹ Tamáska Péter: *A társadalom börtönnel való megnevelés a Kádár-korszak kezdetén*, 613.

1959-ben a börtönökben még havonta 4-5 ember (!) vesztette életét.⁹¹⁰

Azonban az elítéltek fokozatosan pozitív változásokat is tapasztaltak. Elkészítették a letartóztatottak magaviseleti szabályait és a börtönök napirendjét és ezeket a zárkákban kifüggesztették. A szabályoknak pozitív hatása volt: *„javult az elítéltekkel való bánásmód, mind kevesebb a tetteges bántalmazás és kezd kialakulni az örök és elítéltek között a börtön szabály szigorú betartása.”*⁹¹¹ Továbbá 1957-ben bevezették a börtönök állandó ügyészi ellenőrzését, így rendszeresen ellenőrzéseket tartottak a megyei és országos börtönökben, valamint a mezőgazdasági külmunkahelyeken is, továbbá az ügyészség panaszládákat is elhelyezett.

Az általános iskolai oktatást is beindították összesen 18 börtönben kb. 800 résztvevővel, valamint 1957 szeptemberéig 192 szakmunkást és 800 betanított munkást képeztek. A munkalehetőségeket is tovább bővítették, így a mezőgazdasági munkahelyeken lehetőség nyílt a téli munkáltatásra is (borsóválogatás, kosárfonás), valamint megszervezték a megyei börtönökben is a foglalkoztatást. Továbbá az elítélteknek *Heti Híradó* címen 6 oldalas börtönújságot indítottak.

Az épületek tekintetében is történtek változások, 1963-ra befejeződött a tököli fiatalkorúak börtönének és a tököli bv kórháznak a felépítése, továbbá Pálhalmán és Állampusztán is új, korszerű épületek készültek el. Emellett 1967-re megszüntették a járási börtönöket.⁹¹²

Ezen pozitív változásokat elsősorban a köztörvényes elítéltek tapasztalhatták, mivel a köztörvényes és politikai elítéltek közötti alapvető különbségtétel továbbra is megmaradt. Ennek jellemző példája, hogy problémaként említették, hogy azonos fegyelmi vétség miatt azonos büntetést kapott egy traktoros és egy volt horthysta tiszt.⁹¹³

A rabmunkáltatás tovább folytatódott a börtönökben és a mezőgazdasági munkahelyeken, (az elítéltek 75%-a dolgozhatott) mert az olcsó rabmunka iránt továbbra is volt igény, de változott a szemlélet, első helyre a biztonságos őrzés került, ezt követte a nevelés, s ennek csak egy módja volt a munka. Megszüntették a teljesítmény szerinti bérezést és szabadítást, már nem a termelési eredmények elérése volt a cél, vagyis a büntetés-végrehajtás céljai - az elítéltek munkával való nevelése és a biztonságos őrzés - már nem rendelődtek alá a gazdasági céloknak.

A rabmunkáltatás a Rákosi-korszakban nagyon is megérte az államnak, mivel a forradalom előtt évi 80-90 millió forintos nyereséget hozott, ami alól kivételt csak az 1956-os év

⁹¹⁰ MNL-OL XIX B 1 aa 1. doboz. Kurimszky Sándor levele Biszku Bélának, 1957. április 15.

⁹¹¹ MNL OL XIX-B-1-aa. 40. doboz. Vörös Balogh Lajos jelentése Gál Zoltánnak, 1957. június 13.

⁹¹² Heinrich-Tamáská Péter: *Kis magyar börtöntörténelem*, 19-21.

⁹¹³ MNL OL XIX-B-1-aa.40. doboz.

jelentett.⁹¹⁴ A munkáltatásnál az ítélet ideje és a származás döntött, így nem dolgozhattak a nagyítéletes politikaiak, a munkaképtelenek, a betegek és a fiatalok. Az előzetesben lévők munkáltatását viszont a törvény nem tiltotta, így őket gyakran az elsőfokú ítélet meghozatala előtt is dolgozni vitték, aminek következtében nehéz volt őket előállítani a tárgyalásra, főleg a mezőgazdasági munkahelyekről.

Az elítéltek munkabéréte pedig 1957 novemberében új, egyszerűbb bérezési rendszert vezettek be, de az elítéltek a szabad munkavállalók bérének csak 5-30% át kaphatták meg, ami nagyban csökkentette a munkakedvet. A rabtartási költség ekkor 510 Ft volt, az emellett megkereshető bér 376 és 131 Ft között lehetett.⁹¹⁵

Időpont	Letartóztatottak száma	Dolgozó elítéltek száma
1956.10.01.	18269	14064
1956. 10.23.	17619	
1956.12.31.	5375	
1957.01.31.	8759	3326
1957.06.30.	16106	8906
1957.10.31.	19178	8886
1957.12.31.	19170	8286
1958.05.	17668 ⁹¹⁶	

KÖMI 1956 után

A KÖMI az ötvenes években végig fennállt, de - mivel a munkatáborok megszűntek - már csak a börtönökben folyó rabmunkát irányította. A KÖMI több vállalatának elnevezését 1957. február 11-én megváltoztatták, és a KÖMI elnevezés eltűnt a börtönök üzemének nevéből. Így lett például a váci börtönben működő KÖMI 101 Vállalatból Dunai Gombüzem.⁹¹⁷

Helyszín	Régi név	Új név
Váci fegyház és börtön	KÖMI 101 Vállalat	Dunai Gombüzem
Sátoraljaújhelyi Börtön	KÖMI 102 Vállalat	Sátoraljaújhelyi Fehérneműgyár
Kalocsai Fegyház és Börtön	KÖMI 103 Vállalat	Kalocsai Konfekcióipari Vállalat
Szegedi Csillagbörtön	KÖMI 104 Vállalat	Alföldi Bútorgyár
Balassagyarmati Börtön	KÖMI 105 Vállalat	Ipoly Cipőgyár

⁹¹⁴ Tamáska Péter: *A társadalom börtönnel való megnevelése a Kádár korszak kezdetén*, 614.

⁹¹⁵ Tamáska Péter: *Politikai elítélt kerestetik*, 81.

⁹¹⁶ Tamáska Péter: *A társadalom börtönnel való megnevelése a Kádár korszak kezdetén*, 617.

⁹¹⁷ MNL OL XIX L 41 841. doboz A 48232.

Budapesti Börtön	KÖMI 106 Vállalat	Vegyésipari Vállalat
Budapesti Gyűjtőfogház	KÖMI 107 Vállalat	Budapesti Játékáru Üzem
Pálhalmi Gazdaság	KÖMI 201 Vállalat	Pálhalmi Célgazdaság
Állampusztai Gazdaság	KÖMI 202 Vállalat	Állampusztai Célgazdaság
Annamajori Gazdaság	KÖMI 203 Vállalat	Annamajori Célgazdaság
Nagyfai Gazdaság	KÖMI 204 Vállalat	Nagyfai Célgazdaság

A KÖMI vállalatainál 1957 februárjában összesen 3290 elítélt dolgozott.

Helyszín ⁹¹⁸	Dolgozó elítéltek száma
Kalocsa konfekció	102
Márianosztra cipész	51
Szeged asztalos	225
Budapest Országos Börtön játék, asztalos	156
Sátoraljaújhely konfekció	222
Sopronkőhida szövő	309
Balassagyarmat cipész	156
Gyula kosárfonó	25
Kecskemét szabó	20
Kaposvár babválogatás	52
Pécs kesztyű	59
Szekszárd kosárfonó	26
Szolnok kosárfonó	21
Szombathely baba	39
Állampuszta	469
Baracska	351
Pálhalma	674
Nagyfa	333
Összesen	3290

A Közérdekű Munkák Igazgatóságát végül csak 1960-ban számolták fel, amikor beolvastották a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságába. A KÖMI felszámolása után a rabüzemek ellenőrzése a BVOP közgazdasági osztályához került. Az átszervezés indokául azt fogalmazták meg, hogy a KÖMI termelés-centrikussága veszélyezteti az egységes nevelési szempontok érvényre jutását.⁹¹⁹

⁹¹⁸ MNL OL XIX-B-1-aa.40.doboz. Kovács Gyula bv. parancsnok jelentése, 1957.március 12.

⁹¹⁹ Heinrich-Tamáská Péter: *Kis magyar börtöntörténelem*, 18.

A bányamunkatáborok megszüntetése

A forradalom leverését követően minden szénbánya munkahelyet megszüntettek az országban, így a Komárom megyeieket is. A munkahelyparancsnokságok felszereléseinek egy részét az esztergomi börtönbe szállították, másik részét a polgári lakosság vitte el, az épületeket pedig egy ideig más célokra továbbra is használták. A megyei ügyész jelentése továbbá azt is megjegyezte, hogy „*Csolnokon az összes iratok is megsemmisültek.*”⁹²⁰

Azonban a szénbánya munkahelyeknek a forradalmat követő megszüntetése nem jelentette azt, hogy az elítéltek magas létszáma esetén ne történtek volna felmérések újraindításukat illetően.

Ahogy haladt a volt elítéltek és a forradalmárok összegyűjtése, a letartóztatottak száma ugyanúgy, mint a Rákosi-korszakban kezdte meghaladni a börtönök befogadóképességét, ezért újabb munkahelyek megnyitására kezdtek gondolkodni. 1957 májusában a 15.255 letartóztatottnál felül még 8-9000 főnek volt félbeszakítva a büntetése vagy volt halasztás miatt szabadlábban. Őket is el akarták helyezni ősztől, így új munkahelyek kellettek, ezért Kurimszky Sándor felkereste az Országos Tervhivatal elnökhelyettesét és azt kérte, hogy bocsássonak rendelkezésre a bv. számára kő, mészkő, szén és bauxit bányákat. „*A bányamunkahelyek kérésénél figyelembe vettük azt a körülményt, hogy „M”⁹²¹ esetén ezeken a munkahelyeken megfelelő létszámot foglalkoztatni tudjunk.*”⁹²² Ennek a folyamatnak a részét képezte a jászberényi körzeti börtön újra megnyitása és a Karcag-Tilalmas pusztai mezőgazdasági munkahely létesítése is, ahol már 1957 novemberétől dolgoztak⁹²³, valamint rabmunkáltatást terveztek a szobi malomvölgyi kőbányában is.

A változást a korábbi évek rabmunkáltatásával szemben az jelentette, hogy ezt az előző évek rendszerétől eltérően nem a Nehézipari Minisztérium vállalatain belül, hanem a KÖMI-hez hasonlóan a Belügyminisztérium felügyelete alatt működő önálló vállalatokként képzelték el. Továbbá ezen munkahelyeket immár civilek nélkül tervezték, hogy elkerüljék a civilektől kapott híreket, becsempészett leveleket.

A bányák közül elsősorban szénbányákban szerettek volna 4500-5000 főt foglalkoztatni. 1957 augusztusában Kurimszky Sándor 3 ilyen bányamunkahely megnyitását javasolta. Az első kettő Oroszlány XVIII-as akna és Edelény II-es akna 1956 előtt is bv. munkahelyként működött, a harmadik pedig Lyukóbánya volt, ahol az elítéltek és örök körleteit is fel kellett

⁹²⁰ MNL K-EML XXV. 10 h. 2 Igazgatási ügyek IG III/1/1957. 17. doboz.

⁹²¹ „M” vagyis mozgósítás esetén.

⁹²² MNL OL XIX-B-1-aa.40.doboz. Kurimszky Sándor jelentése Biszku Bélának, 1957. május 30.

⁹²³ A karcagi munkahely Tökölre való áttelepítését is tervezték. OSA Archívum 357-2-1 A tököli internálótábor épületeinek felhasználására tett javaslat; 4 lap., 1960.

volna még építeni. Oroszlányban 1000-1300 fő, Edelényben szintén 1000-1300 fő, míg Lyukóbányán 2000 fő munkáltatását tervezték. Azért esett erre a három helyszínre a választás, mert számításaik szerint így lehetett volna a legkisebb beruházással a legtöbb elítéltet foglalkoztatni.⁹²⁴

Szeptemberre megvizsgálták a javaslatot és „*Czottner Sándor szénbányászati miniszter szóbeli tájékoztatása szerint erre lehetőség nincs, mert érvényben van egy olyan párt és kormányhatározat, amely ezen területen letartóztatottak foglalkoztatását nem teszi lehetővé...A határozat visszavonása esetén a kért munkahelyek átadása megvalósítható.*”⁹²⁵

A bányamunkahelyek elutasítása után, újabb lehetőségeket keresve az elítéltek munkáltatására, tárgyaltak az Építésügyi Minisztériummal, az Országos Vízügyi Hatósággal és a Közlekedés és Postaügyi Minisztériummal. A vízügyi munkákról megállapították, hogy ezek nem lennének megfelelőek, mert ezek a munkálatok csak néhány hónapig tartanak. Az Építésügyi Minisztériummal kőbányák átadásáról tárgyaltak, először a minisztérium részéről hajlottak a megegyezésre utána viszont a bv. számára alkalmatlan helyeket ajánlottak fel. A bv számára Badacsonytördemic, Badacsonytomaj, Nemesgulács és Zalahaláp lett volna alkalmas, ahol 1500-2000 elítéltet tudtak volna foglalkoztatni. A munkahelyek átadására azonban nem került sor.⁹²⁶ Így a Kádár-korszakban az elítéltek csak a börtönök üzemében vagy mezőgazdasági munkákon dolgozhattak.

Az örök élete a Kádár-korszakban

Az örök fokozatosan visszatértek a börtönökbe és a munkahelyparancsnokságokra a forradalom leverését követően, vagy el sem hagyták szolgálati helyüket. Csolnokon 1956. november 17-én még 35 ór tartózkodott lefegyverezve.⁹²⁷

Az örök forradalom alatti helytállását kezdetben pozitívnak értékelték: *“a büntetésvégrehajtás ügyis mint testület, ügyis mint alegységek általában megállotta a helyét. A parancsnokok intézkedései általában helyesek voltak.”*⁹²⁸ Hiányosságként azt állapították meg, hogy néhány alapegység saját hatáskörben engedte ki az elítélteket. Később a helytállás hiányának okát a felülről való irányításban látták.

⁹²⁴ MNL OL XIX-B-1-aa.40.doboz. Levél Haracska Imre szénbányászati miniszterhelyettesnek, 1957. augusztus 18.

⁹²⁵ Uo.Kurimszky Sándor jelentése Biszku Bélának, 1957.szeptember 17.

⁹²⁶ Volt munkahelyek újranyitására nemcsak az 1956-os forradalmat követően tárgyaltak, hanem Recsk esetében is voltak tárgyalások újranyitását illetően igaz még 1956 előtt. Bővebben lásd: Bank Barbara: „Semmi nem vész el csak átalakul” avagy a recski internálótábor újraindítására tett kísérlet 1955-ben. In: *Veritas évkönyv*, 2014.

⁹²⁷ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 97.

⁹²⁸ Idézi Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 69.

A forradalom sokakat a testületből való kilépésre ösztönzött, 1956 decemberében a bv. őrség tagjai közül nagyon sokan leszerelési kérelmet adtak be vagy önkényesen eltávoztak és a rendőrséghez jelentkeztek.⁹²⁹ A bv. őrség létszáma 1957 januárjára 4820 főről 3979 főre csökkent. A 841 fős létszámcsökkenés mindezekén túl a bv. parancsnokság és a bv. iskola létszámcsökkenéséből, az operatív osztályok átadásából, valamint az egyes megyei bv. osztályok és munkahelyparancsnokságok megszüntetéséből is adódott.

A testülettől 15 főt bocsátottak el a forradalom alatti tevékenységért, mert novemberben disszidáltak, többségük Sopronkőhidáról.⁹³⁰ További kilépések és leszerelések is történtek a testülettől, 1957 novemberére „*eltávolítottunk 908 ellenforradalmi és ingadozó elemet, valamint 691 főt, aki leszerelését kérte*” így országosan 1957 őszére az őri állomány 1/3-a kicserélődött, Vácon pedig az őrség 75%-a újult meg.⁹³¹

A kilépések következtében létszámhiány lépett fel, ennek biztosítására a Honvédelmi Minisztériumtól sorkatonákat kértek, 1026 főt+8 tisztet. 1957-ben a belügyminiszter 303 fő sorállományú katonát engedélyezett a bv. részére.⁹³² 1958-ban megkapták a sorkatonákat és főleg mezőgazdasági munkahelyekre osztották be őket. A létszámhiány közben a bv-n belül fokozatosan megoldódott, 1958. október 10-én már csak 212 fő hiány volt, ezért a sorállományú katonák szolgálatának megszüntetését kérték, úgy, hogy csak a márianosztrai börtönnél maradjon 60 fő.

Időpont ⁹³³	Rendőrség létszáma (fő)	Államvédelem létszáma (fő)	Börtönügyi szervek létszáma (fő)	Összesen (fő)
1956	16.864	5.229	4.820	26.913
1957	27.866	4.230	3.979	36.075
1958	21.139	4.473	3.959	29.571
1959	21.140	4.523	3.829	29.492

A bv. őrségnek csak egyik problémája volt a létszámhiány, és az ebből eredő néha 72 órás szolgálat. Emellett alapvető gondot jelentett továbbra is a lakáshiány, valamint az, hogy a kezdő rendőrök fizetése magasabb volt, mint a kezdő bv. öröké. Továbbá az is, hogy akit újonnan vettek fel nem tekintette hivatásának a bv. őri munkát, és kétlaki életet élt, szabadnapjain a földjein dolgozott, ebből kifolyólag szolgálat közben sokan elaludtak.

⁹²⁹ MNL OL XIX-B-1-aa. 40. doboz. Kurimszky Sándor vezérőrnagy miniszterhelyettes levele Garamvölgyi Vilmos ezredesnek, 1956. december 14.

⁹³⁰ MNL OL XIX-B-1-aa. 1.doboz. Kurimszky Sándor levele Tömpe Istvánnak, 1957. január 24.

⁹³¹ Uo. Mészáros József bv. szds. javaslata, 1957. augusztus 31.

⁹³² MNL OL XIX-B-1-aa. 40. doboz. Kovács Gyula jelentése, 1957. október 10.

⁹³³ MNL OL XIX-B-1-aa. 3. doboz. Jelentés a belügyi szervek létszámának alakulásáról, 1959. július 1.

Az örök társadalmi összetételét tekintve a vezetőség 50%-a munkás, 45%-a paraszt és 5%-a volt értelmiségi vagy alkalmazott származású. A tiszteknél magasabb volt az értelmiségiek aránya 20%, emellett 40%-uk volt munkás és 40%-uk pedig paraszt származású. A tiszthelyetteseknél a parasztság aránya volt a legnagyobb 70%. A Horthy-korszak őrei ekkor már csak a teljes létszám 8%-át tették ki. A párttagságot illetően a tisztek 80%-a, míg az öröknek csak 44%-a volt párttag.

A származásukból adódó lehetőségeik révén nagyon alacsony volt az iskolai végzettségük. Az őrség 60%-ának csak a 6 elemi osztálya volt meg, s csak 8 %-uk végzett gimnáziumot vagy főiskolát, pártfőiskolát pedig senki. Az új örök 85 %-a még az őri tanfolyamot sem végezte el. Természetesen mindent megtettek, hogy javítsanak ezeken az adatokon. Iskolai oktatás beindításával, valamint azzal, hogy tapasztalatcserére küldték az öröket a Szovjetunióba, Csehszlovákiába és az NDK-ba.⁹³⁴

A fegyelmi helyzet sem volt kielégítő, 1958-ban 1378 fenyítés volt, közülük 247 ittasság miatt, valamint gyakoriak voltak a szökések is, 1957-ben 38, míg 1958-ban 18 eset történt. Az örök gondolkodása sem volt mindig „fejlett” egy részük még mindig a régi elveket vallotta, hogy a munkáltatás elsőbbséget élvez a neveléssel szemben, valamint aki börtönbe került, annak nincs helye a társadalomban, így a nevelés szükségtelen. Természetesen ellenpéldák is előfordultak, voltak olyan örök, akik túlzottan is szimpatizáltak az elítéltekkel, például a vészprémi börtönben az egyik ör vitte ki az elítéltek leveleit, amíg ez ki nem derült.⁹³⁵

1959-ben jelentős változás történt az elítéltek őrzését tekintve, mert kimondatták alapelveként, hogy minden elítélt osztályhelyezettől és bűncselekménytől függetlenül nevelhető. Így a külső őrzésről a belső mozgások ellenőrzésére tevődött át a hangsúly és 100 elítéltenként 1 rabnevelőt állítottak munkába. Az ő feladatuk volt ellenőrizni a levelet, csomagot, levezetni a beszélőt, munkára javasolni az elítélteket, figyelni a munkájukat. Az intézkedés 117 fős létszámcsökkenést eredményezett, a külső örök számának csökkentése miatt.⁹³⁶ Valamint egyéb hatásai is voltak annak, hogy emberi kapcsolatok alakultak ki a rabnevelőkkel, akik meghallgatták az elítéltek panaszait. *„Sikerült az elítéltek soraiban megtörni az „egységes” politikai álláspontot, erősíteni azoknak a politikai helyzetét, nézetét, akik a bűncselekményük megbánásának útján vannak, hajlanak a rend, a fegyelem betartására.”*

Az elítéltek helyzete és létszáma 1956 után

A forradalom leverését követően 1957. január 31-én adtak ki rendeletet az Ügyészségi

⁹³⁴ MNL OL XIX-B-1-aa. 40. doboz. Levél Tömpe Istvánnak.

⁹³⁵ MNL OL XIX-B-1-aa.41. doboz.

⁹³⁶ Uo. Kovács Gyula levele, 1959. március 25.

Közlönyben, mely szerint minden 1956-ban történt szabadítást törvényellenesnek tekintenek. Azonban azokat az elítélteket, akik büntetésük 3/4 részét a forradalomig kitöltötték feltételesen szabadlábra lehetett bocsátani, a bűnözők néhány kategóriájának és a politikai elítéltek kivételével. Valamint az állam és a tsz elleni izgatás vádjával elítélteknek büntetés-félbeszakítást engedélyeztek 1957. február 1-ig, viszont ha büntetésük felét kitöltötték a forradalomig, akkor pedig feltételesen szabadon lehetett őket bocsátani.⁹³⁷

Az 1956-ot követő időszakban a politikai foglyokat elsősorban Vácra, Márianosztrára, a Gyűjtőfogházba és a Fő utcai börtönbe zárták, de vittek Sátoraljaújhelyre is politikaiakat. Büntetési idő szerint tovább kategorizálták őket, a 10 év feletti büntetésre ítéltet a Budapesti Országos Börtönbe, az 5 és 10 év közöttieket Márianosztrára, az 5 év alatti ítélettel rendelkezőket Vácra vitték, de ezen ítélet szerinti kategorizálás megvalósításához évek kellettek, csak 1958-ban valósult meg. A nők és férfiak, valamint az első bűntényesek és a visszaesők különválasztására azonban mindvégig ügyeltek.

A köztörvényesek között a 10 év feletti büntetésre ítéltet Szegedre, az 5 és 10 év közöttieket Sátoraljaújhelyre és Sopronkőhidára, az 5 év alattiakat Sopronkőhidára, a Jászberényi körzeti börtönbe és mezőgazdasági munkahelyekre vitték. A megyei börtönökben az 5 év alatti büntetésre ítélt köztörvényes nőket és férfiakat helyezték el. A járási börtönökbe pedig a 6 hónap alatti büntetésre ítéltet és az előzetesben lévők kerültek.

A letartóztatottak létszáma fokozatosan emelkedett, ahogyan a forradalmárokat és a forradalom alatt szabadítottakat visszavitték, azonban a gyors létszámemelkedés miatt gyakran engedélyeztek büntetés-félbeszakítást pl. 1957-ben 2589 esetben.⁹³⁸

1956. november 5-én a büntetés-végrehajtási parancsnokság számításai szerint 4983, Horváth Miklós adatai szerint pedig 2387 elítélteket tartottak fogva. A börtönben lévő elítéltek száma fokozatosan nőtt. 1958. október 31-ig 10.708 elítélteket fogtak el, míg az 1959. május 31-ei adatok szerint már 10.797 főt fogtak el és még 2489 fő volt szökésben.⁹³⁹

Időpont ⁹⁴⁰	Letartóztatott (fő)	Politikai (fő)	Köztörvényes (fő)	Törvénytelenül szabadlábon (fő)
1956.10.01.	18.269	3680 3528	14.589 15.101	
1956. 10.23-11.04.	17.619			13.286 14.778

⁹³⁷ Ügyészségi Közlöny 1957. január 31. 1-2. Kurimszky Sándor 1956. december 17-ei rendelete.

⁹³⁸ MNL OL XIX-B-1-aa. 40. doboz.

⁹³⁹ Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szervezetei tevékenységének vizsgálata*, 78.

⁹⁴⁰ MNL OL XIX-B-1-aa.40. doboz.

1956.11.04	4983 2387			
1956.11.17.	5557			
1956.12.20	3797			
1956.12.31.	5375			
1957.01.31.	8759			
1957.02.28.	11.789	2297	9492	7088
1957.03.31.	13.937	4062	9875	5500
1957.04.30.	14.542	3578	10.964	4945
1957.05.31.	15.255	4122	11.133	4395
1957.06.30.	16.106	4787	11.319	4194
1957.07.31.	17.035	5727	11.308	4067
1957.08.31.	17.901			
1957.09.30.	18.649	7031	11.618	3931
1957.10.31.	19.178	7509	11.669	3821
1957.11.30.	19.764	7358	12.406	3041
1957.12.31.	19.170	6825	12.345	2987
1958.05.01.	17.668 ⁹⁴¹			

A statisztikákban külön tartották számon a politikai és köztörvényes elítélteket, és az egyes kategóriákba való besoroláshoz a szempontokat is megadták. Politikai letartóztatás okai a következők voltak: szervezkedés, izgatás, feljelentési kötelezettség elmulasztása, felségsértés(!), lázadás, fegyveres csapat tiltott szervezése, hazaárulás, kémkedés, hűtlenség, béke elleni büntett, háborús és népellenes büntett. Továbbá politikainak minősítették a következőket is: izgatás, valótlan hírterjesztés, tsz elleni izgatás, tiltott határátlépés, útlevéllal való visszaélés, nemzetközi jogviszonyt sértő bűncselekmény, állami szervek elleni támadás, államtitok, hivatali titok védelme elleni bűncselekmény, tervbűncselekmény, ha a hatóság szerint a népköztársaság elleni gyűlölet volt a cselekedet oka. Illetve a politikai minősítés bármely(!) cselekedetre kiterjeszhető volt, ha az ügyesség, illetve a bíróság politikai célzatot állapított meg.

Az elítélteket 1957-ben osztályhelyzet szerint a következő kategóriákba sorolták: munkás 6576 fő, mezőgazdasági munkás 1151 fő, egyéb munkás 1673 fő, tszcs tag 231 fő, kisparaszt 1215 fő, középparaszt 495 fő, kisiparos 408 fő, értelmiségi 1088 fő, kulák 139 fő, deklasszált 607 fő volt.

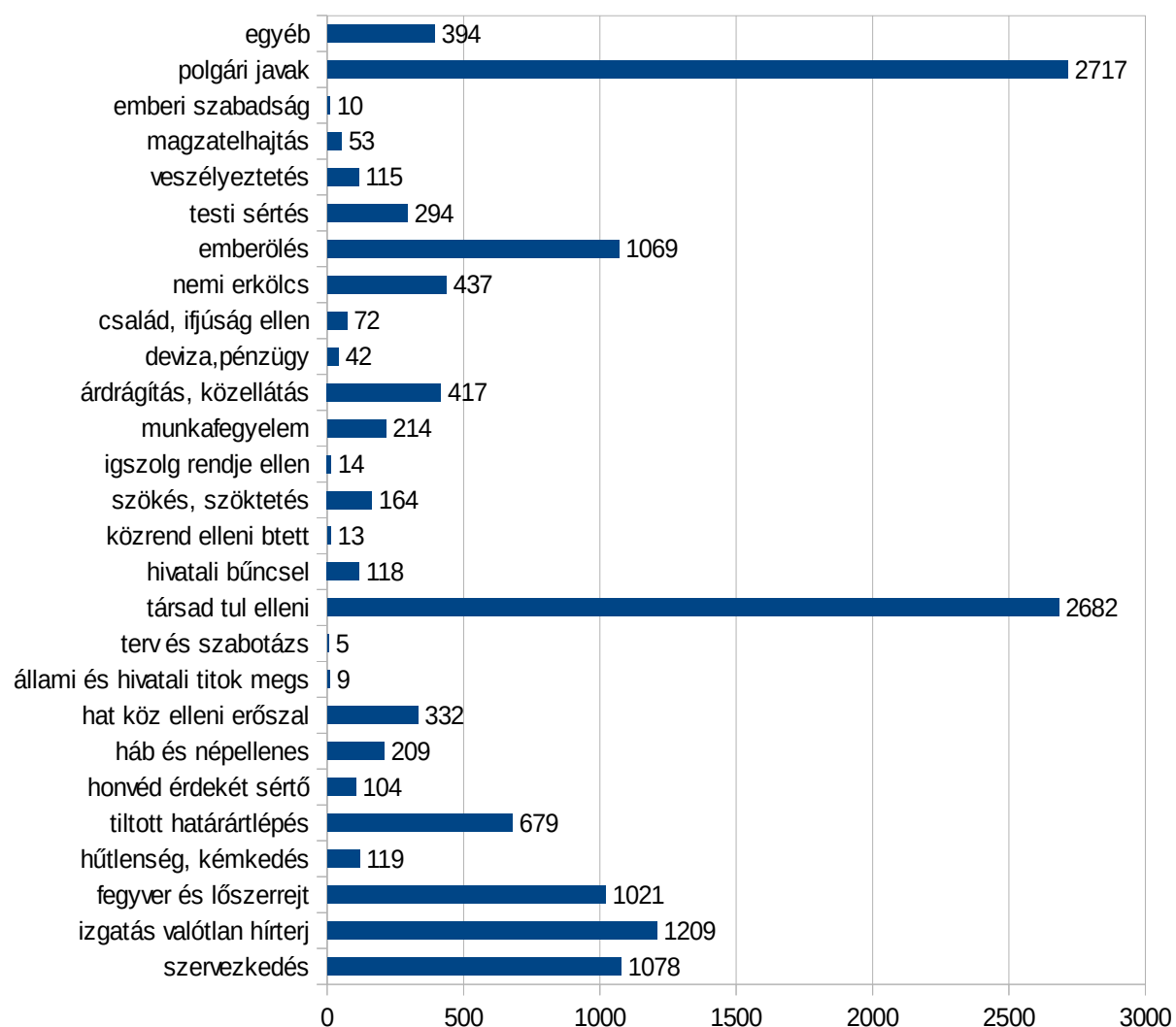
Büntetési idő szerint 6 hóig 1235 fő, 6 hó és 1 év között 2311 fő, 1 év és 3 év között 2473 fő,

⁹⁴¹ Tamáska Péter: *A társadalom börtönnel való megnevelése a Kádár korszak kezdetén*, 617.

3 év és 5 év között 2187 fő, 10 év alatt 2083 fő, 10 év felett 901 fő, életfogytiglanra 364 főt, halálra pedig ezen 1957 októberi adat szerint 29 főt ítéltek.⁹⁴²

Az általuk elkövetett bűncselekmények között azonban az ötvenes évekhez képest jelentősen csökkent a hűtlenségért, kémkedésért elítéltek száma. A legjellemzőbb politikai bűncselekmények ekkor a szervezkedés, izgatás és fegyverrejtegetés voltak, melyek a volt szabadságharcosok ellen indított perek legjellemzőbb vádpontjai voltak. A legnagyobb számban azonban köztörvényes bűncselekmények fordultak elő: társadalmi és magántulajdon elleni, valamint az erőszakos bűncselekmények.

1957-ben büntetésüket töltő elítéltek által elkövetett cselekmények (fő)

A börtönben sem mindenki nyugodott bele sorsába, 1956. december 13-án a sátoraljaújhelyi

⁹⁴² MNL OL XIX-B-1-aa. 40.doboz.

börtönből 200 elítélt szervezett kitörést. Néhányan civil ruhába öltöztek és 4 őrt foglyul ejtettek. Ezt követően a börtön vezetése a megyei rendőrkapitányságtól kapott segítséget, mellyel levertek a lázadást. Egy könnyebb sérültje lett csak a beavatkozásnak.⁹⁴³ Vácon pedig 1957. október 23-án éhségstrájkot tartottak.

Vácon került sor a korszak legnagyobb börtönlázadására is 1960. április 7-9-e között. Az amnesztia után ottmaradó elítéltek - miután lezárultak az amnesztia utáni szabadítások, és 193 elítélt elmehetett a börtönből - ügyük felülvizsgálatát követelték, ezért néhány százan éhségstrájkolni kezdtek és megtagadták a munkát. A strájkot letörték és ezt követően 35 főt a katonai börtönbe, 29 főt Márianosztrára és 157 főt pedig Sátoraljaújhelyre szállítottak át.⁹⁴⁴

A letartóztatottak száma az 1957.évi csúcsponttól fokozatosan csökkent. 1962. december 31-én az elítéltek és letartóztatottak száma már csak 13.072 fő volt.⁹⁴⁵

Az ellenforradalom miatt felelősségre vontak számát ugyanakkor 12.924 főben állapították meg, közülük 4751 személyt internáltak és 8173 személyt állítottak bíróság elé. Közülük 1963-ban már csak 1057 személy volt börtönben.⁹⁴⁶ A javaslat szerint a közkegyelmi rendelet a politikai elítéltek közül 1254 személyt érintene.⁹⁴⁷

Amnesztiák

A Kádár-korszakban több alkalommal is hirdettek amnesztiát, a legelsőt már 1956-ban. Ebben a forradalom alatt külföldre távozók esetében tekintett el a hatalom a tiltott határátlépés miatt indítandó eljárásokról, amennyiben az emigrált személy 1957. március 31-ig visszatér Magyarországra.

A következő közkegyelem, melyet az 1959. évi 12-es törvényerejű rendelettel hirdettek meg csak részleges volt.⁹⁴⁸ A két év alatti büntetésre ítélteteket mentesítette büntetésük letöltése alól, valamint a négy év alattiak büntetését csökkentette a felére. Továbbá a büntetés időtartamára való tekintet nélkül részesültek kegyelemben: a fiatakorúak, a terhes és a 10 évnél fiatalabb gyereket nevelő anyák, az 50 év feletti nők és a 60 év feletti férfiak. A négy év felettiak pedig részleges vagy akár teljes kegyelmet is kaphattak ha *“a megjavulás komoly jeleit mutatják.”*

A kegyelem azonban nem terjedt ki azokra, akiket háborús, népellenes büntetért, szervezkedésért vagy hűtlenségért ítélték el, illetve azokra sem, akik más cselekménnyel együtt

⁹⁴³ MNL OL XIX-B-1-aa.40. doboz.

⁹⁴⁴ MNL OL XIX-B-1-aa.42. doboz.

⁹⁴⁵ Ebből 1628 személy volt politikai, míg 9259 köztörvényes elítélt, továbbá 2185 személyt nem soroltak egyik kategóriába sem. Az 1963. január 1-jén készült létszámkimutatásban a 2185 fő eddig egyik kategóriába sem sorolt személyeket is besorolták, így 10.764 köztörvényes és 2308 politikai elítéltet tartottak nyilván. A köztörvényesek száma 1505 fővel, míg a politikaiak száma 680 fővel nőtt.

⁹⁴⁶ 957 politikai és 100 fő köztörvényes.

⁹⁴⁷ Tamáska Péter: *Politikai elítélt kerestetik*, 348-350.

⁹⁴⁸ Köszönöm dr. Laskai Ágota segítségét.

köztörvényes bűncselekményeket is elkövettek, korábban már büntetve voltak vagy 1956 előtt már kegyelmet kaptak. A közkegyelem részlegességét mutatta az is, hogy nem terjedt ki a javító-nevelő munkára és a büntetett előélethez fűződő hátrányok alóli mentesítésre sem. Ezen részleges közkegyelem következtében 696 fő 1956-os elítélt szabadulhatott.

Az 1959.évi részleges közkegyelemhez képest, az 1960. évi 10. törvényerejű rendeletben kihirdetett, szintén részleges közkegyelem több enyhítést is tartalmazott. Megszüntette a közbiztonsági őrizet intézményét vagyis az internálást, elengedte a javító-nevelő munkára ítélt büntetését, valamint kiengedte a börtönökből a 6 évet meg nem haladó büntetésre ítéltet. Szabadulhattak az 1 év alatti büntetésre ítélt 10 évnél fiatalabb gyereket nevelő anyák, és a háborús, népellenes bűncselekményben elítéltek is, ha büntetésükből már 10 évet kitöltöttek. Azonban továbbra sem kaptak kegyelmet az 1956-osok, ha köztörvényes bűncselekményt is elkövettek, illetve ha 1956 előtt már kegyelemben részesültek. A volt elítéltek továbbra sem mentesülhettek a hátrányos jogkövetkezmények alól. Az újabb közkegyelemi rendelet megszületésében nagy szerepe volt az ENSZ közgyűlés elmarasztalásának és Hruscsovnak. A kegyelmi rendelkezések célja a rendszer erősítése volt.⁹⁴⁹

A következő kegyelemgyakorlás az 1963.évi “nagy” amnesztia volt, mely már nem volt részleges, ugyanakkor sok 1956-os elítélt szabadságát mégsem adta vissza, mert köztörvényeseknek minősítették őket.⁹⁵⁰ Ekkor 13.072-en voltak börtönben⁹⁵¹, és közülük összesen 1057-en voltak ellenforradalmi bűncselekményért elítélve.

Az amnesztia részletesen szabályozta a közkegyelem alá esők körét. Közkegyelemben részesültek, akik 1956 előtt és után államellenes büntetést követtek el, akik háborús büntetést követtek el, de büntetésük kétharmadát már letöltötték, akik visszaéltek hatalmukkal, akik engedély nélkül emigráltak. A büntetés időtartamára való tekintet nélkül engedték el a fiatakorúakat, a terhes és a 10 év alatti gyereket nevelő anyákat, az 50 év feletti nőket és a 60 feletti férfiakat, valamint a gyógyíthatatlan betegeket. Továbbá a javító-nevelő munkát és a pénzbüntetést is eltörölték.

A köztörvényes bűncselekményeket elkövetők közül az 1 év alatti ítéletet elengedték, a 2 év alatti felére csökkentették, a 6 év alatti harmadolták. Azonban nem kaptak kegyelmet, akiket hazaárulás, hűtlenség, kémkedés, továbbá azok sem, akiket gyilkosság, rablás, gyújtogatás, robbantás miatt ítélték el, illetve a visszaesők sem.

A büntetett előélethez fűződő hátrányok alól minden 1945 előtt elítélt mentesült, illetve azok a köztörvényesek, akiket 1957. május 1-je előtt 5 év alatti büntetésre ítélték, valamint akit

⁹⁴⁹ Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*, 423-424.

⁹⁵⁰ Zinner Tibor: Nem volt általános az amnesztia 1963-ban. <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=38627> (Megtekintés ideje 2015.08.04.)

⁹⁵¹ Közülük 2308 fő politikai és 10.764 fő köztörvényes elítélt.

1957. május 1-je után 2 év alatti büntetésre ítélték.

Az amnesztiát követően így 3558 elítélt, valamint 2860 fő munkára kötelezett szabadulhatott, azonban sok 1956-os szabadságharcos a börtönökben maradt. Ezzel az amnesztiával azonban a Kádár-rendszer elérte a magyar kérdés levételét az ENSZ napirendjéről.⁹⁵²

A politikai okokból történt bebörtönzések ezután is folytatódtak, mivel a '60-as években nagyon sok egyházi személyt papot, lelkészt, szerzetest tartóztattak le. Továbbá halálos ítéleteket az amnesztia után is mondtak ki és egészen a rendszerváltásig végre is hajtották őket, az utolsó politikai okból történt kivégzésre 1967-ben került sor, amikor Hamusics János bányászt szervezkedésért ítélték halálra.

A Kádár-korszakban további 3 közkegyelmet hirdettek, 1970-ben, 1975-ben és 1985-ben, melyekben már külön nem szerepelnek az 1956-os forradalmárok. Az 1970. évi 7. törvényerejű rendelet az 1 év alatti büntetésre ítéltéknek adott kegyelmet, az 5 év alatti büntetéseket pedig a felére csökkentette. Kegyelmet kaptak ismét a terhes és a 10 év alatti gyereket nevelő anyák, az 55 év feletti nők, a 60 év feletti férfiak, a gyógyíthatatlan betegek, a javító-nevelő munkára és a pénzbüntetésre ítélték. Nem kaptak kegyelmet a visszaesők, azok, *“akikről a bíróság azt állapította meg, hogy a társadalmi együttélés szabályaival konokul szembehelyezkedik”*, továbbá a hazaárulás, kémkedés, háborús bűncselekmény, lázadás és a köztörvényes bűncselekmények miatt elítéltek. Továbbá nem indítottak és folytattak eljárást azokkal szemben sem, akik 1970. december 31-ig visszatértek Magyarországra. A büntetéssel járó hátrányos jogkövetkezmények alól azok mentesülhettek, akik tettüket gondatlanságból követték el, akik állam elleni bűncselekmény esetében 5 év alatti, míg köztörvényes bűncselekmény esetében 3 év alatti büntetést kaptak.

Az 1975. évi 7. számú törvényerejű rendelet annyiban jelentett változást, hogy a terhes és a 10 év alatti gyereket nevelő nők, az 55 év feletti nők és a 60 év feletti férfiak, a gyógyíthatatlan betegek csak 5 év alatti ítélet esetén kaptak kegyelmet. Az e fölötti ítélettel rendelkezők büntetése a felére csökkent. Illetve gondatlanság esetén is csak a 3 év alatti büntetést engedték el, az e feletti szintén felére csökkent. Ugyanúgy nem kaptak kegyelmet a visszaesők és a köztörvényes bűncselekményeket elkövetők sem. Azonban a tiltott határátlépést és a hazatérés megtagadásáért távollétükben elítéltek kegyelmet kaptak, ha 1976. december 31-ig hazatértek.

A rendszerváltás évei előtt utoljára 1985-ben hirdettek közkegyelmet, ami az eddiginél szigorúbb feltételekkel adott kegyelmet. Itt már csak a 3 év alatti büntetésre ítélt terhes és 10 év alatti gyereket nevelő anyák, az 55 év feletti nők és 60 év feletti férfiak, a gyógyíthatatlan betegek, és a gondatlanságból elkövetett bűncselekmények elkövetői kaptak kegyelmet. A 3 év

⁹⁵² Tamáska Péter: *Politikai elítélt kerestetik*, 87-88.

feletti büntetésre ítélték ítélete pedig a felére csökkent.

Az amnesztiák keretei először fokozatosan tágultak ahogy erősödött a Kádár-rendszer, majd az elítéltek tömegeinek kiengedése után egyre szűkülni kezdett, ahogy az elítéltek száma csökkent.⁹⁵³

2. Bányászat 1956 után

A bányákból a forradalmat követően eltűntek az elítéltek és a katonák, aminek a bányászok - a bányákban készült egyes hangulatjelentések alapján - örültek, mert rossz munkaerőnek tartották őket.

A bányászok életét a Kádár-korszakban is nehezítette a kevés lakás, bár 1957-re 10 000 bányászlakás építését tűzték ki célul. Ebből Dorogon 40, Oroszlányon 575, Tatabányán pedig 813 lakás építését tervezték. A többség azonban továbbra is munkásszállókon lakott, melyek morálja a munkatáborokban lévő örök szállóinak moráljától semmiben sem különbözött. Ugyanazokkal a problémákkal találkozunk, mint a munkatáborokban.”*Igen gyakori a késés, kimaradás, igazolatlan mulasztás, részegeskedés, erkölcstelen életmód.... Ez főleg abból adódik, hogy családjuktól távol élve a fenti körülmények között rossz társaságba keverednek.*”⁹⁵⁴

A volt elítéltek közül nagyon sokan ottmaradtak egykori rabmunkahelyükön és immár szabad bányásztként dolgoztak tovább. Míg mások eljöttek a bányából, de a településen maradtak. Így lett Viczián Tibor és Andréka Ödön könyvtáros Tatabányán, akik irodalmi kört is létesítettek.

A bányászat a Kádár-korszakban továbbra is fontos gazdasági tényező maradt, több új akna nyitására is sor került, azonban az ötvenes évek termelési eredményeit már nem érték el. A szervezeti kereteket is átalakították, amikor a nehézipari miniszter 20/1967 határozata alapján 1967. július 1-jei hatállyal létrehozták az Egyesült Magyar Szénbányákat és a 3 megyei trösztöt vállalattá alakították.

Csolnok

1959-ben még pozitív hangvételű riport készült a bányászat helyzetéről Csolnokon, mely csak egy bezárt aknáról tett említést: “*Az utasember nem a kopáran meredező fákat figyeli, hanem az út mellett ágaskodó aknatornyot, emez már régi, árva, de a másik kettő körül, meg a többieknel is zajlik az élet.*”⁹⁵⁵ Az ötvenes években erőltetett szénkitermelés következtében

⁹⁵³ A közkegyelmi rendelkezések mellett új büntetőjogi törvények is születtek, az 1966. évi 21. sz. törvény, az 1972. évi IV-es törvény a bíróságokról, valamint az 1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról. Új büntetőtörvénykönyv pedig az 1978. évi IV. törvénnyel jött létre.

⁹⁵⁴ Schuller Balázs: *Példaképek lázadása? A magyar bányásztársadalom 1956-ban*, 269, 288.

⁹⁵⁵ Látogatás Csolnokon (Padisák Mihály) 1959. 03.05. Kossuth Rádió 15 óra 35 perc, műsorboríték.

azonban a csolnoki aknák fokozatosan kimerültek és alkalmatlanná váltak nemcsak elítéltek, hanem civil bányászok foglalkoztatására is. Az egykori rabmunkahelyeket a IX-es, XII-es és XIV-es aknákat 1960. április 1-jén összevonták és Borókási bányauzem néven folytatódott a szén kitermelése, immár csak civil munkaerő segítségével.⁹⁵⁶

A falu tovább fejlődött amíg volt szén. „*Jól élnek a csolnoki bányászok. A faluban, ahol régen 230 kerékpárt tartottak számon, ma 300-350 embernek –főleg a fiataloknak – motorkerékpárja van. Az utóbbi években 200 házat építettek, 300 házat pedig felújítottak.*”⁹⁵⁷ Több mint ezer család lakott a faluban 1960-ban, s közülük több mint 800 volt a bányászcsaládok száma, köszönhetően a rossz termésátlagot biztosító meszes, köves, sárga földeknek is.⁹⁵⁸

1963-ban a három borókási aknában még 1455 ember dolgozott, de közülük csak 290 foglalkozott közvetlenül a szén kitermelésével, a többiek a biztosítási, szivattyúzási és adminisztratív munkákat végezték. Egy ebben az évben megjelent újságcikk tudósít a nehézségekről is, arról, hogy csökken a szénhozam és több ember azon gondolkozik, hogy elhagyja a falut és a bányát és máshova megy dolgozni. „*Inkább úgy dolgozom, hogy süsse a nap a hátam.*”⁹⁵⁹

Az aknák ezt követően hamarosan kimerültek és be kellett zárni őket. A XIV-es aknát 1969 tavaszán, majd a következő évben a fontos szerepet játszó IX-es aknát is betömték, végül 1974-ben a XII-es aknát is bezárták.⁹⁶⁰ 1990. június 27-én pedig megkezdődött a Dorogi Szénbányák felszámolása.⁹⁶¹

A csolnoki munkahelyparancsnokság épületeinek polgári célú átalakításáról pedig már 1957 áprilisában tervek születtek,⁹⁶² s a rabtábor egykori épületeit lakóházakká alakították át, ahova rövidesen be is költöztek, és a hetvenes években is laktak még ott. Később felszámolták ezt a falutól távol eső telepet és elköltöztették az ottani lakosságot. Ezután kezdték el széthordani a helyi és környékbeli lakosok a még felhasználható építőanyagokat, s építették be házakba, melléképületekbe.⁹⁶³ Ma már csak néhány betontömb, szögesdrót maradvány és egy betonlépcsősor található az egykori helyszínen. A területet lassan benőtte az erdő, csak a IX-es akna tornyának helyén egy márványtábla emlékeztet a múltra.

⁹⁵⁶ Tóth Tibor: *Szénbányászat a dorogi medencében*, 71-74.

⁹⁵⁷ Látogatás Csolnokon (Padisák Mihály) 1959. 03.05. Kossuth Rádió 15 óra 35 perc, műsorboríték.

⁹⁵⁸ Új termelőszövetkezetek és a kétlakiak a dorogi szénmedencében, Magyar Nemzet, 1960. január 17.

⁹⁵⁹ Baróti Géza: A borókási völgy lakói, Népszava, 1963. november 27.

⁹⁶⁰ Tóth Tibor: *Szénbányászat a dorogi medencében*, 71-74.

⁹⁶¹ A magyar bányászat évezredes története II. 113.

⁹⁶² MNL OL XXIX F-102 x III/ 119. doboz.

⁹⁶³ Bővebben lásd Moldova György: *Árnyék az égen* című munkájából A dorogi tenger című részt.

Oroszlány

Az oroszlányi bányászat számára az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követő időszak jelentette a fénykort. Ennek első jeleként 1956-ban a XVI-XXI-es aknákat Oroszlányi Szénbányászati Tröszt néven különválasztották a tatabányai trösztől (amelyhez ezt követően az I-XV számú aknák tartoztak) és 1957. január 1-jétől önálló üzemként működött.⁹⁶⁴

A bányászok között a forradalom leverését követően nagy volt a fluktuáció, mert sokan visszamentek a mezőgazdaságba dolgozni. Ennek szemléletes példája, hogy 1957-ben a XVIII-as aknán 1962 embert vettek fel, de közülük 1368-an el is mentek.⁹⁶⁵

A hatvanas években itt újabb bányanyitásokra is sor került, a Déli bányauzem három aknájában kezdték meg a termelést. 1960-ban nyitották a XXI-es, 1961-ben nyitották a XXII-es, 1963-ban pedig a XXIII-as aknát, ez a korszak volt az oroszlányi bányászat fénykora.⁹⁶⁶

A fejlődés a hetvenes években torpant meg, ekkor kezdték el bezárni az aknákat, ennek első jeleként a XVIII-ast 1966-ban a XVI-oshoz csatolták. 1971-ben bezárt a XIX-es akna, majd 1974-ben megszűnt a XVII-es is. 1981-ben pedig a XXI-es akna is bezárt. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan újabb bányanyitásra is sor került, 1981. április 1-jén nyílt meg a Márkushegyi bánya, ahol 1982-től lengyel bányászokat is alkalmaztak, létszámuk elérte az 570 főt.⁹⁶⁷

A még működő bányák bezárására a rendszerváltás időszakában került sor. 1987-ben bezárt a XXII-es akna, majd a következő évben a XXIII-as, míg a XX-es aknát csak 1993-ban zárták be.⁹⁶⁸ A vállalat még működő részeit 1992-ben leányvállalatokként kiszervezték, ebből alakult meg az Oroszlányi Bányák Kft. a többi részt pedig ugyanezen évben felszámolták.⁹⁶⁹ Magyarországon utolsóként csak a Márkushegyi bánya folytatta működését, melyet 2014 év végén zártak be.

A volt XVIII-as aknánál lévő tábor berendezési tárgyait a forradalom után a környező lakosság hordta el, melyek nagy részét később a rendőrség megtalálta. A tábor épületeit pedig némi átalakítás után 1960-ig, a Békeszálló felépüléséig munkásszállóként használták. Ezt követően bontották le az épületeket és az erdészet erdőt telepített az egykori tábor helyére. Ma már csak a szennyvízderítő betonja látható a Bokod felé vezető út túloldalán.⁹⁷⁰ Az egykori XVI-os akna helyén pedig még ma is több romos épület látható.

⁹⁶⁴ Mura József: *50 éves az oroszlányi szénbányászat*, 78.

⁹⁶⁵ Haraszi Mihály-Kőbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből*, 52.

⁹⁶⁶ Mura József: *50 éves az oroszlányi szénbányászat*, 41

⁹⁶⁷ Haraszi Mihály-Kőbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből*, 148, 151. ill. 173. A nyolcvanas években, 1983-ban következett be az oroszlányi bányászat legnagyobb balesete, melynek során 37 bányász halt meg. A magyar bányászat évezredes története II. 465.

⁹⁶⁸ Haraszi Mihály-Kőbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből*, 156-160.

⁹⁶⁹ *A magyar bányászat évezredes története II.* 462.

⁹⁷⁰ Grácia István: 1952-1956 KÖMI táborok és az október események Oroszlányban. 11. ill. Haraszi Mihály-Kőbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből*, 52. 65.

Tatabánya

1964-ben érte el a tatabányai széntermelés a maximumot, ezután fokozatosan csökkent, és már csak 3 új akna nyílt a következő, 1965-től 1987-ig terjedő időszakban. A vállalat a széntermelés csökkenésének ütemében kezdett új tevékenységekbe, hogy gazdaságos és versenyképes maradjon, s nem utolsósorban így nem kellett elbocsátania dolgozóit. Ekkor jött létre a vállalaton belül a Víztisztító és Dúsító Berendezések Gyára 1967-ben.⁹⁷¹

1987. augusztus 14-én a Tatabánya határában lévő XII/a. akna - amelyet 1956-ban nyitottak meg - is befejezte működését. Ezután már csak a Tatabánya közelében lévő bányák működtek: Mány és Vértessomló, majd 1994. április 1-jével megszűnt az önálló tatabányai bányászat.

A munkahely-parancsnokság egykori területét folyamatosan hasznosították, 1956-ot követően először KMK-s katonák lakhelye lett, majd 1957-től Hunyadi János Bányászszálló, ezt követően pedig 1966-tól a Delta Ktsz. Telephelye.⁹⁷² A síkvölgyi akna épületeit is újrahasznosították, rugógyárat létesítettek az épületekben, mely napjainkban is működik.

3. A volt politikai elítéltek élete a forradalom leverése után

Az emigráció⁹⁷³

Az emigrálás vagy korabeli szóhasználattal a disszidálás már a forradalom napjaiban megkezdődött. A Magyarországot elhagyók száma azonban a forradalom leverését követően drasztikusan megnőtt, s az emberek nemcsak politikai okok miatt lépték át a határt. A volt elítéltek mellett a forradalmárok, a forradalomba bekapcsolódó volt elítéltek, a kiküldött ügynökök és a korábbi években emigrálni szándékozók is elhagyták Magyarországot. 1956 októberében 4246 fő, novemberben 80.856 fő, decemberben 38.163 fő, januárban 18.811 fő, februárban 3279, márciusban 161 fő disszidált, ezenkívül valószínűleg az a 3759 fő is elhagyta hazánkat, akinek hollétéről nem tudtak. A KSH statisztikái szerint 1957 márciusáig 149.275-en emigráltak.⁹⁷⁴

Közülük Ausztriában 43.162-en, az USA-ban 30 ezren, Angliában 20.500-an, Dél-Amerikában 134-en, Afrikában pedig 1024-en telepedtek le 1957 márciusáig.⁹⁷⁵ Az Ausztriából való továbbvándorlás természetesen ezt követően még folytatódott. Az 1956 után emigráltak főbb központjai Bécsben, Münchenben, Párizsban, Sydney-ben, New Yorkban, Vancouverben és Torontóban voltak.

⁹⁷¹ *A magyar bányászat évezredes története II.*422.

⁹⁷² Lánosz Zoltán: *Adatok a tatabányai VIII és XIV-es aknák történetéhez*, o.n.

⁹⁷³ Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945-1985*. alapján. Európa Könyvkiadó, 1989.

⁹⁷⁴ Borbándi Gyula könyvében 181.000 emigránsról ír. Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945-1985*. 406.

⁹⁷⁵ OSA Archivum 300-40-1:187 Hivatalos statisztika a disszidáltakról, Esti Hírlap, 1957. május 14.

Közben a magyar állam folyamatosan elősegítette a hazatérésen gondolkodók pozitív döntését, Bécsben és Kelet-Berlinben is hazatérési bizottságokat szerveztek. 1957 márciusáig a hivatalos KSH statisztika szerint 7539-en tértek haza.⁹⁷⁶ Borbándi Gyula viszont 30-40 ezer főre teszi a hazatértek számát.⁹⁷⁷

Megfigyelt élet

Akiket szabadon engedtek a börtönökből és Magyarországon maradtak, az ő életüket is megnehezítette múltjuk, *“Sajnos igen kevés a fizetésem és bármit is próbálok nem sikerül semmi. Úgy látszik a priusz végig kísér egy életen át.”*⁹⁷⁸ Nehezebben és rosszabb munkákat kaptak, sokan így a bányánál maradtak: *“Amikor kiszabadultam, nem akartam én bányász maradni, de máshova nem vettek fel, és én pedig nős családos ember vagyok, kénytelen voltam bányász lenni.”*⁹⁷⁹

Valamint mindenkit ügynökökkel figyeltettek, hogy a volt rabok mennyire tartják a kapcsolatot egymással és ha találkoznak miről beszélgetnek, milyen véleménnyel vannak az aktuális bel- és külpolitikai helyzetről. Aminek eredményeként sokan félelemből nem találkoztak sorstársaikkal: *“Én nem megyek sem lakásra, sem nyilvános helyre. Hogy ne csináljanak belőle egy szervezkedést, kell nekem az ilyen”.*⁹⁸⁰ S voltak olyanok is, akiket a szabadulásuk után beszerveztek. Így az egykori politikai foglyokat közülük beépített ügynökökkel figyelték, amivel ők is tisztában voltak. *„mi cinkesek vagyunk akik már ültünk, téged is és engem is figyelnek”*⁹⁸¹

A többség elfordult a közélettől, nem politizált és csak a családjának élt: *“Nem sokkal különbözik a szabad élet a börtöntől csak annyiban, hogy itt annyit ehet-ihat az ember amennyit bír.”*⁹⁸² Akinek jobban kezdett menni, arra sorstársai gyanúsán néztek és ügynökséggel is meggyanúsították, ezzel ellentétek születtek a volt börtöntársak között.

Azonban nem mindenki nyilatkozott negatívan elítélésének éveiről: *„Tudod sokan sajnálnak, hogy ennyi időt töltöttem bent, de tudod én nem sajnálom, soha az életben annyit nem tanultam volna mint ott.”*⁹⁸³

Voltak, akik mindig egy közeli rendszerváltozásban reménykedtek, mert nem akarták elfogadni a fennálló rendszert és amerikai segítségben reménykedtek: *„Én fogadok, hogy a*

⁹⁷⁶ Uo.

⁹⁷⁷ Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945-1985.* 412.

⁹⁷⁸ ÁBTL 3.1.2. M-29006/1. „Kormos” 115.

⁹⁷⁹ ÁBTL 3.1.2. M 13995. „Pataki Oszkár” 310.

⁹⁸⁰ ÁBTL 3.1.2. M-29006/1. „Kormos” 260.

⁹⁸¹ ÁBTL 3.1.2.M- 18442 „Tóth Vince”.

⁹⁸² ÁBTL 3.1.2. M- 29435 Király Béla 177.

⁹⁸³ ÁBTL 3.1.2. M-29006/1. Kormos 277.

*ruszki még ebben az évben (1963 M A) innen is ki fog menni.*⁹⁸⁴ Egy esetleges háborút viszont már ők is túl nagy árnak tartottak: *“Háború árán nem kellene még a rendszerváltozás sem.”*⁹⁸⁵

A rendszer pedig fokozatosan erősödött, s ez sokakat arra a következtetésre juttatott, hogy nem tehetnek ellene: *“Máskülönben pedig ne is álmodjunk egy változásról. Ezeket is megtanította a forradalom és megerősítették a belső erőiket úgy, hogy itten nem igen lehetne kezdeni valamit.”*⁹⁸⁶ A volt elítéltek többsége lassan beleilleszkedett a rendszerbe, nem szolgálta ki, nem értett vele egyet, de élnie kellett benne, s ez megkövetelt némi igazodást: *„Az alatt a .. év alatt annyi minden változott, egy új világba kerültünk mindannyian és ha talpon akarunk maradni, bele kell illeszkednünk még akkor is, ha korábban mások voltak a nézeteink.”*⁹⁸⁷ A gondolataikat pedig nagyon sokan megtartották maguknak és csak családjuknak vagy szűk baráti körben mondták el.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára szerint a csolnoki volt rabok közül „Tóth Vince”(1959-1962), „Gyöngyvári” (1959-1966), „Pálos Pál” (1961-1962), „Szilvási” (1957-1962) „Fülöp Árpád” (1959-1966) és „Kormos” (1961-1968) néven szerveztek be ügynököket, akikkel volt elítélt társaikat figyeltették.

Az oroszlányi volt elítéltek közül pedig „Hámori Istvánt” (1959-1971) és „Hegedűs Jánost” (1957-1962) szervezték be, míg a tatabányaiak közül „Király Béla” (1959-1970), „Zalai Miklós” (1979-1980) „Bodányi János” (1964-1977) és „Madár János” (1960-1964) néven adtak le jelentéseket volt elítéltek.

A volt elítélteket nemcsak szabadidejükben volt társaikon keresztül, hanem munkahelyükön is megfigyelték. A 14 ezer főt foglalkoztató Tatabányai Szénbányászati Trösztre 1964 januárjában nyitottak objektum dossziét. Azonban már előtte is 7 ügynököt foglalkoztattak a tatabányai bányákban: „Vizi József” (1957-1962) „Vajdahunyadváry” (1958-1962) „Wágner József” (1958-1962) „Kovács Péter” (1957-1962) „Pataki Oszkár” (1957-1962) (ő az oroszlányi bányában is „dolgozott”), „Hermann József” (1957-1961) és „Erőműi” (1957-1961).

Az 1964-ben nyitott dosszié révén nemcsak a tatabányai bányákat, hanem a tröszt teljes területét, vagyis a 10 dorogi, a 10 oroszlányi és a 13 tatabányai bányüzem dolgozóit is ellenőrizték.⁹⁸⁸ A Tatabányai Tröszt területén 1964-ben 54 fő⁹⁸⁹ szerepelt operatív nyilvántartásban. Őket „Bene Miklós”, „Tatai Ernő”, „Budai Sándor”, „Kéthy Péter” „Bányai”,

⁹⁸⁴ Uo. 136.

⁹⁸⁵ Uo. 216.

⁹⁸⁶ ÁBTL 3.1.2. M-29006/1.Kormos 256.

⁹⁸⁷ Uo. 200.

⁹⁸⁸ ÁBTL 3.1.5. O- 14260/1-a Tatabányai Szénbányászati Tröszt.

⁹⁸⁹ 4 volt csendőr, 4 volt SS, 20 volt „ellenforradalmár”, 3 ht tiszt, 20 politikai bűncselekmény miatti volt elítélt, 3 vkf 2-es + 7 kutató kategóriába eső volt nyilas.

„Fenyő Fábián” (1963-1964) és „Vizi József” ügynökökkel ellenőrizték.⁹⁹⁰

A volt elítéltek magas száma miatt külön megfigyelt XIV-es akna területén 37 fő⁹⁹¹ szerepelt az operatív nyilvántartásban. A „Kanizsai” fedőnevű T lakásban⁹⁹² találkoztak az őket figyelő „Fekete gyémánt”⁹⁹³, „Madár János” és „Székely Péter” ügynökökkel.⁹⁹⁴

1966-ban összesen 10 fős volt a hálózat, közülük 4 főt az értékhatár feletti beruházások ellenőrzésére tartottak. A többi 6 ügynök és a 3 T lakás biztosította a 159 fő nyilvántartott és a 38 fő V kategóriába tartozó személy megfigyelését, akik közül 11 fő a XIV-es, 8 fő pedig a XII-es aknán dolgozott, a többiek szétszórta a vállalat különböző üzemeiben. A hálózatot minőségileg megfelelőnek, míg mennyiségileg kevésnek ítélték meg. 1966-ban 207 találkozót terveztek, 169-et tartottak meg és 125 értékes jelentést adtak az ügynökök. A hálózat munkáját informátorok is segítették: „Borsodi”, „Taba Gyula”, „Jura” „Vizi” és „Kecskeméti”. Ekkor szervezték be „Boros Antal” (1966-1969), „Kőszegi István” (1967-1977) és később pedig „Taba Gyula” (1977-1981) és „Zalai Ilona” (1978-1983) ügynököket.⁹⁹⁵

Év	Nyilvántartott személyek (fő)	„V” személyek (fő)	Ügynökök száma (fő)
1964	91 54+37		10 7+3
1966	159	38	10

1964-ben a dorogi és oroszlányi trösztre is külön objektumdossziét nyitottak. Az Oroszlányi Trösztre nyitott külön dossziében lévő 1961-es jelentés szerint a Nehézipari Minisztérium alá tartozó 6 oroszlányi üzem 6800 dolgozója közül 166 fő volt nyilvántartva, akiket 12 ügynök, 2 informátor és 6 T lakás gazda segítségével figyeltek.⁹⁹⁶

Az itteni bányákban dolgozott „Király” (1957-1964), „Kéthy Péter” (1959-1964), „Nyíri László” (1959-1962), „Pákozdi Péter” (1958-1962), „Szilágyi György” (1957-1962), „Petneházi Sándor” (1957-1962), „Pataki Oszkár” (1957-1962), „Hegedűs János” (1957-1962), „Szegefű” (1960-1964), „Katona József” (1966-1972), illetve „Kun Péter”, „Báthori Zsigmond”, „Sashegyi János” és „Badacsonyi Pál” is.

Oroszlányi Üzem	Dolgozók száma	Nyilvántartott	Ügynökök száma
-----------------	----------------	----------------	----------------

⁹⁹⁰ ÁBTL 3.1.5. O- 14260/1-a Tatabányai Szénbányászati Tröszt.

⁹⁹¹ 1 volt esendőr, 1 volt SS, 1 volt „ellenforradalmár”, és 34 politikai bűncselekmény miatti volt elítélt.

⁹⁹² T lakás: olyan lakás ahol a tartótisztek lebonyolították az ügynökökkel való találkozást, a beszervezettek itt adták le vagy mondták el jelentésüket,

⁹⁹³ Az ÁBTL kutatói adatbázisa alapján Székely Péter és Fekete gyémánt dossziéi meg lettek semmisítve.

⁹⁹⁴ ÁBTL 3.1.5. O- 14260/1-a Tatabányai Szénbányászati Tröszt.

⁹⁹⁵ Uo. 50.

⁹⁹⁶ ÁBTL 3.1.5. O-14262 Oroszlányi Szénbányák Vállalat, 103-105.

	(fő)	személyek száma (fő)	(fő)
Tröszt iroda			2 ⁹⁹⁷
Bányafejlesztési üzem	196	11	2
III akna	810	25	2
XVI akna	941	27	2
XVII akna	817	14	0
XVIII akna	750	30	2
XIX akna	574	14	1
XX akna	406	14	1
Összesen	4.494	135	12

A hálózat és a nyilvántartottak létszáma is fokozatosan csökkent 1963-ban a 7.232 dolgozó közül már csak 64 fő szerepelt az alapnyilvántartásban és már csak 4 ügynök volt, akik a 3 „V” személyt ellenőrizték. Ugyanakkor ekkor sem volt teljes a volt elítéltek nyilvántartása: *„jelenleg az üzem dolgozói közül többen vannak akik mint volt elítéltek Oroszlányban töltötték büntetésüket, e személyek létszámáról pontos adataink nincsenek ... e helyeket felderítem, priorálom és feltérképezem.”*⁹⁹⁸

Az Oroszlányi Tröszt területén 1964-ben már csak 53 fő⁹⁹⁹ volt operatív nyilvántartásban 2 ügynököt említenek „Hegedűs Jánost” a III-as aknán és „Demeter Ferencet” a XVI-os aknán, akik 4 fő veszélyes ellenséget ellenőriztek és a „Kékesi” fedőnevű T lakásban találkoztak velük.¹⁰⁰⁰ A hálózat később sem érte el korábbi magas létszámát 1967-ben Oroszlányon már csak 3 fős hálózattal rendelkeztek, ebből 1-et kizártak, így 1968-ban 3 fő beszervezését tervezték. Ekkor már csak 8 „V” személyt ellenőriztek.

A tatabányai tröszt Dorogot is figyelő objektumdossziéja szerint 1964-ben 101 főt¹⁰⁰¹ tartottak nyilván. Az ügynökökkel a „Varjú” fedőnevű T lakásban találkoztak, a hálózat 7 veszélyes ellenséget ellenőrzött.¹⁰⁰²

A Dorogi Szénbányászati Vállalatra 1964. január 22-én külön is nyitottak objektumdossziét. Ezen dokumentum szerint összesen 7 embert szerveztek be az év végéig: „Fekete József”, és „Fülöp Árpád” mellett „Végvári István”, „Németh Imre”, „Farkas Gábor”, „Forgó János” és

⁹⁹⁷ Uo. 103-115.

⁹⁹⁸ ÁBTL 3.1.5. O-14262 Oroszlányi Szénbányák Vállalat, 217.

⁹⁹⁹ 6 volt csendőr, 7 volt SS, 8 volt „ellenforradalmár”, 3 ht tiszt, 2 Hunyadi páncélos, 2 kopjás és 25 politikai bűncselekmény miatti volt elítélt + 4 volt nyilas szerepelt kutató kategóriában.

¹⁰⁰⁰ ÁBTL O- 14260/1-a Tatabányai Szénbányászati Tröszt.

¹⁰⁰¹ 17 volt csendőr, 13 volt SS, 8 volt „ellenforradalmár”, 11 volt horthysta tiszt, 50 politikai bűncselekmény miatti volt elítélt, 1 vkf 2-es és 1 volt volksbundista + 7 nyilast kutató nyilvántartásban.

¹⁰⁰² A Dorogi Tröszt területén több ügynököt is foglalkoztattak, lásd részletesebben a következő oldalon.

„Pallagi János”¹⁰⁰³ Minden ügynök a szabotázs-elhárítás területén dolgozott, valamint feladatuk volt a veszélyes elemek megfigyelése is.

1964	Nyilvántartott személyek (fő)	„V” személyek (fő)	Ügynökök száma (fő)
Tatabányai Tröszt dossziéja	101	7	7
Dorogi Tröszt dossziéja	153	22	

Az itt dolgozó ügynököket a következőképpen jellemezte Deák Ferenc rendőrszázados: *„ezek az ügynökök rendelkeznek kisebb fogyatékoságokkal, azonban az adott területen a követelményeknek megfelelnek.”*¹⁰⁰⁴ Az ügynökökkel a rendelkezésre álló 2 T lakásban találkoztak. 1964-ben 98 találkozást terveztek, ebből 79 jött létre, ahol 76 jelentést adtak le, amiből 56 volt értékes.

A megfigyelték száma a következőképpen alakult: 153 személy volt nyilvántartva, ebből 75 fő csak „V” kategóriában vagy irattári dossziében szerepelt és összesen 22 „V” személy volt.¹⁰⁰⁵

Az új gazdasági mechanizmus következtében változás következett be az ügynökök feladatait illetően, mert a külfölddel kötött kereskedelmi megállapodások miatt megnövekedett a külföldre utazó vállalati vezetők és a beutazó külföldiek száma. Ennek eredményeként fontosabbá vált a kiutazók eligazítása és beszámoltatása, és az ideérkező külföldiek figyelése, mint a már idősödő és a rendszerbe beilleszkedett volt elítéltek és volt „ellenforradalmárok” megfigyelése. Így a Tatabányai Szénbányászati Tröszt területén foglalkoztatott 5 hálózati személy közül 1968-ban már 4 mérnök volt, akik idegen nyelveken is beszéltek.¹⁰⁰⁶

Mivel a tröszt minden üzemére vonatkozó jelentések alapján megállapították, hogy bizalmas beosztásban nem dolgoznak megfigyelt személyek, mindegyikük fizikai munkát végez, magatartásuk passzív és várakozó: *„általános tapasztalat az, hogy félnek, jól dolgoznak”*.¹⁰⁰⁷ Így 1971-re a Tatabányai, a Dorogi és az Oroszlányi Szénbányászati Trösztre nyitott dossziét is lezárták.

¹⁰⁰³ ÁBTL 3.1.5 O-14263 Dorogi Szénbányák Vállalat.

¹⁰⁰⁴ ÁBTL 3.1.5 O-14263 Dorogi Szénbányák Vállalat, 4.

¹⁰⁰⁵ Közülük 16-an voltak volt politikai elítéltek Uo.

¹⁰⁰⁶ ÁBTL 3.1.5. O-14260/2 Tatabányai Szénbányászati Tröszt, 50.

¹⁰⁰⁷ ÁBTL 3.1.5. O-14260/1-b Tatabányai Szénbányászati Tröszt, 432.

IX. Kitekintés

I. A volt politikai elítéltek és a rendszerváltás

Közkegyelem

A rendszerváltás éveiben 2 törvényt, illetve egy törvényerejű rendeletet is kiadtak közkegyelem gyakorlásáról. Elsőként az 1988.évi 20. törvényerejű rendeletet, melyben mentesítették a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól azokat, akiket 1956. október 23 és 1957. május 1. között ítélték el állam elleni bűncselekmény vagy az ellenforradalommal összefüggésben elkövetett bűncselekmény miatt. A kegyelem azonban nem terjedt ki azokra, akiket hazaárulásért, kémkedésért, illetve az ellenforradalmi cselekményekkel együtt emberölésért, rablásért vagy közveszélyokozásért is elítéltek.¹⁰⁰⁸

A következő amnesztiáról kiadott törvény az 1989. évi XXXVII. volt, mely nem a múltban elkövetett bűncselekményekre, hanem a jelenleg büntetésüket töltőkre vonatkozott. Így 3 év alatti büntetés esetén mentesültek büntetésük alól azok, akik gondatlanságból követték el tettüket, a terhes ill. kisgyermeket nevelő anyák, az 55. év feletti nők, a 60. év feletti férfiak és a gyógyíthatatlan betegek. A 3 év feletti büntetés pedig az előbb felsorolt esetekben felére csökkent.

Az 1990. évi XXXIX. törvény szintén a jelenleg büntetésüket töltőkre vonatkozott. Ennek következtében a büntetés letöltése alól az 1 év alatti büntetésre ítélték mentesültek, valamint a 3 év alattiak közül a gondatlanságból elkövetett bűncselekmények elkövetői, a terhes és

¹⁰⁰⁸ www.1000ev.hu Megtekintés ideje (2015.08.25)

kisgyereket nevelő anyák, ill. apák, a súlyos betegek, az 55 év feletti nők, ill. a 60 év feletti férfiak. A 3 év feletti büntetésüket töltőknek pedig büntetésük ¼-ét engedték el. Ez a törvény ugyanúgy a 3 év alatti büntetésre ítélteteket mentesítette, azonban a 3 év felettiéket esetében szigorúbb volt, büntetésüknek nem felét, hanem csak negyed részét engedte el.

A három közkegyelemről kiadott törvény (illetve rendelet) következtében a fogvatartottak létszáma a rendszerváltás előtti években csökkent. 1987-ben 22.543 fő volt a hazai börtönökben, 1989-ben már csak 15.928 fő, majd létszámuk 1990-re 12.319 főre esett le.¹⁰⁰⁹

A semmisségi törvények¹⁰¹⁰

A rendszerváltás időszakában megkezdődtek a lépések a volt törvénytelen ségek felmérésére és felülvizsgálatára is. Első lépésként 1988. június 6-án a Történelmi Igazságtétel Bizottsága tett közzé felhívást, melyben a szervezet bejelentette megalakulását és vállalt feladatait. A szervezet célul tűzte ki az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékének törvénybe iktatását, a volt kivégzettek sírjainak méltó megjelölését, a kivégzettek azonosítását, valamint a volt politikai elítéltek és internáltak jogi, politikai és erkölcsi rehabilitációját.

A következő évben kimondták az „első semmisségi törvényt”¹⁰¹¹ az 1989. évi XXXVI. törvényt, mely az 1956-os (ekkor még) népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról rendelkezett. Ebben az 1956. október 23. és az 1963. április 4. között elkövetett „*politikai bűncselekmény, valamint az ezzel bűnhalmazatban - harci cselekmények során - elkövetett emberölés, rablás, közveszély okozás vagy személy elleni erőszak miatti elítélések*” tekintetében mondták ki az ítéletek semmisségét.

A következő évben megszületett a „második semmisségi törvény” is az 1990. évi XXVI. törvény, mely az 1945 és 1963 közötti törvénytelen elítélések semmissé nyilvánításáról szól. „*Az 1945. január 1. és 1963. április 4. között az állam belső és külső biztonsága elleni bűncselekmények, a tervbűncselekmények, az árdrágító és közellátás elleni bűncselekmények, valamint a társadalmi tulajdont károsító bűncselekmény feljelentésének elmulasztása miatti elítélések semmisnek tekintendők.*”

Ezután törvényt hoztak az 1956-os szabadságharc és forradalom emlékéről és nemzeti ünnepé nyilvánításáról is. Az 1990. évi XXVIII. törvény szerint: „*1.§. Az Országgyűlés az 1956. évi forradalom és szabadságharc emlékét törvényben örökíti meg. 2.§. Október 23-át, az*

¹⁰⁰⁹ Tamáska Péter: *Politikai elítéltek kerestetik*, 167.

¹⁰¹⁰ www.1000ev.hu (Megtekintés ideje 2015.08.07.)

¹⁰¹¹ A semmisségi törvényekről és az igazságtételről lásd bővebben Kahler Frigyes: *Az Igazság Canossa-járása*, Lakitelek, Antológia Kiadó, 2014. című munkáját.

1956. évi forradalom és szabadságharc kezdetének, valamint a Magyar Köztársaság 1989. évi kikiáltásának napját nemzeti ünneppé nyilvánítja.”

Ezt követően 1992-ben született meg a „harmadik semmisségi törvény” az 1992. évi XI. törvény, mely kimondta, hogy: *„Semmissé kell nyilvánítani (a politikai okokból történt MA) 1963. április 5. és 1989. október 15. között történt elítéléseket”.*

A „negyedik semmisségi törvény” vagy más néven a „lex Tóth Ilona” a 2000. évi CXXX. törvény, mely az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések jogalapjának semmisségéről rendelkezett. Ebben kimondták a rögtönbíráskodás során, a gyorsított eljárás során és a népbírószági tanács előtti eljárásban 1956-ban, illetve 1957-ben kimondott ítéletek semmisségét, ha az a forradalommal, illetve harci cselekménnyel összefüggésbe hozott cselekmény miatt történt.

A kárpótlás¹⁰¹²

Az amnesztiák és a semmisségi törvények mellett elkezdtek a kommunista rendszer alatt meghurcoltak és anyagi kárt szenvedettek kárpótlását is, melyről először az 1992. évi XXXII. törvény rendelkezett. *„Kárpótlás illeti meg e törvényben meghatározott esetekben azokat a személyeket, illetőleg hozzátartozóikat, akiket 1939. március 11. és 1989. október 23. között az életüktől vagy szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak.”*

A kárpótlásra jogosultak köréből viszont kizárták a volt államvédelmi szervek hivatásos állományú tagjait, a karhatalmistákat és azokat, akik az 1956-os forradalom leverésében önként részt vettek vagy ezért kitüntetést kaptak. A sérelmet szenvedettek vagy a megyei/fővárosi kárrendezési hivatalhoz vagy az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatalhoz nyújthatták be igénylésüket.

Külön jogszabály az 1992.évi LII. törvény rendelkezett a nemzeti gondozásról, mely összeg saját jogon azokat illette meg, akik *„1944. március 19-e és 1989. október 23-a közötti időszakban a magyar vagy idegen állam hatósága, vagy hatósági személye, illetőleg más személy politikai indíttatású önkényének következtében; vagy az 1944-1945-ben a nemzeti ellenállási mozgalomban kifejtett tevékenységével vagy az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeivel összefüggésben a munkaképességét legalább 67%-ban elvesztette.”*

Ha a kárt szenvedett már nem élt, akkor legközelebbi hozzátartozói vagyis szülei, gyermekei, özvegye, testvére nyújthatta be a kérelmet az előbb felsorolt esetekben, illetve akkor is ha a II. világháború alatti deportálás vagy a szovjet szervek ítélete, illetve kényszermunkára hurcolás

¹⁰¹² www.1000ev.hu Megtekintés ideje (2015.08.21)

esetén vesztette életét. A nemzeti gondozásra jogosultak köréből kizárták ugyanazon személyeket, akiket az 1992. XXXII törvényből is, továbbá azokat, akik hadigondozási pénzellátásban részesültek.

A következő törvény az 1994.évi XII. törvény volt, mely választást engedett a kárt szenvedettnek, aki kárpótlását vagy életjáradék vagy kárpótlási jegy formájában kérhette. Valamint ebben az évben készült el a hadiözvegyek és hadiárvak kárpótlásáról szóló 1994.évi XLV. törvény is. Az ő kárpótlásuk azonban még nem zárult le, hiszen napjainkban is ezzel kapcsolatos törvényt készítenek elő.

Az 1997. évi XXIX. törvény szintén meghagyta a kárpótlási jegy és az életjáradék közötti választás lehetőségét, és emellett tovább szabályozta a még élő II. világháború alatt deportáltak és a Szovjetunióba kényszermunkára elhurcoltak kárpótlását.

Az utolsó kárpótlásról rendelkező törvény a 2006.évi XLVII. törvény volt, mely kimondta, hogy aki eddig nem nyújtotta be kárpótlási igényét vagy azt hiánypótlás vagy a határidők elmulasztása miatt elutasították, most újra benyújthatja. A kérelmeket ekkor a Központi Igazságügyi Hivatal bírálta el.

A volt elítéltek szervezeteinek megalakulása

A volt elítéltek, internáltak, kitelepítettek, Szovjetunióba hurcoltak, 56-os szabadságharcosok pedig miközben zajlott sérelmeik felmérése és kárpótlásuk, érdekeik képviselőire megalakították szervezeteiket. Így jött létre 1988-ban a Recski Szövetség, majd 1989. február 19-én megalakult a Magyar Politikai Foglyok Szövetsége (az 1956. november 1-jén megalakult POFOSZ utódként), 1989-ben megalakult a SZORAKÉSZ a Szovjetunióban volt Magyar Politikai Rabok és Kényszermunkások Szervezete, és az 56-os Szövetség, valamint 1991. július 2-án pedig a Magyar Politikai Elítéltek Közössége is. Ezt követően 1992-ben létrejött a Szabadságharcosokért Közalapítvány, 1994-ben a Hadigondozottak Közalapítványa, valamint 2000-ben a Hortobágyi Kényszermunkatáborokba Elhurcoltak Egyesülete, 2013-ban pedig megalapították a Kistarcsai Internáltak Emlékére Alapítványt is.

2. Az emlékezet

Megtörve a forradalom leverését követő hallgatást, a rendszerváltás után két évvel már ünnepséget rendeztek Csolnokon a rabok kiszabadulásának évfordulóján. Ezen ünnepség során avatták fel 1992. október 31-én a Petőfi utca 77. szám alatti Temetkezési Egylet falán lévő emléktáblát. 2012 ősziig mindig itt gyűltek össze emlékezni a volt politikai elítéltek, a bányászok és a falu lakossága. 2012 őszién újabb emlékhely, egy kopjafa készült el a falu

központjában fekvő parkban, s azóta ez a kopjafa lett az október utolsó péntekjén tartott megemlékezések helyszíne. A megemlékezések fontos részét képezi, hogy az ünnepségen a helyi általános iskola diákjai szerepelnek, így adva tovább a múlt emlékezetét a jövőnek. Továbbá 2002-ben a csolnoki templomban is emléktáblát avattak az elítéltek tiszteletére.¹⁰¹³

A falu lakossága az elítéltekre való emlékezés mellett bányász múltját sem felejtí. 2000-ben vált egyértelművé, hogy a közeli Lencsehegyi bányát¹⁰¹⁴ is be fogják zárni, amire 2003-ban került sor. Ezért kezdeményezés indult az ezredfordulón, hogy kialakítsanak egy emlékkiállítást. 2001-ben kezdte el Fleischman Dezső, Kovács József és Baranyai Lőrinc geológus a mára már több termet is magában foglaló bányásmúzeum létrehozását, mely megpróbálja megőrizni a múlt emlékeit. A gyűjtemény fokozatosan gyarapszik, elsősorban a falubeli bányászok adományai, valamint a Lencsehegyen használt tárgyak révén. A kiállítás szabadtéri részén többféle bányabejáratot is kialakítottak.

Az oroszlányi volt politikai elítéltek emlékművét az 56-os szövetség helyi szervezete 1996-ban állította fel a mai Ápolási Intézet melletti parkban. Az emlékmű egy fateknőből domborműként kiemelkedő összekötözött kezű elítélt bányászt ábrázol. A dombormű hátoldalán pedig az egykori elítéltek nevei közül szerepel néhány.

Oroszlányban is nyílt bányászati kiállítás, először a korábbi XVI-os akna helyén 1979. augusztus 31-én. A kiállítás két év múlva 1981 áprilisában elnyerte a múzeumi rangot is. A jelenlegi Bányászati Múzeum 2002-ben készült el, s a város határában, Majkpuszta közelében az egykori XX-as akna területén található. Bemutatja az oroszlányi bányászat történetét, láthatunk ásványokat, a bányászatban használt eszközöket és mérőműszereket, bányászruhákat, továbbá az eredeti állapotában meghagyott diszpécserközpontot, bányamesteri és felügyeleti irodát. A kiállítás szabadtéri részén a bányában használt vágathajtó gépeket állítottak ki, valamint egy mintatáró révén bepillantást nyerhetünk a bányák földalatti világába is.

A Tatabányán dolgozott elítélt bányászok emlékművét 2004-ben - a Síkvölgyi akna 1930-ban készült kapuját felhasználva - készítették el. A szerencsésen megőrződött kaput először védetté nyilvánították, majd a Szent Borbála Alapítvány megvásárolta és ezt követően építették az emlékműbe. Ma a tatabányai Fő téren látható emlékmű a kapun áthaladó bányászokból áll, akik a szabadság zászlaját emelik magasra.¹⁰¹⁵

Tatabányán nemcsak a város főterén állítottak emlékművet az egykori elítél bányászoknak, hanem rendbe hozták az egykori aknák lejáratait és az egykori rabmunkahelyeken is emléktáblákat helyeztek el. A Síkvölgyi aknánál, a mai Tatabányai Rugógyártó Kft. telephelye

¹⁰¹³ <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2002.12.15/1601.html> (megtekintés ideje 2014.11.03.)

¹⁰¹⁴ A lencsehegyi bánya 1985 és 2003 között működött.

¹⁰¹⁵ <http://www.petassy.hu/?p=553> (Megtekintés ideje 2015.08.12.)

előtt, a Nagy Imre Társaság által 2013-ban készített emléktábla áll.

A XIV-es akna egykori lejárataánál a Politikai Elítéltek Közössége, a Politikai Foglyok Tatabányai Szervezete és Tatabánya Megyei Jogú Város Önkormányzata közösen állított emléktáblát. Az egykori X-es akna lejárataát rendbe hozták, azonban itt eddig még nem helyeztek el emléktáblát. Valamint emléktábla örökíti meg az 1956-os tatabányai sortűzben meghaltak emlékét is, mely a Szent Borbála, régi nevén a Ságvári Endre úton a Posta falán található.

Bányásmúzeumot a 3 település közül először Tatabányán alapítottak 1971-ben, melynek első kiállítását 1975-ben nyitották meg. 1988 óta működik a ma is látogatható Bányászati és Ipari Skanzen a régi XV-ös aknáánál. A kiállítás részét képezi a régi épületek közül a felolvasó terem, az egykori fürdő, a bányamérnöki iroda, a lámpakamra, valamint áll az egykori aknatorony is. A szabadtéri részen több bányászati gép és egy rövid föld alatti rész is megtekinthető, továbbá 1996-ban a kiállítás kiegészült a régi bányászházak újonnan felépített másaival, valamint különböző iparos műhelyekkel és egy régi iskolával is.

Összegzés

Magyarországon a Rákosi-korszak diktatúrája a szovjet mintát követve különböző típusú táborokat hozott létre, melyekben azokat a személyeket gyűjtötték össze, akik tevékenységükkel vagy pusztán létükkel ártottak vagy árthattak volna a rendszernek. S a táborok kialakítása után munkáltatásukról is gondoskodtak.

*„Feladatunk az, hogy... mozgósítsunk a terv teljesítése érdekében és annak túlteljesítése érdekében mindent és mindenkit.”*¹⁰¹⁶ Ezen gondolat szellemében hozták létre az elítéltek munkáltatásáért felelős intézményt a Közérdekű Munkák Igazgatóságát, mely más szervekkel együttműködve irányította munkavégzésüket. A terv teljesítésének szempontja, vagyis a szénkitermelés első helyre kerülése nagyban hozzájárult a munkatáborokba került elítéltek életének emberhez méltóbbá tételéhez.

Komárom-Esztergom megye legfontosabb bányászati lelőhelyein három település - Csolnok, Oroszlány és Tatabánya - határában hoztak létre munkatáborokat. Az élet ezen táborokban sokkal emberségesebb volt, mint a legismertebb recski kényszermunkatáborban. Köszönhető volt ez az előbb említett gazdasági szempontoknak, továbbá annak is, hogy működési idejük (1952-1956) nagy része a Nagy Imre-féle amnesztia utánra esett. Így az elítéltek, ha

¹⁰¹⁶ MNL K-EML 36.f 3.cs. 21. ő.e. 1953 októberi jkv.

korlátozottan is, de fogadhattak látogatót, írhattak levelet, lehetett kulturális élet a táborokban, és Csolnokon még sztrájkra is sor került.

Ugyanakkor a megyén belüli táborok között is voltak kisebb különbségek, így például az elítéltek által elkövetett vagy el sem követett, de az elítélés indokául szolgáló bűncselekményekben. Csolnokon és Tatabányán a szervezkedést, kémkedést, míg Oroszlányon a tiltott határátlépést „elkövetők” aránya volt magasabb. Létszámukat tekintve az oroszlányi tábor volt mindvégig a legnagyobb, állandó 1000 fő fölötti létszámmal, míg Tatabányán és Csolnokon ennél kevesebben voltak. A táborokat azonban összekapcsolta, hogy rendszeresen voltak átszállítások, Oroszlány és Tatabánya egy szénbányászati tröszt alá tartozott, Csolnok és Oroszlány között pedig parancsnokváltás történt.

Az örök életkörülményei sokban hasonlítottak az elítéltekéhez. A korszak lakáshiánya az ő helyzetükre is rányomta bélyegét, ugyanúgy az aknák közelében laktak a falu vagy a város szélén távol a családjuktól, mint az elítéltek. Továbbá belső ellentétek is nehezítették mindennapi munkájukat. Leginkább Csolnok esetében szembetűnő a Nagy Imre amnesztiát követő kettős állapot, amikor a Belügyminisztérium alá rendelt volt ÁVH-sok nem fogadták el a büntetés-végrehajtási örök parancsait, míg azok viszont az ÁVH-sok áthelyezését várták. A másik két parancsnokságon a jelenleg rendelkezésre álló források szerint nem merült fel hasonló probléma, s az idő múlásával Csolnokon is javult a helyzet.

A munkatáborok 1956-ig működtek, az elítéltek a forradalom és szabadságharc során szabadultak ki. Csolnokon hivatalos papírokkal való szabadon engedésüket 96 órán át tartó földalatti sztrájk eredményezte, míg Oroszlányon az elítéltek elengedéséhez hozzájárult, hogy kitörési kísérletet hajtottak végre, melynek halálos áldozatai is voltak. Tatabányán nem került sor különleges eseményre, a parancsnok a felvonuló tömeg hatására és a kapott utasítást követően engedte el az elítélteket. Közülük néhányan Budapestre mentek és bekapcsolódtak a forradalomba. Külön csoport is alakult a volt csolnoki és oroszlányi rabokból, az ún. „bányászbrigád”, melynek tagjai közül a megtorlások során 5 személyt kivégeztek.

A Kádár-korszakban - gazdasági súlyánál fogva - továbbra is fontos tényező maradt a bányászat, és részint a tatabányai sortűz, részint a fizetésemelések és lakásépítések bejelentésének hatására a hatalom a forradalom idején ellene forduló bányászokat ezen gazdasági eszközökkel újra biztos támaszaivá formálta.

A továbbra is fennálló diktatúra eszköztárát viszont az 1956-os forradalmat követő kegyetlen és bányászokat sem kímélő megtorlások mellett szándékosan csökkentették, legalábbis a munkatáborokat megszüntették. Az elítéltek külmunkahelyeken való foglalkoztatására továbbra is történtek felmérések, azonban megvalósításukra egy párt és kormányhatározat

miatt nem kerülhetett sor. Ugyanakkor ezen határozat eltörlése esetén és a börtönök telítődése után a következő lépés a Kádár-korszakban is az elítéltek bányákban történő foglalkoztatása lett volna, ugyanúgy ahogyan a Rákosi-korszakban volt.

A volt elítéltek egy része a forradalom leverését követően emigrált, míg mások Magyarországon maradtak és vagy visszakerültek a börtönökbe maradék büntetésük letöltésére vagy elengedték nekik a még hátralévő éveket. Büntetett előéletük következményei azonban több évig elkísérték őket. Munkahelyükön vagy volt elítélt társaik közül beszervezett ügynökökkel figyelték őket és múltjuk miatt nehezebben boldogultak hétköznapjaikban is.

Közben az egykor munkahelyül szolgáló bányák kimerültek, a volt munkahelyparancsnokságok épületeit pedig rövid újrahasznosítást követően lerombolták és széthordták. Oroszlányon és Csolnokon is erdő zöldell az egykori IX-es és XVIII-as aknai barakkok helyén. A rendszerváltás idején pedig végre szabadon beszélhettek a velük történekről, szervezeteket alakíthattak, és kárpótlást kaptak. Az őket ért sérelmeket és elvesztett éveiket nem lehet sem kárpótolni sem visszaadni. Feladatunk és kötelességünk azonban a velük történekr emlékének megőrzése és ápolása. Doktori disszertációmmal ehhez szeretnék hozzájárulni.

A kutatás összegzése

A kutatás során igyekeztem feltárni a témára vonatkozó levéltári forrásokat és minél több volt elítélt és ör nevét összegyűjteni. Ezek az elkészült és a mellékletekben helyet kapott adattáblázatok jelentik disszertációm közel felét. Ezen gyűjtőmunkám eredményeként 203 ör és 1797 elítélt neve vált ismertté.

Továbbá kutatásaim révén részleges képet nyerhetünk az 1953 utáni magyarországi táborrendszerről, mely 1956-ig működött. Disszertációmmal szeretnék hozzájárulni azon közvélekedés eloszlatásához is, hogy 1953-ban megszüntették a magyarországi táborrendszert. Ennek érdekében összehasonlítottam a magyarországi tábortípusokat, és leírtam a bányatáborok létrehozásának körülményeit, amik eddig nem voltak ismertek.

Részletesen kitértem ezen táborok különlegességére, az elítéltek és a civil bányászok közötti kapcsolatra, melyet a tábor politikai, kulturális és hitélete mellett részletesen bemutattam. Ebben nagyon sokat segítettek a volt elítéltekkel készített interjúk is. Részletesen írtam az elítéltek és örök mindennapi életéről, ezáltal a táborok működésének több részlete elképzelhetővé vált. Most már ismerjük ezen táborok létszámadatait, és kis mintavételű, reprezentatív minták révén az elítéltekről is többet tudunk. Ismerjük életkorukat, „származásukat”, elítélésük okát és időtartamát, bár csak egy részüknek.

Az elítéltek 1956-os forradalom alatti kiengedését és az eseményekbe való bekapcsolódását vizsgálva az eddigiéknél bővebb kép rajzolására törekedtem. Továbbá levéltári kutatásaim révén betekintést kaphatunk a volt elítéltek Kádár-korszakbeli életéről, megfigyeléséről is.

Kutatásaim alapján azonban eddig több kérdésemre nem kaptam választ. Nem tudtam teljes névsorokat összeállítani az elítéltekről, még nem rajzolható meg a KÖMI működésének teljes képe, nem ismerem minden tábor létrehozásának időpontját, továbbá azt sem, hogy melyik munkahelyparancsnok mikortól meddig teljesített szolgálatot, s az örök nevei is hiányosak, gyakran hiányoznak a keresztnévek és rendfokozatai is. Remélem, hogy előkerülnek majd még olyan lappangó vagy kutatási korlátozás alá eső dokumentumok, melyekből ezen kérdésekre is választ kaphatunk.

Felhasznált levéltári források és szakirodalom

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

A- dossziék

- A 1333 Budapesti Országos Börtöntől átvett anyagok
- A 1334 Mosonyi utcai kórházba érkezett és elment őrizetese

B- dossziék

- 3.1.1. B 91979 „Vértesi Sándor”

M- dossziék

- 3.1.2. M-19197 „Dániel Géza”
- 3.1.2. M -25092 „Farkas Gábor”
- 3.1.2. M -25093 „Forgó János”
- 3.1.2 M 25137 „Gyöngyvári”
- 3.1.2 M 25137/1 „Gyöngyvári”
- 3.1.2 M 25137/2 „Gyöngyvári”
- 3.1.2 M 25137/3 „Gyöngyvári”
- 3.1.2. M 29006 „Kormos”
- 3.1.2. M 13460 „Király Béla”
- 3.1.2. M 29435 „Király Béla”
- 3.1.2. M-18442 „Tóth Vince”

- 3.1.2. M-13461 „Erőműi”
- 3.1.2. M-13395 „Pataki Oszkár”
- 3.1.2. M-14863 „Kovács Péter”
- 3.1.2. M-38535 „Zalai Miklós”
- 3.1.2. M-39962 „Bodányi János”
- 3.1.2. M-29437 „Bodányi János”
- 3.1.2. M-22519 „Hámori István”
- 3.1.2. M-13961 „Hegedűs János „
- 3.1.2. M-17322 „Pákozdi Péter”
- 3.1.2. M-17325 „Nyíri László”
- 3.1.2. M-17284 „Petneházi Sándor”
- 3.1.2. M-25091 „Fülöp Árpád”
- 3.1.2. M-21810 „Madár János”

O- dossziék

- 3.1.5 O -12380 Czupi József
- 3.1.5. O-19529 „Gárdista”
- 3.1.5 O -11766 Iglódi/Iglódy Kálmán
- 3.1.5. O -14937/41 Horváth Dezső
- 3.1.5. O-14894/3056 Szabó István
- 3.1.5. O- 12132 Laci és tsai
- 3.1.5. O-14263 Dorogi Szénbányák Vállalat
- 3.1.5. O-14262 Oroszlányi Szénbányák Vállalat
- 3.1.5. O-14260/1-a Tatabányai Szénbányák Vállalat
- 3.1.5. O-14260/1-b Tatabányai Szénbányák Vállalat
- 3.1.5. O-14260/2 Tatabányai Szénbányák Vállalat
- 3.1.5. O-16796 Baross téri csoport
- 3.1.5. O-14820/2 Operatív nyilvántartott személyek
- 3.1.5. O-14894/3006 Fiatal András
- 3.1.5. O-14894/1648 Felhősi Ferenc

V- dossziék

- 3.1.9 V -141396 Gyűjtőbe előállított személyek
- 3.1.9 V-150372 Komárom megyei monográfia
- 3.1.9. V- 21551 Harmat György
- 3.1.9. V-146379 Ruzsnyák László és társai
- 3.1.9. V-146379/1 Ruzsnyák László és társai
- 3.1.9. V-146379/2 Ruzsnyák László és társai
- 3.1.9. V-146048 Tóth János és társai
- 3.1.9. V-146048/1 Tóth János és társai
- 3.1.9. V-146048/2 Tóth János és társai
- 3.1.9. V-146048/3 Tóth János és társai
- 3.1.9. V-146048/4 Tóth János és társai
- 3.1.9. V-146048/5 Tóth János és társai
- 3.1.9. V-146048/6 Tóth János és társai
- 3.1.9. V-146048/7 Tóth János és társai
- 3.1.9. V-73229/1-a Papp Ervin és tsai
- 3.1.9 V-141269 Tálás József és tsai
- 3.1.9. V- 61242 Kemény András és ts
- 3.1.9. V- 51850 Bíró Károly
- 3.1.9. V- 60820 Csikász Kálmán és tsai
- 3.1.9. V-144907 Zavagyi Lajos és tsa
- 3.1.9. V-141325 Sipos Endre
- 3.1.9. V-144228 Szirmai István
- 3.1.9. V-516 Krim József
- 3.1.9. V-113780 Fehér János
- 3.1.9. V-110210/a/1 Forbáth László és tsai
- 3.1.9. V-107468 ifj. Fiam István és tsai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

- MNL OL- XIX-A-19-b Népgazdasági Tanács Határozata 407/21/1951 sz.
- MNL OL M-KS 126. f. 96. cs. 57. ő. e.

- MNL OL M-KS 126. f. 53.cs. 139. ő.e.
- MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 145.ő. e
- MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 61. ő.e.
- MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 184. ő. e.
- MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 192. ő. e.
- MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 261. ő.e.
- MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 262.ő.e.
- MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 264. ő.e.
- MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 324. ő. e.
- MNL OL M-KS 276. f. 96. cs. 24. ő. e.
- MNL OL M-KS 276. f. 96. cs. 58. ő. e.
- MNL OL M-KS 276. f. 96. cs. 59. ő. e.
- MNL OL M-KS 276. f. 96. cs. 69. ő. e.
- MNL OL M-KS 276. f. 96. cs. 73. ő. e.
- MNL OL M-KS 276. f. 96. cs. 125. ő. e.
- MNL OL XIX B 1 aa 1.doboz
- MNL OL XIX B 1 aa 2.doboz.
- MNL OL XIX B 1 aa 3.doboz.
- MNL OL XIX B 1 aa 4.doboz.
- MNL OL XIX B 1 aa 40.doboz.
- MNL OL XIX B 1 aa 41.doboz.
- MNL OL XIX B 1 aa 42.doboz.
- MNL OL XIX B 1 j 2. doboz.
- MNL OL XIX B 1 j 4. doboz.
- MNL OL XIX B 1 j 32. doboz.
- MNL OL XIX B 1 j 40. doboz.
- MNL OL XIX L 4 l 841 doboz A 48232
- MNL OL XXIX-F-102-a Titkárság 1. doboz
- MNL OL XXIX-F-102-a Titkárság 5. doboz
- MNL OL XXIX-F-102-a Titkárság 9. kötet
- MNL OL XXIX-F-102-b Jogügyi iratok Fegyelmi ügyek 3.doboz
- MNL OL XXIX-F-102-k Beruházási ügyek, Szolnoki szénbányák 8.doboz

- MNL OL XXIX-F-102-n Ellenőrzési ügyek 1. doboz
- MNL OL XXIX-F-102-m Főkönyvelőségi ügyek 5.doboz
- MNL OL XXIX-F-102- t Segédletek 10. kötet
- MNL OL XXIX-F-102-t Segédletek 19.kötet
- MNL OL XXIX-F-102-t Segédletek 21. doboz
- MNL OL XXIX-F-102-x Dorogi Szénbányák rendezetlen iratok 1945-1992. I/163.
- MNL OL XXIX-F-102 x I/165.doboz
- MNL OL XXIX-F-102 x II/11. doboz
- MNL OL XXIX-F-102 x III/112. doboz
- MNL OL XXIX-F-102 x z 1099. 22. doboz
- MNL OL XXIX-F-107 a 17. doboz
- MNL OL XXIX-F-107 b 139. doboz
- MNL OL XXIX-F-107-e 3. doboz
- MNL OL XXIX-F-107 e 29. doboz
- MNL OL XXIX-F-107 e 30. doboz
- MNL OL XXIX-F-107 h 206. doboz
- MNL OL XXIX-F-107 j 18. doboz
- MNL OL XXIX-F-107 j 26. doboz
- MNL OL XXIX-F-107 j 44. doboz
- MNL OL XXIX F-107-j 116. doboz.
- MNL OL XXIX-F-107 j 131. doboz
- MNL OL XXIX-F-107 m 52. doboz
- MNL OL XXIX-F-107 m 56. doboz
- MNL OL XXIX-F-107-o 68. doboz

Magyar Nemzeti Levéltár

Komárom-Esztergom Megyei Levéltára

- MNL K-EML XXXV. 33. f. 3.cs 54. ó. e. MDP Bányász Párzbizottság, Dorog Munkahelyi Parancsnokság, ill. Csolnoki Munkahelyi parancsnokság, ill IX.es aknai üzemi pártszervezetének iratai: taggyűlési jegyzőkönyvek, vezetőségi ülések.

- MNL K-EML XXXV. 33. f. 3.cs 51. ő. e. A Dorogi Bányász Pártbizottság Csolnoki Szénbánya Vállalat üzemi pártszervezetének vezetőségi üléseiről készült jegyzőkönyvek.
- MNL K-EML XXV. 4. C. B/359/1958 sz. per irata Jalsovszky Géza
- MNL K-EML XXV. 10h. 1. Komárom -Esztergom megyei Főügyészségi elnöki iratok EL. 16. A 1953. Feltételes szabadságra bocsátás iránti kérvények. Oroszlány.
- MNL K-EML XXIII. 720. B. Csolnok község iktatott iratanyaga 1950-1956.
- MNL K-EML 800/15667 Az 1956-os megtorlás adatbázisa. Az 1956-os forradalmat követő megtorlás a budapesti jogszolgáltatási iratok tükrében, Budapest Főváros Levéltára, Arcanum, Budapest, 2006.
- MNL K-EML 36. f. 3. cs. 21. ő.e. MDP Tatabányai Bányász Pártbizottság XIV-es akna Mhpk.pártalapszervezetének iratai. Taggyűlési és vezetőségi ülések jegyzőkönyvei.
- MNL K-EML MDP 35 f. 1. cs. 59. ő.e. Az oroszlányi XVIII-as akna mhpk. jelentései az elítéltek hangulatáról.

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára

- TMJVL XXIII/103 18.doboz Tatabánya Városi Tanács VB Titkárság. Titkos, szigorúan titkos iratok 1950-1958.
- TMJVL XXIX/1.b Ingatlanügyi Csoport ,27. doboz.

Budapest Főváros Levéltára

- BFL XXV. f. 4. f. 001254/1951 ifj. Szalai és tsai
- BFL XXV. f. 60. e. 001254/1951 ifj. Szalai és tsai
- BFL XXV. 60. e 001277/1951 Pógyor István
- BFL XXV. 4.f 001277 /1951 Pógyor István

Hadtörténelmi Levéltár és Irattár

- HL MN-Kgy-F (1956-os gyűjtemény) 3.d.2.ő.e. 34. tüzérezred Esztergom
- HL MN-Kgy-F (1956-os gyűjtemény) 3.d.36.ő.e. 33 harckocsiezred Esztergom
- HL MN-Kgy-F (1956-os gyűjtemény) 15.d.5.ő.e. Táky Gyula

Büntetés-Végrehajtás Országos Parancsnokságának Irattára

- BVOP Irattár 1956-os iktatókönyv
- BVOP Irattár 1954/55-ös iktatókönyv
- BVOP Irattár 24-10-B-11 Jelentés a polgári, katonai, valamint hatósági letartóztatottak létszámáról, 1956. október 1-jei állapot
- BVOP Irattár Jegyzőkönyv a csolnoki munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 27.
- BVOP Irattár Jegyzőkönyv az oroszlányi munkahelyparancsnokság átadás-átvételéről, 1956. március 29.

Tatabányai Múzeum Irattára

- Lánosz Zoltán: Adatok a tatabányai VIII. és XIV. aknák történetéhez. Tatabánya, 1973. Kézirat.
- 952 - 2004 Grácia István: 1952-1956. KÖMI táborok és az októberi események Oroszlányban. Visszaemlékezés. Oroszlány, 2002. Kézirat.

Oroszlányi Bányászati Múzeum Irattára

- Gy. sz. : A1 26. Gyűjtő: Szili József, cím nélkül.

- OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137.
5. doboz, Prisons, Labor camps.
- OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 137.
6. doboz, Prisons, Labor camps.
- OSA 300 Records of Radio Free Europe 40 Hungarian Unit 4 Information Items 735.1.
12. doboz, Industry: Mining.
- OSA 357-2-1 3/60. Jelentés a Büntetés-végrehajtás Parancsoksága termelési tevékenységéről (Közérdekű Munkák Igazgatósága); 10 lap., 1955.
- OSA 357-2-1 11/20. 1953 február 19-i jelentés.
- OSA Archívum 357-2-1 13/70. 9/54. Anyagi intézkedés a Tököli Közbiztonsági Őrizet Végrehajtó Országos Parancsnokság felállítására; 3 lap, 1957.
- OSA Archívum 357-2-1 1/20. A Kistarcsai és a Tököli Közbiztonsági Őrizet Végrehajtó Országos Parancsnokságok összevonása; 2 lap, 1957.
- OSA Archívum 357-2-1 A tököli internálótábor épületeinek felhasználására tett javaslat; 4 lap., 1960.
- OSA Archívum 300-40-1:187 Hivatalos statisztika a disszidáltakról, Esti Hírlap, 1957. május 14.

Magyar Rádió Műsorborítéktár

- 1959. 03.05. Kossuth Rádió 15 óra 35 perc, műsorboríték Látogatás
Csolnokon (Padisák Mihály)

Sajtó

- „Bányagödör” koszorúkkal -Csolnokon, Komárom- Esztergom megyei Hírlap 1997.
november 1. 1., 2.o.
- Bűnözők voltak ? –Csak szabadok akartak lenni, Emlékezés a bányászok rabtáborára,

24 Óra, 1996. november 1.

- Egyezés után indultak el a felszínre, 24 Óra, 2008. november 3. 4.o.
- Rabtáborra emlékeztek, 24 Óra, 1999. október 30. 1.o.
- Rabtársaikra emlékeztek, 24 Óra, 2001. november 1. 3.o.
- Volt politikai foglyok Budapesten, Egyetemi Ifjúság, 1956. november 1. száma
- Új termelőszövetkezetek és a kétlakiak a dorogi szénmedencében, Magyar Nemzet, 1960. január 17.
- Komárom Megyei Figyelő, A Komárom megyei forradalmi munkás és katonatanács lapja, I. évf.2 szám. 1956. november 3. 2. o.
- Egyetemi Ifjúság, 1956. november 1. Volt politikai foglyok Budapesten

Felhasznált szakirodalom

Csolnok, Oroszlány, Tatabánya és a bányászat története

- *A magyar bányászat évezredes története I. II. szerk.: Benke István, OMBKE, Budapest, 1996-2010.*
- *A tatabányai szénbányászat története, szerk.: Csics Gyula-Pataki Sándor-Rozsnyói Sándor, Tatabánya, 1994.*
- *Az ezüsthárs sem segített. Igaz történetek és érdekességek a tatabányai szénbányászat 120 évéből. szerk: Csics Gyula-Stuber György-W.Csoma Éva, Tatabányai Bányász Hagyományokért Alapítvány, Tatabánya, 2009.*
- Balogh Kata - Bárdos István: *Komárom-Esztergom megye településtörténeti kalauza, Tatabánya, 1993.*
- *Bányászélet Csolnokon, kézirat, Csolnok, 2000.*
- Bindorffer Györgyi: A kettős identitás összehasonlító vizsgálata két magyarországi német településen, Csolnok Véménd. In: *Változatok a kettős identitásra: Kisebbségi léthelyzetek és identitásalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok, szlovének körében. Szerk.: Bindorffer Györgyi, Gondolat - MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2007.*
- Csics Gyula: *A tatabányai szénmedence bányaiüzemei. OMBK, Tatabánya, 1987.*
- Csics Gyula: *Bányaszerencsétlenségek a tatabányai szénmedencében. In: Levéltár és*

helytörténet. A Komáromi Levéltáros Szakmai nap előadásai 1994-2004. MNL K-EML Esztergom, 2005.

- Erdmann Gyula-Pető Iván: *Dokumentumok a magyar szénbányászat történetéből*, Bp., 1975.
- Fekete Tibor: *Den Janzabach entlang*, Budapest, 1977.
- Haraszi Mihály-Köbányai Ferenc-Kulcsár Emil Miklós: *Fejezetek Oroszlány történetéből*. Oroszlány, 1994.
- Martényi Árpád - Sziklai Ede - Vadász Endre: *Volt egyszer egy.. Dorogi Szénbányák*, In.: *Bányászati és Kohászati Lapok- Bányászat* 137. évf. 1 szám, 13-17.
- Miklós Tamás: *A csolnoki harcesemények 1944-1945*, kézirat, 2009.
- Osváth Andor: *Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene*, Magyar Vármegyék és Városok Múltja és Jelene Kiadóhivatala, Budapest, 1938.
- Pál Dénes: *200 éves a bányászkodás a dorogi szénmedencében, 1781-1981*, Dorogi Szénbányák, Dorog, 1981.
- *Tatabánya története I. II. szerk.:* Gombkötő Gábor, Horváth Géza-dr. Ravasz Éva-Rozsnyói Sándor, dr. Szántó Ferenc. Tatabánya, 1972.
- Schuller Balázs: *Példaképek lázadása. A magyar bányásztársadalom 1956-ban.* In: *Bányászok és bányászvárosok forradalma*, 1956. Szerk.: Bircher Erzsébet, Központi Bányászati Múzeum Alapítvány, Sopron, 2006.
- Schmidt Sándor: *Az esztergomi szénmedence bányászatának ismertetése*, Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. Esztergom, 1932.
- Tisovszky Zsuzsanna: *A dorogi németek kitelepítése.* *Limes* 1992/1
- Tóth Tibor: *Szénbányászat a dorogi medencében*, Dorog, 1981.

Magyarország és a munkatáborok története

- *1956 kézikönyve*, főszerk.: Hegedűs B. András, 1956-os Intézet, Bp., 1996.
- *1956 sajtója. Válogatás.* Válogatta: Szalay Hanna. Geopen Kiadó, 2006.
- *A kommunizmus fekete könyve*, Stéphane Courtois-Nicolas Werth-Jean Louis Panné-Karel Bartosek- Jean-Louis Margolin-Andrzej Paczkowski, Nagyvilág, 1997.
- *Államvédelem a Rákosi korszakban*, Tanulmányok és dokumentumok a politikai

rendőrség második világháború utáni tevékenységéről, szerk.: Gyarmati György, Történeti Hivatal, 2000.

- *A nagy testvér szatócsboltja, Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből.* szerk.: Gyarmati György-Palasik Mária, ÁBTL L'Harmattan, Budapest, 2012.
- Anne Applebaum: *A GULAG története*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005.
- Anne Applebaum: *Vasfüggöny*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014.
- *Az utolsó magyar gulág (Csolnok)* Vasárnapi Újság, 1995. augusztus 13. In: Lakatos Pál: „Bűnünk” és bajunk Trianon, Miskolc, 1999.
- Bank Barbara: *Szögesdrótok mögött.* Doktori értekezés. PPKE-BTK, 2013.
- Bank Barbara- Gyarmati György- Palasik Mária: „Állami titok” Internáló és kényszermunkatáborok Magyarországon. 1945-1953. ÁBTL-L Harmattan, 2012.
- Bank Barbara- Öze Sándor: *A német ügy.* Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, Budapest -München-Backnang, 2005.
- Bank Barbara: *Az internálás és kitelepítés dokumentumai a Történeti Levéltárban.* In: Trezor 3, A Történeti Hivatal évkönyve, Bp., 2004.
- Barakka Gábor: *Rabtáborok Oroszlányban.* Oroszlány Város Önkormányzata, Oroszlány, 2003.
- Benkő Zoltán: *Történelmi keresztutak*, Miskolc, 1993.
- Bognár Zsolt: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945.* Kairosz Könyvkiadó, 2013.
- Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza, 1945-1985*, Európa Könyvkiadó, 1989.
- Boreczky Beatrix: *Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950-53*, In: Trezor 1., A Történeti Hivatal évkönyve, Bp., 1999.
- Böszörményi Géza: *Recsk*, Széphalom, Budapest, 2005.
- Buza Péter: *Ötvenhatban szabadultak, Budapest (2006)10.sz.*
- Cseh Gergő Bendegúz: *A magyarországi állambiztonsági szervek intézmény- történeti vázlat 1949-90*, In: Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, Bp., 1999.
- Csiffáry Gabriella: *Pillanatképek az 1956-os forradalomról II.*, Új Forrás 2006/9.
- Eörsi László: *A Széna tériek 1956*, 1956-os Intézet, 2004.
- Ernst Ervin: *A politikai elítéltek kiszabadulása a csolnoki bányatáborból 1956-ban*, kézirat

- Ernst Ervin: *Rabtábor a meddőhányón, Jó szerencse, semmi más*, Papyrusz Book, 2015.
- Fakász Tibor: *A dorogi járás 1956-ban*, Dorogi Füzetek 23, Dorog, 2000.
- Fakász Tibor: Csolnoki rabtábor, *Új Forrás*, 32 (2000)8 sz.
- Fehérváry István: *Börtönvilág Magyarországon 1945-56*, Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, Budapest, 1990.
- Fehérváry István: *Szovjetvilág Magyarországon*, Nemzetőr, München, 1984.
- Germuska Pál: Komárom megye bányászai az 1956-os forradalomban. In: *Bányászok és bányászvárosok forradalma 1956*, Tanulmányok az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója tiszteletére. szerk.: Bircher Erzsébet és Schuller Balázs, Budapest, 2006.
- Germuska Pál: Komárom megye, In: *A vidék forradalma II.*, szerk.: Szokolczai Attila, 1956-os Intézet – Budapest Főváros Levéltára, Bp., 2006.
- Gyüszti László: *Tatabánya 1956-ban*. Tatabánya, 2011.
- Hetényi Varga Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*, Lámpás Kiadó, Abaliget, 2002.
- *Hortobágy örökségei, Kényszermunkatáborok és lakóik nyomában*, szerk.: Saád József, Argumentum, 2015.
- Horváth Miklós-Tulipán Éva: *In memoriam 1956*. Zrínyi, 2006.
- Horváth Miklós: *1956 hadikronikája*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- Horváth Miklós- Olekszandr Pahirya: *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba*, Argumentum, Budapest, 2012.
- Horváth Miklós: *A Belügyminisztérium Büntetésvégrehajtási Parancsnokság és alárendelt szerveinek tevékenységének vizsgálata (1956.október 23 -1956.november 4.)* kézirat, 1998.
- *Iratok az igazságszolgáltatás történetéből 1*, szerk.: dr. Horváth Ibolya, dr. Solt Pál, dr. Szabó Győző, dr. Zamathy János, dr. Zinner Tibor, Bp., 1992.
- Ispánki Béla: *Az évszázad pere*, Abaliget, Lámpás Kiadó, 1995.
- Kenedli Tamás: A Budapesti rendészeti szakközépiskola és a rendőr tiszthelyettesképzés története. *Hadtudományi Szemle*, 2008. I. évf. 3.sz. 62.
- Kovács Imre: *Az utolsó szó jogán 1951-1953*. Budapest, 1996.
- Lőrincz József - Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon*, BVOP Sajtóiroda, Budapest, 1997.

- Lőrincz József: *A sztálini büntetőpolitika és konzekvenciái a hazai büntető igazságszolgáltatásban*, Múlt, 2006/10. szám
- Marek Viktor: *A dorogi szénmedence településeinek története 1956 fényében*. Doktori értekezés. PPKE-BTK, 2013.
- M. Kiss Sándor: *Az internálás kérdése Nagy Imre 1953-as beszéde után*, Magyar Napló, 2003
- M. Kiss Sándor: *Közelítések 1956. (Tanulmányok, esszék, előadások)* Kairosz, Bp., 2011.
- Moldova György: *A dorogi tenger* In: *Árnyék az égen*, Budapest, Urbis Könyvkiadó, 2007.
- Pelle János: *A magyar gulágon. Osvát György története. Magyar Szemle, Új folyam XXII.3-4.*
- Petrusz Tibor: *Rákosi börtönében*. Kárpátia Stúdió, Budapest, 2014.
- *Sortűzek 1956.* szerk: Kahler Frigyes, Igazságügyi Minisztérium Tényfeltáró Bizottság. Antológia Kiadó, Lakitelek, 1993.
- *Szabadságharcunk a bolsevizmus ellen. Millenniumi számadás.* szerk.: Fejér Dénes-Vasvári Vilmos, Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, 2002.
- Széchenyi Kinga: *Megbélyezettek. A kitelepítések tragédiája*. Kráter, Pomáz, 2008.
- *Tollas Tibor válogatott versei*, szerk: Szokolczay Lajos, Magyar Napló, Budapest, 2011.
- Tóth Attila : *A pokol tornácán*. In: *Tatabánya 45 éve város*. szerk.: Somorjai József, Tudományos Füzetek 7. Komárom Esztergom Megyei Önkormányzat Múzeumainak Igazgatósága, 1992.
- T. Varga György: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949-1953*, In: *Trezor 2.*, A Történeti Hivatal évkönyve, Bp., 2002.
- Tichy Vilmos: *Csolnoki visszaemlékezés 1956*, kézirat 1996.
- *Törvénytelen szocializmus*, szerk.: Révai Valéria, Nemzetőr, Bp., 1991.
- V. Nagy Árpád: *Egy lelkiismeret lázadása*, Kairosz, Budapest, 2005.
- *Virrasztó*, Az 1945-1956 közötti magyar Politikai Elítéltek Közössége Értesítője, szerk.: Nyírfás Dezső
- Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*, Hamvas Intézet, 2001.

Internetes források

- www.1000ev.hu
- www.osaarchivum.org
- www.mnl.gov.hu
- www.abtl.hu

Film

- Varga Ágota: Csolnoki rabtábor, 2007.
- Farkas Gábor: Égre nyíló börtönkapuk, 2005.

Interjúk

- Petrusz Tiborral, aki börtönbüntetésének egy részét a csolnoki munkahelyparancsnokságon töltötte politikai fogolyként. Készítette: Bank Barbara. 2010. március 20.
- dr. Ernst Ervinnel, aki börtönbüntetésének egy részét a csolnoki munkahelyparancsnokságon töltötte politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn 2010. április 9.
- Tóth Ivánnal, aki börtönbüntetésének egy részét a csolnoki munkahelyparancsnokságon töltötte politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn 2011. december 1.
- Felkay Ervinnel, aki börtönbüntetésének egy részét a csolnoki munkahelyparancsnokságon töltötte politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn 2011. november 28.
- Kuster Andrással, aki börtönbüntetésének egy részét a csolnoki munkahelyparancsnokságon töltötte politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn 2011. november 28.
- Zsótér Andrással, aki börtönbüntetésének egy részét a csolnoki munkahelyparancsnokságon töltötte politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn 2012. november 14.
- Halász Árpáddal, aki börtönbüntetésének egy részét az oroslányi munkahelyparancsnokságon töltötte politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn

2012. november 19.

- Dobovics Miklóssal, aki börtönbüntetésének egy részét a csolnoki és a tatabányai munkahelyparancsnokságon töltötte politikai fogolyként. Készítette: Marschal Adrienn 2012. november 16.
- Klinger József csolnoki bányással. Készítette: Marschal Adrienn 2010. április 10.
- Hárs Ágota csolnoki tanárnővel. Készítette: Marschal Adrienn 2010. március 17.
- dr. Szeifert Ferenc csolnoki plébánossal. Készítette: Marschal Adrienn 2010. április 10.

A dolgozatban szereplő térképek jegyzéke

1. térkép 24. oldalon

Bognár Zalán: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945*, Kairosz, Budapest, 2012. 392.

2. térkép 28. oldalon

Bank Barbara-Gyarmati György-Palasik Mária: *„Állami titok” Internáló és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945-1953*, ÁBTL-L Harmattan, 2012. 48.

A mellékletekben lévő táblázatok jegyzéke¹⁰¹⁷

Csolnoki elítéltek 1953-ban	1
Csolnoki elítéltek	17
Oroszlányi elítéltek 1953-ban	67
Oroszlányi elítéltek	178
Tatabányai elítéltek	200
Csolnoki örök	237
Oroszlányi örök	246
Tatabányai örök	244

¹⁰¹⁷ Lásd a mellékelt cd-n.

Egyéb mellékletek, fényképek¹⁰¹⁸

Csolnok

Munkaszolgálatosok névjegyzéke Csolnokon 1945.október 9-én.....	
Egy volt csolnoki rab 1956-os verse.....	
A csolnoki tábor orvosi helyiségének egészségügyi felszerelése.....	
A IX-es akna helyszínrajza, Készült: 1955.2.18.....	
A IX aknai KÖMI lakóépület rajza.....	
Dr Dobovics Miklós csolnoki elbocsátólevele.....	
Tóth Iván feltételes szabadságra bocsátott igazolványa.....	
A csolnoki táborban készített festmény a János vitéz előadása után.....	
A csolnoki rabok október 28-án egymásnak írt sorai.....	
Kritika a János vitézről, Készítette: Légrády Ákos, kézirat, Csolnok, 1956.....	
Kritika a János vitézről, Készítette: dr. Posta Péter, kézirat, Csolnok, 1956.....	
Az egykori munkatábor helyszíne Csolnokon 2010-ben.....	
Az 1992-ben készített emléktábla Csolnokon a Petőfi utca 77. számú ház falán.....	
Kopjafa avatás 2012. október 26-án Csolnokon.....	
A táborból származó nemzeti zászló a csolnoki Szent Borbála templomban.....	
Szobor a csolnoki temetőben.....	

Oroszlány

Az oroszlányi rabkórház tervezett sebészeti felszerelése.....	
Az oroszlányi baleseti kezelő és rendelő orvosi műszerei.....	
Oroszlány XVIII-as aknaudvar helyszínrajza.....	
Fénykép az oroszlányi XVIII-as akna helyéről.....	
Fénykép az oroszlányi XVI-os akna területéről.....	
Oroszlány területén kialakított KÖMI tábor rajza.....	
Oroszlányi Bányászati Múzeum.....	
Emlékmű Oroszlányon.....	

¹⁰¹⁸ Lásd a mellékelt cd-n.

Tatabánya

A tatabányai síkvölgyi aknai KÖMI tábor rajza.....	
Fénykép a tatabányai XIV-es aknánál háttérben a tábor kerítése.....	
Tatabánya XIV-es akna KÖMI tábor épülete.....	
Emlékmű Tatabányán.....	
A tatabányai emlékmű felirata.....	
Fényképek a tatabányai XIV-es aknáról.....	
Fénykép a tatabányai síkvölgyi akna táborának emlékművéről.....	
Fénykép a tatabányai X-es aknáról.....	

Összegzés

Magyarországon az ötvenes években a kommunisták letartóztatták azokat az embereket, akiket a rendszer ellenségeinek gondoltak. Ezen embereket börtönökbe és munkatáborokba zárták vagy kitelepítették őket az alföldi tanyákra. A letartóztatott, majd elítélt emberek munkáltatását az Államvédelmi Hatóság, Igazságügyi Minisztérium Gazdasági Igazgatósága, a Közérdekű Munkák Igazgatósága és a Szénbányászati Minisztérium irányította.

Munkámban 3 magyarországi munkatábor történetét dolgoztam fel, Csolnokét, Oroszlányét és Tatabányáét, mely táborok 1952 és 1956 között működtek. Az elítéltek létszámát illetően Oroszlányon mindig meghaladta az ezer főt, míg Tatabányán és Csolnokon ötszáz és ezer fő között változott. Többségük politikai okok miatt került ide, és a politikai és társadalmi paletta minden rétegét képviselték. Az elítélteknek dolgozniuk kellett, barnaszenet bányásztak a civil bányászok irányításával, azonban annak ellenére, hogy dolgoztak, a helyzetük még így is jobb volt azon elítéltekénél, akik a börtönökben voltak. Mindennapi kemény munkájukat a tábor kulturális élete és a civil bányászok által becsempészett levelek és újságok tették elviselhetővé.

Ezen munkatáborokban kétféle őrség teljesített szolgálatot. Néhányan a büntetés-végrehajtástól, míg mások az Államvédelmi Hatóságtól jöttek. Az örök és elítéltek közötti kapcsolatot is ezen két helyről származó gondolkodásmód határozta meg. Néhányan úgy gondolták gyűlölniük is kell az elítélteket, míg mások szerint nevelniük kell őket. Az öröknek továbbá sem a települések lakosságával, sem a civil bányászokkal nem volt jó kapcsolatuk.

Az elítéltek az 1956-os forradalomról a civil bányászoktól értesültek és ennek hatására szabadon bocsátásukat követelték. Csolnokon sztrájkolni kezdtek, míg Oroszlányon megpróbálták kitörni a táborból. Végül mindhárom táborból szabadon engedték az elítélteket, ezt Csolnokon a sikeres sztrájk eredményeként hivatalos úton tették meg. Ezt követően a volt elítéltek egy része Budapestre ment és bekapcsolódott az 1956-os forradalom eseményeibe és harcolt a szovjet csapatok ellen.

Miután az orosz csapatok leverték a forradalmat, néhány volt elítélt emigrált. Akik Magyarországon maradtak azok egy részét visszavitték a börtönökbe, míg azokat, akiket szabadon engedtek évekig ügynökökkel figyeltettek, nehéz volt munkát találniuk, továbbá nem beszélhettek börtönbeli élményeikről sem.

A Kádár-rendszer felszámolta a munkatáborokat és néhány évtized múlva a Komárom-Esztergom megyei bányákat is be kellett zárni. A volt elítéltek a rendszerváltást követően beszélhettek és emlékezhetek meg a velük történekről. A volt táborok épületeit pedig lerombolták és a legtöbb helyén már erdő nőtt.

Summary

In Hungary, during the 1950's, the communists arrested people who they thought were enemies of the regime. These people were held in prisons, labor camps and institutions, or they were deported to the Great Hungarian Plain. The employment of the prisoners was guaranteed by the State Security Authorities, the Economical Management of the Ministry of Justice, the Management of the General Interest Works and the Coalmining Ministry.

Three Hungarian labor camp stands in the focus of my work: Csolnok, Oroszlány and Tatabánya that operated from 1952 to 1956. The number of the prisoners was always more than thousand in Oroszlány and varied between five-hundred and thousand in Tatabánya and in Csolnok. Most of them were here because of political reasons and they came from all kinds of social classes. The convicts must work hard; they mined brown coal by the direction of civil miners. Nevertheless, their situation was better, than that of other convicts, who were in prisons. Everyday work was made bearable by the cultural life in the camp and by the presence of the civil miners as they smuggled letters and newspapers into the mine.

There were two kinds of prison guards in the labor camps: the ones came from law enforcement, and the others who were from the State Security Authorities. The relationship of the prison guards with the prisoners followed two different trains of thoughts. One of them said they must hate the prisoners and the other said they must educate them. The prisoners were treated according to these ideas. Beyond that, the prison guards neither had a good relationship with the inhabitants of the villages and towns, nor with the civilian miners.

The prisoners heard about the 1956 revolution and the war of independence from the civil miners that made freedom a much more plausible desire to them. Thus, they started a strike in Csolnok and they tried to break out from the camp in Oroszlány. In the end, all of the prisoners get released from the three camps, yet, in Csolnok, the process went in an official way. Later on, some of the ex-prisoners went to Budapest and joined the revolutionists by fighting against the soviet troops in the 1956 revolution.

After the soviet troops crushed the revolution, some of the ex-prisoners emigrated. From those who stayed in Hungary some must go back to prison, whereas the others let to live free, but they were trailed by spies for years. It was hard for them to find a job, and they was not allowed to speak about their experiences. The Kádár-regime closed the labor camps and several decades later the mines must be closed as well in Komárom-Esztergom County. After the Hungarian regime change, the ex-prisoners were allowed to speak about their memories and save something from their history. Because most of the "traces", like the buildings of these camps were destroyed, and where the camps took place, there is a forest nowadays.